BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
7 B
24
X. 9.
1. 47.
Ee. VI.

P † A
Colleg. SS. Blasij et Caroli
Urbis

5. 8. B. 7.

C. CRISPI SALLVSTII DE CONIV RATIONE CATILINAE.

Eiuſdem de bello Iugurthino.

Orationes quædam ex libris hiſtoriarum C. Criſpi Salluſtij.

Eiuſdem oratio contra M. T. Ciceronem.

M. T. Ciceronis oratio contra C. Criſpũ Salluſtium.

Eiuſdem orationes quatuor contra Lucium Catilinã.

Porcij Latronis declamatio contra Lucium Catilinã.

Quæ omnia ſolerti nuper cura repurgata ſunt, ac ſuo quæq; ordine optime digeſta.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

AL DVS.

P A

FRANCISCVS ASVLA-NVS LECTORI. S.

*Q*vem tibi poſt Ciceronem, quem unum ſemper excipio, uel laudata dicendi facultate præſtantiorem, uel grauibus uehementiorem ſententijs, legendum darem lector ſtudioſe, quàm Salluſtium, habui neminem. hic hercle ille eſt, quem tanto fuiſſe præditum ingenio certo ſcimus, ut cum Tullio ipſo, hoc in dicendi munere, congredi, ac ſtrenuo dimicare certamine ſit auſus. qua ex re tam ſibi celebre & nomen, & decus comparauit, ut facile ſecundus à Cicerone, alterum romanæ eloquentiæ ardens lumen, mortalibus eluxerit. Hic igitur olim iam ab Aldo noſtro excuſus, nunc à nobis ſumma recognitus cura, omniq; prorſus, qua plurima marceſcebat, expurgatus labe, ac ſuo demum reſtitutus candori, in tuas bone lector uenit manus. hunc libens accipe, hunc miti lege animo: nam, quanto melior ſit, quantum mutatus ab illo, quem habuiſti hactenus: ipſemet tibi optime liber teſtabitur. Id autem ſcito, me & optimis, & uetuſtiſſimis hoc in faciendo opere, uſum eſſe exemplaribus: quibus grato Dei Opt. munere iam tandem præclarum hunc Authorem, nitidum, emaculatum, ac omnibus eluſtratum erroribus, in lucem damus. Ex quo lector amate, ſi nos tibi non parum prodeſſe ſentis, aliquas tantis pro laboribus habe gratias. Sis felix.

ALDVS PIVS Man. Bartholomæo Li uiano Venetarum Copiarum Gubernatori, Romanæq; militiæ inſtauratori.

S. P. D.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

C. Criſpi Salluſtij de coniuratione Catilinæ, & de bello Iugurthino, duo antiquiſs. exemplaria è Lutetia Pariſiorum Ioannes Laſcaris, qui ſuperioribus annis egit apud Venetos legatum Regium, & Iocundus Veronenſis uiri bonarum literarum ſtudioſiſſimi in Italiam attulerunt, mihiq;, quæ utriuſq; eſt liberalitas, excudenda dederunt, quæ quam ſint correcta, & emendata ſtatim in principio de coniuratione Catilinæ licet cognoſcere. Nam quod ferè in alijs legitur. Nam imperium facile his artibus retinetur, quibus in initio partum eſt. Verum ubi pro labore deſidia, pro continentia, & æquitate libido, atque ſuperbia inuaſere, fortuna ſimul cõmutatur cum moribus. Ita imperium ſemper ab optimo quoq; ad minus bonum transfertur, in his ſic habetur, Ita imperium ſemper ad optimum quenq; à minus bono transfertur. quæ uera eſt lectio. Eſt enim ſenſus. Imperium in initio uirtute ab optimus partum, eadem uirtute facile retinetur. Prauis autem rectoribus factis, immutatur fortuna cum moribus, et imperium rurſus ad optimos redit. Hos libros Liuiane tibi dicauimus, tum quia te duabus ijs, quorum his libris geſta traduntur, fortitudine, & rei Militaris ſcientia iam ad-

æquaſti, tum etiam, quod paucis admödum datur, & legis facta, et facis legenda. Deinde quia ſæpe me hortatus es, ut encheiridij forma, libros, quibus clarorum uirorum geſta continentur, excudendos curarem, quo belli eos tecum commodius habere poſſes. Accipe igitur nunc, quæ Salluſtij ad noſtrā ætatem Hiſtoriæ peruenere. ſint'q; apud te longa monimenta mutuæ beneuolentiæ noſtræ.

EX LIBRIS PETRI CRINITI DE HISTORICIS AC ORATORIBVS LATINIS.

C. Criſpus Salluſtius Amiterni natus traditur in agro Sabino, quo anno Athenienſium urbs, à L. Sylla deuicta, atque uaſtata eſt, ut Romani annales referũt, ex nobili Salluſtiorũ familia ortus eſt, quæ diu in ſecũdo ordine dignitatem ſeruauit. Idem in urbe educatus creditur, & à teneris annis operam, ac ſtudiũ impendiſſe optimis diſciplinis. Sed cum in ea tempora incidiſſet, quibus corrupti ciuium mores, uarijs partibus, atque factionibus forent, neque uirtuti præmia, aut bonis ingenijs adeſſent, in tam deprauata ciuitate, quod idem Salluſtius fatetur, uictum eius ingenium uoluptatibus, facile ſuccubuit. Itaq; cum ad Rempu. pro ætate foret delatus, propter ciuium improbitatem et factiones, multa aduerſa pertulit. nam tum præcipue Syllanis partibus infecta ciuitas æſtuabat, cõſtat ex ueterum commentarijs, Salluſtium ipſum ingenio fuiſſe acri, et in ſtudijs literarum accurato, tum maxime in ſcribenda hiſtoria. Præceptorẽ habuit inter alios Atteium prætextatum, qui Philologum ſe appellauit, et ab eo edoctus eſt de ratione recte ſcribendi, ut à Suetonio Tranquillo traditur, qui & Aſiniũ quoque Pollionem ſcribit ab eodem Prætextato erudi tum, atque inſtructum. maxime autem M. Catonis ſtudioſus fuit, ex cuius commentarijs uerba excerpſit, et uelut breuiarium ad uſum proprium habuit quod

Octauius quoque Aug. in epiſtola ad M. Antonium refert, in qua ipſum Antonium, ceu inſanientem increpat, quod ea ſcribere uellet, quæ mirentur potius homines, quam quæ intelligant, ſed interim ad Salluſtij commentarios. Hiſtoriam cõpoſuit de L. Catilinæ cõiuratione contra Rom. Senatũ et item de bello Iugurthæ, qui Numidiæ Rex factus, diu contra Romanos ſtrenue rem geſſit. Hiſtoriam præterea de Romanorum geſtis, ut de Mario, et Sylla, necnon de Pompeio contra Regem Mithridatem, quod opus libris aliquot à Salluſtio abſolutum traditur. Et adhuc ſuperſunt quædam, ueluti abſolutiſſimi operis reliquiæ, in quibus Salluſtij diligentia in hiſtoria deſcribenda, atque grauitas appareat. In parte operis de rebus punicis, tanto animi ſtudio incubuit, ut à quibuſdam ſcriptũ ſit, eum regionem adijſſe, ac maxima ſolertia per luſtraſſe, quo maiore fide atque officio ueritatem exploraret. Auienus certe Rufus plurimum Salluſtij diligentiam, atque ſtudium commendauit. Sed et Gellius uir Romanus, qui ueterum eruditionis Ariſtarchus habetur, ita de Salluſtij oratione diſſerit. Elegantia inquit Salluſtij uerborumq; facundia, & nouandi ſtudium, cum multa prorſus inuidia fuit. plures non mediocri ingenio uiri conati ſunt reprehendere pleraque et obtrectare, in quibus plura inſcite, aut maligne uellicant. Quin & hũc proprietatis ſeruãtiſſimum uocat. T. autem Liuius tam iniquus Salluſtio fuit, ſicuti ab Anneo Seneca ſcribitur, ut quædam ex hiſtoria Thucydidis trãslata, et eleganter aſſumpta, uelut deprauata, & corrupta illi obiecat, Idq; ipſum

non in Thucydidis gratiam effecit, ut Arellius Fuſcus dicebat, uerum putauit ſe facilius Salluſtium uincere, ſi prius Thucydidem ipſum præferret. Aſinius quoque Pollio librum ſcripſit, quo ſ Salluſtij ſcripta reprehenderet, quod in ijs nimia quidem affectatione antiquitatem ſequeretur. Fabius uero Quintilianus, uir maturo et graui iudicio, aſſeruit, oratione Salluſtij, atque breuitate nihil fieri poſſe perfectius, præſertim apud uacuas & eruditas aures. neque ueritus eſt idem Fabius, authori Thucydidi in ſcribēda hiſtoria apud Græcos principi, Salluſtium ipſum opponere, ſicuti T. Liuium Herodoto, quo factum eſt, ut cum plures uoluerint dicendi genus Salluſtianum ſequi, minime ſint aſſecuti. eſt enim eius oratio tam abſoluta, tam caſta & innocens, ut merito ab eruditis diuina breuitas cenſeatur. nam et Aruntius, qui belli punici hiſtoriam ſcripſit, Salluſtio tantum conceſſit, ut eius orationem maximo ſtudio ſequeretur, quod alibi diximus. Nec illud ignoratur, conſueuiſſe Salluſtiū magno labore ac ſtudio ſcribere, ut nihil non abſolutum, atque perfectum uideri poſſet. quod ex ipſa lectione facile colligitur. Amicos in primis habuit doctrina, et ingenio nobiles, ut Cor. nepotem, Meſſalam et Nigidium Figulum, qui periſſe in exilio traditur, Iulium præterea Cæſarem magno ſtudio dilexit, à quo etiam, ut creditur, dignitate præfecturæ honeſtatus eſt. Illud item à Suetonio refertur, Lenæum grāmaticum Pompei libertum, ſatyras contra Salluſtium compoſuiſſe, eumq; mordaci et uirulento carmine laceraſſe, ut qui Luconem illum, popinionemq;, et ne-

bulonem de laſtaurum appellarit, tũ uita ſcriptisq;, monſtroſum, ac M. Catonis furem ineruditiſſimum, quod ipſum nõ alia ratione à Lenæo factum creditur, quàm ut ſtudium ſuum, atque officium erga patronum Pompeium probaret, quem uirum Criſ. Salluſtius ore probo, animo autem inuerecundo eſſe ſcripſerat. Itaq; mirandum non eſt, ſi tam acerbe, atque ſatyricæ libertus Lenæus contra Salluſtium aciem ſtili exacuit. Quantum odij, atq; inimicitiæ inter hũc et M. Ciceronem extiterit, notiſſimum eſt, quod utriuſq; uiolentæ, atque acerrimæ orationes ita demonſtrant, ut neuter uideri poſſit ſatis ſui rationem habuiſſe, dum alteri male diceret. Qua in re non ſunt multa referenda, cum ex Hieronymi, ac Fabij authoritate conſtet, eos homines longe aberraſſe, qui confictas magis orationes ab alijs, quam à Salluſtio & Cicerone habitas crediderint. Et ſanè tam corruptis moribus Salluſtius, ingenio tam procliui ad luxum fuit, ut paternam domum uiuente adhuc patre, turpiſſima ratione uenalem haberet, quod illi inter alia uitia à M. Cicerone exprobatur. Sed à Varrone etiã et Gellio traditum eſt, eundem fuiſſe in adulterio deprehenſum ab Annio Milone, loris q; cæſum, ac data pecunia dimiſſum, qua ratione factum eſt, ut M. Cicero appellare illum nõ dubitauerit, menſarum aſſeclam, cubiculorum pellicem, et adulterum. Dignitates publicas geſſit, et quæſturæ, ac tribunatus honorem aſſecutus eſt. Sed nulla qdem laude, aut commendatione, adeo libidine magis, q̃ ratione et publice et priuatim uixiſſe. nam & bis uocatus eſt in iudiciũ et ad iudicũ

ſubſellia abſtractus, fortuna extrema (ut inquit Ci.) ſtetit. Scribunt autem grammatici ea cauſa de Senatu eiectum fuiſſe à cenſoribus, quod ingenti libidine matronas conſectaretur. Illud quoque de Salluſtio relatum eſt, patrocinio & fauore C. Cæſaris conſecutum fuiſſe præturam Africæ interioris, ex qua diues factus, cum in urbem rediret, pretioſiſſimos, atq; amœniſſimos hortos in regione ad malum punicum comparauit, ac Tiburti uillam, quæ à Cicerone itidem illi obijciuntur. neque deſunt qui ſcribant Terentiam M. Ciceronis uxorem ab eo repudiatam, Salluſtio nupſiſſe, ac deinceps Meſſalæ Coruino, uiro in eloquentia clariſſimo, quod etiam ſuo loco ſcripſimus. Sciendum eſt fuiſſe plures Salluſtios, nam & Gneus à M. Tullio celebratur in Salluſtiorum familia inſignis, & M. Ciceroni, ac Cn. Pompeio maxime familiaris, quod ex his epiſtolis colligitur, quas Cicero ad Pomponium Atticum ſcribit. qua in re imprudenter quidam decepti ſunt, cum Salluſtij Empedoclea ignorarent, ut alibi demonſtraui. Sunt qui tradant, ad annum ſecundum & LX. eum uixiſſe, et in patria annis aliquot poſt obitum C. Cæſaris diem extremum obijſſe, quod ex ueterum commentarijs colligitur. Illud præterea de hoc ipſo Criſpo Romæ circumlatum eſt, ut multi teſtantur.

Hic erit, ut perhibent doctorum corda uirorum,
Criſpus Romana primus in hiſtoria.

CRISPI SALLVSTII ORATORIS CLARISSIMI VITA.

Criſpus Salluſtius uir patritius ab ineunte ætate bonis artibus imbutus, ad Rēp. gerendam animum applicuit, in qua nō paucα aduerſa paſſus prudentia ſua ſuperauit. Et Reſp. iam Carthagine, atque numantia euerſa, Aſiaq; domita, ut nec nobilitati, nec uirtuti ſua redderentur præmia, atque impudenti, atque audaciſſimo cuiq; plebs obſequerentur. Hinc dominatus L. Syllæ & proſcriptionis tabula Romanis ciuibus prius ignota, prolata eſt. hinc flagitioſa Catilinæ coniuratio. Hinc bellum ciuile inter Cæſarem & Pompeium exortum libertatem ciuitati ademit. His igitur hominum moribus conflictatum Criſpi ingeniū ſuapte natura integrum iuuenili, ac flagranti ætate procliuem ad adulteria libido rapuit, atque corrupit, neq; id impune diu admiſit. Nam, ut Varro tradit, ab Annio Milone domi deprehenſus & grandi pecunia mulctatus eſt, bis ad ſubſellia accuſatus, atque abſolutus à iudicibus non ſine pecunia, ut fertur diſceſſit domum auitam tanto patris dolore iam ætate confecti uendidit, ut uita decedere cogeretur. Conſumptis igitur opibus patrijs, et quæſtura prius functus, deinde tribunus plebis creatus eſt. Ac poſtremo prætorem ulterioris Africæ deſignatum eum proconſulem cum exercitu regno Iubæ Rege necato Cæſar præfecit, atq; in prouinciā redegit. Quæ ſanè Criſpus mutatis mo-

ribus iam grauesſcente ætate per libidinem, atq; flagitia prodegiſſet, non modo recuperauit, ſed pretioſiſſimos in urbe hortos, tiburtinamq; uillam ab ipſo Iulio emit. Cuius nutu bello ciuili iam peracto omnia regebantur. nec leges maiorum amplius in Rep. adminiſtranda ſeruabãtur. Si externo, atq; barbaro cuique ſi Cæſari iubebat in Senatum aditus patebat, ac ſententiam nõ conſularis, ſed Gallus aut ignobilis, ac ſordidus quiſque dicebat. Quibus rebus indignatus Salluſtius Remp. deſeruit, atque ad intermiſſa ſtudia rediens, quæq; à populo Romano præclare geſta fuiſſent, ſcribere decreuit, ne id ipſum otij quod elegerat, ignauia, atq; deſidia tereret, Aut illiberalibus officijs intentus, minus utilis Reip. foret, quã antehac extitiſſet. Aggreſſus igitur bellum contra Catilinæ cõiurationem, atque Iugurtham Numidarum potentiſſimum, ac prudentiſſimum geſtum, tanta cura, atque diligentia perſcripſit, ut non annales Romanos modo, ſed Punicos et Afros, ac peritos illius linguæ Romanorum geſta diligenter euolueret, atq; in Africam traiecit, ne quæ legerat tantum, ſed uiſu certiora etiam facta poſteris narraret. In hoc autem genere ſcribendi tantum laudis aſſecutus, ut Quintilianus grauis, atq; ſeuerus iudex Thucydidi græco hiſtoriarũ ſcriptori adæquet, quem Cicero tantopere laudat, atq; ſententijs crebrum autumat, ut penè uerborum copiam ſententiarum frequentia conſequatur. Amicos habuit Cornelium nepotem eodem ſcribendæ hiſtoriæ ſtudio delectatum. ac P. Nigidium figulum, ac omniũ doctrinarum genere nõ inferiorem Varroni. Cicero uero

ex familiari inimicus factus, neſcio qua de cauſa Terentiam uxorem ab eodem Cicerone repudiatam in uxore duxit, ut ab ea quandiu ſumma beneuolentia cum Cicerone uixerit, atque ſuorum conſiliorum non ignara aliquid turpe eliceret, quo acrius, atque turpius in eum inueheretur, cuius in Ciceronem extat inuectiua, quàm frequenti Senatu habuiſſe fertur. Natus Amiterni in ſabinis bello Iugurthino Romæ educatus. Criſpus habitauit iuxta Mineruam, ubi nunc templum Diuæ Mariæ ueneratur. Atque in hunc uſque diem Salluſtiana domus uocatur. Vixit uſque ad ſexageſimum ſecundum annum, ſeptimum poſt Cæſaris obitum. Cuius Terentia uxor poſtea Meſſalæ Coruino præſtantiſſimo ſua ætate oratori nupſit.

EX PLINIO DE VIRIS ILLVSTRIBVS.

Quintus Cæcilius Metellus Numidicus, qui de Iugurtha rege triūphauit, Cenſor Quintium, qui ſe Tiberij Gracchi filium mentiebatur, in cenſum non recepit. Idem in legem Apuleiam per uim latam iurare noluit. Quare in exilium actus Smyrnæ exulauit. Claudia deinde rogatione reuocatus, cum ludis forte literas in theatro accepiſſet, non prius eas legere dignatus eſt, quàm ſpectaculum finiretur. Metellum ſororis ſuæ uirum laudare noluit, ꝙ is olim ſuum iudicium, & leges detrectarat.

EX EODEM PLINIO.

c Aius Marius ſepties conſul Arpinās humili loco natus, primis honoribus per ordinē functus, legatus Metello in Numidia criminando conſulatum adeptus. Iugurtham captum ante currum egit. In proximum annum conſul ultro factus, Cymbros in Gallia apud aquas Sextias, Theutonas in Italia in campo Caudio uicit, deq́; his triūphauit. Vſq; ad ſextum conſulatum per ordinem factus Apuleium Saturninum. TR. PL. et Glauciam prætorem ſeditioſos ex ſenatus conſulto interemit. et cum Sulpicia rogatione prouinciam Syllæ eriperet, armis ab eo uictus, Minturnis in Palude latuit. Inuentus et in carcerē coniectus, immiſſum percuſſorē Gallū uultus authoritate deterruit. Acceptaq́; nauicula in Africā traiecit. ibi diu exulauit. Mox Cinana dominatione reuocatus, ruptis ergaſtulis, exercitū fecit, cæſiſq́; inimicis iniuriam ultus ſeptimo conſulatu, ut qdā ferūt, uoluntaria morte deceſſit.

EX EODEM PLINIO.

c Ornelius Sylla in fortuna felix dictus, cum paruulus à nutrice ferretur, mulier obuia, ſalue, inquit, puer tibi, & Reip. tuæ felix. Et ſtatim quæſita, quæ hæc dixiſſet, non potuit inueniri. Hic quæſtor Marij Iugurthā à Boccho in deditionē accepit. Bello Cymbrico, et Theutonico legatus bonā operā nauauit. Prætor inter ciueis ius dixit. prætor Ciliciam prouinciam habuit. Bello ſociali Samniteis, Hir-

pinosq; ſuperauit. Ne monumenta Bocchi tollerentur, Mario reſtitit. Conſul Aſiam ſortitus. Mithridatem apud Orchomenũ, et Chæroneam prælio fudit. Archelaum prælio præfectum eius Athenis uicit. portũ Peræum recepit, Medos, Dardanos in itinere ſuperauit. Mox cum rogatione Sulpicia imperium eius transferretur, ad Marium in Italiam regreſſus corruptis aduerſariorum exercitibus, Carbonem Italia expulit. Marium apud Sacri portum, Teleſinũ apud portam Collinam uicit. Mario Præneſte interfecto, felicem ſe edicto appellauit, Proſcriptionis tabulas primus propoſuit. Nouem millia deditorum in uilla publica cecidit. Numerum ſacerdotum auxit. Tribunitiam poteſtatem minuit. Rep. ordinata dictaturam depoſuit. Vnde ſpe deceptus Puteolos conceſſit, & morbo, qui Phtheiriaſis, uocatur, interijt.

EX GELLIO. LIB. XIIII. CAPITE. XIII.

u Tor, & uereor, & hortor, & conſolor cõmunia uerba ſunt, Ac dici utroq; uerſus poſſunt, uereor te, & uereor abs te, ideſt tu me uereris, utor te, utor abs te. i. tu me uteris, hortor te, & hortor abs te, ideſt tu me hortaris. conſolor te, & conſolor abs te, ideſt tu me conſolaris. teſtor quoq;, & interpretor ſignificatione reciproca dicuntur. Sunt autem uerba hæc omnia ex altera parte inuſitata, Et an dicta ſint in eã quoq; partẽ quæri ſolet. Afranius in conſobrinis. Hem

iſte parentum eſt uitabilis liberis, ubi malunt metui, quam uereri ſe á ſuis. Hic uereri ex ea parte dictum eſt, qua eſt non uſitatior. Nouius in ligararia, uerbum, quod eſt utitur, ex contraria parte dicit. Quia ſupellex multa, quæ non utitur, emitur tamen, ideſt quæ uſui non eſt. M. Cato in quinta origine, exercitum, inquit, ſuum pranſum paratum cohortatus eduxit foras, atque inſtruxit. conſolor quoq; in partem alterá, præterquam dici ſolitum eſt in epiſtola Q. Metelli, quá cum in exilio eſſet ad Gn. & ad L. Domitios dedit. Ac cum animum, inquit, ueſtrum erga me uideo uehementer conſolor, & fides, uirtuſque ueſtra, mihi ante oculos uerſatur. Teſtata itidem, & interpretata eadem ratione dixit M. Tullius in primo libro de diuinatione, ut teſtor, interpretorq; uerba communia uideri debeant. Salluſtius quoq; eodem modo dilargitus pro ſcriptorum bonis dicit, tanquam uerbum largior ſit ex uerbis communibus. Veritum autem, ſicut puditum, & pigitum, non perſonaliter per infinitum modum dictum eſſe, non á uetuſtioribus tantum uidemus, ſed á M. quoque Tullio in ſecundo de finibus, Primum inquit Ariſtippi, Cirenaicorumq; omnium, quos non eſt ueritum in ea uoluptate, quæ maxima dulcedine ſenſum moueret ſummum bonum ponere. Dignor quoq; et ueneror, & confiteor, et teſtor, habita ſunt in uerbis communibus. ſicuti in Vergilio illa dicta ſunt. Coniugio anchiſa Veneris dignate ſuperbo. & Curſuſq; dabit uenerata ſacerdos. Confeſſio autem æris de quo facta conceſſio eſt, in XII tabulis ſcriptū eſt his uerbis. Aeris confeſſi, rebuſq; iudicatis. XXX.

dies iuſti ſunt. Item ex iiſdem tabulis id quoque eſt. Quæ ſi erit teſtatior, libri pens'ue fuerit in teſtimoniū feriatur, improbus, inteſtabilis'q; eſto.

EX EODEM LIBRO CAPITE. XIII.

a Pud Q. Metellum Numidicum in libro accuſationis in Valerium Meſſalam tertio noue dictum eſſe annotauimus. Verba ex oratione eius hæc ſunt. Cum ſeſe ſciret in tantum crimen ueniſſe, atq; ſocios ad Senatum quæſtum flentes ueniſſe, ſeſe maximas pecunias exactos eſſe. pecunias ſe maximas exactos id nobis uidebatur græca figura dictū. Græci. n. dicunt εἰσεπράξατό με ἀργύριον, ideſt exigit à me argentum. Id ſignificat exegit me pecuniam. quod ſi id dici poteſt, etiam exactus eſſe aliquis pecuniam dici poteſt. Cæcilius quoq; eadem figura in Hypobolimæo æſchino uſus uidetur. Ego illud minus nihilo exigor portorium. i. nihilo minus exigitur de me portorium.

C. CRISPI SALLVSTII LIBER DE CONIVRATIONE CATILINAE.

Mnes Homines, qui ſeſe ſtudent præſtare cæteris animantibus: ſumma ope niti decet, ne uitam ſilentio tranſeant, ueluti pecora: quæ natura prona, atque uentri obedientia finxit. Sed noſtra omnis uis in animo, & corpore ſita eſt. animi imperio, corporis ſeruitio magis utimur. alterum nobis cum dis, alterum cum belluis commune eſt. quo mihi rectius eſſe uidetur, ingenij, quàm uirium opibus gloriam quærere: & quoniam uita ipſa, qua fruimur, breuis eſt: memoriam noſtri quammaxime longam efficere. nam diuitiarum & formæ gloria, fluxa, atq; fragilis eſt. uirtus clara, æternáq; habetur. Sed diu magnum inter mortaleis certamen fuit: ui ne corporis, an uirtute animi res magis militaris procederet. nam & priuſquam incipias, conſulto, & ubi conſulueris, mature facto opus eſt. ita utrunq; per ſe indigens, alterum alterius auxilio eget. Igitur initio Reges (nam in terris nomen imperij id primum fuit) diuerſi, pars ingenium, alij corpus exercebant. etiam tum uita hominum ſine cupiditate agitabatur: ſua cuique ſatis placebant. poſtea uero quam in Aſia Cyrus, in Græcia Lacedæmonij, & Athenienſes, cœpere urbeis, atq; nationes ſubigere: libidinem dominandi cauſam belli habere: ma-

ximam gloriam in maximo imperio putare: tum demum periculo atque negocijs compertum eſt, in bello plurimum ingenium poſſe. Quod ſi regum, atq; imperatorum animi uirtus, in pace ita, ut in bello ualeret: æquabilius, atque conſtantius ſeſe res humanæ haberent: neque aliud aliò ferri, neq; mutari, ac miſceri omnia cerneres. nam imperium facile his artibus retinetur, quibus initio partum eſt. uerum ubi pro labore, deſidia, pro continentia et æquitate, libido atque ſuperbia inuaſere: fortuna ſimul cum moribus immutatur. ita imperium ſemper ad optimum quenque à minus bono transfertur. quæ homines arant, nauigant, ædificant, uirtuti omnia parent. Sed multi mortales dediti uentri, atq; ſomno, indocti, incultiq;, uitã ſicuti peregrinantes tranſegere. quibus profectò contra naturam corpus uoluptati, anima oneri fuit. eorum ego uitam mortemq; iuxta æſtimo: quoniam de utraq; ſiletur. Verum enimuero is mihi uiuere demum, atq; frui anima uidetur: qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam quærit. Sed in magna copia rerum, aliud alij natura iter oſtendit. pulchrum eſt benefacere reipublicæ. etiam bene dicere haud abſurdum eſt. uel pace, uel bello clarum fieri licet. & qui fecere, & qui facta aliorum ſcripſere, multi laudantur. Ac mihi quidem, tametſi haudquaquam par gloria ſequatur ſcriptorem, et auctorem rerũ: tamen in primis arduum uidetur res geſtas ſcribere. primũ, quod facta dictis ſunt exæquanda: dehinc, quia pleriq; quæ delicta reprehenderis, maleuolentia, & inuidia dicta putant. ubi de magna uirtute,

atque gloria bonorum memores: quæ ſibi quiſq; facilia factu putat, æquo animo accipit: ſupra ea, ueluti ficta pro falſis ducit. Sed ego adoleſcentulus initio, ſicuti pleriq;, à ſtudio ad Rempu. latus ſum: ibique mihi multa aduerſa fuere. nam pro pudore, pro abſtinentia, pro uirtute, audacia, largitio, auaritia, uigebant. quæ tametſi animus aſpernabatur, inſolens malarum artium: tamen inter tanta uitia imbecilla ætas ambitione corrupta tenebatur. Ac me, cum ab reliquis malis moribus diſſentirem: nihilo minus honoris cupido eadem, quæ cæteros, fama, atque inuidia uexabat. Igitur ubi animus ex multis miſerijs, atque periculis requieuit: & mihi reliquam ætatem à Rep. procul habendam decreui: non fuit conſilium ſocordia, atque deſidia bonum otium conterere: neque uero agrum colendo, aut uenando, ſeruilibus officijs intentum ætatem agere. ſed à quo incœpto, ſtudioq; me ambitio mala detinuerat: eodem regreſſus, ſtatui res geſtas populi Romani carptim, ut quæque memoria digna uidebantur: perſcribere. eo magis, quod mihi à ſpe, metu, partibus Reip. animus liber erat. Igitur de Catilinæ coniuratione, quam ueriſſime potero, paucis abſoluam. nam id facinus in primis ego memorabile exiſtimo, ſceleris, atq; periculi nouitate. de cuius hominis moribus pauca prius explananda ſunt, quàm initium narrãdi faciã. Lucius Catilina nobili ·//· genere natus, fuit magna ui & animi, et corporis, ſed ingenio malo, prauoq;. Huic ab adoleſcentia bella inteſtina, cædes, rapinæ, diſcordia ciuilis grata fuere: ibiq; iuuentutem ſuã exercuit. corpus patiẽs inediæ,

·//· ortus, fuit magna ui animi corporisq; V. L.

algoris, uigiliæ, ſupra quam cuiquam credibile eſt. animus audax, ſubdolus, uarius, cuiuslibet rei ſimulator, ac diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus, ardens in cupiditatibus. ſatis eloquentiæ, ſapientiæ parum. uaſtus animus immoderata, incredibilia, nimis alta ſemper cupiebat. hunc poſt dominationem L. Syllæ, libido maxima inuaſerat Reip. capiundæ: neq; id quibus modis adſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quicquam penſi habebat. agitabatur magis, magiſq; in dies animus ferox, inopia rei familiaris, & conſcientia ſcelerum: quæ utraque his artibus auxerat, quas ſupra memoraui. incitabant præterea corrupti ciuitatis mores: quos peſſima ac diuerſa inter ſe mala, luxuria atque auaritia uexabant. Res ipſa hortari uidetur, quoniam de moribus ciuitatis tempus admonuit: ſupra repetere: ac paucis inſtituta maiorum domi, militiæq;, quo modo Remp. habuerint, quantamq; reliquerint, utq; paulatim immutata, ex pulcherrima peſſima, ac flagitioſiſſima facta ſit, diſſerere. Vrbem Romā, ſicuti ego accepi, condidere, atq; habuere initio Troiani: qui Aenea duce, profugi, incertis ſedibus uagabantur: cumq; his Aborigines, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum. hi poſtquam in una mœnia conuenere, diſpari genere, diſſimili lingua, alius alio more uiuentes: incredible memoratu eſt, quam facile coaluerint. Sed poſtquam res eorum ciuibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatiſq; pollens uidebatur: ſicuti pleraque mortalium habentur, inuidia ex opulentia orta eſt. igitur re-

legibus. Aug. 3. 10.

ges, populique finitimi bello tentare: pauci ex amicis auxilio eſſe. nam cæteri metu perculſi, a periculis aberant. At Romani domi, militiæq; intenti, feſtinare: parare: alius alium hortari: hoſtibus obuiam ire: libertatem, patriam, parenteisq; armis protegere. poſt ubi pericula uirtute propulerant: ſociis atq; amicis auxilia portabant: magisq; dandis, quam accipiendis beneficijs amicitias parabant. imperiũ legitimũ, nomen imperij regium habebant. delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia ualidũ erat, Reip. conſultabant. hi uel ætate, uel curæ ſimilitudine, patres appellabãtur. poſt ubi regium imperium, quod initio conſeruandæ libertatis, atque augendæ Reip. fuerat: in ſuperbiã, dominationemq; ſe conuertit: immutato more, annua imperia, binos imperatores ſibi fecere. eo modo minime poſſe putabant per licentiam inſoleſcere animum humanum. Sed ea tempeſtate cœpere ſe quiſque magis extollere: magisq; ingenium in promptu habere. nam regibus, boni, quàm mali ſuſpectiores ſunt: ſemperq; his aliena uirtus formidoloſa eſt. Sed ciuitas incredibile memoratu eſt, adepta libertate, quantũ breui creuerit. tanta cupido gloriæ inceſſerat. Iamprimum iuuentus, ſimul ac belli patiens erat: in caſtris per laborẽ uſu militiam diſcebat: magisq; in decoris armis, & militaribus equis, quàm in ſcortis, atq; conuiuijs libidinem habebant. igitur talibus uiris non labor inſolitus, non locus ullus aſper, aut arduus erat: non armatus hoſtis formidoloſus. uirtus omnia domuerat. ſed gloriæ maximum certamen inter ipſos erat. ſic ſe quiſque hoſtem ferire, murum

aſcendere,conſpici,dum tale facinus faceret,properabat. eas diuitias,eam bonam famam,magnamq; nobilitatem putabant. laudis auidi, pecuniæ liberales erant. gloriam ingentem, diuitias honeſtas uolebant. Memorare poſſem, quibus in locis maximas hoſtium copias populus Romanus parua manu fuderit: quas urbes natura munitas pugnando cœperit: ni ea res longius nos ab incepto traheret. Sed profecto Fortuna in omni re dominatur. ea,res cunctas ex libidine magis,q̃ ex uero celebrat:obſcuratq;. Atheniensium res geſtæ,ſicuti ego exiſtimo,ſatis amplæ,magnificæq; fuere. uerum aliquanto minores tamen, quàm fama feruntur. Sed quia prouenere ibi ſcriptorũ magna ingenia:per terrarum orbem Atheniẽſium facta pro maximis celebrantur. ita eorum qui ea fecere uirtus tanta habetur: quantum uerbis ea potuere extollere præclara ingenia. At populo Ro. nunquam ea copia fuit. quia prudẽtiſſimus quiſq;,negocioſus maxime erat. ingenium nemo ſine corpore exercebat. optimus quiſque facere, quàm dicere, ſua ab aliis bene facta laudari,quàm ipſe aliorum narrare malebat. Igitur domi, militiæq; boni mores colebantur. cõcordia maxima,minima auaritia erat. ius bonumq; apud eos non legibus magis,quam natura ualebat. iurgia, diſcordias,iras,ſimultates cũ hoſtibus exercebãt. ciues cum ciuibus de uirtute certabãt. in ſupplicis deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. duabus his artibus,audacia in bello, ubi pax euenerat, æquitate,ſeq;,remq; publicam curabant. Quarũ rerum maxima documenta hæc habeo: quod in bel-

lo ſæpius uindicatum eſt in eos, qui contra imperium in hoſtem pugnauerant: quiq; tardius reuocati prælio exceſſerant: quàm qui ſigna relinquere, aut pulſi loco cedere auſi erant. In pace uero, quod beneficijs magis, quàm metu, imperium agitabant: et accepta iniuria, ignoſcere, quã perſequi malebant. Sed ubi labore atq; iuſtitia Reſp. creuit: reges magni bello domiti: nationes feræ, & populi ingentes ui ſubacti: Carthago æmula imperij Romani à ſtirpe interijt: cuncta maria, terræq; patebant: ſæuire fortuna ac miſcere oĩa cœpit. qui labores, pericula, dubias, atq; aſperas res facile tolerauerant: ijs otiũ, diuitiæ, optandæ alijs, oneri miſeriæq; fuere. Igitur primo pecuniæ, deinde imperij cupido creuit: ea quaſi materies omniũ malorum fuere. nanque Auaritia fidem, probitatem, cæteraſq; artes bonas ſubuertit: pro his ſuperbiam, crudelitatem, deos negligere, omnia uenalia habere edocuit. Ambitio multos mortales falſos fieri ſubegit: aliud clauſum in pectore, aliud promptum in lingua habere: amicitias, inimicitiaſq; non ex re, ſed ex commodo æſtimare: magiſq; multum, q̃ ingenium bonum habere. hæc primo paulatim creſcere: interdum uindicari. poſt, ubi contagio quaſi peſtilentia inuaſit: ciuitas immutata: imperium ex iuſtiſſimo, atque optimo, crudele, intolerandumq; factum. Sed primo magis ambitio, quàm auaritia animos hominum exercebat: quod tamen uitium propius uirtuti erat. nam gloriam, honorem, imperium, bonus, & ignauus æque ſibi exoptant. ſed ille uera uia nititur. huic quia bonæ artes deſunt: dolis atque fallacijs

et

contendit. auaritia pecuniæ ſtudium habet: quam ne mo ſapiens concupiuit. ea quaſi uenenis malis imbu- ta, corpus animumq; uirilem effoeminat: ſemper in- finita, inſatiabilis eſt: neq; copia, neq; inopia minui- tur. Sed poſtquã L. Sylla, armis recepta Rep. bonis ini tijs malos euentus habuit: rapere omnes: trahere: do mum alius, alius agros cupere: neque modum, neq; modeſtiam uictores habere. fœda, crudeliáq; in ciues facinora facere. huc accedebat quod L. Sylla exerci- tum, quem in Aſia ductauerat, quo ſibi fidũ faceret, contra morem maiorum, luxurioſe, nimiſq; liberali- ter habuerat. loca amœna, uoluptaria, facile in otio feroces militum animos molliuerant. ibi primum in- ſueuit exercitus populi Romani amare: potare: ſi- gna, tabulas pictas, uaſa cœlata mirari: ea priuatim ac publice rapere: delubra ſpoliare: ſacra, profanáq; omnia polluere. Igitur hi milites, poſt quam uictoriam adepti ſunt: nihil reliqui uictis fecere. quippe Se- cundæ res ſapientium animos fatigant: nedum illi corruptis moribus uictoriæ temperarent. Poſtquam diuitiæ honori eſſe cœperunt: et eas gloria, imperiũ, potentia ſequebatur: hebeſcere uirtus, paupertas pro- bro haberi, innocentia pro maleuolentia duci cœpit. igitur ex diuitijs iuuentutem luxuria, atq; auaritia cum ſuperbia inuaſere. rapere: conſumere: ſua parui- pendere: aliena cupere: pudorem, pudicitiam, diuina, atq; humana promiſcua, nil penſi, neq; moderati habe re. Operæpretiũ eſt, cũ domos atq; uillas cognoueris, in urbium modum ædificatas: uiſere templa deorum: quæ noſtri maiores religioſiſſimi mortales fecere. ne-

rum illi delubra deorũ, pietate, domos ſuas, gloria de corabant: neq; uictis qdq̃, præter iniuriæ licentiã eripiebant. at hi contra ignauiſſimi homines, per ſummũ ſcelus omnia ea ſocijs adimere: quæ fortiſſimi uiri uictores reliquerunt. proínde quaſi iniuriam facere, id demum eſſet imperio uti. Nam quid ea memorem? quæ niſi ijs, qui uidere, nemini credibilia ſunt. à priuatis compluribus ſubuerſos montes, maria conſtructa eſſe. quibus mihi ludibrio uidentur fuiſſe diuitiæ. quippe quas honeſte habere licebat, per turpitudinem abuti properabant. Sed libido ſtupri, ganeæ, cæteriq; cultus non minor inceſſerat. uiri pati muliebria: mulieres pudicitiam in propatulo habere: ueſcendi cauſa terra, mariq; omnia exquirere: dormire prius, quam ſomni cupido eſſet: non famẽ, non ſitim, neq; frigus, neq; laſſitudinem opperiri: ſed ea omnia luxu ante capere. hæc iuuentutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. animus imbutus malis artibus, haud facile libidinibus carebat. eò profuſius omnibus modis quæſtui, atque ſumptui deditus erat. In tanta tamq; corrupta ciuitate, Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium flagitiorum, atq; facinorum circum ſe, tanquam ſtipatorum cateruas habebat. nam quicunque impudicus, adulter, ganeo, uentre, manu, pene, bona patria diſſipauerat: quiq; alienum æs grande conflauerat: quo flagitium aut facinus redimeret: præterea omnes undique parricidæ, ſacrilegi, conuicti iudicijs, aut pro factis iudicium timentes, ad hoc quos manus atq; lingua, periurio, aut ciuili ſanguine alebat: poſtremo o-

mnes, quos flagitium, egeſtas, conſcius animus exagitabat: hi Catilinæ proximi, familiaresq; erant. quod ſiquis etiam à culpa uacuus in amicitiam eius inciderat: quotidiano uſu, atque illecebris, facile par, ſimilisq; cæteris efficiebatur. Sed maxime adoleſcentium familiaritates appetebat. eorum animi molles & ætate fluxi, dolis haud difficulter capiebantur: nam ut cuiuſq; ſtudium ex ætate flagrabat: alijs ſcorta præbere: alijs canes, atque equos mercari: poſtremo neque ſumptui, neque modeſtiæ ſuæ parcere: dum illos obnoxios, fidosq; ſibi faceret. Scio fuiſſe nonnullos, qui ita exiſtimarent: iuuentutem, quæ domum Catilinæ frequentabat, parum honeſte pudicitiam habuiſſe. ſed ex alijs rebus magis, quam quod cuiquam id compertum foret, hæc fama ualebat. Iam primum adoleſcens Catilina, multa nefanda ſtupra fecerat cum uirgine nobili, cum ſacerdote Veſtæ, & alia huiuſcemodi contra ius, fasq;. poſtremo captus amore Aureliæ Oreſtillæ, cuius præter formam nihil unquam bonus laudauit: quod ea nubere illi dubitabat, timens priuignum adultum ætate: pro certo creditur necato filio, uacuam domũ ſcelestis nuptijs feciſſe. Quæ quidẽ res mihi in primis uidetur cauſa fuiſſe facinoris maturandi. nanque animus impurus, dijs, hominibusq; infeſtus, neq; uigilijs, neq; quietibus ſedari poterat: ita conſcientia mentem excitam uaſtabat. igitur color eius exſanguis, fœdi oculi, citus modo, modo tardus inceſſus, prorſus i͂ facie, uultuq; uecordia i͂erat. Sed iuuẽtutem, quam (ut ſupra diximus) illexerat: multis modis mala facinora edocebat. ex illis teſtes, ſignatores

falſos, commodare: fidem, fortunas, pericula uilia ha-
bere. poſt, ubi eorum famam, atque pudorem attriue
rat: maiora alia imperabat. ſi cauſa peccandi in præ-
ſens minus ſuppetebat: nihilominus inſontes, ſicuti
ſontes circũuenire: iugulare. ſcilicet ne per otiũ torpe-
ſcerent manus, aut animus: gratuito potius malus, atq;
crudelis erat. His amicis, ſociȷ́ſq; confiſus Catilina, ſi
mul, quod æs alienum per omnes terras ingens erat:
& quod pleriq; Syllani milites largius ſuo uſi, rapi-
narum & uictoriæ ueteris memores, ciuile bellũ exo
ptabant: opprimendæ Reip. conſilium cœpit. In Ita-
lia nullus exercitus: Cn. Pompeius in extremis terris
bellum gerebat: ipſi conſulatum petendi magna ſpes:
Senatus nihil ſanè intentus: tutæ, tranquillǽq; res o-
mnes. ſed ea prorſus opportuna Catilinæ erant. Igi-
tur circiter calendas Iunias, L. Cæſare, & C. Figulo
conſulibus, primo ſingulos appellare: hortari alios:
alios tentare: opes ſuas, imparatam Remp. magna præ
mia coniurationis docere. ubi ſatis explorata ſunt, quæ
uoluit: in unum omnes conuocat, quibus maxima ne-
ceſſitudo & plurimum audaciæ inerat. eò conue-
nere ſenatorȷ́ ordinis P. Lentulus Sura, P. Antro-
nius, L. Caſſius Longinus, C. Cethegus, P. & Ser
uius Syllæ Seruȷ́ filȷ́, L. Varguntius, Q. An-
nius, M. Porcius Lecca, L. Beſtia, Q. Curius. præte-
rea ex Equeſtri ordine, M. Fuluius nobilior, L. Stati-
lius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius. ad hoc multi
ex colonȷ́s & municipȷ́s domi nobiles. erant præ-
tereà complures paulo occultius conſilȷ́ huiſce par-
ticipes nobiles: quos magis dominationis ſpes hor-

tabatur: quàm inopia aut alia neceſſitudo. cæterum iuuentus pleraq;, ſed maxime nobilium, Catilinæ inceptis fauebat. quibus in otio uel magnificæ, uel molliter uiuere copia erat, incerta pro certis, bellum, quàm pacem malebant. Fuere item ea tempeſtate, qui crederent M. Licinium Craſſum non ignarũ eius cõſilij fuiſſe. quia Cn. Pompeius inuiſus ipſi, magnum exercitum ductabat: cuiuſuis opes uoluiſſe contra illius potentiam creſcere: ſimul confiſum, ſi coniuratio ualuiſſet: facile apud eos ſe principem fore. Sed antea item coniurauere pauci contra Remp. in quibus Catilina fuit. de qua q̃ueriſſime potero, dicam. L. Tullio, M. Lepido conſulibus, P. Antronius, et P. Sylla deſignati conſules, legibus ambitus interrogati, pœnas dederant. poſt paulo Catilina pecuniarum repetundarum reus, prohibitus erat petere conſulatum: quod intra legitimos dies profiteri nequiuerit. Erat eodem tempore Cn. Piſo adoleſcens nobilis, ſummæ audaciæ, egens, factioſus: quem ad perturbãdam Rẽp. inopia, atq; mali mores ſtimulabant. cum hoc Catilina, et Antronius, circiter nonas decembris conſilio cõmunicato parabãt ĩ capitolio calẽdis Ianuarij L. Torquatum, & L. Cottam conſules interficere: ipſi faſcibus correptis Piſonem cum exercitu ad optinendas duas Hiſpanias mittere. ea re cognita rurſus in nonas Februarias conſilium cædis tranſtulerunt: iam tum non conſulibus modo, ſed pleriſq; ſenatoribus perniciem machinabantur. quod ni Catilina maturaſſet pro curia ſignum ſocijs dare: eo die poſt conditam urbem Romam peſſimum facinus patratum foret. quia

nondum frequentes armati conuenerant: ea res conſilium diremit. Poſtea Piſo in citeriorem Hiſpaniam quæſtor pro prætore miſſus eſt, adnitente Craſſo: quod eum infeſtum inimicum Cn. Pompeio cognouerat. neque tamen Senatus prouinciam inuitus dederat. quippe fœdum hominem a Rep. procul eſſe uolebat: ſimul quia boni complures præſidium in eo putabant. & iam tum potentia Cn. Pompeij formidoloſa erat. Sed is Piſo in prouinciam ab equitibus Hiſpanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens, occiſus eſt. ſunt qui ita dicunt imperia eius iniuſta, ſuperba, crudelia barbaros nequiuiſſe pati. alij autem equites illos Cn. Pompeij ueteres, fidosq; clientes uoluntate eius Piſonem aggreſſos. nunquam Hiſpanos præterea tale facinus feciſſe: ſed imperia ſæua multa antea perpeſſos. nos eam rem in medio relinquemus. De ſuperiori coniuratione ſatis eſt dictum. Catilina ubi eos, quos paulo ante memoraui conueniſſe uidet: tametſi cum ſingulis multa ſæpe egerat: tamen in rem fore credens uniuerſos appellare, & cohortari, in abditam partem ædium ſecedit: atq; ibi omnibus arbitris procul amotis, orationem huiuſcemodi habuit. Niſi uirtus atq; fides ueſtra ſatis ſpectata mihi foret: nequicquam opportuna res cecidiſſet: ſpes magna, dominatio in manibus fruſtra fuiſſent: neque ego per ignauiam, aut uana ingenia, incerta pro certis captarem. Sed quia multis, & magnis tempeſtatibus uos cognoui fortes, fidosq; mihi: eo animus auſus eſt maximum, atque pulcherrimum facinus incipere. ſimul quia uobis eadem, quæ mihi bona,

Oratio Catiline

malaq; eſſe intellexi. Nam idem uelle atq; idem nol-
le, ea demum firma amicitia eſt. Sed ego, quæ mente agi
taui, omnes iam antea diuerſi audiſtis. cæterum mihi
in dies magis animus accenditur: cum conſydero quæ
conditio uitæ futura ſit: niſi noſmetipſos uindicamus
in libertatem. nam poſtquam Reſp. in paucorum potẽ
tium ius, atq; ditionem conceſſit: ſemper illis Reges,
Tetrarchæ, uectigales eſſe: populi, nationes, ſtipendia
pendere: cæteri omnes, ſtrenui, boni, nobiles, atq; igno
biles, uulgus fuimus, ſine gratia, ſine autoritate, his
obnoxij, quibus, ſi Reſp. ualeret, formidini eſſemus.
Itaque omnis gratia, potentia, honos, diuitiæ apud il-
los ſunt: aut ubi illi uolunt. nobis reliquerunt pericu
la, repulſas, iudicia, egeſtatem. Quæ quouſq; tandem
patiemini o fortiſſimi uiri? non'ne emori per uirtutem
præſtat: quàm uitam miſeram, atque inhoneſtam, ubi
alienæ ſuperbiæ ludibrio fueris: per dedecus amittere?
Verum enimuero proh Deum atq; hominum fidem,
uictoria in manu nobis eſt. uiget ætas: animus ua-
let. contra illis annis atque diuitijs, omnia conſenue-
runt. tantummodo incepto opus eſt: cætera res ex
pediet. etenim quis mortalium, cui uirile ingeni-
um eſt: tolerare poteſt illis diuitias ſuperare: quas
profundant in extruendo mari, & montibus coæ-
quandis: nobis rem familiarem etiam ad neceſſaria
deeſſe? illos binas aut amplius domos continuare:
nobis larem familiarem nuſquam ullum eſſe? cum
tabulas, ſigna, toreumata emunt: noua diruunt: alia
ædificant: poſtremo omnibus modis pecuniam tra-
hunt: uexant; tamen ſumma libidine diuitias ſuas

uincere nequeunt. at nobis eſt domi inopia: foris æs alienum: mala res: ſpes multo aſperior. deniq; quid reliqui habemus, præter miſeram animam? Quin igitur expergiſcimini? en illa, illa quam ſæpe optaſtis, libertas, præterea diuitiæ, decus, gloria in oculis ſitæ ſunt. fortuna ea omnia uictoribus præmia poſuit. res, tempus, pericula, egeſtas, belli ſpolia magnifica, magis quàm oratio mea uos hortentur. uel imperatore, uel milite me utimini: neq; animus, neque corpus à uobis aberit. hæc ipſa, ut ſpero, uobiſcum unà conſul agam: niſi forte me animus fallit: & uos ſeruire magis, quàm imperare parati eſtis. Poſtq̃ accepere ea homines, *quibus mala omnia abunde erant: ſed neque res, neque ſpes bona ulla: tametſi illis quieta mouere magna merces uidebatur: tamen poſtulauere plerique, ut proponeret, quæ conditio belli foret: quæ præmia armis peterent: quid ubique opis aut ſpei haberent.* Tum Catilina polliceri *tabulas nouas, proſcriptionem locupletũ, magiſtratus, ſacerdotia, rapinas, aliaq; omnia, quæ bellum, atque libido uictorum fert. præterea eſſe in* Hiſpania *citeriore* Piſonem, *in* Mauritania *cum exercitu* P. Sitium Nucerinum *conſilij ſui participes: petere conſulatum* C. Antonium, *quem ſibi collegam fore ſperaret, hominem & familiarem, & omnibus neceſſitudinibus circumuentum. cum eo conſule ſe initium agẽdi belli facturum.* Ad *hæc maledictis increpabat omnes bonos: ſuorum unũquenq; nominans laudare. admonebat alium egeſtatis, alium cupiditatis ſuæ, complures periculi aut ignominiæ, multos* Syllanæ *uictoriæ, quibus ea præ-*

semp.

Ad hoc

dæ fuerat. Poſtquam omnium animos alacreis uidet; cohortatus, ut petitionem ſuam curæ haberent, cœtum dimiſit. Fuere ea tempeſtate, qui dicerent Catilinã oratione habita, cum ad iuſiurandum populares ſceleris ſui adduceret: humani corporis ſanguinem uino permiſtum in pateris circuntuliſſe. inde cum poſt exe-crationem omnes deguſtauiſſent: ſicuti in ſolennibus ſacris fieri conſueuit: aperuiſſe conſilium ſuum: atq; eo dictare feciſſe: quo inter ſe magis fidi forent, alius alij tanti facinoris conſcij. nonnulli ficta et hæc, & multa præterea exiſtimabant ab his, qui Ciceronis inuidiam, quæ poſtea orta eſt, leniri credebant atrocitate ſceleris eorum, qui pœnas dederant. nobis ea res pro magnitudine parum comperta eſt. Sed in ea coniuratione fuit Q. Curius natus haud obſcuro loco, flagitijs atq; facinoribus coopertus: quem Senatu cenſores probri gratia amouerant. huic homini non minor uanitas, quàm audacia inerat: neque reticere, quæ audierat: neq; ſua met ipſe ſcelera occultare: prorſus neque dicere, neque facere, quidquam penſi habebat. Erat ei cum Fuluia muliere nobili ſtupri uetus conſuetudo. cui cum minus gratus eſſet: quod inopia minus largiri poterat: repente glorians maria, monteisq; polliceri cœpit: & minari interdum ferro: niſi obnoxia foret. poſtremo ferocius agitare, quàm ſolitus erat. At Fuluia ex inſolentia Curij cauſa cognita, tale periculum Reip. haud occultum habuit: ſed ſublato authore, de Catilinæ coniuratione, quæ & quomodo audierat compluribus narrauit. Ea res in primis ſtudia hominum accendit ad conſulatum mandandum.

inſolentiæ

mandandum M. Tullio Ciceroni. nanque antea pleraque nobilitas inuidia æſtuabat: & quaſi pollui conſulatum credebat: ſi eum, quamuis egregius, homo nouus adeptus foret. Sed ubi periculum aduenit: inuidia, atque ſuperbia poſt fuere. Igitur comitijs habitis, conſules declarantur M. Tullius, & C. Antonius. quod factum primo populares coniurationis concuſſerat. neque tamen Catilinæ furor minuebatur: ſed in dies plura agitare: arma per Italiam locis opportunis parare: pecuniam ſua aut amicorum fide ſumptam mutuam, Feſulas ad Manlium quendam portare: qui poſtea princeps fuit belli faciundi. Ea tempeſtate plurimos cuiuſq; generis homines aſciuiſſe ſibi dicitur. mulieres aliquot etiam: quæ primo ingentes ſumptus, ſtupro corporis tolerauerant: poſt, ubi ætas tantummodo quæſtui, neque luxuriæ modum fecerat: æs alienum grande conflauerant. per eas ſe Catilina credebat poſſe ſeruitia urbana ſolicitare: Vrbem incendere: uiros earum uel adiungere ſibi, uel interficere. Sed in his erat Sempronia: quæ multa ſæpe uirilis audaciæ facinora commiſerat. Hæc mulier genere atque forma, præterea uiro, ac liberis, ſatis fortunata fuit: literis græcis & latinis docta: pſallere et ſaltare elegantius, quàm neceſſe eſt probæ: multa alia, quæ inſtrumenta luxuriæ ſunt. Sed ei ſemper cariora omnia, quàm decus, atque pudicitia fuit. Pecuniæ an famæ minus parceret, haud facile diſcerneres. libidine ſic accenſa ut ſæpius peteret uiros, quàm peteretur. ſed ea ſæpe ante hac fidem prodiderat: creditum abiurauerat: cædis conſcia fuerat: luxuria atque ino-

pia præceps abierat. uerum ingenium eius haud abſurdum: poſſe uerſus facere: iocum mouere: ſermone uti uel modeſto, uel molli, uel procaci. prorſus multæ facetiæ, multusq; lepos inerat. His rebus comparatis, Catilina nihilominus in proximum annum conſulatum petebat, ſperans ſi deſignatus foret, facile ſe ex uoluntate Antonio uſurum. neque interea quietus erat: ſed omnibus modis inſidias parabat Ciceroni. neque illi tamen ad cauendum dolus, aut aſtutiæ deerant. namq; à principio conſulatus ſui multa per Fuluiam pollicendo, effecerat ut Q. Curius, de quo paulo ante memoraui, conſilia Catilinæ ſibi proderet. Ad hoc collegam ſuum Antonium pactione prouinciæ perpulerat, ne contra Remp. ſentiret: circum ſe præſidia amicorum, atque clientium occulte habebat. Poſtquam dies comitiorum uenit: & Catilinæ neque petitio, neq; inſidiæ, quas conſuli fecerat, proſpere ceſſere: conſtituit bellum facere: & extrema omnia experiri: quoniam quæ occulte tentauerat, aſpera, fœdáq; euenerant. Igitur C. Manlium Feſulas, atq; in eam partem Hetruriæ, Septimium quendam Camertem in agrũ Picenum, C. Iulium in Apuliam dimiſit: præterea aliũ alio, quem ubique opportunum ſibi fore credebat. Interea Romæ multa ſimul moliri: conſuli inſidias tendere: parare incendia: opportuna loca armatis hominibus obſidere: ipſe cum telo eſſe: item alios iubere: hortari uti ſemper intenti, paratiq; eſſent: dies, noctésq; feſtinare: uigilare: neque inſomnia, neque labore fatigari. poſtremo ubi multa agitanti nihil procedit: rurſus intempeſta nocte coniurationis principes

conuocat per M. Porcium Leccam: ibiq; multa de igna uia eorum queſtus, docet ſe Manlium præmiſiſſe ad eam multitudinem, quam ad capienda arma paraue rat. item alios in alia loca opportuna: qui initium belli facerent: ſeq; ad exercitum proficiſci cupere: ſi prius Ciceronem oppreſſiſſet. eum ſuis conſilijs multum offi- cere. Igitur perterritis ac dubitantibus cæteris C. Cor- nelius eques Romanus operam ſuam pollicitus, & cum eo L. Varginteius Senator, conſtituere ea nocte paulo poſt cum armatis hominibus, ſicuti ſalutatum introire ad Ciceronem: ac de improuiſo domi ſuæ imparatum confodere. Curius, ubi intelligit, quantum periculum conſuli impendeat: propere per Fuluiam Ciceroni do lum, qui parabatur, enuntiat. Ita illi ianua prohi- biti, tantum facinus fruſtra ſuſceperant. Interea Man lius in Hetruria plebem ſolicitare, egeſtate ſimul ac dolore iniuriæ nouarum rerum cupidam: quod Syl- læ dominatione, agros, bonaq; omnia amiſerat. Præ- terea latrones cuiuſque generis, quorum in ea regio- ne magna copia erat, nonnullos ex Syllanis colonis, quibus libido, atque luxuria ex magnis rapinis ni- hil reliqui fecerant. Ea, cum Ciceroni nuntiarentur: ancipiti malo permotus, quod neque urbem ab inſi- dijs priuato conſilio longius tueri poterat: neq; exerci- tus Manlij quantus, aut quo conſilio foret, ſatis com- pertum habebat: Rem ad Senatum refert, iam an- tea uulgi rumoribus exagitatam. Itaq; (quod plerunq; in atroci negotio ſolet) ſenatus decreuit: ut darent operam conſules, nequid Reſp. detrimenti caperet. ea poteſtas per Senatum more Romano magiſtratui

maxima permittitur: exercitum parare: bellum gerere: coercere omnibus modis ſocios, atq; ciues: domi, militiæq; imperium, atque iudicium ſummum habere. aliter ſine Populi iuſſu nulli earum rerum conſuli ius eſt. Poſt paucos dies L. Senius Senator, in ſenatu literas recitauit, quas Feſulis allatas ſibi dicebat: in quibus ſcriptum erat C. Manlium arma cœpiſſe, cum magna multitudine ante diem VI. Cal. Nouembris. ſimul (id quod in tali re ſolet) alij portenta, atque prodigia nuntiabant: alij conuentus fieri: arma portari: Capuæ, atq; in Apulia ſeruile bellũ moueri. igitur Senatus decreto Q. Martius Rex Feſulas, Q. Metellus Creticus in Apuliam, circumq; ea loca miſſi ſunt. Hi utriq; ad urbem imperatores erant impediti, ne triumpharent calumnia, paucorum: quibus omnia honeſta, atque inhoneſta uendere mos erat. Sed prætores Q. Pompeius Rufus Capuam: Q. Metellus Celer in agrum Picenum: hiſq; permiſſum, uti pro tempore, atque periculo exercitum compararent. Ad hoc ſiquis indicaſſet de coniuratione, quæ contra Rempub. facta erat: præmium, ſeruo libertatem, & ſeſtertia centum, libero impunitatem eius rei, & ſeſtertiorum ducenta millia. itemq; decreuere, uti gladiatoriæ familiæ Capuam, & in cætera municipia distribuerentur pro cuiuſque opibus: Romæ per totam urbem uigiliæ haberentur: hiſq; minores magiſtratus præeſſent. Quibus rebus permota ciuitas, atque immutata facies urbis erat: ex ſumma lætitia, atque laſciuia, quæ diuturna quies pepererat, repente omnes triſtitia inuaſit: feſtinare: trepidare: neq; loco, neq; homini cui-

quã ſatis credere: neq; bellum gerere: neq; pacem habere: ſuo quiſq; metu pericula metiri. Ad hoc mulieres, quibus pro Reip. magnitudine belli timor inſolitus in ceſſerat: afflictare ſeſe: manus ſupplices ad cœlum tendere: miſerari paruos liberos: rogitare: omnia pauere: ſuperbia atque delitijs omiſſis, ſibi, patriæq; diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem illa mouebat: tametſi præſidia parabantur: & ipſe lege plautia interrogatus erat ab L. Paulo. Poſtremo diſſimulandi cauſa, & quaſi ſui expurgandi, ſicuti iurgio laceſſitus foret, in Senatum uenit. Tum Marcus Tullius conſul, ſiue præſentiam eius timens, ſiue ira commotus, orationem habuit luculentam, atque utilem Reipublicæ: quam poſtea ſcriptam edidit. Sed ubi ille aſſedit: Catilina, ut erat paratus ad diſſimulanda omnia, demiſſo uultu, uoce ſupplici, poſtulare à Patribus cœpit, nequid de ſe temere crederent: ea familia ortum: ita ſe ab adoleſcentia uitam inſtituiſſe: ut omnia bona in ſpe haberet: neque exiſtimarent ſibi patritio homini, cuius ipſius atque maiorum plurima beneficia in plebem Ro. eſſent: perdita Rep. opus eſſe: cum eam ſeruaret M. Tullius inquilinus ciuis urbis Romæ. Ad hæc maledicta alia cum adderet: obſtrepere omnes: hoſtem, atque paricidam uocare. Tum ille furibundus, quoniam quidem circumuentus, inquit, ab inimicis præceps agor: incendium meum ruina, reſtinguam. Deinde ſe ex curia domum proripuit. Ibi multa ſecũ ipſe uoluens, quod neque inſidiæ conſuli procedebant: & ab incendio intelligebat urbem uigilijs munitam: optimum factu credens exercitum augere, ac pri-

vide Cic. p M... opera .425 ... uina

uſquam legiones ſcriberentur, multa ante capere, quæ bello uſui forent: nocte intempeſta cum paucis in Manliana caſtra profectus eſt. Sed Cethego, atque Lentulo, cæteriſq;, quorum cognouerat promptam audaciam, mandat, quibus rebus poſſent, opes factionis confirment: inſidias conſuli maturent: cædem, incendia, aliaque belli facinora parent: ſeſe propediem cum magno exercitu ad urbem acceſſurum. Dum hæc Romæ geruntur C. Manlius ex ſuo numero legatos ad Q. Martium Regem mittit cum mandatis huiuſcemodi.

Deos, homineſq; teſtamur Imperator, nos arma neq; contra Patriam cœpiſſe: neq; quo periculum alijs faceremus: ſed uti corpora noſtra ab iniuria tuta forẽt: q miſeri, egentes, uiolentia, atq; crudelitate fœneratorũ pleriq; patria, ſed omnes fama, atq; fortunis expertes ſumus. Neq; cuiquam noſtrum licuit, more maiorum legẽ uti: neq; amiſſo patrimonio corpus liberum habere, tanta ſæuitia fœneratorum, atq; prætoris fuit. Sæpe maiores noſtri miſerti plebis Romanæ, decretis ſuis, inopiæ eius opitulati ſunt. ac nouiſſime memoria noſtra propter magnitudinem æris alieni, uolentibus oĩbus bonis, argentũ ære ſolutum eſt. ſæpe ipſa plebs aut domnãdi ſtudio permota, aut ſupbia magiſtratuũ armata, à Patribus ſeceſſit. at nos non Imperium, neq; diuitias petimus: quarum rerum cauſa, bella, atque certamina omnia inter mortales ſunt: ſed libertatem quam nemo bonus, niſi cum anima ſimul amittit. Te atque Senatum obteſtamur, conſulatis miſeris ciuibus: legis præſidium, quod iniquitas prætoris eripuit, reſtituatis: neue nobis eam neceſſitudinem imponatis, ut quæra-

mus, quo nam modo maxime ulti ſanguinem noſtrum, pereamus. Ad hæc Q. Martius reſpondit, ſiquid à Senatu petere uellent, ab armis diſcedant: Romam ſupplices proficiſcantur. ea miſericordia, ac manſuetudine Senatum, & Populum Romanum ſemper fuiſſe: ut nemo unquam ab eo fruſtrà auxilium petiuerit. At Catilina ex itinere pleriſque conſularibus, præterea optimo cuique literas mittit: ſe falſis criminibus circumuentum, quoniam factioni inimicorum reſiſtere nequiuerit, fortunæ cedere: Maſſiliam in exilium proficiſci: non quo ſibi tanti ſceleris conſcius eſſet: ſed uti Resp. quieta foret: ne'ue ex ſua contentione ſeditio oriretur. Ab his longe diuerſas literas Q. Catulus in Senatu recitauit: quas ſibi nomine Catilinæ redditas dicebat. Earum exemplum infra ſcriptum eſt.

L. CATILINA, QVINTO CATVLO SALVTEM.

Egregia tua fides, re cognita, grata mihi magnis in meis periculis fiduciam commendationi meæ tribuit. quamobrem defenſionem in nouo conſilio non ſtatui parare: ſatisfactionem ex nulla conſcientia de culpa proponere decreui. quam mediusfidius, licet ueram cognoſcas. Iniurijs contumelijsq; concitatus, quod fructu laboris, induſtriæq; meæ priuatus, ſtatum dignitatis non optinebam: publicam miſerorum cauſam pro mea conſuetudine ſuſcepi. Non quin æs alienum meis nominibus ex poſſeſſionibus ſoluere poſſem: cum & alienis nominibus liberalitas Aureliæ Oreſtillæ, ſuis, filiæ'que copijs perſolue-

ret. ſed quod non dignos homines honore honeſtatos uidebam: méque falſa ſuſpitione alienatum eſſe ſentiebam. hoc nomine ſatis honeſtas pro meo caſu ſpes reliquæ dignitatis conſeruandæ ſum ſecutus. Plura cum ſcribere uellem: nuntiatum eſt mihi uim parari. Nũc Oreſtillam tibi commendo: tuæq; fidei trado. eam ab iniuria defendas, per liberos tuos rogatus, aueto.

Sed ipſe paucos dies commoratus apud C. Flaminium in agro Rheatino, dum ciuitatem antea ſolicitatam armis exornat: cum faſcibus atque alijs Imperij inſignibus, in caſtra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romæ comperta ſunt: Senatus Catilinam & Manlium hoſtes iudicat: cæteræ multitudini diem ſtatuit: ante quam liceret ſine fraude ab armis diſcedere, præter rerum capitalium condemnatis. Præterea decernit, uti conſules delectum habeant: Antonius cum exercitu Catilinam perſequi maturet: Cicero Vrbi præſidio ſit. Ea tempeſtate mihi Imperium populi Romani multo maxime miſerabile uiſum eſt: cui cum ad occaſum ab ortu ſolis, omnia domita armis parerent: domi otium, atque diuitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent: fuere, tamen ciues: qui ſeque, Remq; publicam, obſtinatis animis, perditum irent. nanque duobus Senatus Decretis, ex tanta multitudine neque præmio inductus, coniurationem patefecerat, neque ex caſtris Catilinæ quiſquam omnium diſceſſerat. Tanta uis morbi, atque uti tabes, pleroſque ciuium animos inuaſerat. Neque ſolum illis aliena mens erat, qui conſcii coniurationis fuerant: Sed omnino cuncta plebs nouarum rerũ ſtudio Catilinæ incepta probabat.

Id adeo more ſuo uidebatur facere. nam ſemper in ciuitate, quibus opes nullæ ſunt, bonis inuident: malos extollunt: uetera odere: noua exoptant: odio ſuarum rerũ mutari omnia ſtudent: turba atque ſeditionibus ſine cura aluntur: quoniam egeſtas facile habetur ſine damno. Sed urbana plebs, ea uero præceps erat multis de cauſis. primum omnium, qui ubique probro, atq; petulantia maxime præſtabant, item alij, qui per dedecora, patrimonijs amiſſis, poſtremo omnes, quos flagitium, aut facinus, domo expulerat, hi Romam, ſicuti in ſentinam, confluxerant. Deinde multi memores Syllanæ uictoriæ, quod ex gregarijs militibus alios Senatores uidebant, alios ita diuites, ut regio uictu, atque cultu ætatem agerent, ſibi quiſque, ſi uictoria in armis foret, talia ſperabat. Præterea iuuentus, quæ in agris manuum mercede inopiam tolerauerat, priuatis, atque publicis largitionibus excita, urbanum otium ingrato labori prætulerat. Eos atque alios omnes malum publicum alebat. quo minus mirandum eſt homines egentes, malis moribus, maxima ſpe, Reipu. iuxta ac ſibi conſuluiſſe. Præterea, quorum uictoria, Syllæ parentes proſcripti, bona erepta, ius libertatis imminutum erat: haud ſane alio animo belli euentum expectabant. Ad hoc quicunque aliarum, atque Senatus partium erant, conturbari Remp. quam minus ualere ipſi malebant. id adeo malum multos poſt annos in ciuitatem reuerterat. nam poſtquam Cn. Pompeio, & M. Craſſo conſulibus, tribunitia poteſtas reſtituta eſt: homines adoleſcentes ſummam poteſtatem nacti, quibus ætas, animusq; ferox erat, cœpere Sena

tum criminando plebem exagitare: Deinde largiendo, atque pollicitando magis incendere. Ita ipſi clari, potenteſq; fieri: contra eos ſumma ope nitebatur pleraque nobilitas Senatus, ſub ſpecie reip. pro ſua magnitudine. Nanq;, uti paucis uerum abſoluam: poſt illa tempora quicunq; Remp. agitauere, honeſtis nominibus, alij ſicuti iura Populi defenderent, pars quo Senatus authoritas maxima foret, bonum publicum ſimulātes, pro ſua quiſque potentia certabat: neque illis modeſtia, neque modus contentionis erat. utrique uictoriam crudeliter exercebant. Sed poſtquam Cn. Pompeius ad bellum Maritimum, atque Mithridaticum miſſus eſt: plebis opes imminutæ: paucorum potentia creuit. Hi, magiſtratus, prouincias, aliaq; omnia tenere. ipſi innoxij, florentes, ſine metu ætatem agere: cæteroſq; iudicijs terrere: quo plebem in magiſtratu placidius tractarent. Sed ubi primum dubijs rebus nouandis ſpes oblata eſt: uetus certamen animos eorū arrexit. Quod ſi primo prælio Catilina ſuperior, aut æqua manu diſceſſiſſet: profecto magna clades, atque calamitas Rēp. oppreſſiſſet: neque illis, qui uictoriam adepti forent, diutius ea uti licuiſſet: quin defeſſis & exanguibus, qui plus poſſet imperium, atque libertatem extorqueret. Fuere tamen extra coniurationem complures: qui ad Catilinam initio profecti ſunt. In his erat Fuluius Senatoris filius: quem retractum ex itinere parens necari iuſſit. Iiſdem temporibus Romæ Lentulus ſicuti Catilina præceperat, quoſcunque moribus, aut fortuna nouis rebus idoneos credebat, aut per ſe, aut per alios ſolicitabat: neque ſolum ciues, ſed cuiuſque

modi genus hominum: quod modo uſui bello foret. Igitur P. Vmbreno cuidam negotium dat, uti legatos Allobrogum requirat: eosq; ſi poſſit, impellat ad ſocietatem belli, exiſtimans publice, priuatimq; ære alieno oppreſſos. Præterea quod natura Gallica gens, bellicoſa eſſet: facile eos ad tale conſilium adduci poſſe. Vmbrenus quod in Gallia negociatus erat, pleriſque principibus ciuitatum notus erat: atque eos nouerat. Itaque ſine mora ubi primum legatos in foro conſpexit: percontatus pauca de ſtatu ciuitatis, & quaſi dolens eius caſum, requirere cœpit, quem exitum tantis malis ſperarent. Poſtquam illos uidet queri de auaritia magiſtratuum: accuſare Senatum: quod in eo auxilij nihil eſſet: miſerijs ſuis remediũ, mortẽ expectare. At ego, inquit, uobis, ſi modo uiri eſſe uultis, rationem oſtendam, qua tanta mala iſta effugiatis. Hæc ubi dixit, Allobroges in maximam ſpem adducti Vmbrenum orare, ut ſui miſereretur: nihil tam aſperum, neq; tam difficile eſſe: quod non cupidiſſime facturi eſſent: dum ea res ciuitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit: quod foro propinqua erat: neque aliena conſilij propter Semproniam. nam tum Brutus Roma aberat. Præterea Gabinium accerſit: quo maior authoritas ſermoni ineſſet. Eo præſente coniurationem aperit: nominat ſocios. præterea multos cuiuſque generis innoxios: quo legatis animus amplior eſſet. deinde eos pollicitos operam ſuam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quidnam conſilij caperent. in altera parte erat æs alienum, ſtudium belli, magna merces in ſpe uictoriæ. at in altera

maiores opes, tuta conſilia, pro incerta ſpe certa præmia. Hæc illis uoluentibus, tandem uicit fortuna Reipublicæ. Itaq; Q. Fabio Sangæ, cuius patrocinio plurimum ciuitas utebatur: rem omnem uti cognouerant, aperiunt. Cicero per Sangam conſilio cognito, legatis præcepit, ut ſtudium coniurationis uehementer ſimulent: cæteros adeant: bene polliceantur: dentq; operam, uti eos quammaxime manifeſtos habeant. Iiſdem ferè temporibus. in Gallia citeriore, atque ulteriore, item in agro Piceno, Brutio, Apulia motus erat. nanque illi, quos ante Catilina dimiſerat, inconſulte, ac ueluti per dementiam, cuncta ſimul agebant: nocturnis conſilijs, armorum, atque telorum portationibus, feſtinando, agitando omnia, plus timoris, quàm periculi effecerant. Ex eo numero complures Q. Metellus Celer prætor, ex S. conſulto, cauſa cognita, in uincula coniecerat. Item in citeriore Gallia C. Murena, qui ei prouinciæ legatus præerat. At Romæ Lentulus cum cæteris, qui principes coniurationis erant, paratis, ut uidebatur, magnis copijs, conſtituerat, uti cum Catilina in agrum Feſulanum cum exercitu ueniſſet. L. Beſtia Tri. plebis, contione habita, quereretur de actionibus Ciceronis: bellique grauiſſimi inuidia, optimo conſuli imponeret. eo ſigno, proxima nocte cætera multitudo cõiurationis ſuum quiſque negotium exequeretur. ſed ea diuiſa hoc modo dicebantur: Statilius & Gabinius uti cum magna manu, duodecim ſimul opportuna loca urbis incenderent: quo tumultu facilior aditus ad conſulem, cæteroſq;, quibus inſidiæ parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis ianuam obſideret: eumq; ui

aggrederetur: alius autem alium: ſed filij familiarum, quorum ex nobilitate maxima pars erat, parentes interficerent: ſimul cæde, & incendio, perculſis omnibus, ad Catilinam erumperent. Inter hæc parata, atque decreta, Cethegus ſemper querebatur de ignauia ſociorum: illos dubitando, & dies prolatando, magnas opportunitates corrumpere: facto, non conſulto in tali periculo opus eſſe: ſeq́; , ſi pauci adiuuarent, languentibus alijs, impetum in curiam facturum. natura ferox, uehemens, manu promptus erat: maximum bonum in celeritate putabat. Sed Allobroges ex præcepto Ciceronis per Gabinium cæteros conueniunt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Caſſio poſtulant iuſiurandum: quod ſignatum ad ciues perferant: aliter haud facile eos ad tantum negotium impelli poſſe. Cæteri nihil ſuſpicantes dant. Caſſius ſemet eò breui uenturum pollicetur: ac pauloante legatos, ex urbe proficiſcitur. Lentulus cum his Titum Vulturtium quendam Crotonienſem mittit: ut Allobroges, priuſquam domum pergerent, cum Catilina, data, atque accepta fide, ſocietatem confirmarent. Ipſe Vulturtio literas ad Catilinam dat, quarum exemplum infra ſcriptum eſt. Qui ſim ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. fac cogites in quanta calamitate ſis: & memineris te uirum eſſe. conſideres quid tuæ rationes poſtulent: auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis. Ad hæc mandata uerbis dat. cum ab Senatu hoſtis iudicatus ſit: quo conſilio ſeruitia repudiet. in Vrbe parata eſſe quæ iuſſerat: ne cunctetur ipſe propius accedere. His rebus ita actis, conſtituta nocte, qua

proficiſcerentur: Cicero per legatos cuncta edoctus L. Valerio Flacco, & C. Pomptinio prætoribus imperat: ut in ponte Miluio per inſidias Allobrogum comitatus deprehendant: rem omnem aperit, cuius gratia mittebantur: cætera uti facto opus ſit, ita agant, permittit illis. homines militares ſine tumultu præſidijs collocatis, ſicuti præceptum erat, occulte pontem obſident. Poſtquam ad id loca legati cum Vulturtio uenerunt: & ſimul utrinq; clamor exortus eſt: Galli cito cognito conſilio, ſine mora prætoribus ſe tradunt. Vulturtius primo cohortatus cæteros, gladio ſe à multitudine defendit. deinde ubi à legatis deſertus eſt: multa prius de ſalute ſua Pomptinium obteſtatus, quod ei notus erat, poſtremo timidus, ac uitæ diffidens uelut hoſtibus ſeſe prætoribus dedit. Quibus rebus confectis, omnia propere per nuntios conſuli declarantur. At illū ingens cura, atque lætitia ſimul occupauere. nam lætabatur intelligens, coniuratione patefacta, ciuitatem periculis ereptam eſſe. porrò autem anxius erat, dubitans in maximo ſcelere tantis ciuibus deprehenſis, quid facto opus eſſet: pœnam illorum ſibi oneri, impunitatem perdundæ Reip. fore credebat. Igitur confirmato animo uocari ad ſeſe iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemq; Ceparium terracinenſem, qui in Apuliam ad concitanda ſeruitia proficiſci parabat. Cæteri ſine mora ueniunt. Ceparius paulo ante domo egreſſus, cognito indicio, ex urbe profugerat. Conſul Lentulum, quod prætor erat, ipſe manu tenens in Senatum perducit: reliquos cum cuſtodibus in ædem Concordiæ uenire iubet. Eò Se-

natum aduocat: magnáq; frequentia eius ordinis, Vulturtium cum legatis introducit: Flaccum Prætorem ſcrinium cum literis, quas à legatis acceperat, eodem afferre iubet. Vulturtius interrogatus de itinere, de literis, poſtremo quid, aut qua de cauſa conſilij habuiſſet. Primo fingere: alia diſſimulare de coniuratione. Poſt, ubi fide publica dicere iuſſus eſt: omnia uti geſta erant, aperit: docetq; ſe paucis ante diebus à Gabinio, & Cepario ſocium ad ſcitum, nihil amplius ſcire, quàm legatos: tantummodo audire ſolitum, ex Gabinio P. Antonium, Seruium Syllam, L. Varguntеium, multos præterea in ea coniuratione eſſe. Eadem Galli fatentur. At Lentulum diſſimulantem coarguunt, præter literas ſermonibus, quos ille habere ſolitus erat: ex libris Sybillinis, regnum Romæ tribus Cornelijs portendi: Cinnam atque Syllam antea, ſe tertium eſſe: cui fatum foret urbis potiri. præterea ab incenſo Capitolio, illum eſſe uigeſimum annum: quem ſæpe ex prodigijs Aruſpices reſpondiſſent bello ciuili cruentum fore. Igitur perlectis literis, cum prius omnes ſigna ſua cognouiſſent: Senatus decernit, uti abdicato magiſtratu Lentulus, itémq; cæteri in liberis cuſtodijs habeantur. Itaq; Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tum ædilis erat, Cethegus Quinto Cornificio, Statilius C. Cæſari, Gabinius M. Craſſo, Cæparius (nam is paulo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio Senatori traduntur. Interea plebs, coniuratione patefacta, quæ primo cupida nouarum rerum nimis bello fauebat: mutata mente Catilinæ conſilia execrari: Ciceronem ad cœlum tollere: ueluti ex ſeruitute erepta, gaudium, atque lætitiam agitabat.

abdicatus

nanque alia belli facinora prædæ magis, quam detrimento fore: incendium uero crudele, immoderatum, ac ſibi maxime calamitoſum putabat. quippe cui omnes copiæ in uſu quotidiano, & cultu corporis erant. Poſt eum diem quidam Lucius Tarquinius ad Senatum adductus erat: quem ad Catilinam proficiſcentem ex itinere retractum aiebant. Is cum ſe diceret indicaturũ de coniuratione, ſi fides publica data eſſet: iuſſus à conſule, quæ ſciret, edicere: eadem ferè, quæ Vulturtius, de paratis incendijs, de cæde bonorum, de itinere hoſtium Senatum docet: præterea ſe miſſum à M. Craſſo, qui Catilinæ nunciaret: ne eum Lentulus, & Cethegus, alijq; ex coniuratione deprehenſi terrerent. eoq; magis properaret ad urbem accedere: quo & cæterorum animos reficeret: & illi facilius è periculo eriperentur. Sed ubi Tarquinius Craſſum nominauit hominem nobilem, maximis diuitijs, ſumma potentia: alij rem incredibilem rati: pars, tametſi uerum, exiſtimabant, tamen quia in tali tempore tanta uis hominis magis leniunda, quàm exagitanda uidebatur: plerique Craſſo ex priuatis negocijs obnoxij, conclamant indicem falſum eſſe: deq; ea re poſtulant, uti referatur. Itaque, conſulente Cicerone, frequens Senatus decreuit, Tarquinij indicium falſum uideri: eumq; in uinculis retinendum: neque amplius poteſtatem faciundam: niſi de eo indicaret, cuius conſilio tantam rem eſſet mentitus. Erant eo tempore qui exiſtimarent indicium illud à P. Antronio machinatum: quo facilius appellato Craſſo per ſocietatem periculi, reliquos illius potentia tegeret. alij Tarquinium im-

miſſum

miſſum a' Cicerone aiebant: ne Craſſus more ſuo ſuſcepto malorum patrocinio Remp. conturbaret. Ipſum Craſſum ego poſtea prædicantem audiui, tantam illam contumeliam ſibi a' Cicerone paratam. Sed iiſdem temporibus. Q. Catulus, & Cn. Piſo, neque precibus, neque gratia, neque pretio, Ciceronem impellere potuere, uti per Allobroges, aut per alium indicem C. Cæſar falſò nominaretur. nam uterque cum illo graues inimicitias exercebant: Piſo oppugnatus in iudicio pecuniarum repetundarum, propter cuiuſdam transpadani ſupplicium iniuſtum: Catulus ex petitione pontificatus odio incenſus, quod extrema ætate maximis honoribus uſus, ab adoleſcentulo Cæſare uictus diſceſſerat. Res autem opportuna uidebatur: quod is priuatim egregia liberalitate, publicæ maximis muneribus grãdem pecuniam debebat. Sed ubi conſulem ad tantum facinus impellere nequeunt: ipſi ſingillatim circueundo, atque ementiendo, quæ ſe ex Vulturtio, aut Allobrogibus audiſſe dicerent: magnam illi inuidiam conflauerant, uſqueadeo, ut nonnulli equites Ro. qui præſidij cauſa cum telis erant circum ædem concordiæ, ſeu periculi magnitudine, ſeu animi mobilitate impulſi, quo ſtudium ſuum in remp. clarius eſſet, egredienti ex Senatu Cæſari, gladio minitarentur. Dum hæc in Senatu aguntur: & dum legatis allobrogum, & Tito Vulturtio, comprobato eorum indicio, præmia decernuntur: Liberti & pauci ex clientibus Lentuli, diuerſis itineribus opifices, atque ſeruitia in uicis ad eum eripiendum ſolicitabant. Partim exquirebant duces multitudinum, qui pretio

Remp. uexare ſoliti erant. Cethegus autem per nuntios, familiam; atque libertos ſuos electos, & exercitatos in audaciam orabat, ut grege facto cum telis ad ſeſe irrumperent. Conſul, ubi ea parari cognouit: diſpoſitis præſidijs, uti res, atque tempus monebat: conuocato Senatu refert, quid de ijs fieri placeat, qui in cuſtodijs traditi erant. Sed eos pauloante frequens Senatus iudicauerat contra Remp. feciſſe. Tum D. Iunius Syllanus, primus ſententiam rogatus (quod eo tempore conſul deſignatus erat) de ijs, qui in cuſtodijs tenebantur, & præterea de L. Caſſio, P. Furio, P. Vmbreno, Q. Annio, ſi deprehenſi forent, ſupplicium ſumendum decreuerat: iſq; poſtea permotus oratione C. Cæſaris, pedibus in ſententiam Tiberij Neronis iturum ſe dixerat, quod de ea re, præſidijs additis, referendum cenſuerat. Sed Cæſar, ubi ad eum uentum eſt: rogatus ſententiam à conſule, huiuſcemodi uerba locutus eſt.

Omnes homines P. C. qui de rebus dubijs conſultant, ab odio, amicitia, ira, atque miſericordia uacuos eſſe decet: haud facile animus uerum prouidet: ubi illa officiunt: neque quiſquam omnium libidini ſimul & uſui paruit. ubi intenderis ingenium: ualet. ſi libido poſſidet: ea dominatur: animus nihil ualet. Magna mihi copia eſt memorandi P. C. qui reges, atque populi, ira aut miſericordia impulſi male conſuluerint. ſed ea malo dicere, quæ maiores noſtri contra libidinem animi ſui recte, atque ordine fecere. Bello Macedonico, quod cum Rege Perſe geſſimus, Rhodiorum ciuitas magna, atque magnifica, quæ populi Romani opibus creue-

rat: infida, atque aduerſa nobis fuit. ſed poſtquam bello confecto de Rhodijs conſultum eſt: maiores noſtri nequis diuitiarum magis, quàm iniuriæ cauſa bellum inceptum diceret: impunitos eos dimiſere. Item bellis punicis omnibus, cum ſæpe Carthaginenſes & in pace, & per inducias multa nefaria facinora feciſſent: nunquam ipſi per occaſionem talia fecere: magis, quod ſe dignum foret, quàm quod in illos iure fieri poſſet, quærebant. Hoc item uobis prouidendum eſt P. C. ne plus apud uos ualeat P. Lentuli, & cæterorum ſcelus, quàm ueſtra dignitas: ne'ue magis iræ ueſtræ quam famæ conſulatis. Nam ſi digna pœna pro factis eorum reperitur: nouum conſilium adprobo. ſin magnitudo ſceleris omnium ingenia exuperat: his utendum cenſeo: quæ legibus comparata ſunt. Plerique eorum, qui ante me ſententias dixerunt, compoſite, atque magnifice caſum Reip. miſerati ſunt: quæ belli ſæuitia eſſet, quæ uictis acciderent, enumerauere: rapi uirgines, pueros: diuelli liberos à parentum complexu: matres familiarum pati, quæ uictoribus collibuiſſent: fana, atque domos ſpoliari: cædem, incendia fieri: poſtremo armis, cadaueribus, cruore, atque luctu omnia compleri. Sed per Deos immortales, quo illa oratio pertinuit? an uti uos infeſtos coniurationi faceret? ſcilicet quem res tanta, & tam atrox non permouit: eum oratio accendet. non ita eſt. neque cuiquam mortalium iniuriæ ſuæ paruæ uidentur. multi eas grauius æquo habuere. ſed alijs alia licentia eſt P. C. qui demiſſi in obſcuro uitam agunt, ſiquid ira-

comperta

cundia deliquere: pauci ſciunt: fama atque fortuna eorum pares ſunt. qui magno imperio præditi, in excelſo ætatem agunt: eorum facta cuncti mortales nouere. Ita in maxima fortuna, minima licentia eſt. neq; ſtudere, neq; odiſſe, ſed minime iraſci decet. quæ apud alios iracundia dicitur: ea in imperio ſuperbia, atque crudelitas appellatur. equidem ego ſic exiſtimo P. C. omnes cruciatus minores, quam facinora illorum eſſe. Sed plerique mortales poſtrema meminere: & in hominibus impijs ſceleris eorum obliti, de pœna diſſerunt: ſi ea paulo ſæuior fuerit. D. Syllanum uirum fortem, atque ſtrenuum certe ſcio, quæ dixerit, ſtudio Reip. dixiſſe: neque illum in tanta re gratiam, aut inimicitias exercere. eos mores, eamq; modeſtiam uiri cognoui. Verum ſententia eius mihi non crudelis (quid enim in tales homines crudele fieri poteſt?) Sed aliena à Rep. noſtra uidetur. nam profecto aut metus, aut iniuria te ſubegit Syllane, conſulem deſignatum genus pœnæ nouum decernere. De timore, ſuperuacaneum eſt diſſerere: cum præſertim diligentia clariſſimi uiri conſulis tanta præſidia ſint in armis. De pœna poſſum equidem dicere id quod res habet: in luctu, atque miſerijs, mortem erumnarum requiem, non cruciatum eſſe: eam cuncta mortalium mala diſſoluere: ultra neque curæ, neque gaudio locum eſſe. Sed per Deos immortales quamobrem in ſententiam non addidiſti, uti prius uerberibus in eos animaduerteretur? An quia lex Porcia uetat? ad aliæ leges item condemnatis ciuibus non animam eripi, ſed exilium permitti iubent. An quia grauius eſt

uerberari, quàm necari? quid aut acerbum, aut nimis graue eſt in homines tanti facinoris conuictos? Sin quia leuius eſt: qui conuĕnit in minore negotio legem timere: cum eam in maiore neglexeris? At enim quis reprehendet, quod in parricidas Reip. decretum erit? tempus, dies, fortuna: cuius libido gentibus moderatur. Illis merito accidet, quidquid euenerit. Cæterum uos Patres C. quid in alios ſtatuatis, conſyderate. omnia mala exempla, ex bonis initijs orta ſunt. ſed ubi imperium ad ignaros ciues, aut minus bonos peruenit: nouum illud exemplum ab dignis & idoneis, ad indignos & non idoneos transfertur. Lacedæmonij, deuictis Athenienſibus, triginta uiros impoſuere: qui Remp. eorum tractarent, Hi primo cœpere peſſimum quenque, & omnibus inuiſum indemnatum necare. Ea populus lætari, & merito dicere fieri. poſt, ubi paulatim licentia creuit: iuxta bonos & malos libidinoſe interficere: cæteros metu terrere. ita ciuitas ſeruitute oppreſſa, ſtultæ lætitiæ graues pœnas dedit. Noſtra memoria uictor Sylla, cum Damaſippum, & alios eiuſmodi, qui malo Reip. creuerant, iugulari iuſſit: quis non factum eius laudabat? homines ſceleſtos & factioſos, qui ſeditionibus Remp. exagitauerant, merito necatos aiebant. ſed ea res, magnæ initium cladis fuit. Nam uti quiſque aut domum, aut uillam, poſtremo uas, aut ueſtimentum alicuius concupiuerat: dabat operam, ut is in proſcriptorum numero eſſet. ita illi, quibus Damaſippi mors lætitiæ fuerat: paulo poſt ipſi trahebantur: neque prius finis iugulandi fuit: quam Sylla o-

mnes ſuos diuitijs expleuit. Atque ego hoc non in M. Tullio, neque his temporibus uereor. Sed in magna ciuitate multa, & uaria ingenia ſunt. poteſt alio tempore, alio conſule, cui item exercitus in manu ſit, falſum aliquid pro uero credi. ubi hoc exemplo per Senatus decretum, gladium conſul eduxerit: quis illi finem ſtatuet? aut quis moderabitur? Maiores noſtri P. C. neque conſilij, neque audaciæ unquam egue re: neque illis ſuperbia obſtabat, quo minus aliena inſtituta, ſi modo proba erant, imitarentur. arma atque tela militaria ab Sannitibus, inſignia magiſtratuum ab Thuſcis pleraq; ſumpſerunt. poſtremo, quod ubique apud ſocios, aut hoſtes idoneum uidebatur, cum ſummo ſtudio domi exequebantur. Imitari, quam inuidere bonis malebant. Sed eodem illo tempore græciæ morem imitati, uerberibus animaduertebant in ciues: de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. Poſtquam Resp. adoleuit: & multitudine ciuium factiones ualuere: circumueniri innocentes, alia huiſcemodi fieri cœpere: tunc lex Porcia, aliæq; leges paratæ ſunt: quibus legibus exilium damnatis permiſſum eſt. Hanc ego cauſam P. C. quo minus nouum conſilium capiamus, in primis magnam puto. Profecto uirtus, atque ſapientia maior: in illis fuit: qui ex paruis opibus tantum imperium fecere: quam in nobis qui ea bene parta uix retinemus. Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinæ? minime. ſed ita cenſeo. publicandas eorum pecunias: ipſos in uinculis habendos per municipia, quæ maxime opibus ualent: neu quis de his poſtea ad Senatum referat: ne'ue cum po-

pulo agat. qui aliter fecerit: Senatum exiſtimare, eum contra Remp. & ſalutem omnium facturum. Poſtquam Cæſar dicendi finem fecit: cæteri uerbo, alius alij uarie aſſentiebantur. At M. Porcius Cato rogatus ſententiam, huiuſcemodi orationem habuit.

Oratio Catonis

Longe mihi alia mens eſt Patres Conſcripti, cum res, atque pericula noſtra conſydero: & cum ſententias nonnullorum ipſe mecum re puto. illi mihi diſſeruiſſe uidentur de pœna eorum, qui patriæ, parentibus, aris, atque focis ſuis bellum parauere. res autem monet cauere ab illis magis: quàm quid in illos ſtatuamus, conſultare. nam cætera maleficia tum perſequare: ubi facta ſunt. hoc niſi prouideris, ne accidat: ubi euenit, fruſtra iudicia implores. Capta Vrbe, nihil reliqui fit uictis. Sed per Deos immortales, uos ego appello, qui ſemper domos, uillas, ſigna, tabulas ueſtras pluris, quam Remp. feciſtis: ſi iſta, cuiuſcunq; modi ſint, quæ amplexamini, retinere, ſi uoluptatibus ueſtris otium præbere uultis: expergiſcimini aliquando: & capeſſite Rempublicam. non agitur de uectigalibus, neque de ſociorum iniurijs. libertas & anima noſtra in dubio eſt. Sæpenumero P. C. multa uerba in hoc ordine feci: ſæpe de luxuria, atque auaritia noſtrorum ciuium queſtus ſum: multoſq; mortales, ob eam cauſam aduerſos habeo: qui mihi, atque animo meo nullius unquam delicti gratiam feciſſem: haud facile alterius libidini malefacta condonabã. Sed ea tametſi uos paruipendebatis: tamen Resp. firma erat: opulentia negligentiam tolerabat. Nunc uero nõ id

agitur, bonis ne, an malis moribus uiuamus: neq; quã-tum, aut quàm magnificum imperium populi Roma*ni ſit: ſed hæc, cuiuſcunque modi uidentur, noſtra, an nobiſcum unà hoſtium, futura ſint. hic mihi quiſquam manſuetudinem, & miſericordiam nominat? iampridẽ equidem nos uera rerum uocabula amiſimus: quia bona* Aliena *largiri liberalitas, malarum rerum audacia, fortitudo uocatur. eo* Resp. *in extremo ſita eſt. ſint ſane, quoniam ita ſe mores habent, liberales ex ſociorum fortunis: ſint miſericordes in furibus ærarij. ne illi ſanguinem noſtrum largiantur: & dũ paucis ſceleſtis parcunt, bonos oẽs perditum eant.* Bene *& cõpoſite* C. *Cæſar paulo ante in hoc ordine de uita et morte diſſeruit: credo falſa exiſtimans ea, quæ de inferis memorátur: diuerſo itinere malos à bonis, loca tetra, inculta, fœda, atque formidoloſa habere. itaq; cenſuit pecunias eorum publicandas: ipſos per municipia in cuſtodijs hàbendos: uidelicet timens, ne ſi* Romæ *ſint, aut à popularibus coniurationis, aut à multitudine conducta, per uim eripiantur. quaſi uero* Mali *atque ſceleſti tantummodo in* Vrbe, *& non per totum* I*taliam ſint: aut non ibi plus poſſit audacia: ubi ad defendendum opes minores ſunt.* Q*uare uanum equidem hoc conſilium eſt: ſi periculum ex illis metuit. ſi in tanto omniũ metu ſolus non timet: eo magis refert, me mihi, atque uobis timere.* Q*uæ de* P. *Lentulo, cæteriſq; ſtatuetis: pro certo habetote, uos ſimul de exercitu Catilinæ, & de omnibus coniuratis decernere. quanto uos attentius ea agetis: tanto illis animus infirmior erit. ſi paulũlum*

modo uos languere uiderint: iam omnes feroces aderunt. nolite exiſtimare maiores noſtros armis Remp. ex parua magnam feciſſe. ſi ita res eſſet: multo pulcherrimã eam nos haberemus. quippe ſociorum atque ciuium, præterea armorum, atque equorum maior nobis copia, quàm illis eſt. Sed alia fuere: quæ illos magnos fecere: quæ nobis nulla ſunt: domi induſtria, foris iuſtum Imperium, animus in conſulendo liber, neque delicto, neque libidini obnoxius. pro his nos habemus luxuriam, atque auaritiam, publicæ egeſtatem, priuatim opulentiam: laudamus diuitias: ſequimur inertiam: inter bonos & malos nullum diſcrimen eſt: omnia uirtutis præmia ambitio poſſidet. neq; mirum, ubi uos ſeparatim ſibi quiſque conſilium capitis: ubi domi uoluptatibus, hic pecuniæ, aut gratiæ ſeruitis: eo fit, ut impetus fiat in uacuam Rempublicam. Sed ego hæc omitto. coniurauere nobiliſſimi ciues patriam incendere: Gallorum gentem infeſtiſſimã Romano nomini ad bellum accerſunt: dux hoſtium cum exercitu ſupra caput eſt: uos cunctamini, etiam nunc? & dubitatis, quid intra mœnia deprehenſis hoſtibus faciatis? miſereamini cenſeo. deliquere homines adoleſcentuli per ambitionem: atque etiam armatos dimittatis. Næ iſta uobis manſuetudo, & miſericordia. ſi illi arma cœperint, in miſeriam conuertetur. Scilicet res ipſa aſpera eſt: ſed uos non timetis eam. immo uero maxime. ſed inertia & mollitia animi, alius alium expectantes cunctamini: uidelicet Dijs immortalibus confiſi: qui hanc Remp. in maximis ſæpe periculis ſeruauere. Non uotis neque ſupplicijs mulie-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

bribus auxilia deorum parantur. uigilando, agendo, bene conſulendo, proſpere omnia cedunt. Vbi ſocordiæ te, atque ignauiæ tradideris: nequidquam Deos implores. irati, infeſtiq; ſunt. Apud maiores noſtros Aulus Manlius Torquatus, bello gallico filium ſuum, quod is contra Imperium in hoſtem pugnauerat: necari iuſſit. atque ille egregius adoleſcens, immoderatæ fortitudinis, morte pœnas dedit. uos de crudeliſſimus parricidis quid ſtatuatis cunctamini? uidelicet cætera uita eorum huic ſceleri obſtat. Verum parcite dignitati Lentuli: ſi ipſe pudicitiæ, ſi famæ ſuæ, ſi Dijs, aut hominibus unquam ullis pepercit. ignoſcite Cethegi adoleſcentiæ: niſi iterum iam patriæ bellum fecit. nam quid ego de Gabinio, Statilio. Cepario loquar? quibus ſi quidquam penſi unquam fuiſſet: non ea conſilia de Rep. habuiſſent. poſtremo P. C. ſi me hercle peccato locus eſſet: facile paterer uos ipſa re corrigi: quoniam uerba mea contemnitis. ſed undique circumuenti ſumus. catilina cum exercitu in faucibus urget: alij intra mœnia, atque in ſinu urbis ſunt hoſtes: neque parari, neque conſuli quicquam poteſt occulte. quo magis properandum eſt. Quare ita cenſeo: cum nefario conſilio ſceleratorum ciuium Reſp. in maxima pericula uenerit: hiq; indicio T. Volturtij, & legatorum Allobrogum conuicti, confeſſique ſint, cædem, incendia, aliaque ſe fœda, atque crudelia facinora in ciues, patriamq; parauiſſe: de confeſſis ſicuti de manifeſtis rerum capitalium, more maiorum ſupplicium ſumendum. Poſtquam Cato aſſedit: conſulares omnes, itemq; Senatus magna pars, ſententiam

eius laudant: uirtutem animi ad cœlum ferunt. alij alios increpantes, timidos uocant. Cato magnus, atq; clarus habetur: ſenatus decretum fit, ſicut ille cen ſuerat. Sed mihi multa legenti, multaq; audienti, quæ Populus ro. domi, militiæq;, mari, atque terra præ clara facinora fecit: forte libuit attendere, quæ res maxime tanta negocia ſuſtinuiſſet. ſciebam ſæpenumero Parua manu cum magnis legionibus hoſtium con tendiſſe: cognoueram paruis copijs bella geſta cum opulentis Regibus. ad hoc ſæpe fortunæ uiolentiam toleraiuiſſe: facundia Græcos, gloria belli Gallos, Romanos anteſuiſſe. Ac mihi multa agitanti conſtabat, paucorum ciuium egregiam uirtutem cuncta patrauiſſe: eoq; factum, uti diuitias paupertas, multitudinem paucitas ſuperaret. Sed poſtquam luxu, atque deſidia ciuitas corrupta eſt: rurſus Resp. magnitudine ſua imperatorum, atque magiſtratuum uitia ſuſtentabat: ac ueluti effœta parentum multis tempeſtatibus, haud ſanè quiſquam Romæ uirtute magnus fuit. Sed mea memoria ingenti uirtute, diuerſis moribus fuere duo uiri M. Cato, & C. Cæſar: quos quoniam res obtulerat, ſilentio præterire, non fuit conſilium: quin utriuſque naturam & mores, quantum ingenio poſſem, aperirem. Igitur his genus, ætas, eloquentia prope æqualia fuere. magnitudo animi par: item gloria. ſed alia alij: Cæſar beneficijs, ac munificentia magnus habebatur: integritate uitæ Cato. ille manſuetudine, & miſericordia clarus factus. huic ſeueritas dignitatem addiderat. Cæſar dando, ſubleuando, ignoſcendo, Cato nihil largiendo glo-

riam adeptus eſt. in altero miſeris profugium erat: in altero malis pernicies. illius facilitas, huius conſtantia laudabatur. poſtremo Cæſar in animum induxerat, laborare: uigilare: negotijs amicorum intentus, ſua negligere: nihil denegare, quod dono dignum eſſet: ſibi magnum Imperium, exercitum, nouum bellum exoptabat: ubi uirtus eius eniteſcere poſſet. At Catoni ſtudium modeſtiæ, & decoris, ſed maxime ſeueritatis erat. non diuitijs cum diuite, nec factione cum factioſo, ſed cum ſtrenuo uirtute, cum modeſto pudore, cum innocente abſtinentia certabat. Eſſe quam uideri bonus malebat. Itaq; quo minus gloriam petebat: eo magis illam adſequebatur. Poſtquam uti dixi, Senatus in Catonis ſententiam diſceſſit: Conſul optimum facturatus. noctem, quæ inſtabat, ante capere: nequid eo ſpatio nouaretur: Triumuiros quæ ad ſupplicium poſtulabat, parare iubet. Ipſe diſpoſitis præſidijs, Lentulum in carcerem deducit. cæteris idem fit per prætores. Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paululum aſcenderis ad leuam, circiter XII pedes humi depreſſus. eum muniunt undiq; parietes, atque inſuper camera lapideis fornicibus iuncta: ſed inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis eius facies eſt. in cũ locum poſtquam demiſſus eſt Lẽtulus: iudices rerum capitalium, qbus præceptum erat, laqueo gulam fregere. Ita ille Patritius ex gente clariſſima Corneliorum, qui conſulare Imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factiſq; ſuis exitium uitæ inuenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario eodem modo ſupplicium ſumptum eſt. Dum

deſcenderis

ea Romæ geruntur, Catilina ex omni copia, quam & ipſe adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones inſtituit: cohortes pro numero militum complet. deinde ut quiſque uoluntarius, aut ex ſocijs in caſtra uenerat, æqualiter diſtribuerat: ac breui ſpatio legiones numero hominum expleuerat: cum initio non amplius duobus milibus habuiſſet. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis inſtructa: cæteri ut quenque caſus armauerat, ſparos, aut lanceas, alij præacutas ſudes portabant. Sed poſtquam Antonius cum exercitu aduentabat: Catilina per montes iter facere: modo ad urbem, modo Galliam uerſus caſtra mouere: hoſtibus occaſionem pugnandi non dare: ſperabat propediem magnas copias ſe habiturum, ſi Romæ ſocij incepta patrauiſſent. Interea ſeruitia repudiabat, cuius initio ad eum magnæ copiæ concurrebant, opibus coniurationis fretus, ſimul alienum ſuis rationibus exiſtimans, uideri cauſam ciuium cum ſeruis fugitiuis communicaſſe. Sed poſtquam in caſtra nuntius peruenit, Romæ coniurationem patefactam: de Lentulo & Cethego, cæterisq́;, quos ſupra memoraui ſupplicium ſumptum: plerique quos ad bellum ſpes rapinarum, aut nouarum rerum ſtudium illexerat, dilabuntur: Reliquos Catilina per montes aſperos magnis itineribus in agrum Piſtorienſem adducit, eo conſilio: uti per tramites occulte perfugerent in Galliam tranſalpinam. At Q. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro Piceno præſidebat, ex difficultate rerum eadem illa exiſtimans, quæ ſupra diximus, Catilinam agitare.

Igitur ubi iter eius ex perfugis cognouit: caſtra propere mouit: ac ſub ipſis radicibus montium conſedit: qua illi deſcenſus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius procul aberat: utpote qui magno exercitu locis æquioribus expeditos in fugam ſequeretur. Sed Catilina, poſtquam uidet montibus, atque copijs hoſtium ſe clauſum: in urbe res aduerſas: neque fugæ, neque præſidij ullam ſpem: optimum factu ratus, in tali re fortunam belli tentare, ſtatuit cum Antonio quamprimum confligere. Itaque concione aduocata, huiuſcemodi orationem habuit.

Oratio Catilinæ

Compertum habeo milites, uerba uirtutem non addere: neque ex ignauo ſtrenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione Imperatoris fieri. quanta cuiuſque animo audacia natura, aut moribus ineſt: tanta in bello patere ſolet. quem neque gloria, neque pericula excitant: nequidquam hortere. timor animi auribus officit. Sed ego uos quo pauca monerem aduocaui, ſimul uti cauſam mei conſilij aperirem. Scitis equidem milites ſocordia, atque ignauia Lentuli quantum ipſi, nobiſq; cladis attulerit: quoque modo dum ex Vrbe præſidia operior: in Galliam proficiſci nequiuerim. Nunc uero quo loco res noſtræ ſint, iuxta mecum omnes intelligitis. exercitus hoſtium duo, unus ab Vrbe, alter à Gallia obſtant: diutius in his locis eſſe, ſi maxime animus ferat, frumenti atq; aliarum rerum egeſtas prohibet: quocunque ire placet, ferro iter aperiendum eſt. Quapropter uos moneo, uti forti, atque parato animo ſitis: & cum prælium inibitis, meminеritis uos diuitias, decus glo-

riam, prætereà libertatem, atque patriam in dextris ueſtris portare. ſi uincimus: omnia nobis tuta erunt: commeatus abunde, municipia, atque coloniæ patebunt. ſi metu ceſſerimus: eadem illa aduerſa fient: neque locus, neque amicus quiſquam teget: quem arma non texerint. prætereà milites, non eadem nobis, & illis neceſſitudo impendet. nos pro patria, pro libertate, pro uita certamus. illis ſuperuacaneum eſt pro potentia paucorum pugnare. quo audacius aggredimini, memores priſtinæ uirtutis. licuit nobis cum ſumma turpitudine in exilio ætatem agere. potuiſtis nonnulli Romæ amiſſis bonis alienas opes expectare. quia illa fœda, atque intoleranda uiris uidebantur: hæc ſequi decreuiſtis. ſi hæc relinquere uultis: audacia opus eſt. nemo niſi uictor pace bellum mutauit. nam in fuga ſalutem ſperare. cum arma, quibus corpus tegitur, ab hoſtibus auerteris: ea uero dementia eſt. ſemper in prælio ijs maximum eſt periculum: qui maxime timent. audacia pro muro habetur. Cum uos conſydero milites: & cum facta ueſtra æſtimo: magna me ſpes uictoriæ tenet. animus, ætas, uirtus ueſtra me hortantur: prætereà neceſſitudo, quæ etiam timidos fortes facit. nam multitudo hoſtium ne nos circumuenire queat, prohibent anguſtiæ loci. quod ſi uirtuti ueſtræ fortuna inuiderit: cauete ne inulti animam amittatis: neu capti potius ſicuti pecora trucidemini: quam uirorum more pugnātes, cruentam atq; luctuoſam uictoriam hoſtibus relinquatis. Hæc ubi dixit: paululum commoratus, ſigna

canere iubet: atque inſtructos ordines in locum æquum deducit. dein remotis omnium equis, quo militibus exæquato periculo animus amplior eſſet, ipſe pedes exercitum pro loco, atque copijs inſtruit. nam uti planities erat inter ſiniſtros montes, & ab dextera rupe aſpera, octo cohortes in fronte conſtituit: reliqua ſigna in ſubſidijs arctius collocat. ab his centuriones omnes lectos & euocatos, præterea ex gregarijs militibus optimum quenque armatum in primam aciem ſubducit: C. Manlium in dextra, Feſulanum quendam in ſiniſtra parte curare iubet. ipſe cum liberis, & colonis propter Aquilam adſiſtit: quam bello Cymbrico C. Marius in exercitu habuiſſe dicebatur. At ex altera parte C. Antonius pedibus æger quod prælio adeſſe nequibat, M. Petreio legato exercitum permittit. ille cohortes ueteranas, quas tumultus cauſa conſcripſerat in fonte, poſt eas cæterum exercitum in ſubſidijs locat. ipſe equo circuiens unumquenque nominans, appellat: hortatur: rogat, ut meminerint ſe contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris, atque focis ſuis certare. Homo militaris, quod amplius annos XXX tribunus, aut præfectus, aut legatus, aut prætor, cum magna gloria in exercitu fuerat: pleroſque ipſos, factaq; eorum fortia nouerat. ea commemorando militum animos accendebat. Sed ubi omnibus rebus exploratis, Petreius tuba ſignum dat: cohortes paulatim incedere iubet. Idem facit hoſtium exercitus. poſtquam eo' uentum eſt: unde a' ferentarijs prælium

committi

committi poſſet : maximo clamore infeſtis ſignis con currunt:pila omittunt:res gladijs geritur. Veterani priſtinæ uirtutis memores,cominus acriter in ſtare.illi haud timidi reſiſtunt.maxima ui certatur. Interea Catilina cum expeditis in prima acie uerſari : laborantibus ſuccurrere:integros pro ſaucijs arceſſere:omnia prouidere : multum ipſe pugnare:ſæpe hoſtem ferire:ſtrenui militis,& boni Imperatoris officia ſimul exequebatur. Petreius,ubi uidet Catilinam contra,ac ratus erat,magna ui contendere:cohortem prætoriam in medios hoſtes inducit : eoſq; perturbatos, atq; alios alibi reſiſtentes interficit.deinde utrinq; ex lateribus cæteros aggreditur.Manlius & Feſulanus in primis pugnantes cadunt.Poſtquam fuſas copias, ſeq; cum paucis relictum uidet : Catilina memor generis, atq; priſtinæ dignitatis ſuæ,in confertiſſimos hoſtes incurrit : ibiq; pugnans confoditur.Sed confecto prælio,tum uero cerneres quanta audacia, quantaq; animi uis fuiſſet in exercitu Catilinæ.nam ferè quem quiſq; pugnando uiuus locum ceperat : eum amiſſa anima corpore tegebat.pauci autem,quos medios cohors prætoria diſiecerat : paulo diuerſius, ſed omnes tamen aduerſis uulneribus conciderant.Catilina uero longe à ſuis inter hoſtium cadauera repertus eſt, paululum etiam adhuc ſpirans, ferociamq; animi, quam habuerat uiuus, in uultu retinens. Poſtremo ex omni copia, neque in prælio, neque in fuga quiſquam ciuis ingenuus captus eſt. ita cuncti ſuæ, hoſtiumq; uitæ iuxta pepercerant. Neque tamen exercitus Populi Romani lætam, aut incruentam

paulo diuerſius, alis alibi stantes, omnes e in aduersis uulneribus ceciderant. Diom. g: Charisg. 55.

uictoriam adeptus erat. nam ſtrenuiſſimus quiſq;, aut ociderat in prælio: aut grauiter uulneratus diſceſſerat. multi autem, qui è caſtris uiſendi, aut ſpoliandi gratia proceſſerant: uoluentes hoſtilia cadauera, amicum alij, pars hoſpitem, aut cognatum reperiebant. fuere item, qui inimicos ſuos cognoſcerent. Ita uarie per omnem exercitum lætitia, mœror, luctus, atque gaudium agitabantur.

FINIS.

C. CRISPI SALLVSTII DE BELLO IVGVRTHINO LIBER.

f Alſo queritur de natura ſua genus humanum: quod imbecilla, atque æui breuis, ſorte potius, quàm uirtute regatur. nam contra reputando, neq; maius aliud, neque præſtabilius inuenias: magisq; naturæ induſtriam hominum, quàm uim, aut tempus deeſſe. ſed dux, atque imperator uitæ mortalium, animus eſt: qui ubi ad gloriam, uirtutis uia graſſatur: abunde pollens, potensq;, & clarus eſt: neque fortunæ eget. quippe quæ probitatem, induſtriam, cæteraſq; bonas artes, neque dare, neq; eripere cuiquam poteſt. Sin captus prauis cupidinibus, ad inertiam, & uoluptates corporis peſſundatus

eſt: pernitioſa libidine pauliſper uſus, ubi per ſocordiam uires, tempus, ætas, ingenium, defluxere: naturæ infirmitas accuſatur. ſuam quique culpam authores, ad negotia transferunt. quod ſi hominibus bonarum rerum tanta cura eſſet: quanto ſtudio aliena, ac nihil profutura, multumq; etiam periculoſa petunt: neque regerentur magis caſibus: quàm regerent caſus: & eò magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus, gloria æterni fierent. nam uti genus hominum compoſitum è corpore & anima eſt: ita res cunctæ, ſtudiaq; omnia noſtra, corporis alia, alia animi naturam ſequuntur. Igitur præclara facies, magnæ diuitiæ, ad hoc uis corporis, & alia huiuſcemodi omnia breui dilabuntur. At ingenij egregia facinora, ſicuti anima, immortalia ſunt. Poſtremo corporis & fortunæ bonorum, uti initium, ſic finis eſt: omniaque orta occidunt: et aucta ſeneſcunt. Animus incorruptus, æternus, rector humani generis, agit, atque habet cuncta: neque ipſe habetur. quo magis prauitas eorum admiranda eſt: qui dediti corporis gaudijs, per luxum, atq; ignauiam ætatem agunt. cæterum ingenium, quo neq; melius, neq; amplius aliud in natura mortalium eſt, incultu, atq; ſocordia torpeſcere ſinunt. cum præſertim tam multæ, uariæq; ſint artes animi: quibus ſumma claritudo paratur. Verum ex his magiſtratus, & imperia, poſtremo omnis cura rerum publicarum, minime mihi hac tempeſtate cupienda uidentur: quoniam neq; uirtuti honos datur: neq; illi, quibus per fraudem ius fuit, utiq; tuti, aut eo magis honeſti ſunt.

nam ui quidem regere patriam, aut parentes, quanquam & poſſis: & delicta corrigas: tamen importunum eſt. cum præſertim omnes rerum mutationes, cædem, fugam, aliaq; hoſtilia portendant. fruſtra autem niti, neque aliud ſe fatigando, niſi odium quærere, extremæ dementiæ eſt. niſi forte quem inhoneſta, & pernicioſa libido tenet, potentiæ paucorum decus, atq; libertatem ſuam gratificari. Cæterum ex his negocijs, quæ ingenio exercentur: in primis magno uſui eſt memoria rerum geſtarum: cuius de uirtute, quia multi dixere, prætereundum puto: ſimul ne per inſolentiam quis exiſtimet, memet ſtudium meum laudando extollere. Atq; ego credo fore, qui, quia decreui procul à Rep. ætatem agere: tanto, tamq; utili labori meo nomen inertiæ imponant. certe, quibus maxima induſtria uidetur, ſalutare plebem: & conuiuijs gloriam quærere. qui ſi reputauerint, & quibus ego temporibus magiſtratum adeptus ſum: & quales uiri idem adſequi nequiuerint: & poſtea quæ genera hominum in Senatum peruenerint: profecto exiſtimabunt me magis merito, quam ignauia iudicium animi mei mutauiſſe: maiusq; commodum ex otio meo, q̃ ex aliorum negotijs Reip. uenturum. Nam ſæpe audiui Q. Maximum, P. Scipionem, præterea ciuitatis noſtræ præclaros uiros ſolitos ita dicere: cum maiorum imagines intuerentur: uehementiſſime ſibi animum ad uirtutem accendi, ſcilicet non ceram illam, neque figuram tantam uim in ſeſe habere: ſed memoria rerum geſtarum eam flammam egregijs uiris in pectore creſcere: neque prius ſe

dari, quam uirtus eorum famam, atque gloriam adæ quæuerit. At contra, quis eſt omnium his moribus, qui non diuitijs & ſumptibus, non probitate, neque induſtria cum maioribus ſuis contendat? Etiam homines noui, qui antea per uirtutem ſoliti erant nobilitatem anteuenire: furtim & per latrocinia potius, quàm bonis artibus ad imperia, & honores nituntur. perinde quaſi prætura & conſulatus, atque alia omnia huiuſcemodi per ſeipſa clara, & magnifica ſint: ac non per inde habeantur: ut eorum, qui ea ſuſtinent, uirtus eſt. Verum ego liberius, altiusq; proceſſi, dum me ciuitatis morum piget, tædetq;. Nunc ad inceptum redeo. Bellum ſcripturus ſum: quod Populus R. cum Iugurtha Rege Numidarum geſſit: primum quia magnum & atrox, uariaq; uictoria fuit: Deinde quia tum primum ſuperbiæ nobilitatis obuiam itum eſt: quæ contentio diuina & humana cuncta permiſcuit: eoq; uecordiæ proceſſit: ut ſtudijs ciuilibus bellum, atque uaſtitas Italiæ finem faceret. Sed priuſquam huiuſcemodi rei initium expediam: pauca ſupra repetam: quo ad cognoſcendum omnia, illuſtria magis, magisq; in aperto ſint. Bello Punico ſecūdo, quo Dux Carthaginienſium Annibal, poſt magnitudinem nominis Romani, Italiæ opes maxime attriuerat: Maſiniſſa Rex Numidarum, in amicitiam receptus à P. Scipione, cui poſtea cognomen Africano ex uirtute fuit, multa & præclara rei militaris facinora fecerat. ob quæ, uictis Carthaginienſibus, & capto Syphace, cuius in Africa magnum, atque late Imperium ualuit, Populus Ro. quaſcunque urbes, &

agros manu cœperat, Regi dono dedit. Igitur amicitia Maſiniſſæ bona, atque honeſta nobis permanſit. ſed imperij, uitæq; eius finis idem fuit. Dein Micipſa filius regnum ſolus optinuit, Manaſtabale, & Guluſſa fratribus morbo abſumptis. Is Adherbalē, & Hiempſalem ex ſeſe genuit: Iugurthamq; Manaſtabalis fratris filium, quem Maſiniſſa, quod ortus ex concubina erat, priuatum reliquerat: eodem cultu quo liberos ſuos domi habuit. Qui ubi primum adoleuit, pollens uiribus, decora facie, ſed multo maxime ingenio ualidus, non ſe luxui, neque inertiæ corrumpendum dedit: ſed (uti mos gentis illius eſt) equitare: iaculari: curſu cum æqualibus certare: & cum omnes gloria anteiret: omnibus tamen carus eſſe. Ad hoc pleraq; tempora in uenando agere: leonem, atq; alias feras primus, aut in primis ferire: plurimum facere: & minimum ipſe de ſe loqui. quibus rebus Micipſa, tametſi initio lætus fuerat, exiſtimans Iugurthæ uirtutem regno ſuo gloriæ fore: tamen poſtquam hominem adoleſcentem, exacta ſua ætate, & paruis liberis, magis, magisq; creſcere intelligit: uehementer eo negocio permotus, multa cum animo ſuo uoluebat. terrebat eum natura mortalium auida Imperij, & præceps ad explendam animi cupidinem. præterea opportunitas ſuæ liberorumq; ætatis: quæ etiam mediocres uiros ſpe prædæ tranſuerſos agit. ad hoc ſtudia Numidarum in Iugurtham accenſa. ex quibus, ſi talem uirum dolis interfeciſſet, nequa ſeditio, aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatibus circumuentus, ubi uidet neque per uim, neque inſidijs opprimi poſſe

hominem, tam acceptum popularibus: quod erat Iugurtha manu promptus, & appetens gloriæ militaris: ſtatuit eum obiectare periculis: & eo modo fortunam tentare. Igitur bello Numantino Micipſa cum populo R. equitum atque peditum auxilia mitteret: ſperans uel oſtentando uirtutem, uel hoſtium ſæuitia facile eum occaſurum: præfecit Numidis, quos in Hiſpaniam mittebat. Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, euenit. nam Iugurtha, ut erat impigro, atque acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis Imperator erat, & morem hoſtium cognouit: multo labore, multaq; cura, præterea modeſtiſſime parendo, & ſæpe obuiam eundo periculis, in tantam claritudinem breui peruenerat: ut noſtris uehementer carus, Numantinis maximo terrori eſſet. Ac ſane, quod difficillimū in primis eſt: & prælio ſtrenus erat, & bonus conſilio. quorum alterum ex prouidentia timorem, alterum ex audacia temeritatem plerunq; afferre ſolet. Igitur Imperator omnes ferè res aſperas per Iugurtham agere: in amicis habere: magis, magisq; eum in dies amplecti: quippe cuius neque conſilium, neque inceptum ullum fruſtra erat. huc accedebat munificentia animi, & ingenij ſolertia. quibus rebus ſibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat. Ea tempeſtate fuere in exercitu noſtro complures noui, atque nobiles: quibus diuitiæ bono, honeſtoq; potiores erant: factioſi, domi potentes, apud ſocios clari magis, quam honeſti: qui Iugurthæ non mediocrem animum pollicitando accendebant: ſi Micipſa Rex occidiſſet: fore uti ſolus regno Numidiæ po

tiretur: in ipſo maximam uirtutem: Romæ *omnia uenalia eſſe.* Sed *poſtquam* Numantia *deleta* P. Scipio *dimittere auxilia, & ipſe reuerti domum decreuit: donatum, atque laudatum magnificè pro contione* Iugurtham *in prætorium adduxit: ibiq; ſecreto monuit, ut potius publicè, quam priuatim amicitiam* Populi R. *coleret: neu quibus largiri inſueſceret: periculoſe à paucis emi, quod multorum eſſet. ſi permanere uellet in ſuis artibus: ultro illi & gloriam, & regnum uenturum. ſin properantius pergeret: pecuniam, & ipſum præcipitem caſurum.* Sic *locutus, cum literis eum, quas* Micipſæ *redderet, dimiſit. earum ſententia hæc erat.* Iugurthæ *tui bello* Numantino *longe maxima uirtus fuit. quam rē certo ſcio tibi gaudio eſſe. nobis ob merita ſua carus eſt. ut idem* Senatui, *populoque* Romano *ſit, ſumma ope nitemur.* Tibi *quidem pro noſtra amicitia gratulor.* En *habes uirum dignum te, atque auo ſuo* Maſiniſſa. Igitur Rex *ubi ea, quæ fama acceperat, ex literis* Imperatoris *ita eſſe cognouit: cum uirtute, tum gratia uiri permotus, flexit animum ſuum: &* Iugurtham *beneficijs uincere aggreſſus eſt: ſtatimq; eum adoptauit: & teſtamento pariter cum filijs hæredem inſtituit.* Sed *ipſe paucos poſt annos morbo, atque ætate confectus, cum ſibi finem uitæ adeſſe intelligeret: coràm amicis et cognatis, itemq;* Adherbale, & Hiempſale *filijs, huiuſcemodi uerba cum* Iugurtha *fertur habuiſſe.* Paruum *ego te* Iugurtha *amiſſo patre, ſine ſpe, ſine opibus, in meum regnum accepi, exiſtimans non minus me ti-*

Paruulum oratio ficta. Micipſæ.

bi, quàm liberis ſi genuiſſem ob beneficia carum fore. neque ea res falſum me habuit. nam ut alia magna, & egregia tua facta omittam: nouiſſime rediens Numantia, meq́;, regnumq́; meum gloria decoraſti: tuaq́; uirtute nobis Romanos, ex amicis amiciſſimos feciſti: in Hiſpania nomen familiæ noſtræ renouatum eſt. poſtremo, quod difficillimum inter mortales eſt, gloria inuidiam uiciſti. Nunc quoniam mihi natura finem uitæ facit: per hanc dexteram, per regni fidem moneo, obteſtorq́; te: uti hos, qui tibi genere propinqui, beneficio meo fratres ſunt: caros habeas: neu malis alienos adiungere: quàm ſanguine coniunctos retinere. Non exercitus, neq; theſauri præſidia regni ſunt. uerum amici. quos neq; armis cogere, neque auro parare queas: officio & fide parantur. quis autem amicior, quàm frater fratri? aut quem alienum fidum inuenies: ſi tuis hoſtis fueris? Equidem ego regnum uobis trado firmum: ſi boni eritis: ſin mali: imbecillum. nam concordia paruæ res creſcunt: diſcordia maximæ dilabuntur. Cæterum ante hos te Iugurtha, qui ætate & ſapientia prior es: ne aliter quid eueniat, prouidere decet. nam in omni certamine, qui opulentior eſt, etiam ſi accipit iniuriam: tamen quia plus poteſt, facere uidetur. Vos autem Adherbal, & Hiempſal colite, & obſeruate talem hunc uirum: imitamini uirtutem: & enitimini, ne ego meliores liberos ſumpſiſſe uidear, quàm genuiſſe. Ad ea Iugurtha, tametſi Regem ficta locutum intelligebat: & ipſe longe aliter animo agitabat: tamen pro tempore benigne

reſpondit. Micipſa paucis poſt diebus moritur. Poſtquã illi more regio iuſta magnifice fecerant: Reguli in unum conuenere: ut inter ſe de cunctis negocijs diſceptarent. Sed Hiempſal, qui minimus ex illis erat, natura ferox, etiã ante ignobilitatem Iugurthæ, quia materno genere impar erat: deſpiciens, dextra Adherbalem adſedit: ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret. Deinde tamen, ut ætati concederet fatigatus à fratre, uix in alteram partem traductus eſt. Ibi cum multa de adminiſtrando imperio diſſererent: Iugurtha inter alias res ait, oportere quinquennij conſulta, & decreta omnia reſcindi. nam per ea tempora confectũ annis Micipſam, parum animo ualuiſſe. Tum idem Hiempſal placere ſibi reſpondit. nam ipſum illum tribus his proximis annis adoptione in regnum perueniſſe. Quod uerbum in pectus Iugurthæ altius, quam quiſque ratus erat, deſcendit. Itaq; ex eo tempore, ira & metu anxius, moliri, parare, atq; ea modo in animo habere, quibus per dolum Hiempſal caperetur. Quæ ubi tardius procedunt: neque lenitur animus ferox: ſtatuit quo uis modo inceptum perficere. primo conuentu, quem ab regulis factum ſupra memoraui propter diſſenſionem placuerat diuidi theſauros: fineſq; imperij ſingulis conſtitui. Itaque tempus ad utranq; rem decernitur: ſed maturius ad pecuniam diſtribuendam. Reguli interea in loca propinqua theſauris, alius alio conceſſere. ſed Hiempſal in oppido Thirmida forte eius domo utebatur, qui proximus lictor Iugurthæ, carus, acceptuſq; ei ſemper fuerat. quem ille caſu miniſtrum obla

in oppidum

tum promiſſis onerat: impellitíq; uti tanquam ſuam domum uiſens eat: portarum claues adulterinas pa ret. nam ueræ ad Hiempſalem referebãtur. cæterum ubi res poſtularet, ſeipſum cum magna manu uenturum. Numida mandata breui conficit: atque uti doctus erat, noctu Iugurthæ milites introducit. qui poſtquam in ædes irrupere: diuerſi Regem quærere: dormientes alios, alios occurſantes interficere: ſcrutari loca abdita: clauſa effringere: ſtrepitu, & tumultu omnia miſcere. cum interim Hiempſal reperitur, occultans ſe in tugurio mulieris ancillæ: quo initio pauidus, et ignarus loci profugerat. Numidæ caput eius, uti iuſſi erant, ad Iugurtham referunt. Cæterum fama tanti facinoris, per omnem Africam breui diuulgatur: Adherbalem, omnesq́;, qui ſub imperio Micipſæ fuerant, metus inuadit. In duas partes diſcedunt Numidæ: plures Adherbalem ſequuntur: ſed illum alterum bello meliores. Igitur Iugurtha quàm maximas poteſt copias armat: urbes partim ui, alias uoluntate, imperio ſuo adiungit: omni Numidiæ imperare parat. At Adherbal, tametſi Romam legatos miſerat: qui Senatum docerent de cæde fratris, & fortunis ſuis: tamen fretus multitudine militum parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen uenit: uictus, ex prælio profugit in prouinciam: ac deinde Romã contendit. Tum Iugurtha patratis con ſilijs, poſtquam omni Numidia potiebatur in otio, facinus ſuum, cũ animo reputãs, timere populum romanum: neque aduerſus iram eius uſquam, niſi in auaritia nobilitatis, & pecunia ſua ſpem habere.

Itaque paucis diebus cum argento & auro multo, legatos Romam mittit. quis præcipit, uti primum ueteres amicos magnis muneribus expleant: deinde nouos acquirant: postremo quencunque poſſint largiendo, parare ne cunctentur. Sed ubi Romam legati uenere: & ex præcepto regis, hoſpitibus, alijsq;, quorum ea tempeſtate in Senatu authoritas pollebat, magna munera miſere: tanta commutatio inceſſit: ut ex maxima inuidia, in gratiam & fauorem nobilitatis Iugurtha ueniret. Quorum pars ſpe, alij præmio inducti, ſingulos ex Senatu ambiendo nitebantur, ne grauius in eum conſuleretur. Igitur ubi legati ſatis confidunt: die conſtituto Senatus utriſque datur. Tum Adherbalem hoc modo locutum accepimus.

Oratio Adherbalis.

Patres C. Micipſa pater meus moriens mihi præcepit: uti regni Numidiæ tantummodo procurationem exiſtimarem meam: cæterum ius & imperium eius penes uos eſſe. ſimul eniterer domi, militiæq;, quammaximo uſui eſſe populo romano: uos mihi cognatorum, uos affinium loco ducerem. ſi ita feciſſem: in ueſtra amicitia exercitum, diuitias, munimenta regni me habiturum. Quæ præcepta patris mei cum agitarem: Iugurtha homo omnium, quos terra ſuſtinet ſceleratiſſimus, contempto imperio ueſtro, Maſiniſſæ me nepotem, etiam ab ſtirpe ſocium, atque amicum populi Romani, regno, fortuniſq; omnibus expulit. Atque ego P.C. quoniam eo miſeriarum uenturus eram: uellem potius ob mea, quam ob maiorum meorum beneficia poſſe mea uobis auxilium petere: ac maxime de-

beri mihi beneficia à populo romano: quibus non egerem: ſed ea ſi deſyderanda erant: uti debitis uterer. Sed quoniam parum tuta per ſeipſa probitas eſt: neq; mihi in manu fuit Iugurtha qualis foret: ad uos confugi P. C. quibus, quod mihi miſerrimum eſt, cogor prius oneri, quam uſui eſſe. Cæteri reges, aut bello uicti, in amicitiam à uobis recepti ſunt: aut in ſuis dubijs rebus ſocietatem ueſtram ad petiuerunt. familia noſtra cum populo Romano bello Carthaginenſi amicitiam inſtituit: quo tempore magis fides eius, quam fortuna petenda erat. quorum progeniem uos P. C. nolite pati me nepotem Maſiniſsæ, fruſtra à uobis auxilium petere. ſi ad impetrandum nihil cauſæ haberem, præter miſerandam fortunam: ꝙ paulo ante Rex, genere, fama, atq; copijs potens, nunc deformatus erumnis, inops, alienas opes expecto: tamen erat maieſtatis populi Ro. prohibere iniuriam: neq; pati cuiuſquam regnum per ſcelus creſcere. uerum ego his finibus eiectus ſum: quos maioribus meis populus Ro. dedit: unde pater, & auus meus una uobiſcum expulere Syphacem, & Carthaginienſes. ueſtra beneficia mihi erepta ſunt P. conſcripti: uos in mea iniuria deſpecti eſtis. Heu me miſerū. hucine Micipſa pater beneficia tua euaſere? ut quem tu parem cum liberis tuis, regniq; participem feciſti: is potiſſimum ſtirpis tuæ extinctor ſit? nunquamne ergo familia noſtra quieta erit? ſemper ne in ſanguine, ferro, fuga uerſabitur? dum Carthaginienſes incolumes fuere: iure omnia ſæua patiebamur. hoſtes à latere: uos amici procul. ſpes omnis in armis erat. Poſtquam illa peſtis ex Africa eiecta

eſt: læti pacem agitabamus. quippe quis hoſtis nullus erat: niſi forte quem uos iuſſiſſetis. Ecce autem ex improuiſo Iugurtha intoleranda audacia, ſcelere, atq; ſuperbia ſeſe efferens, fratre meo, atq; eodem propinquo ſuo interfecto, primum regnum eius, ſceleris ſui prædam fecit: poſt, ubi me iiſdem dolis nequit capere: nihil minus, quam uim aut bellum expectantem, in imperio ueſtro, ſicuti uidetis, extorrem patria, domo, inopem & coopertum miſeriis effecit, ut ubiuis tutius, quàm in meo regno eſſem. Ego ſic exiſtimabam P. C. uti prædicantem audierã patrem meũ: qui ueſtram amicitiam diligenter colerent, eos multũ laborem ſuſcipere: cæterum ex omnibus maxime tutos eſſe. Quod in familia noſtra fuit, præſtitit: ut in omnibus bellis adeſſet uobis. nos uti per otium tuti ſimus, in manu ueſtra eſt. P. C. Pater nos duos fratres reliquit: tertium Iugurtham beneficiis ſuis, ratus eſt nobis coniunctum fore. alter eorum necatus eſt: alter ipſe ego manus impias uix effugi. Quid agam? aut quo potiſſimum infelix accedam? generis præſidia omnia extincta ſunt. pater, uti neceſſe erat, naturæ cõceſſit. fratri, quem minime decuit, propinquus per ſcelus uitam eripuit. affines, amicos, propinquos, cæteros meos aliũ alia clades oppreſſit. capti à Iugurtha pars in crucem acti, pars beſtiis obiecti ſunt. pauci, quibus relicta eſt anima, clauſi in tenebris, cum mœrore et luctu, morte grauiorem uitam exigunt. Si omnia quæ aut amiſi, aut ex neceſſariis aduerſa facta ſunt, incolumia manerent: tamen ſiquid ex improuiſo mali accidiſſet, uos implorarem. P. C. quibus, pro magnitu-

dine imperij,ius et iniurias omnes curæ eſſe decet. Nūc uero exul patria,domo,ſolus,atq; omnium honeſtarum rerum egens,quo accedam?aut quos appellem?nationes ne,an reges?q̃ omnes familiæ noſtræ ob ueſtram amicitiam infeſti ſunt. an quoquam mihi adire licet? ubi non maiorum meorum hoſtilia monimenta plurima ſint?aut quiſquam noſtri miſereri poteſt,qui aliquando uobis hoſtis fuit?poſtremo Maſiniſſa nos ita inſtituit.P.C.neque coleremus niſi populū romanum:ne ſocietates,ne fœdera noua acciperemus:abūde magna præſidia nobis in ueſtra amicitia fore.ſi huic imperio fortuna mutaretur:una occidendū nobis eſſe.uirtute, ac Dijs uolentibus,magni et opulenti eſtis:omnia ſecūda et obedientia ſunt.quo facilius ſociorum iniurias curare licet.tantum illud uereor:ne quos priuata amicitia Iugurthæ parum cognita tranſuerſos agat: quos ego audio ſumma ope niti:ambire:fatigare uos ſingulos:ne quid de abſente incognita cauſa ſtatuatis.fingere me uerba: & fugam ſimulare:cui licuerit in regno manere.Quod utinam illum,cuius impio facinore in has miſerias proiectus ſum:eadem hæc ſimulantem uideam:et aliquando, aut apud uos, aut apud Deos immortales rerum humanarum cura oriatur: ut ille,qui nunc ſceleribus ſuis ferox,atq; præclarus eſt:omnibus malis excruciatus,impietatis in parentem noſtrum,fratris mei necis,mearumq; miſeriarum graues pœnas reddat.Iam iam frater animo meo cariſſime,quanquam tibi immaturo,& unde minime decuit uita erepta eſt:tamen lætandū magis,quam dolendum puto caſum tuum.non enim regnum, ſed fu-

gam, exilium, egeſtatem, et omnes has, quæ me premunt erumnas, cum anima ſimul amiſiſti. at ego infelix in tanta mala præcipitatus ex patrio regno, rerũ humanarum ſpectaculum præbeo, incertus quid agã. tuaſ'ne iniurias perſequar, ipſe auxilij egens? an regno conſulam? cuius uitæ, necíſq; poteſtas ex alienis opibus pendet? utinam emori, fortunis meis honeſtus exitus eſſet: ne uiuere contemptus uiderer: ſi defeſſus malis iniuriæ conceſſiſſem. nunc neque uiuere libet: neq; mori licet ſine dedecore. P. C. per uos, per liberos, atq; parentes ueſtros, per maieſtatem populi Romani, ſubuenite mihi miſero: ite obuiam iniuriæ: nolite pati regnum Numidiæ, quod ueſtrum eſt, per ſcelus et ſanguinem familiæ noſtræ tabeſcere. Poſtquam Rex finẽ loquendi fecit: legati Iugurthæ largitione magis, quam cauſa freti, paucis reſpondent: Hiempſalem ob ſæuitiam ſuam à Numidis interfectum: Adherbalem ultro bellum inferentem, poſtquam ſuperatus ſit, queri quod iniuriam facere nequiuiſſet: Iugurtham ab Senatu petere, ne ſe alium putarent, ac Numantiæ cognitus eſſet: neu uerba inimici, ante facta ſua ponerent. Deinde utriq; curia egrediuntur. Senatus ſtatim conſulitur. fautores legatorum, præterea Senatus magna pars gratia deprauata, Adherbalis dicta contemnere: Iugurthæ uirtutem laudibus extollere: gratia, uoce, deniq; omnibus modis pro alieno ſcelere, & flagitio, ſua quaſi pro gloria nitebantur. At contra pauci, quibus bonum & æquum diuitijs carius erat: ſubueniendum Adherbali, et Hiempſalis mortem ſeuere uindicãdam cenſebãt. Sed ex omnibus maxime Aemilius Scaurus,

homo nobilis,impiger,factioſus,auidus potentiæ,honoris,diuitiarum,cæterum uitia ſua callide occultans. Is poſtquam uidet Regis largitionem famoſam,impudentemq;:ueritus(quod in tali re fieri ſolet)ne polluta licentia inuidiam accenderet:animum à conſueta libidine continuit.uicit tamen in Senatu pars illa,quæ uero pretium aut gratiam anteferebat.decretum fit, uti decem legati regnum,quod Micipſa obtinuerat,inter Iugurtham,& Adherbalem diuiderent. cuius legationis princeps fuit L.Opimius,homo clarus , & tum in Senatu potens: qui conſul C.Graccho & M. Fuluio Flacco interfectis,acerrime uictoriam nobilitatis in plebem exercuerat . Eum Iugurtha , tametſi Romæ in amicis habuerat:tamen accuratiſſime accepit:dando,& pollicendo multa,perfecit,uti famæ,fidei,poſtremo omnibus ſuis rebus commodum Regis anteferret.reliquos legatos eadem uia aggreſſus , pleroſq; capit.paucis carior fides,quam pecunia fuit. In diuiſione regni,quæ pars Numidiæ Mauritaniam attingit , agris,uiriſq; opulentior, Iugurthæ traditur. illam alteram ſpecie,quàm uſu potiorem,quæ portuoſior,et ædificijs magis exornata erat:Adherbal poſſedit. Res poſtulare uidetur Africæ ſitum paucis exponere : & eas gentes quibus cum nobis bellum,aut amicitia fuit,attingere.ſed quæ loca , & nationes ob calorẽ,aut aſperitatem,item ob ſolitudines minus frequentata ſunt:de his haud facile compertum narrauerim.cætera,quàm pauciſſimus abſoluam.

In diuiſione orbis terræ,plerique in parte tertia Africam poſuere: pauci tantummodo Aſiam , &

Europam eſſe, ſed Africam in Europa. Ea fines habet ab occidente, fretum noſtri maris, & Oceani; ab ortu ſolis decliuem latitudinem, quem locum Catabathmon incolæ appellant. mare ſæuum, & importuoſum, ager frugum fertilis, bonus pecori, arboribus infœcundus, cœlo, terráq; penuria aquarum, genus hominum ſalubri corpore, uelox, patiens laborum: pleroſq; ſenectus diſſoluit: niſi qui ferro, aut beſtijs interiere. nam morbus haud ſæpe quenquam ſuperat. Ad hoc malefici generis plurima animalia. Sed qui mortales initio Africam habuerint: quiq; poſtea acceſſerint: aut quomodo inter ſe permiſti ſint: quanquam ab ea fama, quæ pleroſq; obtinet, diuerſum eſt: tamen uti ex libris Punicis, qui Regis Hiempſalis dicebantur, interpretatum nobis eſt: utiq; rem ſeſe habere cultores eius terræ putant: quàm pauciſſimis dicam. Cæterum fides eius rei, penes authores erit. Africam initio habuere Getuli, & Libyes, aſperi, inculti q;: quis cibus erat caro ferina, atq; humi pabulum uti pecoribus. Hi neq; moribus, neq; lege, aut imperio cuiuſquam regebantur. uagi, palantes, qua nox coegerat, ſedes habebant. Sed poſtquam in Hiſpania Hercules, ſicuti Afri putant, interijt: exercitus eius compoſitus ex uarijs gentibus, amiſſo duce, ac paſſim multis ſibi imperium petentibus, breui dilabitur. Ex eo numero Medi & Perſæ, & Armenij, nauibus in Africam tranſuecti, proximos noſtro mari locos occupauere. Sed Perſæ intra Oceanum magis. Hiq; Alueos nauium inuerſos pro tugurijs habuere: quia neque materia in agris, neq; ab Hiſpanis emendi, aut mutuandi copia erat.

Mare magnum, & ignara lingua commercia prohibebant. Hi paulatim per connubia Getulos ſibi miſcuere. et quia ſæpe tentantes agros, alia, deinde alia loca petiuerant: ſemetipſi Numidas appellauere. cæterum adhuc ædificia Numidarum agreſtium, quæ Mapalia illi uocant: oblonga incuruis lateribus tecta, quaſi nauium carinæ ſunt. Medis autem & Armenijs acceſſerunt Libyes. nam hi propius mare Africum agitabant. Getuli ſub Sole magis, haud procul ab ardoribus. hiq; mature oppida habuere. nam freto diuiſi ab Hiſpania, mutare res inter ſe inſtituerant. nomen eorũ paulatim Libyes corrupere, barbara lingua Mauros, pro Medis appellantes. Sed res Perſarum breui adoleuit: ac poſtea Numidæ nomine propter multitudinem à parentibus digreſſi, poſſedere ea loca, quæ proxime Carthaginẽ Numidia appellatur. Deinde utriq; alteris freti, finitimos armis, aut metu ſub imperium ſuum coegere: nomen, gloriamq; ſibi addidere: magis hi, qui ad noſtrum mare proceſſerant: quia Libyes, quam Getuli minus bellicoſi. denique Africæ pars inferior, pleraq; ab Numidis poſſeſſa eſt. uicti omnes, in gentem, nomenq; imperantium conceſſere. Poſtea Phœnices, alij multitudinis domi minuendæ gratia, pars imperij cupidine ſolicitata plebe, & alijs nouarum rerum auidis, Hipponem, Adrumetum, Leptim, aliaſq; urbes in ora maritima condidere: hæque breui multum auctæ, pars originibus ſuis præſidio, aliæ decori fuere. Nam de Carthagine ſilere melius puto: quam parum dicere: quoniam alio properare tempus monet. Igitur ad

Catabathmon, qui locus Aegyptum ab Africa diuidit, ſecundo mari prima Cyrene eſt, colonia Thereon, ac deinceps duæ ſyrtes, interq; eas Leptis, deinde Aræ philenon, quem locum Aegyptum uerſus finem imperij habuere Carthaginienſes, poſt aliæ punicæ urbes. cætera loca uſque ad Mauritaniam Numidæ tenent. proxime Hiſpaniam Mauri ſunt. ſuper Numidiam Getulos accepimus, partim in tugurijs, alios incultius uagos agitare. poſt eos Aethyopas eſſe. deinde loca exuſta Solis ardoribus. Igitur bello Iugurthino, pleraque ex Punicis oppida, & fines Carthaginienſium, quos nouiſſime habuerant: populus R. per magiſtratus adminiſtrabat. Getulorum magna pars, & Numidæ uſque ad flumen Mulucham ſub Iugurtha erant. Mauris omnibus Rex Bochus imperitabat, præter nomen, cætera ignarus populi Ro. itemq; nobis neque bello, neque pace antea cognitus. de Africa & eius incolis, ad neceſſitudinem rei, ſatis dictum.

Poſtquam diuiſo regno legati Africa diſceſſere: & Iugurtha contra timorem animi præmia ſceleris adeptum ſeſe uidet: certum eſſe ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat: omnia Romæ uenalia eſſe: ſimul & illorum pollicitationibus accenſus, quos paulo ante muneribus expleuerat: in regnum Adherbalis animum intendit. Ipſe acer, bellicoſus. at is, quem petebat, quietus, imbellis, placido ingenio, opportunus iniuriæ, metuens magis, quàm metuendus. Igitur ex improuiſo fines eius cum magna manu inuadit: multos mortales cum pecore, atq; alia præda capit: ædificia incendit: pleraq; loca hoſti

liter cum equitatu accedit. deinde cum omni multitudine in regnum ſuum ſe conuertit, exiſtimans Adherbalem dolore permotum, iniurias ſuas manu uindicaturum: eamq; rem belli cauſam fore. At ille, quod neque ſe parem armis exiſtimabat: & amicitia populi Ro. magis, quam Numidis fretus erat: legatos ad Iugurtham de iniuriis queſtum miſit. qui tametſi contumelioſa dicta retulerant: prius tamen omnia pati decreuit: quàm bellum ſumere: quia tentatum antea ſecus ceſſerat. Neque eo magis cupido Iugurthæ minuebatur: quippe qui totum eius regnum animo iam inuaſerat. itaque non uti antea cum prædatoria manu, ſed magno exercitu comparato, bellum gerere cœpit: & aperte totius Numidiæ imperium petere. cæterũ qua pergebat, urbes, agros uaſtare: prædas agere: ſuis animum, hoſtibus terrorem augere. Adherbal ubi intelligit eò proceſſum, uti regnum aut relinquendũ, aut retinendum armis eſſet: neceſſario copias parat: & Iugurthæ obuius procedit. interim haud longe à mari prope Cirtham oppidum, utriuſque exercitus conſedit: & quia diei extremum erat, prælium non eſt inceptum. Sed ubi plerunque noctis proceſſit: obſcuro etiam tum lumine milites Iugurthini ſigno dato, caſtra hoſtiũ inuadunt: ſemiſomnos partim, alios arma ſumentes, fugant: funduntq;. Adherbal cũ paucis equitibus Cirtham profugit: & ni multitudo togatorum fuiſſet: quæ Numidas inſequentes à mœnibus prohibuit: uno die inter duos Reges cœptum, atq; patratum bellum foret. Iugurtha oppidum circunſedit: uineis, turribusq;, et machinis omnium generum ex-

plurimum

pugnare aggreditur: maxime feſtinans tempus legatorum anteccapere, quos ante prælium factum, ab Adherbale Romam miſſos audiuerat. Sed poſtquam Senatus de bello eorum accepit: tres adoleſcentes in Africam legantur: qui ambos Reges adeant: Senatus, populiq; Ro. uerbis nuntient, uelle & cenſere eos ab armis diſcedere: ita ſeq; illisq; dignum eſſe. Legati in Africam maturantes ueniunt: eo magis, quod Romæ dum proficiſci parant, de prælio facto, & oppugnatione Cirthæ audiebatur. ſed is rumor clemens erat. Quorum Iugurtha accepta oratione reſpondit: ſibi neq; maius quicquam, neque carius authoritate Senatus eſſe: ab adoleſcentia ita ſe eniſum: ut ab optimo quoq; probaretur: uirtute non malitia P. Scipioni ſummo uiro placuiſſe: ob eaſdem artes à Micipſa, non penuria liberorum in regnum adoptatum eſſe. cæterum quo plura bene, atque ſtrenue feciſſet: eo animum ſuum iniuriam minus tolerare. Adherbalem dolis uitæ ſuæ inſidiatum. quod ubi comperiſſet: ſceleri eius obuiam iſſe. populum Ro. neque recte, neque pro bono facturum: ſi ab iure gentium ſeſe prohibuerit. poſtremo de omnibus rebus legatos Romam breui ſe miſſurum. Ita utrique digrediuntur. Adherbalis appellandi copia non fuit. Iugurtha ubi eos Africa deceſſiſſe ratus eſt: neque propter loci naturam Cirtham armis expugnare poteſt: uallo atq; foſſa mœnia circundat: turres extruit: easq; præſidijs firmat. præterea dies, noctesq; aut per uim, aut dolis tentare: defenſoribus mœnium præmia modo, modo formidinem oſtentare: ſuos hortando ad uirtutem arrigere: prorſus intentus cuncta parare. Adher

bal ubi intelligit omnes ſuas fortunas in extremo ſitas: hoſtem infeſtum: ſpem auxilij nullam: penuria rerum neceſſariarũ bellum non poſſe trahi: ex his, qui unà Cirtham profugerant, duos maxime impigros delegit. eos multa pollicendo, ac miſerando caſum ſuum, confirmat, uti per hoſtium munitiones noctu ad proximum mare, dein Romam pergerent. Numidæ paucis diebus iuſſa efficiunt. Literæ Adherbalis in Senatu recitatæ. quarum ſententia hæc fuit. Epistola Adherbalis

Non mea culpa ſæpe ad uos oratum mitto P. Conſcripti. ſed uis Iugurthæ ſubigit. quem tanta libido extinguendi me inuaſit: ut neque uos, neque deos immortales in animo habeat: ſanguinem meum, quàm omnia malit. Itaque quintum iam menſem ſocius, & amicus populi Ro. armis obſeſſus teneor: neq; mihi Micipſæ patris mei beneficia, neque ueſtra decreta, auxiliantur. ferro, an fame acrius urgear, incertus ſum. plura de Iugurtha ſcribere dehortatur me fortuna mea. etiam antea expertus ſum parum fidei miſeris eſſe niſi tamen intelligo illũ, ſupra quàm ego ſum, petere: neq; ſimul amicitiam ueſtram, & regnum meum ſperare. utrum grauius exiſtimet nemini occultum eſt. nam initio occidit Hiempſalẽ fratrem meum. deinde patrio regno me expulit. quæ ſanè fuerint noſtræ iniuriæ: nihil ad uos. uerum nunc regnum ueſtrum armis tenet: me, quem uos imperatorem Numidis impoſuiſtis, clauſum obſidet. legatorum uerba quanti fecerit, pericula mea declarant. quid eſt reliquum, niſi uis ueſtra, qua moueri poſſit? nam ego quidem uellem, & hæc quæ ſcribo, & illa, quæ antea in Senatu

quæſtus ſum, uana forent potius, quàm miſeria mea fidem uerbis faceret. Sed quoniam eo natus ſum: ut Iugurthæ ſcelerum oſtentui eſſem: non iam mortem, neque erumnas, tantummodo inimici imperium, & cruciatus corporis deprecor. Regno Numidiæ, quod ueſtrum eſt, uti libet conſulite: me ex manibus impijs eripite: per uos per maieſtatem imperij, per amicitiæ fidem: ſi ulla apud uos memoria remanet aui mei Maſiniſſæ. His literis recitatis, fuere qui exercitum in Africam mittendum cenſerent: et quàprimum Adherbali ſubueniendum: de Iugurtha uti interim conſuleretur: quoniam legatis non paruiſſet. ſed ab ijſdem illis Regis fautoribus ſumma ope eniſum eſt, ne tale decretum fieret. ita bonum publicum, ut in pleriſq; negocijs ſolet, priuata gratia deuictum. Legantur tamen in Africam maiores natu nobiles, amplis honoribus uſi: in quis fuit M. Scaurus, de quo ſupra memorauimus: conſularis, & tum in Senatu princeps. hi, quod in inuidia res erat: ſimul et à Numidis obſecrati, triduo nauim aſcendere: deinde breui Vticam adpulſi, literas ad Iugurtham mittunt, quam ocyſſime ad prouinciam accedat: ſeq; ad eum ab Senatu miſſos. Ille, ubi accepit homines claros, quorum authoritatem Romæ pollere audierat, contra inceptum ſuum ueniſſe: primo commotus metu, atque libidine, diuerſus agitabatur. timebat iram Senatus: ni paruiſſet legatis. porrò animus cupidine cæcus, ad inceptum ſcelus rapiebatur. uicit tamen in auido ingenio prauum conſilium. Igitur exercitu circundato, ſumma ui Cirtham irrumpere nititur, maxime ſperans didu-

cta manu hoſtium, aut ui, aut dolis ſeſe caſum uictoriæ inuenturum. quod ubi ſecus procedit: neq; quod intenderat, efficere poteſt, ut prius, quam legatos conueniret, Adherbalis potiretur: ne amplius morando Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet: cum paucis equitibus in prouinciam uenit. Ac tametſi Senatus uerbis graues minæ nuntiabantur: quod ab oppugnatione non deſiſteret: multa tamen oratione conſumpta, legati fruſtra diſceſſere. Ea poſtquam Cirthæ audita ſunt: Italici, quorum uirtute mœnia defenſabantur: confiſi, deditione facta propter magnitudinem populi Ro. inuiolatos ſeſe fore: Adherbali ſuadent, uti ſéq; & oppidum Iugurthæ tradat: tantum ab eo uitam paciſcatur: de cæteris Senatui curæ fore. A ille, tametſi omnia potiora ſi de Iugurthæ rebatur: tamen quia penes eoſdem, ſi aduerſaretur, cogendi poteſtas erat: ita uti cenſuerant Italici, deditionem facit. Iugurtha in primus Adherbalē excruciatum necat: deinde oēs puberes Numidas, atq; negociatores promiſcue, uti quiſq; armatus obuius fuerat, interfecit. Quod poſtquam Romæ cognitū eſt: et res in Senatu agitari cœpit: iidē illi miniſtri Regis interpellando, ac ſæpe gratia, interdū iurgijs trahendo tempus, atrocitatem facti lenibant. Ac ni C. Memmius tribunus plebis deſignatus, uir acer, & infeſtus potentiæ nobilitatis, populū Ro. edocuiſſet id agi: ut per paucos factioſos Iugurthæ ſcelus condonaretur: profecto omnis inuidia prolatandis conſultationibus dilapſa foret. tanta uis gratiæ atq; pecuniæ Regis erat. Sed ubi Senatus delicti conſciētia

populum timet: lege Sempronia *, prouinciæ futuris conſulibus* Numidia *, atque* Italia *decretæ ſunt:* Conſules *declarati* P. Scipio Naſica *,* L. Beſtia Calpurnius. L. Calpurnio Numidia *,* Scipioni Italia *obuenit.* Deinde *exercitus, qui in* Africam *portaretur ſcribitur: ſtipendium, aliaq́;, quæ uſui bello forent, decernuntur.* At Iugurtha *contra ſpem nuntio accepto, quippe cui romæ omnia uenũire in animo hæſerat: filium, & cum eo duos familiares ad* Senatum *Legatos mittit: hiſque uti illis, quos* Hiempſale *interfecto miſerat, præcepit: ut omneis mortaleis pecunia aggrediantur. qui poſtquam* Romam *aduentabant:* Senatus *à* Beſtia *conſultus eſt, placeret ne legatos* Iugurthæ *recipi mœnibus.* Iique *decreuere, niſi regnum, ipſumq́; deditum uenissent: uti diebus proximis decem,* Italia *excederent.* Conſul Numidis *ex* Senatus *decreto nuntiari iubet. ita infectis rebus, illi domum diſcedunt.* Interim Calpurnius *parato exercitu, legit ſibi homines nobileis, factioſos: quorum authoritate, quæ deliquiſſet, munita fore ſperabat. in quis fuit* Scaurus*: cuius de natura & habitu ſupra memorauimus.* Nam *in conſule noſtro multæ bonæq́; artes animi, & corporis erant: quas omnis auaritia præpediebat, patiens laborum, acri ingenio, ſatis prouidens, belli haud ignarus, firmiſſimus contra pericula, et inſidias.* Sed *legiones per* Italiam Rhegium*, atq; inde* Siciliam*, porrò ex* Sicilia *in* Africam *trãſuectæ ſunt.* Igitur Calpurnius *initio paratis commeatibus, acriter* Numidiam *ingreſſus eſt: multosq́; mortales, & urbes aliquot pugnan-*

do cœpit. Sed ubi Iugurtha pecunia per lgatos tenta re, belliq́; quod adminiſtrabat aſperitatem oſtendere cœpit: animus æger, auaritia facile conuerſus eſt. cæterum ſocius, & miniſter omnium conſiliorum aſſumitur Scaurus, qui tametſi à principio pleriſque ex factione eius corruptis, acerrime Regem impugnauerat: tamen magnitudine pecuniæ à bono, honeſtoq́; in prauum abſtractus eſt. Sed Iugurtha primum tantummodo belli moram redimebat: exiſtimans ſeſe aliquid interim Romæ pretio, aut gratia effecturum. poſtea uero quam, participem negocij Scaurum accepit: in maximam ſpem adductus recuperandæ pacis, ſtatuit cũ eis de omnibus pactionibus præſens agere. cæterum interea fidei cauſa, mittitur à conſule Sextus quæſtor in oppidum Iugurthæ Vaccam. cuius rei ſpecies erat acceptio frumenti, quod Calpurnius palam legatis imperauerat: quoniam deditionis mora induciæ agitabantur. Igitur Rex uti conſtituerat in caſtra uenit: ac pauca præſenti conſilio locutus de inuidia ſui facti, atque uti in deditionem acciperetur, reliqua cum Beſtia & Scauro ſecreta tranſegit. Deinde poſtero die, quaſi per Satyram legem, ſententijs exquiſitis, in deditionem accipitur. Sed uti pro conſilio imperatum erat, Elephanti XXX, pecus, atq; equi multi, cum paruo argenti pondere Quæſtori traduntur. Calpurnius Romam ad magiſtratus rogandos proficiſcitur: In Numidia, & exercitu noſtro pax agitabatur. Poſtquam res in Africa geſtas, quoq́; modo actæ forent, fama diuulgauit: Romæ per omnes locos, et cõuentus, de facto conſulis agitari: apud plebem grauis

inuidia: patres ſoliciti erant. probarent ne tantum flagitium, an decretum conſulis ſubuerterent, parum conſtabat. Ac maxime eos potentia Scauri, quod is author, & ſocius Beſtiæ ferebatur, a' uero, bonoq́; impediebat. At C. Memmius, cuius de libertate ingenij, & odio potentiæ nobilitatis ſupra diximus: inter dubitationem, & moras Senatus, concionibus populum ad uindicandum hortari: monere, ne Remp. ne libertatem ſuam deſererent: multa ſuperba, & crudelia facinora nobilitatis oſtendere: prorſus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniam ea tempeſtate Romæ Memmij facundia clara, pollensq́; fuit: decere exiſtimaui unam ex tam multis orationem eius perſcribere. Ac potiſſimum eam dicam, quam in concione poſt reditum Beſtiæ huiuſcemodi uerbis diſſeruit.

Oratio Memii

Multa me dehortantur a' uobis Quirites: ni ſtudium Reip. omnia ſuperet: opes factionis, ueſtra patientia, ius nullum, ac maxime quod innocentiæ plus periculi, quàm honoris eſt. Nam illa quidem piget dicere: his annis quindecim, quam ludibrio fueritis ſuperbiæ paucorum: quam fœde, quamq́; multi perierint ueſtri defenſores: ut uobis animus ab ignauia atque ſocordia corruptus ſit: qui ne nunc quidem obnoxij inimicis exſurgitis: atque etiam nunc timetis eos: quibus uos decet terrori eſſe. Sed quanquam hæc talia ſunt: tamen obuiam ire factionis potentiæ animus ſubigit. Certe ego libertatem, quæ mihi a' parente meo tradita eſt, experiar. uerum id fruſtra, an ob rem faciá, in ueſtra manu ſitum eſt. Qui-

rites. Neq; ego uos hortor, quod ſæpe maiores ueſtri fecere: uti contra iniurias armati eatis. nihil ui, nihil ſeceſſione opus eſt. neceſſe eſt ſuometipſi more præcipites eant. occiſo Tiberio Graccho, quem regnum ſibi parare aiebant: in plebem Romanam quæſtiones graues habitæ ſunt. poſt C. Gracchi & M. Fuluij cædem, item ueſtri ordinis multi mortales in carcere necati ſunt. utriuſque cladis non lex, uerum libido eorum finem fecit. Sed ſane fuerit regni reparatio, plebi ſua iura reſtituere: quidquid ſine ſanguine ciuium ulciſci nequit, iure factum ſit. ſuperioribus annis taciti indignabamini ærarium expilari: Reges & populos liberos paucis nobilibus uectigal pendere: penes eoſdem, & ſummam gloriam, & maximas diuitias eſſe: tamen hæc talia facinora impune ſuſcepiſſe, parum habuere. Itaq; poſtremo leges, maieſtas ueſtra, diuina, & humana omnia hoſtibus tradita ſunt. neque eos, qui ea fecere pudet: aut pœnitet. ſed incedunt per ora ueſtra magnifice, ſacerdotia, & conſulatus, pars triumphos ſuos oſtentantes. perinde quaſi ea honori, non prædæ habeant. ſerui ære parati, iniuſta imperia dominorum non perferunt. uos Quirites in Imperio nati, æquo animo ſeruitutem tolerabitis? At qui ſunt hi, qui Remp. occupauere? homines ſceleratiſſimi, cruentis manibus, immani auaritia, nocentiſſimi, & ijdem ſuperbiſſimi: quibus fides, decus, pietas, poſtremo honeſta atq; inhoneſta omnia quæſtui ſunt. pars eorum occidiſſe Tribunos plebis, alij quæſtiones iniuſtas, pleriq; cædem in uos feciſſe pro munimento habent. ita

quam quiſq; peſſime fecit,tam maxime tutus eſt.metum à ſcelere ſuo ad ignauiam ueſtram tranſtulere: quos omnes eadem cupere,eadem odiſſe,eadem metuere in unum coegit.Sed hæc inter bonos amicitia,inter malos factio eſt.Quod ſi tantam uos libertatis curam haberetis: quam illi ad dominationem accenſi ſunt:profecto neq; Reſp.ſicuti nunc,uaſtaretur:et beneficia ueſtra penes optimos,nõ audaciſſimos forent.Maiores ueſtri parandi iuris,& maieſtatis conſtituendæ gratia,bis per ſeceſſionem armati,Auentinum occupauere:uos pro libertate,quam ab illis accepiſtis,nonne ſumma ope nitemini?atq; eo uehementius:quo maius dedecus eſt,parta amittere:quàm omnino non parauiſſe?Dicet aliquis:quid igitur cenſes?uindicandum in eos:qui hoſti prodidere Rempublicam:non manu, neq;ui,quod magis uos feciſſe,quam illis accidiſſe indignum eſt:uerum quæſtionibus,& indicio ipſius Iugurthæ.qui,ſi dediticius eſt:profecto iuſſis ueſtris obediens erit.ſin ea contemnit:ſcilicet exiſtimabitis,qualis illa pax,aut deditio ſit:ex qua ad Iugurtham ſcelerum impunitas,ad paucos potentes maximæ diuitiæ,ad Remp.damna,atq; dedecora peruenerint.niſi forte dominationis eorum ſacietas non dum etiam uos tenet:& illa,quam hæc tempora magis placent: cum regna,prouinciæ,leges,iura,iudicia,bella,atq; paces, poſtremo diuina, & humana omnia penes paucos erant.uos autem,hoc eſt populus Ro.inuicti ab hoſtibus,Imperatores omnium gentium, ſatis habebatis animam retinere.nam ſeruitutem quidem quis ueſtrum recuſare audebat? Atq; ego,tam & ſi uirum

deditus

flagitioſiſſimum exiſtimo impune iniuriam accepiſſe: tamen uos ſceleratiſſimis hominibus ignoſcere, quoniã ciues ſunt æquo animo paterer: ni miſericordia in perniciem caſura eſſet. Nam & illos, quantum importunitatis habent, parum eſt impune male feciſſe: niſi deinde faciundi licentia eripitur. & uobis æterna ſollicitudo remanebit: cum intelligetis, aut ſeruiendum eſſe: aut per manus libertatem retinendam. Nam fidei quidem aut concordiæ, quæ ſpes eſt? dominari illi uolunt: uos liberi eſſe: facere illi iniurias: uos prohibere: poſtremo ſocijs ueſtris ueluti hoſtibus, hoſtibus pro ſocijs utũtur. poteſt ne in tam diuerſis mentibus pax aut amicitia eſſe? Quare moneo, hortorq; uos, ne tantum ſcelus impunitum omittatis. Non peculatus ærarij factus eſt: neq; per uim ſocijs ereptæ pecuniæ. quæ quanq̃ grauia ſunt: tamen conſuetudine iam pro nihilo habentur. hoſti acerrimo prodita Senatus authoritas, proditum Imperium ueſtrum eſt: domi, militiæq; Reſp. uenalis fuit. quæ niſi quæſita erunt: niſi uindicatum in noxios: quid erit reliquum? niſi ut illis, qui ea fecere, obedientes uiuamus? nam impune quidlibet facere, id eſt regem eſſe. Neq; ego uos Quirites hortor, ut malitis ciues ueſtros perperam, quam recte feciſſe. ſed ne ignoſcendo malis, bonos perditum eatis. Ad hoc in Rep. multo præſtat beneficij quàm maleficij immemorem eſſe. bonus tantummodo ſegnior fit, ubi negligas. at malus improbior. Ad hoc ſi iniuriæ non ſint, haud ſæpe auxilij egeas. Hæc atq; alia huiuſcemodi ſæpe dicendo C. Memmius populo R. perſuadet, uti L. Caſſius, qui tum prætor erat, ad Iugurtham mit-

teretur: cumq; interpoſita fide publica, Romam duceret: quo facilius indicio Regis, Scauri, et reliquorum, quos pecuniæ captæ arceſſebant: delicta pateſierent. Dum hæc Romæ geruntur: qui in Numidia relicti à Beſtia exercitui præerant, ſecuti morem Imperatoris ſui, plurima & flagitioſiſſima facinora fecere. fuere, qui auro corrupti, Elephantos Iugurthæ traderēt: alij perfugas uenderent: pars ex pacatis prædas agebant. tanta uis auaritiæ in animos eorum ueluti tabes inuaſerat. At Caſſius populi Romani perlata rogatione à C. Memmio, ac perculſa omni nobilitate ad Iugurtham proficiſcitur: eique timido, & ex conſcientia diffidenti rebus ſuis, perſuadet, quo populo romano ſe dediſſet: ne uim, quam miſericordiam eius experiri malit. priuatim præterea fidem ſuam interponit: quam ille non minoris, q̃ publicam ducebat. talis ea tempeſtate fama de Caſſio erat. Igitur Iugurtha contra decus regium cultu quammaxime miſerabili cum Caſſio Romam uenit. Ac, tam & ſi in ipſo magna uis animi erat: confirmatus ab omnibus, quorum potentia, aut ſcelere cuncta ea geſſerat, quæ ſupra diximus, C. tamen Bebium tribunum plebis magna mercede parat: cuius impudentia contra ius, & iniurias omnes munitus foret. At C. Memmius aduocata concione, quanquam Regi infeſta plebes erat: & pars in uincula duci iubebat: pars niſi ſocios ſceleris ſui aperiret, more maiorum de hoſte ſupplicium ſumi: dignitati magis quam iræ conſulens, ſedare motus: & animos eorum mollire. poſtremo confirmare fidem publicam per ſe inuiolatam fore. Poſt ubi ſilentium

tium cœpit: producto Iugurtha, uerba facit: Romæ, Numidiæq́; facinora eius memorat: ſcelera in patrē, fratreſq́; oſtendit: quibus iuuantibus, quibusq́; miniſtris ea egerit, quanquam intelligat populus romanus: tamen uelle manifeſta magis ex illo habere. Si uerum aperiat: in fide, & clementia populi R. magnam ſpem illi ſitam. ſin reticeat: non ſocijs ſaluti fore: ſed ſe, ſuasque ſpes corrupturum. Deinde ubi Memmius dicendi finem fecit: & Iugurtha reſpondere iuſſus eſt: C. Bebius tribunus plebis, quem pecunia corruptum ſupra diximus: Regem tacere iubet. ac tametſi multitudo, quæ in concione aderat uehementer accenſa, terrebat eum, clamore, uultu, ſæpe impetu, atque alijs omnibus, quæ ira fieri amat: uicit tamen impudentia. ita populus ludibrio habitus, ex concione diſceſſit. Iugurthæ, Beſtiæq́; & cæteris, quos illa quæſtio exagitabat, animi augeſcunt. Erat ea tempeſtate Romæ Numida quidam nomine Maſſiua Gulußæ filius, Maſinißæ nepos. qui quia in diſſenſione regum, Iugurthæ aduerſus fuerat: dedita Cirtha, & Adherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. huic Spurius Albinus, qui proximo anno poſt Beſtiam cum Quinto Minutio Rufo conſulatum gerebat, perſuadet: quoniam è ſtirpe Maſinißæ ſit: Iugurthamq́ue ob ſcelera inuidia cum metu urgeat: regnum Numidiæ ab Senatu petat. Auidus conſul belli gerundi mouere, quàm ſeneſcere omnia malebat. ipſi prouincia Numidia, Minutio Macedonia euenerat. Quæ poſtquam Maſſiua agitare cœpit: neque Iugurthæ in amicis ſatis præſidij eſt: quod eorum alium conſcientia, alium

mala fama & timor impediebat:Bomilcari proximo,ac maxime fido ſibi imperat,pretio,ſicuti multa confecerat,inſidiatores Maſſinæ paret,ac maxime occulte.ſin id parum procedat:quouis modo Numidam interficiat.Bomilcar mature Regis mandata exequitur:et per homines talis negocij artifices,itinera,egreſſusq́; eius,poſtremo loca,atq; tempora cuncta explorat.deinde ubi res poſtulabat:inſidias tendit.Igitur unus ex eo numero,qui ad cædem parati erant,paulo inconſultius Maſſiuam aggreditur:illumq́; obtruncat.ſed ipſe deprehenſus multis hortantibus,et in primis Albino conſule indicium profitetur.fit reus magis ex æquo et bono,quàm ex iure gentium Bomilcar comes eius,qui Romam fide publica uenerat.At Iugurtha manifeſtus tanti ſceleris,non prius omiſit contra uerum niti: quam animaduertit ſuper gratiam atq; pecuniam ſuam inuidiam facti eſſe.Igitur quanquam in priori actione ex amicis quinquaginta uades dederat: regno magis,quàm uadibus conſulens, clam in Numidiam Bomilcarem dimittit,ueritus ne reliquos populares metus inuaderet, parendi ſibi: ſi de illo ſupplicium ſumptum foret.& ipſe paucis diebus eodem profectus eſt,iuſſus à Senatu Italia decedere.Sed poſtquam Roma egreſſus eſt:fertur ſæpe eo tacitus reſpiciens,poſtremo dixiſſe, urbem uenalem, & mature perituram,ſi emptorem inuenerit.

Interim Albinus renouato bello,commeatum , ſtipendium,aliaq́;,quæ militibus uſui forent,maturat,in Africam portare.ac ſtatim ipſe profectus eſt:uti ante comitia , quod tempus haud longe aberat, armis,aut

deditione, aut quouis modo bellum conficeret. At contra Iugurtha trahere omnia: et alias, deinde alias moræ cauſas facere: polliceri deditionem: ac deinde metum ſimulare: inſtanti cedere: & paulo poſt, ne ſui diffiderent, inſtare. ita belli modo, modo pacis mora conſulem ludificare. Ac fuere, qui tum Albinum haud ignarum conſilij regis exiſtimarent. neq; ex tanta properantia tam facile tractum bellum, ſo cordia magis, quàm dolo crederent. Sed poſtquam dilapſo tempore comitiorum dies aduentabat: Albinus, Aulo fratre in caſtris pro prætore relicto, Romam deceſſit. Ea tempeſtate Romæ ſeditionibus tribunitijs atrociter Reſpub. agitabatur. Publius Lucullus, & Lucius Annius tribuni plebis, reſiſtentibus collegis, continuare magiſtratum nitebantur. quæ diſſenſio to tius anni comitia impediebat. Ea mora in ſpem ad ductus Aulus, quem pro prætore in caſtris relictum ſupra diximus, aut conficiendi belli, aut terrore exer citus ab Rege pecuniæ capiundæ, milites menſe Ianuario ex hibernis in expeditionem euocat: magniſq; itineribus hyeme aſpera peruenit ad oppidum Suthul: ubi Regis theſauri erant. quod, quanquam & ſæuitia temporis, & opportunitate loci, neq; capi, neque obſideri poterat: nam circum murum ſitum in prærupti mõtis extremo, planicies limoſa hyemalibus aquis paludem fecerat. tamen aut ſimulandi gratia, quo Regi formidinem adderet: aut cupidine cæcus ob theſauros, oppidi potiundi, uineas agere: aggerem iacere: aliáq;, quæ cœpto uſui forent, properare. At Iugurtha cognita uanitate, atq; imperitia le-

gati,ſubdole eius augere amentiam: miſſitare ſuppli
cantes legatos:ipſe quaſi uitabundus per ſaltuoſa lo-
ca,& tramites exercitum ductare.denique Aulum
ſpe pactionis pepulit:uti relicto Suthule, in abditas
regiones,ſeſe ueluti cedentem inſequeretur.ita deli-
cta occultiora fore.Interea per homines callidos,die,
noctuq; exercitum tentabat:centuriones,duceſq; tur-
marum,partim uti trãsfugerent,corrumpere:alij, ſi
gno dato,locum uti deſererent.Quæ, poſtquam ex
ſententia inſtruxit:intempeſta nocte de improuiſo cũ
multitudine Numidarum Auli caſtra circumuenit.
milites Romani perculſi tumultu inſolito,arma cape-
re:alij ſeſe abdere:pars territos confirmare:trepida-
re:omnibus locis,uis magna hoſtiũ:cælũ nocte,atq; nu
bibus obſcuratum:periculũ anceps. poſtremo fugere,
an manere,tutius foret,in incerto erat.Sed ex eo nu-
mero,quos paulo ante corruptos diximus,cohors una
Ligurũ,cum duabus turmis Thracum,& paucis gre
garijs militibus tranſiere ad Regem: & centurio pri
mipili tertiæ legionis per munitionem, quam uti de-
fenderet,acceperat, locum hoſtibus introeundi de-
dit. Ea Numidæ cuncti irrupere.noſtri fuga fœda,
pleriq; abiectis armis, proximum collem occupaue-
re.nox atq; præda caſtrorum,hoſtes,quo minus ui=
ctoria uterentur,remorata ſunt.Deinde Iugurtha po
ſtero die cum Aulo in colloquio uerba facit.tam & ſi
ipſum cum exercitu fame & ferro clauſum tenet:ta-
men ſe humanarum rerum memorem,ſi ſecum fœdus
faceret,incolumes omnes ſub iugum miſſurum,præte
rea uti diebus decem Numidia decederet.Quæ quã

quã grauia, & flagitiꝭ plena erant: tamen qa mortis metu multabãtur: ſicuti Regi libuerat, pax conuenit. Sed ubi ea Romæ comperta ſunt: metus atque mœror ciuitatem inuaſere. pars dolere pro gloria Imperij: pars inſolita rerum bellicarum timere libertati. Aulo omnes infeſti: ac maxime qui bello ſæpe præclari fuerant: quod armatus dedecore potius, quam manu ſalutem quæſierat. Ob ea conſul Albinus ex delicto fratris inuidiam, ac demum periculum timens, Senatum de fœdere conſulebat. & tamen interim exercitui ſupplementum ſcribere: ab ſocijs & nomine latino auxilia acerſere: deniq; omnibus modis feſtinare. Senatus ita uti par fuerat decernit, ſuo, atq; populi iniuſſum nullum potuiſſe fœdus fieri. Cõſul impeditus à Tribunis plebis, ne quas parauerat copias, ſecum portaret, paucis diebus in Africam proficiſcitur. nam omnis exercitus uti conuenerat, Numidia deductus in prouincia hyemabat. Poſtquam eò uenit: quanquam perſequi Iugurtham, & mederi fraternæ inuidiæ animo ardebat: cognitis militibus, quos præter fugam ſoluto Imperio, licentia, atque laſciuia corruperat, & copia rerũ: ſtatuit, nihil ſibi agitandũ.

Interea Romæ C. Mamilius Lemetanus tribunus plebis rogationem ad populum promulgat: uti quæreretur in eos, quorum conſilio Iugurtha Senatus decreta neglexiſſet: quique ab eo in legationibus, aut imperijs pecunias accepiſſent: qui elephantos quique perfugas tradidiſſent: itemq; qui de pace aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent. Huic rogationi partim conſcij ſibi, alij ex partium inuidia pericula

metuentes, quoniam aperte reſiſtere non poterant: quin illa & alia talia placere ſibi faterentur: occulte per amicos, ac maxime per homines Latini nominis, et ſocios Italicos impedimenta parabant. Sed plebs incredibile memoratu eſt, quam intenta fuerit, quantáque ui rogationem iuſſerit: decreuerit: uoluerit: magis odio nobilitatis, cui mala illa parabantur: quam cura Reip. tanta libido in partibus erat. Igitur cæteris metu perculſis M. Scaurus, quem legatum Beſtiæ fuiſſe ſupra docuimus, inter lætitiam plebis, & ſuorũ fugam, trepida etiã tum ciuitate, cũ ex Mamilli rogatione tres quæſitores rogarentur: effecerat, uti ipſe in eo numero crearetur. Sed quæſtione exercitata aſpere, uiolenterq; ex rumore et libidine plebis, ut ſæpe nobilitatem, ſic ea tempeſtate plebem ex ſecundis rebus inſolentia cœperat. Cæterum mos partium popularium, & Senatus factiorum, ac deinde omnium malarum artium, paucis ante annis Romæ ortus eſt otio, atq; abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletã, populus, et Senatus Romanus, placide, modeſteq; inter ſe rẽp. tractabant: neq; gloriæ, neq; dominationis certamen inter ciues erat. metus hoſtilis in bonis artibus ciuitatẽ retinebat. Sed ubi illa formido mentibus deceſſit: ſcilicet ea quæ ſecundæ res amant, laſciuia atque ſuperbia inceſſere. Ita, quod in aduerſis rebus optauerant, otium poſtquam adepti ſunt, aſperius acerbiusq; fuit. nanque cœpere nobilitas dignitatem in ſuperbiam, plebes libertatem in libidinem uertere: ſibi quiſque ducere: trahere: rapere. Ita o-

*omnia in duas partes abſtracta ſunt: Reſp. quæ media
fuerat, dilacerata. cæterum nobilitas factione ma=
gis pollebat: plebis uis ſoluta, atque in multitudine
diſperſa minus poterat. paucorum arbitrio belli, do
miq; Reſp. agitabatur. penes eoſdem ærariũ, prouin=
ciæ, magiſtratus, gloriæ, triumphiq; erant. populus
militia, atque inopia urgebatur. prædas bellicas im=
peratores cum paucis diripiebant. interea parentes,
aut parui liberi militum, uti quiſque potentiori confi
nis erat, ſedibus pellebantur. Ita cum potentia auari-
tia ſine modo, modeſtiaq; inuadere: polluere, et uaſta
re omnia: nihil penſi, neque ſancti habere: quoad ſe-
metipſam præcipitauit. Nam ubi primum ex nobili=
tate reperti ſunt, qui ueram gloriam iniuſtæ poten-
tiæ anteponerent: moueri ciuitas, & diſſenſio ciuilis
quaſi permiſtio terræ oriri cœpit. Nam poſtquam Ti=
berius, & C. Gracchus, quorum maiores Punico, at
que alijs bellis multum Reip. addiderant: uindicare
plebem in libertatem, et paucorum ſcelera pateface-
re cœpere: nobilitas noxia, atque eò perculſa, modo
per ſocios, ac nomen Latinum, interdũ per equites Ro
manos, quos ſpes ſocietatis à plebe dimouerat: Grac-
chorum actionibus obuiam ierat. & primo Tiberiũ,
deinde paucos poſt annos eadẽ ingredientem Caium,
Tribunũ pleb. alterũ, alterum triumuirum colonijs
deducẽdis, cum M. Fuluio Flacco ferro necauerat. Et
ſanè Gracchis cupidine uictoriæ haud ſatis modera
tus animus fuit. ſed bono uinci ſatius eſt: quam ma-
lo more iniuriã uincere. Igitur ea uictoria nobilitas
ex libidine ſua uſa, multos mortales ferro, aut fuga*

extinxit: pluſq; in reliquum ſibi timoris, q̃ potentiæ addidit. quæ res plerunq; magnas ciuitates peſſundedit: dum alteri alteros uincere quouis modo, & uictos acerbius ulciſci uolunt. Sed de ſtudijs partium, & omnibus ciuitatis moribus, ſi ſingillatim, aut pro magnitudine par eſt diſſerere: tempus, quã res maturius me deſeret. Quam ob rem ad incœptum redeo. Poſt Auli fœdus, exercitusq; noſtri fœdam fugam, Metellus, & Syllanus conſules deſignati, prouincias inter ſe partiuerant: Metelloque Numidia euenerat, acri uiro, & quanquã aduerſo populi partibus, fama tamen æquabili & inuiolata. Is ubi primum magiſtratum ingreſſus eſt: alia omnia ſibi communia cum collega ratus, ad bellum, quod geſturus erat, animum intendit. Igitur diffidens ueteri exercitui milites eligere: ſcribere: præſidia undique acerſere: arma, tela, equos, & cætera inſtrumenta militiæ parare: ad hoc commeatum affatim, denique omnia quæ in bello uario & multarum rerum egenti uſui eſſe ſolent. Cæterum ad ea patranda Senatus authoritate, ſocij, nomenq; Latinũ & Reges ultro auxilia mittendo, poſtremo omnis ciuitas ſummo ſtudio adnitebatur. Itaque ex ſententia omnibus rebus paratis, compoſitiſq;, in Numidiã proficiſcitur, magna ſpe ciuium, cum propter bonas artes, tum maxime quod aduerſum diuitias inuictum animum gerebat: & auaritia magiſtratuum ante id tempus in Numidia noſtræ opes cõtuſæ, hoſtiumq; auctæ erant. Sed ubi in Africam uenit: exercitus ei traditur à Spurio Albino proconſule, iners, imbellis, neque

párem

cómparauerã

periculi, neque laboris patiens, lingua, quàm manu promptior, prædator ex ſocijs, & ipſe præda hoſtiũ, ſine imperio et modeſtia habitus. ita imperatori nouo plus ex malis moribus ſolicitudinis, quã ex copia militũ auxilij, aut ſpei bonæ accedebat. ſtatuit tamen Metellus, q̃q̃ et æſtiuorum tempus comitiorũ mora imminuerat: et expectatione euentus ciuium animos intentos putabat: non prius bellum attingere, quàm maiorum diſciplina milites laborare coegiſſet. Nam Albinus Auli fratris, exercitúſq; clade perculſus, poſtquã decreuerat non egredi prouincia: quantum temporis æſtiuorũ im̃perio fuit, plerunq; milites in ſtatutis caſtris habebat: niſi cũ odor, aut pabuli egeſtas locũ mutare ſubegerat. ſed neque more militari uigiliæ deducebantur: uti cuiq; libebat ab ſignis aberat: Lixæ permiſti cum militibus die, noctúq; uagabantur: & palantes agros uaſtare: uillas expugnare: pecoris et mãcipiorum prædas certantes agitare: ea mutare cũ mercatoribus uino aduectitio, et alijs talibus. præterea frumentum publice datum uendere: panem in dies mercari: poſtremo quæcunque dici, aut fingi queunt ignauiæ, luxuriǽq; probra, in illo exercitu cuncta fuere: & alia amplius. Sed in ea difficultate Metellum non minuſquam in rebus hoſtilibus magnum et ſapientẽ uirum fuiſſe comperio: tanta temperantia inter ambitionem, ſæuitiaḿq; moderatum. nanque edicto primo adiumenta ignauiæ ſuſtuliſſe: ne quiſquam in caſtris panem, aut quem alium coctum cibum uenderet: ne lixæ exercitum ſequerentur: ne miles gregarius in caſtris, ne'ue in agmine ſeruum, aut iumentum

haberet: cæteris arte modũ ſtatuiſſe. præterea tranſuerſis itineribus cotidie caſtra mouere: iuxta ac ſi hoſtes adeſſent, uallo atque foſſa munire: uigilias crebras ponere: et eas ipſe cum legatis circuire. item in agmine in primis modo, mõ in poſtremis, ſæpe in medio adeſſe: ne quiſpiã ordine egrederetur: ut cũ ſignis frequentes incederent: miles cibum et arma portaret. Ita prohibẽdo à delictis magis, quã uindicando, exercitũ breui confirmauit. Interea Iugurtha ubi quæ Metellus agebat ex nuntiis accepit: ſimul de innocentia eius certior Romæ factus, diffidere ſuis rebus, ac tum demum ueram deditionem facere conatus eſt. Igitur legatos ad conſulem cum ſupplicijs mittit: qui tantummodo ipſi, liberiſq; uitam peterent: alia omnia dederent populo romano. Sed Metello iam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, nouarum rerum auidum eſſe. Itaq; legatos alium ab alio diuerſos aggreditur: ac paulatim tentando, poſtquam opportunos ſibi cognouit: multa pollicendo perſuadet, uti Iugurtham maxime uiuum, ſin id parum procedat, necatum ſibi traderẽt. cæterum palàm, quæ ex uoluntate forent, Regi nuntiare iubet. Deinde ipſe paucis diebus, intento, atque infeſto exercitu in Numidiã procedit. ubi contra belli faciẽ, tuguria plena hominum, pecora, cultoreſq; in agris erãt. ex oppidis & mappalibus præfecti Regis obuiam procedebant, parati frumentum dare: commeatum portare: poſtremo omnia, quæ imperarentur facere. Neque Metellus idcirco minus, ſed pariter ac ſi hoſtes adeſſent, munito agmine incedere: late explora

re:omnia illa deditionis ſigna oſtentui credere:et inſidijs locum tentare. Itaque ipſe cum expeditis cohortibus,item funditorum et ſagittariorum delecta manu apud primos erat. In poſtremo C. Marius legatus cum equitibus curabat. in utrunque latus auxiliarios equites,tribunis legionum,& præfectis cohortium diſpertiuerat:ut cum his permiſti uelites,quocunque accederent,equitatus hoſtium propulſarent. nam in Iugurtha tantus dolus,tantaq; peritia locorum,& militiæ inerat:ut abſens an præſens,pacem an bellum gerens pernicioſior eſſet,in incerto haberetur. Erat haud longe ab eo itinere,quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum,nomine Vacca,forum rerum uenalium totius regni maxime celebratum:ubi et incolere,et mercari cõſueuerant Italici generis multi mortales. Huic conſul ſimul tentandi gratia,et ſi paterentur, opportunitates loci, præſidium impoſuit. præterea imperauit frumentum,& alia,quæ bello uſui forent, comportare,ratus id,quod res monebat,frequentiam negociatorum,et commeatum,iuuaturum exercitũ:etiam paratis rebus munimento fore. Inter hæc negocia Iugurtha impẽſius legatos ſupplices mittere:pacem orare:præter ſuam,liberorumq; uitam omnia Metello dedere. quos item conſul uti priores illectos ad proditionem domum dimittebat: Regi pacem,quam poſtulabat neque abnuere:neque polliceri:et inter eas moras promiſſa legatorum expectare. Iugurtha ubi Metelli dicta cum factis compoſuit: ac ſuis ſe artibus tentari animaduertit: quippe cui uerbis pax nuntiabatur:cæterum re bellum aſperrimum erat: urbs maxi-

ma alienata: ager hoſtibus cognitus: animi populariũ tentati: coactus rerum neceſſitudine, ſtatuit armis certare. Igitur explorato hoſtium intinere, in ſpem uictoriæ adductus, ex opportunitate loci, quá maximas poteſt copias omnium generũ parat: ac per tramites occultos exercitũ Metelli anteuenit. Erat in ea parte Numidiæ, quam Adherbal in diuiſione poſſederat, flumen à meridie oriẽs noíe Muthul: à quo mons aberat ferme millia paſſuũ XX tractu pari, uaſtus ab natura, et humano cultu. ſed ex eo medio quaſi collis oriebatur in immenſum pertingens, ueſtitus oleaſtro, ac myrtetis, alijſq; generibus arborum, quæ humo arida, atq; harenoſa gignuntur. media autem planicies, deſerta penuria aquæ: præter flumini propinqua loca. ea conſita arbuſtis, pecore atque cultoribus frequentabantur. Igitur in eo colle, quẽ tranſuerſo itinere porrectum docuimus: Iugurtha Extenuata ſuorum acie conſedit: Elephantis, & parti copiarum pedeſtrium Bomilcarem præfecit: eumq; edocet, quæ ageret. ipſe propius montem cum omni equitatu, et peditibus delectis ſuos collocat. dein ſingulas turmas, & manipulos circuiens monet, atq; obteſtatur: uti memores priſtinæ uirtutis, et uictoriæ, ſeſe, regnumq; ſuum ab Romanorum auaritia defendant. cum ijs certamen fore: quos antea uictos ſub iugum miſerint. ducem illis, non animũ mutatum. quæ ab imperatore decuerint: omnia ſuis prouiſa: locum ſuperiorem, ut prudentes cum imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello melioribus manum conſererent. proinde parati, intentiq; eſſent, ſigno dato, Romanos inuadere:

illum diem, aut omnes labores, et uictorias confirma turũ: aut maximarum ęrumnarum initium fore. ad hoc uiritim uti quenq; ob militare facinus pecunia, aut honore extulerat: commonefacere beneficij ſui: et eum ipſum alijs oſtentare. poſtremo pro cuiuſq; in genio pollicendo, minitando, obteſtando alium alio modo excitare. cum interim Metellus ignarus hoſtiũ, mõte digrediens, cum exercitu conſpicitur. primo dubius, quid nam inſolita facies oſtenderet. nam inter uirgulta equi, Numidęq; conſederant, neque plane occultati humilitate arborum, & tamen quid nam eſſet, incerti, cum natura loci, tum dolo ipſi, atq; ſigna militaria obſcurati. deinde breui cognitis inſidijs, pauliſper agmẽ conſtituit. Ibi commutatis ordinibus in dextro latere, quod proximum hoſtibus erat: triplicibus ſubſidijs aciem inſtruxit. inter manipulos funditores et ſagittarios diſpertit: equitatum omnem in cornibus locat. ac pauca pro tempore milites cohortatus, aciem ſicuti inſtruxerat, tranſuerſis principijs in planum deducit. Sed ubi Numidas quietos, neque colle digredi animaduertit: ueritus ex anni tempore, et inopia aquę ne ſiti conficeretur exercitus: Rutilium legatum cum expeditis cohortibus, et parte equitũ pręmiſit ad flumen: uti locum caſtris antecaperet: exiſtimans hoſtes crebro impetu, & tranſuerſis prælijs iter ſuum remoraturos: & quoniam armis diffiderent, laſſitudinem et ſitim militum tentaturos. deinde ipſe pro re, atq; loco ſicuti monte deſcenderat, paulatim procedere: Marium poſt principia habere: ipſe cum ſiniſtræ alæ equitibus eſſe: qui in agmine principes facti erant. At Iu-

conſpicit eos

gurtha ubi extremum agmen Metelli primos ſuos præ tergreſſum uidet: præſidio quaſi duum milliũ peditum montem occupat: qua Metellus deſcenderat: ne forte cedentibus aduerſarijs receptui, ac poſt munimento foret. deinde repente ſigno dato hoſtes inuadit. Numidæ alij poſtremos cædere: pars à ſiniſtra ac dextra tentare: infenſi adeſſe: inſtare: atq; omnibus locis Romanorum ordines conturbare. quorum etiam qui firmioribus animis obuij hoſtibus fuerant, ludificati incerto prælio ipſi modo eminus ſauciabantur: neque contra feriendi, aut conferendi manum copia erat. ante iam docti ab Iugurtha equites, ubi Romanorũ turma inſequi cœperat: non confertim, in unum ſeſe recipiebant: ſed alius alio quam maxime diuerſi. Ita numero priores ſi à perſequendo hoſtes deterrere nequiuerant: diſiectos ab tergo, aut lateribus circumueniebant: ſin opportunior fugæ collis, quàm campi fuerat: ea uero conſueti Numidarũ equi facile inter uirgulta euadere: noſtros aſperitas, & inſolentia loci retinebat. Cæterum facies totius negocij uaria, incerta, fœda, atq; miſerabilis. diſperſi à ſuis, pars cedere: alij inſequi: neque ſigna, neque ordines obſeruare: ubi quenq; periculum cœperat, ibi reſiſtere: ac propulſare: arma, tela, equi, uiri, hoſtes, atque ciues permiſti: nihil conſilio, neque imperio agi: fors omnia regere. Itaq; multum diei proceſſerat: cum etiam tum euentus in incerto erat. denique omnibus labore & æſtu languidis, Metellus ubi uidet Numidas minus inſtare: paulatim milites in unum conducit: ordines reſtituit: et cohortes legionarias quatuor aduerſus pedi

tes hoſtium collocat. Eorum magna pars ſuperioribus locis feſſa conſederat: ſimul orare, & hortari milites, ne deficerent: neu paterentur hoſtes fugientes uincere: neq; illis caſtra eſſe, neq; munimentum ullum, quo cedentes tenderent: in armis omnia ſita. Sed nec Iugurtha quidem interea quietus erat: circuire: hortari: renouare prælium: et ipſe cum delectis tentare omnia: ſubuenire ſuis: hoſtibus dubijs inſtare: quos firmos cognouerat eminus pugnando retinere. eo modo inter ſe duo imperatores ſummi uiri certabant. ipſi pares, cæterũ opibus diſparibus. nam Metello uirtus militum erat, locus aduerſus. Iugurthæ alia omnia, præter milites opportuna. Deniq; Romani, ubi intelligunt, neq; ſibi profugium eſſe: neq; ab hoſte copiam pugnandi fieri: & iam diei ueſper aderat: aduerſo colle ſicuti præceptum fuerat euadunt. amiſſo loco Numidæ fuſi, fugatiq; pauci interiere: pleroſq; uelocitas, & regio hoſtibus ignara tutata ſunt. Interea Bomilcar, quem Elephantis et parti copiarum pedeſtrium præfectum ab Iugurtha ſupra diximus: ubi eum Rutilius prætergreſſus eſt: paulatim ſuos in æquum locum deducit. ac dum legatus ad flumen quo præmiſſus erat feſtinans pergit: quietus uti res poſtulabat, aciem exornat: neq; interim remittit, quid ubiq; hoſtis ageret explorare. Poſtquam Rutilium conſediſſe iam, et animo uacuum accepit: ſimulq; ex Iugurthæ prælio clamorem augeri: ueritus ne legatus cognita re laborantibus ſuis auxilio foret: aciem, quam diffidens uirtuti militum arcte ſtatuerat, quo hoſtium itineri officeret: latius porrigit: eoq; modo ad Rutilij caſtra procedit. Romani ex im-

prouiſo pulueris uim magnam animaduertunt. nam proſpectum ager arbuſtis conſitus prohibebat. & primo rati humum aridam uento agitari. poſt ubi æquabilē manere, et ſicuti acies mouebatur, magis, magisq; appropinquare uident: cognita re properantes, arma capiunt: ac pro caſtris, ſicuti imperabatur, conſiſtunt. deinde, ubi propius uentum eſt: utrinq; magno clamore concurritur. Numidæ tantummodo remorati, dū in Elephantis auxilium putant. poſtquam eos impeditos ramis arborum, atq; ita diſiectos circumueniri uident: fugam faciunt: ac pleriq; abiectis armis, collis aut noctis, quæ iam aderat auxilio integri abeunt. Elephanti quatuor capti: reliqui omnes XL numero interfecti. At Romani, quanquam itinere, atq; opere caſtrorum et prælio feſſi, lætiq; erant: tamen, quod Metellus amplius opinione morabatur: inſtructi, intentiq; obuiam procedunt. nam dolus Numidarū nihil languidi, neq; remiſſi patiebatur. Ac primo obſcura nocte, poſtquam haud procul inter ſe erant: ſtrepitu uelut hoſtes aduentare, alteri apud alteros formidinem ſimul, & tumultum facere. & penè imprudentia eſſet admiſſum facinus miſerabile: ni utrinque præmiſſi equites rem explorauiſſent. Igitur pro metu repente gaudium exortum eſt. milites alius alium læti appellant: acta edocent: atq; audiunt: ſua quiſq; fortia facta ad cœlū effert. quippe res humanæ ita ſeſe habēt. in uictoria uel ignauis gloriari licet. aduerſæ res etiam bonos detrectant. Metellus in iiſdem caſtris quatriduo moratus, ſaucios cum cura reficit: meritos in prælijs more militiæ donat: uniuerſos in concione

laudat

detrectant

laudat:atq; agit gratias:hortatur ad cætera, quæ leuia ſunt, parem animum gerant: pro uictoria ſatis pugnatum: reliquos labores pro præda fore. tamen interim transfugas, et alios opportunos, Iugurtha ubi gẽtium, aut quid agitaret, cum paucis ne eſſet, an exercitum haberet, ut ſeſe uictus gereret, exploratum miſit. At ille ſeſe in loca ſaltuoſa, & natura munita receperat: ibiq; cogebat exercitum numero hominũ ampliorem, ſed hebetem, infirmumq;, agri, ac pecoris magis, quàm belli cultorem. Id ea gratia eueniebat: quod præter regios equites nemo omnium Numidarum ex fuga Regem ſequitur. quo cuiuſque animus fert: eò diſcedunt. neque id flagitium militiæ ducitur. ita ſe mores habent. Igitur Metellus, ubi uidet animum Regis etiam tum ferocem eſſe: bellum renouari, quod niſi ex illius libidinẽ geri non poſſet: præterea iniquum certamen ſibi cum hoſtibus: minore detrimento illos uinci: quàm ſuos uincere: ſtatuit non prælijs, neque acie, ſed alio more bellum gerundum. Itaq; in loca Numidiæ opulentiſſima pergit: agros uaſtat: multa caſtella & oppida temere munita, aut ſine præſidio capit: incẽditq;: puberes interfici iubet: alia omnia militum prædam eſſe. ea formidine multi mortales Romanis dediti: obſides, frumentum, et alia, quæ uſui forent, affatim præbita. ubicunq; res poſtulabat, præſidium impoſitum. quæ negotia multo magis, quàm prælium male pugnatum ab ſuis, Regem terrebant. quippe cui ſpes omnis in fuga ſita erat, ſequi cogebatur: & qui ſua loca defendere nequiuerat, in alienis bellum gerere. tamen ex inopia, quod optimum uidebatur con-

*ſilium capit: exercitum plerunq; in iiſdem locis oppè
riri iubet ipſe cum delectis equitibus Metellum ſequi
tur, nocturnis, & auiis itineribus ignoratus: Roma
nos palantes repente aggreditur. eorum pleriq; iner-
mes cadunt: multi capiuntur nemo omnium intactus
profugit. & Numidæ, priuſquam ex caſtris ſubueni
retur, ſicuti iuſſi erant, in proximos colles diſcedunt.
Interim Romæ gaudium ingens ortum cognitis Metel
li rebus, ut ſe & exercitum more maiorum gereret:
ut in aduerſo loco uictor tamen uirtute fuiſſet: hoſti-
um agro potiretur: Iugurtham magnificum ex Auli
ſocordia, ſpem ſalutis in ſolitudine, aut fuga coegiſſet
habere. Itaq; Senatus ob ea feliciter acta dis immor-
talibus ſupplicia decernere. ciuitas trepida anteà, ſo-
licita de belli euentu, læta agere: de Metello fama
præclara eſſe. Igitur eo intentior ad uictoriam niti:
omnibus modis feſtinare: cauere tamen necubi hoſti op-
portunus fieret: meminiſſe poſt gloriam inuidiam ſe-
qui. ita quo clarior, eo magis anxius erat. neq; poſt in
ſidias Iugurthæ effuſo exercitu prædari. ubi frumen
to aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu
præſidium agitabant. exercitus partem ipſe, reliquos
Marius ducebat. ſed igne magis, quàm præda ager
uaſtabatur. duobus locis haud longe inter ſe caſtra fa
ciebant. ubi ui opus erat, cuncti aderant. cæterum
quo fuga, atq; formido latius creſceret, diuerſi age-
bant. Eo tempore Iugurtha per colles ſequi: tempus
aut locum pugnæ quærere: qua uenturum hoſtem
audierat, pabulum, & aquarum fontes, quorum pe
nuria erat, corrumpere: modo ſe Metello, interdum*

Mario oſtendere: poſtremos in agmine tentare: ac ſtatim in colles regredi. rurſus alijs, poſt alijs minitari: neq; prælium facere: neq; otium pati: tantummodo hoſtem ab incepto retinere. Romanus imperator ubi ſe dolis fatigari uidet: neq; ab hoſte copiam pugnandi fieri: urbem magnam, & in ea parte, qua ſita erat, arcem regni, nomine Zamam, ſtatuit oppugnare: ratus id, quod negotium poſcebat, Iugurtham laborantibus ſuis auxilio uenturum: ibiq; prælium fore. At ille, quæ parabantur à perfugis edoctus, magnis itineribus Metellum anteuenit: oppidanos hortatur, ut mœnia defendant, additis auxilio perfugis, quod genus ex copijs Regis, quod fallere nequibat, firmiſſimum erat. præterea pollicetur in tempore ſemet cum exercitu adfore. ita compoſitis rebus in loca, quammaxime occulta diſcedit: ac paulopoſt cognoſcit Marium ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus Siccam miſſum: quod oppidum primum omnium poſt malam pugnam ab Rege defecerat. Eò cum delectis equitibus noctu pergit: & iam egredientibus Romanis in porta pugnam facit: ſimul magna uoce Siccenſes hortatur uti cohortes à tergo circumueniant: fortunam illis præclari facinoris caſum dare. ſi id fecerint: poſtea ſeſe in regno, illos in libertate ſine metu ætatem acturos. Ac ni Marius ſigna inferre, atq; euadere oppido properauiſſet: profecto cuncti, aut magna pars Siccenſium fidem mutauiſſent: tanta mobilitate ſeſe Numidæ gerunt. Sed milites Iugurthini pauliſper à Rege ſuſtentati, poſtquam maiore ui hoſtes urgent: paucis amiſſis profugi diſcedunt. Marius ad Zamam peruenit. Id op

pidum in campo ſitum, magis opere, quam natura mu nitum erat, nullius idoneæ rei egens, armis, uiriſq; opu lentum. Igitur Metellus pro tempore, atq; loco pa ratis rebus, cuncta mœnia exercitu circumuenit. Lega tis imperat, ubi quiſq; curaret. deinde ſigno dato undiq; ſimul clamor ingens exoritur. neq; ea res Numi das terret: infenſi, intentiq; ſine tumultu manent: præ lium incipitur: Romani pro ingenio quiſq;, pars emi nus glande, aut lapidibus pugnare: alij ſuccedere: ac modo murum ſuffodere: modo ſcalis aggredi: cupere prælium in manibus facere. contra ea oppidani in pro ximos ſaxa uoluere: ſudes, pila, præterea picem ſul phure, & tæda mixtam ardenti mittere. ſed ne illos quidem, qui procul manſerant timor animi ſatis mu niuerat. nam pleroſq; iacula tormentis, aut manu emiſſa uulnerabant: pariq; periculo, ſed fama impa ri boni, atq; ignaui erant. Dum apud Zamam ſic cer tatur: Iugurtha ex improuiſo caſtra hoſtium cũ ma gna manu inuadit. remiſſis qui in præſidio erant, & omnia magis, quàm prælium expectantibus portam irrumpit. At noſtri repentino metu perculſi ſibi quiſq; pro moribus conſulunt: alij fugere: alij arma capere: magna pars uulnerati, aut occiſi. Cæterum ex omni multitudine non amplius, XL, memores nominis Romani, grege facto locũ cœpere paulo, quàm alij edi tiorẽ: neq; inde maxima ui depelli quiuerunt: ſed te la eminus miſſa remittere: pauci in pluribus minus fru ſtrari. ſin Numidæ propius acceſſiſſent: ibi uero uirtutẽ oſtendere: & eos maxima ui cædere: fundere: atque fugare. Interim Metellus, cum acerrime rẽ gereret:

clamorem et tumultum hoſtilem à tergo accepit. dein de conuerſo equo animaduertit fugam ad ſe uerſum fieri: quæ res indicabat populares eſſe. Igitur equitatum omnem ad caſtra propere miſit: ac ſtatim C. Marium cum cohortibus ſociorū: eumq́; lacrymans per amicitiam, perq́; Remp. obſecrat, ne quam contumeliam remanere in exercitu uictore, ne'ue hoſtes inultos abire ſinat. Ille breui mandata efficit. At Iugurtha munimento caſtrorum impeditus, cum alij ſuper uallum præcipitarentur: alij in anguſtijs ipſi ſibi properantes officerent: multis amiſſis in loca munita ſeſe recepit. Metellus infecto negocio, poſtq̃ nox aderat, in caſtra cum exercitu reuertitur. Igitur poſtero die priuſquam ad oppugnandum egrederetur: equitatum omnem in ea parte, qua Regis aduentus erat, pro caſtris agitare iubet: portas et proxima loca tribunis diſpertit. dein ipſe pergit ad oppidum: atq; uti ſuperiore die murū aggreditur. Interim Iugurtha ex occulto repente noſtros inuadit. qui in proximo locati fuerant, pauliſper territi perturbantur: Reliqui cito ſubueniunt. neque diutius Numidæ reſiſtere quiuiſſent: ni pedites cum equitibus permiſti, magnam cladem in congreſſu facerent. quibus illi freti, nō uti equeſtri prælio ſolet, ſequi, deinde cedere: ſed aduerſis equis concurrere: implicare: ac perturbare aciem. ita expeditis peditibus ſuis, hoſtes penè uictos dare. Eodem tempore apud Zamam magna ui certabatur. ubi quiſq; legatus, aut tribunus curabat: eo acerrime niti: neq; alius in alio magis, quàm in ſeſe ſpem habere: pariterq́; oppidani agere: oppugnare: aut parare omnibus lo-

cis: auidius alteri alteros ſauciare: quàm ſemet tegere. clamor permiſtus hortatione, lætitia, gemitu, item ſtrepitus armorum ad cœlum ferri: tela utrinq; uolare. ſed illi, qui mœnia defenſabant, ubi hoſtes paululum modo pugnam remiſerant, intenti prælium equeſtre proſpectabant. eos, uti quæque Iugurthæ *res erant, lætos modo, modo pauidos animaduerteres: ac ſicuti à ſuis audiri, aut cerni poſſent, monere alij: alij hortari: aut manu ſignificare: aut niti corporibus: huc, et illuc quaſi nitabundi, aut iacientes tela agitare.* Quod ubi Mario *cognitum eſt: nam is in ea parte curabat: conſulto lenius agere, ac diffidentiam rei ſimulare: pati* Numidas *ſine tumultu,* Regis *prælium uiſere. ita illis ſtudio ſuorum aſtrictis repẽte magna ui murum aggreditur: & iam ſcalis aggreſſi milites prope ſumma cœperant: cum oppidani concurrunt: lapides, ignem, præterea alia tela ingerunt. noſtri primo reſiſtere: deinde ubi unæ, atq; alteræ ſcalæ comminutæ ſunt: qui ſuper ſteterant afflicti: cæteri quoquomodo potuere, pauci integri, magna pars confecti uulneribus abeunt. denique utrinque prælium nox diremit.* Metellus *poſtquam uidet fruſtra inceptum: neque oppidum capi: neque* Iugurtham *niſi ex inſidijs, aut ſuo loco pugnam facere: & iam æſtatem exactam eſſe: ab* Zama *diſcedit: et in his urbibus, quæ à* Rege *defecerant, ſatisq; munitæ loco, aut mœnibus erant, præſidia imponit. cæterum exercitum in prouincia, quæ proxima eſt* Numidiæ, *hyemãdi gratia collocat. neq; id tempus ex aliorum more quieti, aut luxuriæ concedit. ſed quoniam armis bellum parum procedebat:*

inſidias Regi per amicos tendere, & eorum perfidia pro armis uti parat. igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Iugurtha fuerat: et inde uadibus datis de Maſſiuæ nece clam iudicium fugerat: quod ei per maximã amicitiam, maxima copia fallendi erat: multis pollicitationibus aggreditur: ac primo efficit, uti ad ſe colloquendi gratia occultus ueniat: deinde fide data ſi Iugurthã uiuum, aut necatum ſibi tradidiſſet, fore, uti illi Senatus impunitatem, & ſua omnia concederet: facile Numidæ perſuadet, cum ingenio infido, tum metuenti ne, ſi pax cum Romanis fieret, ipſe per conditiones ad ſupplicium traderetur. Is, ubi primum opportunum fuit: Iugurtham anxium, ac miſerantem fortunas ſuas accedit: monet, atq; lacrymans obteſtatur, uti aliquando ſibi, liberiſq;, & genti Numidarũ optime meritæ prouideat. omnibus prælijs ſeſe uictos: agrũ uaſtatum: multos mortales captos, occiſos: regni opes cõminutas eſſe: ſatis ſæpe iam & uirtutem militum, & fortunã tentatã: caueat ne illo cunctante Numidæ ſibi conſulant. His atque talibus alijs ad deditionem animum Regis impellit. mittuntur ad Imperatorem legati, qui Iugurtham imperata facturum dicerent: ac ſine ulla pactione ſeſe, regnumq; ſuũ in illius fidem tradere. Metellus propere cũctos Senatorij ordinis ex hybernis acceſſiri iubet. eorum, et aliorũ, quos idoneos ducebat, conſilium habet. ita more maiorum ex conſilij decreto, per legatos Iugurthæ imperat, argenti põdo ducenta millia, Elephantos omnes, equorum et armorum aliquantum. Quæ poſtquam ſine mora facta ſunt: iubet omnes perfugas uinctos adduci. Eorum

magna pars uti iuſſum erat adducti. pauci cum primum deditio cœpit, ad Regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Iugurtha ubi armis, uiriſq;, & pecunia ſpoliatus eſt: dum ipſe ad imperãdum Tiſidium uocaretur: rurſus cœpit flectere animum ſuũ: & ex mala conſcientia digna timere. Deniq; multis diebus per dubitationem conſumptis, cum modo tædio rerum aduerſarum omnia bello potiora duceret: interdum ipſe ſecum reputaret, quàm grauis caſus in ſeruitiũ ex regno foret: multis, magniſq; præſidijs nequicquam perditis, deintegro bellum ſumit. & Romæ Senatus de prouincijs conſultus, Numidiã Metello decreuerat. Per idẽ tẽpus Vticæ forte C. Mario per hoſtias dijs ſupplicanti, magna, atque mirabilia portendi aruſpex dixerat. proinde, quæ animo agitabat, fretus dijs ageret: fortunam, quamſæpiſſime experiretur: cuncta proſpere euentura. At illum iam antea conſulatus ingens cupido exagitabat: ad quem capiundũ præter uetuſtatem familiæ, alia omnia abunde erant. induſtria, probitas, militiæ magna ſcientia, animus belli ingens, domi modicus, libidinis et diuitiarum uictor, tantummodo gloriæ auidus. Sed is natus, & per omnem pueritiam Arpini altus, ubi primum ætas militiæ patiens fuit: ſtipendijs faciundis, non græca facundia, neque urbanis munditijs ſeſe exercuit. ita inter bonas artes integrum ingenium breui adoleuit. Ergo ubi primum tribunatum militarem à populo petit: pleriſque faciem eius ignorantibus, facile notus per omnes tribus declaratur. deinde ab eo magiſtratu alium, poſt alium ſibi peperit: ſempérque

in poteſtatibus eo modo agitabat: ut ampliore, quam gerebat, dignus haberetur. tamen is ad id locorum talis uir. (nam poſtea ambitione præceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat. etiā tum alios magiſtratus plebs, conſulatum nobilitas, inter ſe per manus tradebat. nouus nemo tam clarus, neque tam egregijs factis erat: quin is indignus illo honore, & quaſi pollutus haberetur. Igitur ubi Marius aruſpicis dicta eodem intendere uidet: quo cupido animi hortabatur: ab Metello petendi gratia miſſionem rogat. cui quanquam uirtus, gloria, atque alia optanda bonis ſuperabant: tamen inerat contemptor animus, & ſuperbia, commune nobilitatis malum. itaque primum commotus inſolita re, mirari eius conſilium: & quaſi per amicitiam monere, ne tam praua inciperet: neu ſuper fortunam animum gereret: non omnia omnibus cupienda eſſe: debere illi res ſuas ſatis placere. poſtremo caueret id petere à populo Romano: quod illi iure negaretur. Poſtquam hæc atque alia talia dixit: neque animus Marij flectitur: reſpondit ubi primum potuiſſet per negocia publica, facturum ſeſe quæ peteret. ac poſtea ſæpius eadem poſtulanti fertur dixiſſe, ne feſtinaret abire: ſatis mature illum cum filio ſuo conſulatum petiturum. is eo tēpore in Contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter XX. quæ res Marium pro honore, quē affectabat, contra Metellum uehementer accenderat. Ita cupidine, atq; ira, peſſimis conſultoribus, craſſari: neque facto ullo, neque dicto abſtinere, quod modo ambitioſum foret: Milites qbus in Hybernis præerat,

laxiore Imperio, quàm antea habere: apud negotiatores, quorum magna multitudo Vticæ erat, criminoſe ſimul, & magnificæ de bello loqui: dimidia pars exercitus ſi ſibi permitteretur: paucis diebus Iugurtham in cathenis habiturum: ab Imperatore conſulto bellum trahi: quod homo inanis, & regiæ ſuperbiæ, imperio nimis gauderet. quæ omnia illis eo firmiora uidebantur: quia diuturnitate belli res familiares corruperant: & animo cupienti nihil ſatis feſtinatur.

Erat præterea in exercitu noſtro Numida quidã, nomine Gauda, Manaſtabilis filius, Maſiniſſæ nepos: quem Micipſa teſtamento ſecundum hæredem ſcripſerat, morbis confectus, & ob eam cauſam mente paululum immutata. cui Metellus petẽti more regum, ut ſellam iuxta poneret, item poſtea cuſtodiæ cauſa turmam equitum Romanorum, utrunq; negauerat: honorem, quod eorum modo foret, quos populus Romanus Reges appellauiſſet: præſidium, quod contumelioſum in eos foret, ſi equites Romani ſatellites Numidæ traderentur. Hunc Marius Anxium aggreditur: atque hortatur, ut contumeliarum in imperatorem cum ſuo auxilio pœnas petat. hominẽ ob morbos animo parum ualido, ſecunda oratione extollit: illũ Regem, ingentem uirum, Maſiniſſæ nepotem eſſe: ſi Iugurtha captus aut occiſus foret: Imperium Numidiæ ſine mora habiturum. id adeo mature poſſe euenire: ſi ipſe conſul ad id bellum miſſus foret. Itaq; et illum, & equites Romanos, milites, & negotiatores, alios ipſe, pleroſq; pacis ſpes impellit, uti Romam ad ſuos neceſſarios aſpere in Metellum de bello ſcribant: Ma-

rium Imperatorem poſcant. Sic à multis illi mortalibus honeſtiſſima ſuffragatione conſulatus petebatur. ſimul ea tempeſtate plebs nobilitate fuſa, per legem Mamiliam nouos extollebat. Ita Mario cuncta procedere. Interim *Iugurtha poſtquam omiſſa deditione bellum incipit: cum magna cura parare omnia: feſtinare: cogere exercitum: ciuitates, quæ ab ſe defecerant, formidine aut oſtentando præmia, affectare: communire ſuos locos: arma, tela, aliáq;, quæ ſpe pacis amiſerat, reficere: aut commercari: ſeruitia Romanorum allicere: & eos ipſos, qui in præſidijs erant, pecunia tentare: prorſus nihil intactum, neque quietum pati: cuncta agitare. Igitur Vaccenſes, quo Metellus initio Iugurtha pacificante præſidium impoſuerat, fatigati Regis ſupplicijs, neque antea uoluntate alienati, principes ciuitatis inter ſe coniurant. nam uulgus, uti plerunque ſolet, & maxime Numidarū, ingenio mobili, ſeditioſum, atque diſcordioſum erat, cupidum nouarum rerum, quieti & otio aduerſum. diem compoſitis inter ſe rebus, in diem tertium conſtituunt: quod is feſtus, celebratusq; per omnem Africam, ludum & laſciuiam magis, quam formidinem oſtentabat. ſed ubi tempus fuit: centuriones, tribunosque militares, et ipſum præfectum oppidi Titum Turpilium Syllanum, alius alium domos ſuas inuitant: eos omnes præter Turpilium inter epulas obtruncant. poſtea milites palantes, inermes, quippe in talē die, & ſine Imperio, aggrediuntur. Idem plebs facit, pars edocti à nobilitate, alij ſtudio talium rerum incitati, quis acta, conſiliumq; ignorantibus, tumultus*

ipſe, & res nouæ ſatis placebant. Romani milites per culſi improuiſo metu, incerti, ignariq; quid potiſſimũ facerent, trepidare: arcem oppidi, ubi ſigna & ſcuta erant, præſidium hoſtium, portæ ante clauſæ fugam prohibebant. ad hoc mulieres, pueriq; pro tectis ædificiorũ ſaxa, et alia, quæ locus præbebat certatim mittere. ita neque caueri anceps malum, neque à fortiſſimis infirmiſſimo generi reſiſti poſſe. iuxta boni, maliq;, ſtrenui, & imbelles multi obtruncari. In ea tanta aſperitate, ſæuiſſimis Numidis, & oppido undiq; clauſo, Turpilius præfectus unus ex omnibus Italicis intactus profugit. id miſericordia ne hoſpitis, an pactione, an caſu ita euenerit, parum compe rimus. niſi, quod illi in tanto malo turpis uita, integra fama potior fuit, improbus, inteſtabiliſq; uidetur. Metellus poſtquam de rebus Vaccæ actis comperit: paulisper mœſtus è cõſpectu abijt. deinde ubi ira, et ægritudo permiſta ſunt: cum maxima cura ultum ire iniurias feſtinat. legionem cum qua hyemabat, et quam plurimos poteſt Numidas equites, pariter cum occaſu ſolis expeditos educit: & poſtera die circiter horam tertiam peruenit in quandam planiciem, locis paulo ſuperioribus circumuentam. ibi milites feſſos itineris magnitudine, & iam abnuentes omnia, edocet oppidũ Vaccam non amplius mille paſſuum abeſſe: decere illos reliquum laborem æquo animo pati: dum pro ciuibus ſuis uiris fortiſſimis, atq; miſerrimis pœnas caperent. præterea prædam benigne oſtentat. ſic animis eorum arrectis, equites in primo latere, pedites quàm arctiſſime pergere, et ſigna occultare iubet. Vaccen-

ſes ubi animaduertere ad ſe uorſum exercitum perge re: primo, uti res erat, Metellum eſſe rati, portas clau ſere. deinde ubi neque agros uaſtari: et eos, qui pri mi aderant Numidas equites uident: rurſum Iugur tham arbitrati, cum magno gaudio obuij procedunt: Equites, pediteſq; repente ſigno dato, alij uulgum effu ſum oppido cædere: alij ad portas feſtinare: pars tur res capere: ira, atq; prædę ſpes amplius, quam laſſitu do poſſe. Ita Vacenſes biduum modo ex perfidia læ tati. ciuitas magna, atq; opulenta, pœnæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius, quē præfectum oppidi unum ex omnibus profugiſſe ſupra oſtendimus: iuſſus à Me tello cauſam dicere, poſtquam ſeſe parum expurgat: condemnatus, uerberatusq;, capite pœnas ſoluit. Nam is ciuis ex latio erat. Per idem tempus Bomilcar, cuius impulſu Iugurtha deditionem, quam metu deſeruit, in cœperat: ſuſpectus Regi, & ipſe eum ſuſpicens, no uas res cupere: ad perniciem eius dolum quærere: die, noctuq; fatigare animum: denique omnia tentando, ſo cium ſibi adiungit Nabdalſam hominem nobilem, magnis opibus, clarum, acceptumq; popularibus ſuis: qui plerunq; ſeorſum ab Rege exercitum du ctare, & omnes res exequi ſolitus erat, quæ Iugur thæ feſſo, aut maioribus aſtricto ſuperauerant: ex quo illi gloria, opeſq; inuentæ. Igitur utriuſque conſilio dies inſidijs ſtatuitur: cætera, uti res poſceret, ex tem pore parari placuit. Nabdalſa ad exercitum profe ctus eſt: quem inter hyberna Romanorum iuſſus ha bebat: ne ager inultis hoſtibus uaſtaretur. Is poſtquam magnitudine facinoris perculſus, ad tempus non ue=

nit:metuſq; rem impediebat: Bomilcar ſimul cupidus incœpta patrandi, & timore ſocij anxius, ne omiſſo uetere conſilio nouum quæreret: literas ad eum per homines fideles mittit. in quis mollitiem, ſocordiáq; uiri accuſare: teſtari deos per quos iuraſſet: monere ne præmia Metelli in peſtem conuerteret: Iugurthæ exitum adeſſe: cæterum ſua ne, an Metelli uirtute periret, id modo agitari. proinde reputaret cum animo ſuo præmia an cruciatum mallet. Sed cũ hæ literæ ad latæ ſunt: forte Nabdalſa exercito corpore feſſus, in lecto quieſcebat. ubi cognitis Bomilcaris uerbis, primo cura, deinde uti ægrum animum ſolet, ſomnus cœpit. Erat ei Numida quidam negotiorum curator, fidus, acceptuſq;, & omnium conſiliorum niſi nouiſſimi particeps. qui poſtquam adlatas literas audiuit: ex conſuetudine ratus opera, aut ingenio ſuo opus eſſe, in tabernaculum introiuit: dormiente illo epiſtolam ſuper caput in puluino temere poſitam ſumit: ac perlegit. deinde propere cognitis inſidijs ad Regem pergit. Nabdalſa paulopoſt experrectus, ubi neq; epiſtolam repperit: et rẽ omnem uti acta erat ex ſeruis cognouit: primo indicem perſequi conatus, poſtquam id fruſtra fuit, Iugurtham placandi gratia accedit: dicit quæ ipſe parauiſſet facere, perfidia clientis ſui præuentã: lacrymans obteſtatur per amicitiam, perque ſua antea fideliter acta, ne ſuper tali ſcelere ſuſpectum ſeſe haberet. Ad ea Rex aliter atque animo gerebat, placide reſpondit. Bomilcare atque alijs multis, quos ſocios inſidiarum cognouerat, interfectis, iram oppreſſerat; ne qua ex eo negotio ſeditio oriretur. neque

poſt id locorum Iugurthæ dies, aut nox ulla quieta fuit. neq; loco, neq; mortali cuiquam, aut tempori ſatis credere: ciues, hoſteſq; iuxta metuere: circunſpectare omnia: & omni ſtrepitu paueſcere: alio, atq; alio loco ſæpe contra decus regium noctu requieſcere: interdū ſomno excitus arreptis armis tumultum facere. ita formidine quaſi uecordia exagitari. I*gitur* M*etellus, ubi de caſu* B*omilcaris, & indicio patefacto ex perfugis cognouit: rurſus tanquam ad integrum bellum cuncta parat: feſtinatq;.* M*arium fatigantem de profectione, ſimul & inuitum, & offenſum ſibi, parum idoneum ratus domum dimittit.* E*t* R*omæ plebes literis, quæ de* M*etello ac* M*ario miſſæ erant, cognitis, uolenti animo de ambobus acceperant.* I*mperatori nobilitas, quæ antea decori fuerat, inuidiæ eſſe.* A*t illi alteri generis humilitas fauorem addiderat.* C*æterum in utroque magis ſtudia partium, quam mala, aut bona ſua moderantur.* P*ræterea ſeditioſi magiſtratus uulgus exagitare:* M*etellum omnibus concionibus capitis arceſſere:* M*arij uirtutem in maius celebrare.* D*eniq; plebes ſic eſt accenſa: uti opifices omnes, agreſteſq;, quorum res, fideſq; in manibus ſitæ erāt, relictis operibus frequentarent* M*arium: & ſua neceſſaria poſt illius honorem ducerent.* I*ta perculſa nobilitate, poſt multas tempeſtates nouo homini conſulatus mandatur. & poſtea populus à* T*ribuno plebis* T*ito* M*anlio* M*antino rogatus, quem uellet cum* I*ugurtha bellum gerere, frequens* M*arium iuſſit.* S*ed paulo ante ſenatus* M*etello* N*umidiam decreuerat.* E*a res fruſtra fuit.* E*odem tempore* I*ugurtha amiſſis ami*

cis, quorum pleroſq; ipſe necauerat, cæteri formidine pars ad Romanos, alij ad Regem Bocchum perfugerant: cum neq; bellum geri ſine miniſtris poſſet, & nouorum fidem, in tanta perfidia ueterum experiri periculoſum duceret: uagus, incertuſq; agitabatur. neq; illi res ulla, neq; conſilium, aut quiſquam hominum ſatis placebat. itinera, præfectoſq; in dies mutare: modo aduerſum hoſtes, interdum in ſolitudines pergere: ſæpe in fuga, ac paulopoſt in armis ſpem habere: dubitare uirtuti, an fidei popularium minus crederet. ita quocunq; intenderat, res aduerſæ erant. Sed inter eas moras repente ſeſe Metellus cum exercitu oſtendit. Numidæ ab Iugurtha pro tempore parati, inſtructiq; deinde prælium incipitur. Qua in parte Rex pugnæ adfuit, ibi aliquandiu certatum eſt. cæteri omnes eius milites primo congreſſu pulſi, fugatiq;: Romani ſignorum, & armorum, & aliquanto numero hoſtium potiti. nam ferme Numidas in omnibus prælijs magis pedes, quam arma tutati ſunt. Ea fuga Iugurtha impenſius modo rebus ſuis diffidens, cum perfugis, & parte equitatus in ſolitudines, dein Thalam peruenit. Id oppidum magnum, atq; opulentum, ibiq; pleriq; theſauri, filiorumq; eius multus pueritiæ cultus erat. Quæ poſtquam Metello comperta ſunt: quanquam inter Thalam, flumenq; proximum in ſpacio millium quinquaginta, loca arida, atque uaſta eſſe cognouerat: tamen ſpe patrandi belli, ſi eius oppidi potitus foret, omnes aſperitates ſuperuadere, ac naturam etiam uincere aggreditur. Igitur omnia iumenta ſarcinis leuari iubet, niſi frumento dierum X.

Cæterum

Cæterum utres modo, & alia aquæ idonea portari. præterea conquirit ex agris quamplurimum poteſt domiti pecoris: eoq; imponit uaſa cuiuſq; modi: ſed pleraq; lignea collecta ex tugurijs Numidarum. Ad hoc finitimus imperat, qui ſe poſt Regis fugam, Metello dediderant, quamplurimum aquæ quiſque portaret: diem, locumq;, ubi præſto forent, prædicat. ipſe ex flumine, quam proximam oppido aquam eſſe ſupradiximus, iumenta onerat. Eo modo inſtructus ad Thalam proficiſcitur. Deinde ubi ad id loci uentum eſt, quod Numidis præceperat: & caſtra poſita, munitaq; ſunt: tanta repente cælo miſſa uis aquæ dicitur: ut ea modo, exercitui ſatis, ſuperq; foret. præterea commeatus ſpe amplior: quia Numidæ, ſicuti pleriq;, in noua deditione, officia intenderant. Cæterum milites religione pluuia magis uſi: eaq; res multum animis eorum addidit. nam rati ſeſe Dijs immortalibus curæ eſſe. Deinde poſtero die contra opinionem Iugurthæ ad Thalam perueniunt. Oppidani qui ſe locorum aſperitate munitos crediderant, magna, atque inſolita re perculſi, nihilo ſegnius bellum parare: idem noſtri facere. Sed Rex nihil iam infectum Metello credens, quippe qui omnia, arma, tela, locos, tempora, denique naturam ipſam cæteris imperitantem, induſtria uicerat: cum liberis, & magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit. neq; poſtea in ullo loco amplius uno die, aut una nocte moratus, ſimulabat ſeſe negotij gratia properare. cæterum proditionem timebat. quam uitare poſſe celeritate puta-

bat. nam talia conſilia per otium ex opportunitate ca pi. At Metellus ubi Oppidanos prælio intentos, ſimul oppidum & operibus et loco munitum uidet: uallo foſ ſaq; mœnia circumuenit. deinde locis ex copia maxi-me idoneis uineas agere: ſuperq; aggerem iacere: & ſuper aggerem impoſitis turribus opus & admini-ſtros tutari. contra hæc Oppidani feſtinare: parare: prorſus ab utriſq; nihil reliquum fieri. deniq; roma-ni multo ante labore, prælijſq; fatigati, poſt dies qua-draginta, quam eo uentum erat, oppido modo potiti: præda omnis à perfugis corrupta. hi poſtquam murū arietibus feriri, reſq; ſuas aduerſas uident: aurum, argentumq;, & alia, quæ prima ducuntur: domum regiam comportant. ibi uino & epulis onerati, illaq;, & domum, & ſemet igni corrumpunt: & quas uicti ab hoſtibus pœnas metuerant, eas ipſi uolentes pepen-dere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum uenerant, orantes uti præſidium, præfectumq; eò mitteret. Hamilcarem quendam ho-minem nobilem, factioſum, nouis rebus ſtudere. ad-uerſum quem neque imperia magiſtratuum, neq; le-ges ualerent. ni id feſtinaret: in ſummo periculo ſuam ſalutem, & illorum ſocios fore. nam Leptitani iam in de à principio belli Iugurthini ad Beſtiam conſulem, & poſtea Romam miſerant, amicitiam, ſocietatemq; rogatum. deinde ubi ea impetrata: ſemper boni, fi delesq; manſere: & cuncta à Beſtia, Albino, Metel-loq; imperata gnauiter fecerant. Itaque ab Impera-tore facile quæ petebant adepti. miſſæ ſunt eò cohor-

tes Ligurum quatuor, et C. Annius præfectus. Id oppidũ ab Sydoniјs conditum eſt: quos accepimus profugos ob diſcordias ciuiles nauibus in eos locos ueniſſe: cæterum ſitum inter duas ſyrteis. quibus nomen ex re inditum. nam duo ſunt ſinus prope in extrema Africæ, impares magnitudine, pari natura. quorũ proxima terræ prealta ſunt: cætera, uti fors tulit, alta: alia in tẽpeſtate uadoſa. nam ubi mare magnum eſſe, & ſæuire uentis cœpit: limum, harenamq́; & ſaxa ingentia fluctus trahunt. ita facies locorum cum uentis ſimul mutatur. Syrtes ab tractu nominatæ. Eius ciuitatis lingua modo conuerſa connubio Numidarum: legum, cultusq́; pleraq; Sydonica. quæ eo facilius retinebantur: quod procul ab Imperio Regis ætatem agebant. Inter illos & frequentem Numidiã, multi, uaſtiq́; loci erant. Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia uenimus: non indignum uidetur, egregium, atque memorabile facinus duorum Carthaginienſium memorare. Eam rem nos locus admonuit. Qua tempeſtate Carthaginienſes pleriquc Africæ imperitabant: Cirenenſes quoque magni, atque opulenti fuere. ager in medio harenoſus una ſpecie: neque flumen, neque mons erat, qui fines eorum diſcerneret. quæ eos res magno, diuturnóque bello inter ſe habuit. Poſtquam utrinq; legiones, item claſſes ſæpe fuſæ, fugatæq́ue: & alteri alteros aliquantum attriuerant: ueriti ne mox uictos, uictoresq́ue defeſſos, alius aggrederetur: per inducias ſponſionem faciunt: uti certo die legati domo proficiſcerentur: quo

facie erat

in loco inter ſe obuij fuiſſent: is communis utriuſque populi finis haberetur. Igitur Carthagine duo fratres miſſi, quibus nomẽ Philænes erat, maturauere iter pergere. Cirenenſes tardius iere. id ſocordia ne, an caſu acciderit, parum cognoui. Cæterum ſolet in illis locis tempeſtas haud ſecus, atque in mari retinere. nam ubi per loca æqualia, et nuda gignentium, uentus coortus arenam humo excitauit: ea magna ui agitata, ora, oculosq; implere ſolet: ita proſpectu impedito morari iter. Poſtquam Cirenenſes aliquanto poſteriores ſeſe uident: & ob rem corruptam domi pœnas metuunt: criminari Carthaginienſeis ante tempus domo digreſſos: conturbare rem: deniq; omnia malle: quàm uicti abire. Sed cum Pœni aliam conditionem tantummodo æquam peterent: græci optionem Cartaginienſibus faciunt, ut uel illi, quos fines populo ſuo peterent, ibi uiui obruerentur: uel eadem conditione ſeſe, quẽ in locum uellẽt proceſſuros. Philænes conditione probata, ſeque uitamq; ſuam Reip. condonauere. ita uiui obruti. Carthaginienſes in eo loco Philænis fratribus aras conſecrauere: aliaq; illis domi honores inſtituti. Nunc ad rem redeo. Iugurtha poſtquam amiſſa Thala nihil ſatis firmum contra Metellum putat: per magnas ſolitudines cum paucis profectus, peruenit ad Getulos, genus hominum ferum, incultumq;, & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit: ac paulatim conſueſacit ordines habere: ſigna ſequi: imperium obſeruare: item alia milita-

ria facere. præterea Regis Bocchi proximos magnis muneribus, & maioribus promiſſis, ad ſtudium ſui perducit. quis adiutoribus Regem aggreſſus, impellit, uti aduerſum Romanos bellum incipiat. Id ea gratia facilius, procliuiusq; fuit: quod Bocchus initio huiuſce belli Legatos Romã miſerat, fœdus et amicitiam petitum. quam rem opportuniſſimam incœpto bello pauci ĩpediuerãt, cæci auaritia: quis omnia honeſta, atque inhoneſta uendere mos erat. Et iam antea Iugurthæ filia Boccho nupſerat. uerum ea neceſſitudo apud Numidas, Maurosq; leuis ducitur: quia ſinguli pro opibus, quiſque quamplurimas uxores, denas alij, alij plures habent. ſed Reges eo amplius. ita animus multitudine diſtrahitur: nullam pro ſocia optinet: pariter omnes uiles. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conueniunt, ibi fide data & accepta, Iugurtha Bocchi animum oratione accendit: Romanos iniuſtos, profunda auaritia, communes omnium hoſtes eſſe: eandẽ illos cauſam belli cum Boccho habere: quam ſecum & cum alijs gentibus: libidinẽ imperitandi. quis omnia regna aduerſa ſint. tum ſeſe, paulo ante Carthagnienſeis, item Regem Perſen, poſt uti quiſq; opulentiſſimus uideatur, ita Romanis hoſtem fore. His, atque alijs talibus dictis, ad Cirtham oppidum iter conſtituunt: quod ibi Q. Metellus prædam, captiuosq;, & impedimenta locauerat. ita Iugurtha ratus: aut capta urbe operæ pretium fore: aut ſi Dux Romanus auxilio ſuis ueniſſet: prælio ſeſe certaturos. nam callidus id modo feſti-

nabat Bocchi pacem imminuere: ne moras agitando aliud, quàm bellum mallet. Imperator, poſtquam de Regum ſocietate cognouit: non temere, neque uti ſæpe iam uicto Iugurtha conſueuerat, omnibus locis pugnandi copiam facit. cæterum haud procul ab Cirtha caſtris munitis Reges opperitur: melius eſſe ratus cognitis Mauris, quoniam is nouus hoſtis acceſſerat, ex commodo pugnam facere. Interim Roma per literas certior fit, prouinciam Numidiã Mario datam. nã conſulem factũ iam antea acceperat. Quibus rebus ſupra bonum, atque honeſtum perculſus, neque lacrymas tenere: neque moderari linguam: uir egregius in alijs artibus, nimis molliter ægritudinem pati. quam rem alij in ſuperbiam uertebant: alij bonum ingenium contumelia accenſum eſſe: multi quod iam partæ uictoria ex manibus eriperetur. nobis ſatis cognitum eſt: illum magis honore Marij, quàm iniuria ſua excruciatum: neque tam anxie laturum fuiſſe, ſi adempta prouincia alij, quam Mario traderetur. Igitur eo dolore impeditus, & quia ſtultitiæ uidebatur alienam rẽ ſuo periculo curare: legatos ad Bocchum mittit poſtulatum, ne ſine cauſa hoſtis populo Romano fieret: habere tum magnam copiam ſocietatis, amicitiæq; coniungendæ: quæ potior bello eſſet: quanquam opibus ſuis confideret: tamen non debere incerta pro certis mutare: omne bellum ſumi facile: cæterum ægerrime deſinere: non in eiuſdem poteſtate initium eius et finem eſſe: incipere cuiuis etiam ignauo licere: nó deponi, niſi cũ uictores uelint. Proĩde ſibi, regnoq;

ſuo conſuleret: neu florentes res ſuas cum Iugurthæ perditis miſceret. Ad ea Rex ſatis placide uerba fecit: ſeſe pacem cupere: ſed Iugurthæ fortunarum miſereri. ſi eadem illi copia fieret: omnia conuentura. rurſus Imperator contra poſtulata Bocchi nuntios mittit. ille probare partim: alia abnuere. eo modo ſæpe ab utroq; miſſis, remiſſisq; nuntijs tempus procedere: & ex Metelli uoluntate bellū intactum trahi. At Marius, ut ſupra diximus, cupientiſſima plebe conſul factus, poſtquam ei prouinciam Numidiam populus iuſſit: antea iam infeſtus nobilitati, tum uero multus atq; ferox inſtare. ſingulos modo, modo uniuerſos lædere: dictitare ſeſe conſulatum ex uictis illis ſpolia cœpiſſe: alia præterea magnifica pro ſe, & illis dolētia. interim quæ bello opus erant, prima habere: poſtulare legionibus ſupplementum: auxilia à populis et regibus, ſocijsq; arceſſere. præterea ex Latio fortiſſimū quenq;, pleroſq; militia, paucos fama cognitos accire: & ambiendo cogere homines emeritis ſtipendijs ſecum proficiſci. Neq; illi Senatus, quanquam aduerſus erat, de ullo negotio abnuere audebat. cæterum ſupplementum etiam lætus decreuerat: quia neq; plebe militiam uolente, putabatur Marius aut belli uſum, aut ſtudia uulgi amiſſurus. Sed ea res fruſtra ſperata: tanta libido cum Mario eundi pleroſque inuaſerat. ſeſe quiſq; præda locupletem fore: uictorem domum rediturum: alia huiuſcemodi animis trahebant. & eos nō paulum oratione ſua Marius arrexerat. nam poſtq̄ omnibus, quæ poſtulauerat, decretis, milite ſcribere

mult, hortandi cauſa ſimul, et nobilitatem uti conſue uerat exagitandi, concionem populi aduocauit. dein de hoc modo diſſeruit.

ORATIO MARII.

Scio ego Quirites pleroſq; non iiſdem arti bus Imperium à uobis petere: & poſtquã adepti ſunt, gerere: primo induſtrios, ſuppli ces, modicos eſſe: deinde per ignauiam, & ſuperbiam ætatem agere. Sed mihi contra uidetur. nam quo plu ris eſt uniuerſa Reſp. quam conſulatus, aut prætura: eo maiore cura illam adminiſtrari, quàm hæc peti de bere. neq; me fallit, quantum cum maximo ueſtro be neficio negotij ſuſtineam. bellũ parare, ſimul: et æra rio parcere: cogere ad militiã eos, quos nolis offende re: domi, foriſq; omnia curare: & ea agere inter inui dos, occurſantes, factioſos: opinione Quirites aſperius eſt. ad hoc alij ſi deliquere, uetus nobilitas, maiorum fortia facta, cognatorum et affinium opes, multæ cliẽ telæ, omnia hæc præſidio adſunt. mihi ſpes omnes in memet ſitæ: quas neceſſe eſt uirtute & innocentia tu tari. nam alia infirma ſunt. & illud intelligo Quiri tes, omniũ ora in me conuerſa eſſe: æquos, bonoſq; fa uere. quippe beneficia mea reip. procedunt: nobilita tem locum inuadendi quærere. quo mihi acrius ad ni tendum eſt: uti neque uos capiamini: et illi fruſtra ſint. Ita ad hoc ætatis à pueritia fui: ut oẽs labores, pericula conſueta habeam. quæ ante ueſtra beneficia gratuito faciebã: ea uti accepta mercede deſeram, nõ eſt

conſilium Quirites. illis difficile eſt in poteſtatibus tẽperare: qui per ambitionẽ ſeſe probos ſimulauere. mihi, qui omnem ætatem in optimis artibus ægi: beneſacere iam ex conſuetudine in naturam uertit. Bellum me gerere cũ Iugurtha iuſſiſtis. quã rẽ nobilitas ægerrime tulit. quæſo, reputate cum animis ueſtris, num id mutari melius ſit? ecquem ex illo globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale negotium mittatis, hominem ueteris proſapiæ, ac multarum imaginum, & nullius ſtipendij? ſcilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet: feſtinet: ſumat aliquem ex populo monitorem officij ſui. ita plerunque euenit, ut quem uos imperare iuſſiſtis, is ſibi imperatorem alium quærat. Atqui ego ſcio Quirites, qui poſtq̃ conſules facti ſunt, acta maiorũ, et Græcorum militaria præcepta legere cœperint: præpoſteri homines. nam gerere quàm fieri tempore poſterius, re atque uſu prius eſt comparate nunc Quirites, me hominem nouum cum illorũ ſuperbia. quæ illi audire, & legere ſolent: eorum partem uidi: alia geſſi. quæ illi literis, ea ego didici militando. Nunc uos exiſtimate, facta, an dicta pluris ſint. Contemnunt nouitatem meam. ego illorum ignauiam. mihi fortuna, illis probra obiectantur. quanquam ego naturam unam, et communem omnium exiſtimo. ſed fortiſſimum quenque generoſiſſimum. Ac ſi iam ex patribus Albini, aut Beſtiæ quæri poſſet, me ne an illos ex ſe gigni maluerint: quid reſponſuros creditis? niſi ſeſe liberos, quam optimos uoluiſſe? quod ſi iure me deſpiciunt: faciant idem maioribus ſuis: quibus, uti

mihi, ex uirtute nobilitas cœpit. inuidẽt honori meo. ergo inuideant labori, et innocentiæ, piculis ẽt meis: qm̃ per hæc illũ cœpi. uerũ homines corrupti ſupbia, ita ætatem agũt: quaſi ueſtros honores cõtẽnant: ita hos petunt: quaſi honeſte uixerint. næ illi falſi ſunt: qui diuerſiſſimas res pariter expetant, uoluptatem, et præmia uirtutis. Atque etiam cum apud uos, aut in Senatu uerba faciunt: pleraque oratione maiores ſuos extollunt: eorũ fortia facta memorãdo, clariores ſeſe putant. quod contra eſt. nam quanto uita illorum præclarior: tanto horum ſocordia flagitioſior. Et profecto ita ſe res habet: maiorum gloria poſteris quaſi lumen eſt: neq; bona neq; mala eorum in occulto patitur. Huiuſce rei ego inopiam patior Quirites. uerũ id, quod multo præclarius eſt, mea facta mihi dicere licet. Nunc uidete, quàm iniqui ſint. quod ex aliena uirtute ſibi arrogant: id mihi ex mea nõ concedunt. ſcilicet quia imagines non habeo: & quia mihi noua nobilitas eſt. quàm certe peperiſſe, quàm acceptam corrupiſſe melius eſt. Equidem ego non ignoro, ſi iam mihi reſpondere uelint: abunde illis facundam & compoſitam orationem fore. ſed in maximo ueſtro beneficio, cum omnibus locis me, uoſq; maledictis lacerent: non placuit reticere: nequis modeſtiam in conſcientiam duceret. Nam me quidem ex animi ſententia lædere nulla oratio poteſt. quippe uera neceſſe eſt prædicent. falſam uita, moreſq; mei ſuperant. Sed quoniam ueſtra conſilia accuſantur: qui mihi ſummum honorem, & maximum negotium impoſuiſtis: etiam

atque etiam reputate, num eorum pœnitendū ſit. non poſſum fidei cauſa imagines, neq; triumphos, aut conſulatus maiorum meorum oſtentare. At ſi res poſtulet, haſtas, uexillum, phaleras, alia militaria dona, præterea cicatrices aduerſo corpore. hæ ſunt meæ imagines: hæc mea nobilitas: non hæreditate relicta, ut illa illis: ſed quæ ego plurimis meis laboribus et periculis quæſiui. Non ſunt compoſita uerba mea. parui id facio. ipſa ſe uirtus ſatis oſtendit. illis artificio opus eſt, ut turpia facta oratione tegant. Neq; literas græcas didici. parum placebat eas diſcere: quæ ad uirtutem doctoribus nihil profuerant. At illa multo optima Reip. doctus ſum: hoſtem ferire: præſidia agitare: nihil metuere, niſi turpem famam: hyemem & æſtatem iuxta pati: humi requieſcere: eodem tempore inopiam et laborē tolerare. His ego præceptis milites hortabor. neq; illos arcte colam, me opulenter. neque gloriam meam labore illorum faciam. hoc eſt utile, hoc ciuile imperium. nanq; cum tu per mollitiē agas, exercitum ſupplicio cogere: id eſt dominum, non imperatorem eſſe. Hæc atque alia maiores ueſtri faciendo, ſeq; rēq; pub. celebrauere. qs nobilitas freta, ipſa diſſimilis moribus, nos illorum æmulos contemnit: & omnes honores nō ex merito, ſed quaſi debitos à uobis repetit. Cæterum homines ſuperbiſſimi procul errāt. maiores eorum omnia, quæ licebat, illis reliquere, diuitias, imagines, memoriam ſui præclaram: uirtutem nō reliquere. neq; poterāt. ea ſola neq; datur dono: neq; accipitur. ſordidum me, & incultis moribus

aiunt: quia parum ſcite conuiuium exorno: neque hiſtrionem ullum, neq; pluris pretij coquum, quã uillicum habeo. quæ mihi libet confiteri quirites. nã & ex parente meo, & ex alijs ſanctis uiris, ita accepi: munditias mulieribus, uiris laborem conuenire: omnibusq; bonis oportere plus gloriæ, quam diuitiarum, eſſe: arma, non ſuppellectilem decori eſſe. quin ergo, quod iuuat, quod carum æſtimant, id ſemper faciant: ament: potent: ubi adoleſcentiam habuere, ibi ſenectutem agant in conuiuijs, dediti uentri, & turpiſſimæ parti corporis: ſudorem, puluerem, & alia talia relinquant nobis: quibus illa epulis iocundiora ſunt. Verũ nõ eſt ita. nã ubi flagitijs ſe dedecorauere turpiſſimi uiri: bonorum præmia ereptum eunt. Ita iniuſtiſſime luxuria et ignauia, peſſimæ artes, illis, qui coluere eas, nihil officiunt: Reip. innoxiæ cladi ſunt. Nunc quoniam illis quantum mores mei, non illorũ flagitia poſcebant, reſpondi: pauca de Rep. loquar.

Primum omnium bonum habetote de Numidia animum Quirites. nam, quæ ad hoc tempus Iugurthã tutata ſunt, omnia remouiſtis, auaritiam, imperitiã, atq; ſuperbiam. deinde exercitus ibi eſt locorum ſciẽs, ſed me Hercule magis ſtrenuus, quã felix. nam magna pars eius auaritia, aut temeritate ducum attrita eſt. quamobrem uos, quibus militaris eſt ætas, adnitimini mecum: & capeſcite Rempublicam: neq; quenq̃ ex calamitate aliorum, aut imperatorum ſuperbiã metus cœperit. egomet in agmine, aut in prælio conſultor idẽ, & ſocius periculi uobiſcũ adero: me, uoſq;

in omnibus rebus iuxta geram. et profecto Dis iuuantibus omnia matura ſunt. uictoria, præda, laus. Quæ ſi dubia, aut procul eſſent: tamen omnes bonos Reip. ſubuenire decebat. Et enim nemo ignauia immortalis factus eſt: neq; quiſq́ parens liberis, uti æterni forent, optauit: magis uti boni, honeſtiq; uitam exigerēt. Plura dicerem quirites: ſi timidis uirtutem uerba adderent. nam ſtrenuis abunde dictum puto. Huiuſcemodi oratione habita, Marius poſtquam plebis animos arrectos uidet: propere commeatu, ſtipendio, armis, alijsq; utilibus naues onerat. cum his Aulum Manlium legatum proficiſci iubet. ipſe interea milites ſcribere, non more maiorum, neq; ex claſſibus, ſed uti cuiuſq; libido erat: capite cenſos pleroſq;. Id factum alij inopia bonorum, alij per ambitionem conſulis memorabant: quod ab eo genere celebratus, auctusq; erat: et homini potentiam quærenti egentiſſimus quiſq; opportuniſſimus: cui neq; ſua cara, quippe, quæ nulla ſunt: & omnia cum pretio honeſta uidentur. Igitur Marius cum aliquanto maiore numero, quam decretum erat, in Africam profectus, paucis diebus Vticam aduehitur. Exercitus ei traditur à P. Rutilio legato. nam Metellus conſpectum Marij fugerat: ne uideret ea, quæ audita animus tolerare nequiuerat. Sed conſul expletis legionibus, cohortibusq; auxiliarijs, in agrum fertilem, & præda onuſtum proficiſcitur. omnia ibi capta militibus donat. deinde caſtella & oppida natura & uiris parum munita, aggreditur: prælia multa, cæterum alia leuia alijs locis fa=

tere. interim noui milites ſine metu pugnæ adeſſe: ui dere fugientes capi, aut occidi: fortiſſimum quenq; tutiſſimum: armis libertatem, patriã, parentesq́; & alia omnia tegi: gloriam, atq; diuitias quæri. ſic breui ſpatio noui, ueteresq́; coaluere: & uirtus omnium æqualis facta. At Reges ubi de aduentu Marij cognouerunt: diuerſi in locos difficiles abeunt. ita Iugurthæ placuerat ſperanti mox effuſos hoſtes inuadi poſſe: Romanos ſicuti pleroſq; remoto metu laxius, licentiusq́; futuros. Metellus interea Romam profectus, contra ſpem ſuam lætiſſimis animis accipitur, plebi, patribusq́;, poſtquam inuidia deceſſerat, iuxta carus. Sed Marius impigre, prudenterq́; ſuorum & hoſtium res pariter attendere: cognoſcere quid boni utriſque, aut contra eſſet: explorare itinera regum: conſilia & inſidias eorum anteuenire: nihil apud ſe remiſſum, neque apud illos tutum pati. Itaq; Getulos & Iugurtam, ex noſtris ſocijs prædas agentes, ſæpe aggreſſus in itinere fuderat: ipſumq́; Regem haud procul ab oppido Cirtha armis exuerat. Quæ poſtquam glorioſa modo, neque belli patrandi copiam cognouit: ſtatuit urbes, quæ uiris, aut loco, pro hoſtibus, & aduerſum ſe opportuniſſimæ erant, ſingulas circumuenire. ita Iugurtham aut præſidijs nudatum iri, ſi eã pateretur: aut prælio certaturum. Nam Bocchus ſæpe ad eum miſerat nuntios: uelle populi Romani amicitiam: nequid ab ſe hoſtile timeret. Id ſimulauerit ne, quo improuiſus grauior accederet: an nobilitate ingenij pacem, atque bellum mutare ſolitus: parum exploratum

eſt. Sed conſul uti ſtatuerat, oppida, caſtellaq; munita adire: partim ui, alia metu, aut præmia oſtentando auertere ab oſtibus. Ac primo mediocria gerebat, exiſtimans Iugurtham ob ſuos tutandos in manus uenturum. Sed ubi illum procul abeſſe, & alijs negotijs intentum accepit: maiora, & magis aſpera aggredi tẽpus uiſum eſt. Erat inter ingentes ſolitudines oppidum magnum, atq; ualens, nomine Capſa: cuius conditor Hercules Libys memorabatur. eius ciues apud Iugurtham immunes, leui imperio: & ob ea fideliſſimi habebantur: muniti aduerſum hoſtes, non mœnibus modo et armis, atq; uiris, uerũ etiam multo magis locorũ aſperitate. Nam præter oppido propinqua, alia omnia uaſta, inculta, egentia aquæ, infeſta ſerpentibus: quarum uis, ſicuti omnium ferarũ, inopia cibi acrior. Ad hoc natura ſerpentium ipſa pernicioſa, ſiti magis, quàm alia re accenditur. Eius potiundi Marium maxima cupido inuaſerat: cum propter uſum belli, tum quia res aſpera uidebatur: & Metellus oppidum Thalam magna gloria cœperat, haud diſſimiliter ſitum, munitumq;: niſi quod apud Thalam non longe à mœnibus, aliquot fontes erant: Capſenſes una modo, atque ea intra oppidum iugi aqua, cætera pluuia utebantur. Id ibiq; & in omni Africa, quæ procul à mari incultius agebat, eo facilius tolerabatur: quia Numidæ plerunque lacte & ferina ueſcebantur: & neque ſalem, neq; alia gulæ irritamenta quærebant: cibus illis aduerſus famem, atq; ſitim, non libidini, neque luxuriæ erat. Igitur conſul omnibus exploratis, credo

Dijs fretus, nam contra tantas difficultates conſilio ſa= tis prouidere non poterat: quippe etiam frumenti in opia tentabatur: quod Numidæ *pabulo pecoris magis, quàm aruo ſtudent: & quodcunq; natum fuerat, iuſſu* Regis *in loca munita contulerant: ager autem aridus, & frugum uacuus ea tempeſtate. nam æſtatis extre= mum erat. tamen pro rei copia ſatis prouidenter exor nat.* Pecus *omne, quod ſuperioribus diebus prædæ fue rat, equitibus auxiliarijs agendum attribuit:* Aulum Manlium *legatum cum cohortibus expeditis ad oppi dum* Laris, *ubi ſtipendium et commeatum locauerat, ire iubet: dicitq́; ſe prædabundum poſt paucos dies eo dem uenturum. ſic incepto ſuo occultato, pergit ad flu- men* Tanam. Cæterum *in itinere quotidie pecus exer= citui per centurias, item per turmas æqualiter diſtribue rat: & ex corijs utres uti fierent curabat: ſimul in- opiam frumenti lenire: & ignaris omnibus parare, quæ mox uſui forent. denique ſexto die, cum ad flu- men uentum eſt: maxima uis utrium effecta.* Ibi *ca= ſtris leui munimento poſitis, milites cibum capere, atq; uti ſimul cum occaſu ſolis egrederentur, paratos eſſe iubet. omnibus ſarcinis abiectis, aqua modo, ſeq; & iumenta onerare. dein, poſtquam tempus uiſum: caſtris egreditur: noctemq́; totam itinere facto conſedit. idem proxima facit. deinde tertia multo ante lucis aduen- tum, peruenit in locum tumuloſum, ab* Capſa *non amplius duum millium interuallo: ibiq;, quam oc- cultiſſime poteſt, cum omnibus copijs operitur.* Sed *ubi dies cœpit: et* Numidæ *nihil hoſtile metuẽtes, multi op*

pido

pido egreſſi: repente omnem equitatum, & cum his uelociſſimos pedites curſu tendere ad Capſam, & portas obſidere iubet. deinde ipſe intentus propere ſequi: neq; milites prædari ſinere. Quæ poſtquam oppidani cognouere: res trepidæ, metus ingens, malum improuiſum, ad hoc pars ciuium extra mœnia in hoſtium poteſtate, coegere, uti deditionem facerent. Cæterum oppidum incenſum: Numidæ puberes interfecti: alij omnes uenundati: præda militibus diuiſa. Id facinus contra ius belli, non auaritia, neque ſcelere conſulis admiſſum: ſed quia locus Iugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis, genus hominum mobile, infidum, ante neq; beneficio, neq; metu coercitum. Poſtquam tantam rem peregit Marius, ſine ullo ſuorum incommodo: magnus, & clarus antea, maior, atq; clarior haberi cœpit. omnia non bene conſulta, in uirtutem trahebantur. milites modeſto imperio habiti, ſimul & locupletes, ad cœlum ferre: Numidæ magis, q̃ mortalẽ timere: poſtremo omnes ſocij, atq; hoſtes credere, illi aut mentem diuinam eſſe: aut Deorum nutu cuncta portendi. Sed conſul, ubi ea res bene euenit: ad alia oppida pergit: pauca repugnantibus Numidis capit: plura deſerta propter Capſenſium miſerias igni corrumpit: luctu, atq; cæde omnia complentur. Deniq; multis locis potitus, ac pleriſq; exercitu incruento, aliam rem aggreditur, non eadem aſperitate, qua Capſenſium, cæterum haud ſecus difficilem. Nanque haud longe à flumine Mulucha, quod Iugurthæ, Bocchiq; regnum diuidebat: erat inter cæteram planiciẽ mons ſaxeus, mediocri caſtello, ſatis patens, in immen-

ſum editus, uno peranguſto aditu relicto: nam omnis natura, uelut opere, atq; conſulto præceps, quem locum Marius, quod ibi Regis theſauri erant: ſumma ui capere intendit. ſed ea res forte, quàm conſilio melius geſta. Nam caſtello uirorum, atque armorum ſatis magna uis, & frumenti: & fons aquæ: aggeribus, turribusq;, & alijs machinationibus locus importunus: iter caſtellanorum anguſtum admodum, utrinq; præciſum: uineæ cum ingenti periculo fruſtra agebantur. nam cum hæ paulo proceſſerant: igni, aut lapidib. corrumpebantur. milites neque pro opere conſiſtere propter iniquitatem loci: neque inter uineas ſine periculo adminiſtrare: optimus quiſq; cadere: aut ſauciari: cæteris metus augeri. At Marius multis diebus, & laboribus conſumptis, anxius trahere cũ animo ſuo, omitteret ne inceptum: quoniam fruſtra erat: an fortunam opperiretur: qua ſæpe proſpere uſus erat. Quæ cum multos dies, noctesq; æſtuans agitaret: forte quidam Ligus ex cohortibus auxiliarijs miles gregarius, caſtris aquatum egreſſus, haud procul ab latere caſtelli, quod aduerſum præliantibus erat. animaduertit inter ſaxa repentes Cocleas: quarum cum unam, atq; alterã, deinde plures peteret: ſtudio legendi paulatim prope ad ſummum montis egreſſus eſt. ubi poſtquam ſolitudinem intellexit: more ingenij humani cupido difficilia faciendi, animaduertit. Et forte in eo loco grandis ilex coaluerat inter ſaxa, paululum modo prona, dein flexa, atque aucta in altitudinem: quo cuncta gignentium natura fert: cuius ramis modo, modo eminentibus ſaxis nixus Ligur, caſtelli planiciem per

ſcribit: quod cuncti Numidæ intenti prælia̅tibus ade rant. exploratis omnibus, quæ mox uſui fore ducebat, eodem regreditur, non temere, uti aſcenderat, ſed tentans omnia, & circunſpiciens. Itaq; Marium prope re adijt: acta edocet: hortatur ab ea parte, qua ipſe aſcẽ derat, caſtellum tentet: pollicetur ſeſe ducem itineris: periculiq; nihil eſſe docet. Marius cum ligure promiſſa eius cognitum ex præſentibus miſit. quorũ alij uti cuiuſq; ingenium erat, ita rem difficilem, aut facilem renunciauere. Conſulis tamen animus paululum arrectus. Itaq; ex copia tubicinum, & cornicinum, numero quinq;, quã uelociſſimos delegit: & cum his, præ ſidio qui forent, quatuor centuriones: omneſq; Liguri parere iubet: et ei negotio proximum diem conſtituit. Sed ubi ex præcepto tempus uiſum: paratis, & compo ſitis omnibus, ad locum pergit. Cæterum illi, qui centurijs præerant, prædocti ab duce, arma, ornatumq; mutauerant: capite, atq; pedibus nudis, uti proſpectus, niſuſq; per ſaxa facilius foret: ſuper terga gladij, & ſcuta, uerum ea Numidica ex corijs, ponderis gratia, ſimul & offenſa quo leuius ſtreperent. Igitur prægre diens Ligus ſaxa, & ſi quæ uetuſtate radices eminebant, laqueis uinciebat: quibus alleuati milites facilius aſcenderent: interdum timidos inſolentia itineris leuare manu: ubi paulo aſperior aſcenſus erat: ſingulos præ ſe inermes mittere: deinde ipſe cum illorum armis ſequi: quæ dubia niſui uidebantur, potiſſimum tentare: ac ſæpius eadem aſcendens, deſcendenſq;, deinde ſtatim digrediens, cæteris audaciam addere. Igitur diu, multumq; fatigati, tandem in caſtellum per

ueniunt, deſertum ab ea parte: quod omnes ſicuti alijs diebus aduerſum hoſtes aderant. Marius ubi ex nuncijs cognouit, quæ Ligus egerat, quanquam toto die intentos prælio Numidas habuerat: tū uero cohortatus milites, & ipſe extra uineas egreſſus, teſtudine acta ſuccedere: & ſimul hoſtem tormentis, ſagittarijsq́;, & funditoribus eminus terrere. At Numidæ ſæpe antea uineis Romanorum ſubuerſis, item incenſis, non caſtelli mœnibus ſeſe tutabantur: ſed pro muro dies, noctesq́; agitare: maledicere Romanis: ac Mario uecordiam obiectare: Militibus noſtris Iugurthæ ſeruitium minitari: ſecundis rebus feroces eſſe. Interim omnibus Romanis, hoſtibusq́; prælio intentis, magna ui utrinque pro gloria, atque imperio his, illis pro ſalute certantibus, repente à tergo ſigna canere. Ac primo mulieres & pueri, qui uiſum proceſſerant, fugere. Deinde uti quiſq; muro proximus erat: poſtremo cuncti armati, inermesq́;. Quod ubi accidit: eo acrius Romani inſtare: fundere, ac pleroſque tantummodo ſauciare: dein ſuper occiſorum corpora uadere: auidi gloriæ certantes murum aſcendere: neque quenq̃ omnium præda morari. Sic forte correcta Marij temeritas, gloriam ex culpa inuenit. Cæterum dum ea res agitur: L. Sylla quæſtor, cum magno equitatu in caſtra uenit: qui uti ex Latio & ſocijs cogeret exercitum, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tanti uiri res admonuit: idoneum uiſum eſt, de natura, cultuq́; eius paucis dicere. neque enim alio loco de Syllæ rebus dicturi ſumus. & Lucius Siſenna optume & diligentiſſime omnium, qui eas res dixere, perſecutus hiſtoriam, parū mihi libero

ore locutus uidetur. Igitur ſilla patritiæ gentis nobilis fuit: familia prope iam extincta maiorum ignauia. literis græcis, ac latinis iuxta, atq; doctiſſime eruditus: animo ingenti: cupidus uoluptatum: ſed gloriæ cupidior: otio luxurioſo eſſe, tamen ab negotijs nunquã eum uoluptas remorata: niſi quod de uxore potuit honeſtius conſuli. facundus, callidus, et amicitia facilis, ad diſſimulanda negotia altitudo ingenij incredibilis. multarũ rerum, ac maxime pecuniæ largitor. atq; illi feliciſſimo omnium ante ciuilem uictoriam, nunq̃ ſuper induſtriam fortuna fuit: multiq; dubitauere fortior, an felicior eſſet. nam poſtea, quæ fecerit, incertum habeo, pudeat magis, an pigeat diſſerere. Igitur Sylla, ut ſupra dictum eſt, poſtquã in Africam, atque in caſtra Marij cũ equitatu uenit: rudis antea, et ignarus belli, ſolertiſſimus omnium paucis tempeſtatibus factus eſt. ad hoc milites benigne appellare: multis rogantibus, alijs per ſeipſe bñficia dare: inuitus accipere, ſed ea properátius, quàm æs mutuum reddere: ipſe ab nullo repetere: magis id laborare: uti illi quã plurimi deberent: ioca, atque ſeria cum humillimis agere: in operibus, in agmine, atque ad uigilias multus eſſe: neque interim, quod praua ambitio ſolet, Conſulis, aut cuiuſquam boni famam lædere: tantummodo neque conſilio, neque manu alium priorem pati: pleroſque anteuenire. quibus rebus & artibus, breui Mario, militibusq; cariſſimus factus eſt. At Iugurtha poſtquam oppidum Capſam, alioſq; locos munitos, et ſibi utiles, ſimul et magnam pecuniã amiſerat: ad Bocchum nũtios mittit: quãprimum in Numidiam

copias adduceret: prælij faciundi tempus adeſſe. Quē ubi cunctari accepit: dubium belli, atq; pacis rationes trahere: rurſus uti antea, proximos eius donis corrum pit: ipſiq; Boccho pollicetur Numidiæ tertiam partem: ſi aut Romani Africa expulſi, aut integris ſuis finibus, bellū compoſitū foret. Eo præmio illectus Bocchus cum magna multitudine Iugurtham accedit. Ita exer citu amborum coniuncto, Mariū iam in Hyberna pro ficiſcentem, uix decima parte diei reliqua inuadunt: rati noctem, quæ iam aderat, et uictis ſibi munimento fore: & ſi uiciſſent, nullo impedimento: quod locorum ſcientes erant. Contra, Romanis utrunq; caſum in tenebris difficilem fore. Igitur ſimul conſul ex multis de hoſtium aduentu cognouit: et ipſi hoſtes aderant: & priuſquam exercitus, aut inſtrui, aut ſarcinas colligere, deniq; anteq̄ ſignum, aut imperiū ullum accipere quiuit: equites Mauri, atq; Getuli, non acie, neque ullo more prælij, ſed cateruatim, uti quoſque fors conglobauerat, in noſtros concurrunt. qui omnes trepidi improuiſo metu, attamen uirtutis memores, aut arma capiebant: aut capientes alios ab hoſtibus defenſabāt. pars equos aſcendere: ire obuiam hoſtibus: pugna latrocinio magis, quam prælio ſimilis fieri: ſine ſignis, ſine ordinibus equites, pediteſq; permiſti, cædere alios: alios obtrūcare: multos contra aduerſos acerrime pugnanteis à tergo circumuenire: neque uirtus, neque arma ſatis tegere: quod hoſtes numero plures, & undiq; circunfuſi erant. denique Romani ueteres, nouiq;, & ob ea ſcientes belli, ſiquos locus, aut caſus coniūxerat, orbes facere: atque ita ab omnibus partibus ſimul te-

cti & inſtructi; hoſtium uim ſuſtentabant. neq; in eo tam aſpero negotio Marius territus, aut magis, q̄ antea demiſſo aio fuit: ſed cũ turma ſua, quã ex fortiſſimis magis, q̄ ex familiariſſimis parauerat: uagari paſſim: ac mò laborantibus ſuis ſuccurrere: mò hoſtes, ubi con fertiſſimi obſtiterant, inuadere: manu conſulere mili= tibus: quoniã imperare conturbatis oībus nõ poterat. Iamq; dies conſumptus erat: cum tamen barbari nihil remittere: atque uti Reges præceperant, noctem pro ſe rati, acrius inſtare. Tum Marius ex copia rerum conſilium trahit: atque uti ſuis receptui locus eſſet, col les duos inter ſe propinquos occupat. Quorũ in uno caſtris parum amplo, fons aquæ magnus erat: alter uſui opportunus: quia magna parte edita, et præcipi- ti p̄ucæ munimenta quærebat. Cæterum apud aquã, Syllam cum equitibus noctem agitare iubet. ipſe pau latim diſperſos milites, neque minus hoſtibus contur- batis in unum contrahit. dein cunctos pleno gradu in collẽ ſubducit. Ita reges loci difficultate coacti, præ lio deterrentur: neque tamẽ ſuos longius abire ſinunt: ſed utroq; colle multitudine circundato, effuſi conſede- re: dein crebris ignibus factis, plerunque noctis bar= bari more ſuo lætari: exultare: ſtrepere uocibus: & ipſi duces feroces, quod non fugere, ac pro uictori= bus agere. Sed ea cuncta Romanis ex tenebris, & editioribus locis facilia uiſu, magno'q; hortamento erant. plurimum uero Marius hoſtium imperitia confirmatus, quammaximum ſilentium haberi iu= bet: ne ſigna quidem uti per uigilias ſolebant cane re. deinde ubi lux adventabat: defeſſis iam hoſtibus,

ac pauloante ſomno captis, deimprouiſo uectigales, item cohortium, turmarum, legionum tubicines ſimul omnes canere, milites clamorem tollere, atque portis erumpere iubet. Mauri atque Getuli, ignoto & horribili ſonitu repente exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere, aut prouidere quicquã poterant. Ita cunctos ſtrepitu, clamore, nullo ſubueniente, noſtris inſtantibus, tumultu, terrore, formidine, quaſi uecordia cœperat. denique omnes, fuſi, fugatiq;: arma & ſigna militaria pleraque capta: pluresq; eo prælio, quam omnibus ſuperioribus interempti. nam ſomno & metu inſolito impedita fuga. Dein Marius uti cœperat, in Hyberna proficiſcitur: quæ propter cõmeatum in oppidis maritimis agere decreuerat: neq; tamen uictoria ſocors, aut inſolens factus: ſed pariter atque in conſpectu hoſtium quadrato agmine incedere. Sylla cum equitatu apud dextimos, in ſiniſtra parte, Aulus Manlius cum funditoribus & ſagittarijs, præterea cohorte Ligurum, curabat: primos & extremos cum expeditis manipulis locauerat Tribunos. perfugæ minime cari, & regionum ſcientiſſimi hoſtiũ iter explorabant. ſimul conſul quaſi nullo impoſito omnia prouidere: apud omnes adeſſe: laudare: increpare mœrentes: ipſe armatus, intentuſq; item milites cogebat: neque ſecus atq; iter facere, caſtra munire: excubitum in portis, cohortes ex legionibus, pro caſtris equites auxiliarios mittere: præterea alios ſuper uallum in munimentis locare: uigilias ipſe circuire: non tam diffidentia, futura, quæ imperauiſſet, quàm uti militibus exæquatus cum Imperatore

labor uolentibus eſſet. Et ſanè Marius, illoq;, aliјſq; temporibus Iugurthini belli pudore magis, quam malo exercitum coercebat. quod multi per ambitionem fieri aiebant: quod à pueritia conſuetam duritiam, et alia, quæ cæteri miſerias uocant, uoluptati habuiſſet: niſi tamen Resp. pariter ac ſæuiſſimo imperio, bene atque decore geſta. igitur quarto denique die haud longe ab oppido Cirtha, undique ſimul ſpeculatores citi ſeſe oſtendunt. quare hoſtis adeſſe intelligitur. Sed quia diuerſi redeuntes alius ab alia parte, atque omnes idem ſignificabant: conſul incertus quonammodo aciem inſtrueret, nullo ordine commutato, aduerſum omnia paratus ibidem operitur. ita Iugurtham ſpes fruſtrata: qui copias in quatuor partes diſtribuerat, ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hoſtibus uenturos. Interim Sylla, quem primum hoſtes attigerant, cohortatus ſuos, turmatim, & quã maxime confertis equis, ipſe, aliјq; Mauros inuadũt. cæteri in loco manentes, ab iaculis eminus emiſſis, corpora tegere: &, ſi qui in manus uenerant, obtruncare. dum eo modo equites præliantur: Bocchus cum peditibus, quos Volux filius eius adduxerat: neque in priore pugna in itineri morati adfuerant: poſtremam Romanorum aciem inuadunt. Tum Marius apud primos agebat: quod ibi Iugurtha cum plurimis erat. Dein Numida cognito Bocchi aduentu, clam cum paucis ad pedites ſe conuertit. Ibi latine (nam apud Numantiam loqui didicerat,) exclamat, noſtros fruſtra pugnare: pauloante Marium ſua manu interfectum: ſimul gladium ſanguine oblitum

oſtendere: quem in pugna ſatis impigre occiſo pedite noſtro cruentauerat. Quod ubi milites accepere: magis atrocitate rei, quam fide nuntij terrentur: ſimulq; barbari animos tollere: & in perculſos Romanos acrius incedere. Iamque paulum à fuga aberant: cum Sylla, profligatis ijs, quos aduerſum ierat, rediens ab latere Mauris incurrit. Bocchus ſtatim auertitur. At Iugurtha dum ſuſtentare ſuos, & prope iam adeptam uictoriam retinere cupit: circumuentus ab equitibus dextra, & ſiniſtra, omnibus occiſis, ſolus inter tela hoſtium uitabundus erumpit. Atque interim Marius fugatis equitibus, accurrit auxilio ſuis: quos iam pelli acceperat. denique hoſtes iam undique fuſi. Tum ſpectaculum horribile in campis patentibus ſequi: fugere: occidi: capi: equi, atque uiri afflicti: ac multi, uulneribus acceptis, neque fugere poſſe: neque quietem pati: niti modo: ac ſtatim concidere. poſtremo omnia, qua uiſus erat, conſtrata telis, armis, cadaueribus: & inter ea humus infecta ſanguine. Poſtea loci conſul haud dubie iam uictor, peruenit in oppidum Cirtham: quo initio profectus intenderat. eò poſt diem quintum, quàm iterum Barbari male pugnauerant: legati à Boccho ueniunt: qui Regis uerbis ad Mario petiuere, duos quamfidiſſimos ad eum mitteret: uelle de ſuo & de Populi Ro. commodo, cum his diſſerere. ille ſtatim Lucium Syllam, & Aulum Manlium ire iubet. qui quanquam acciti ibant: tamen placuit uerba apud Regem facere: ingenium aut aduerſum uti flecterent: aut cupidum pacis uehementiùs accenderent. Itaque Sylla, cuius

facundiæ, nō ætati à Mālio conceſſum eſt: pauca uerba huiuſcemodi locutus. Rex Bocche magna lætitia nobis eſt: cum te talem uirum Dij monuere: uti aliquando pacem, quā bellū malles: neu te optimū cum peſſimo omnium Iugurtha miſcendo commaculares: ſimul nobis demeres acerbam neceſſitudinem, pariter te errantem, & illum ſceleratiſſimum perſequi. Ad hoc populo Ramano iam à principio inopi, melius uiſum eſt, amicos, quam ſeruos quærere: tutiusq; rati uolentibus, quàm coactis imperitare. Tibi uero nulla opportunior, noſtra amicitia: primum quod procul abſumus: in quo offenſæ minimum, gratia par, ac ſi prope eſſemus. dem quod parentis abunde habemus. amicorum neque nobis, neque cuiquam omnium ſatis fuit. Atque hoc utinam tibi à principio placuiſſet. profecto ea re ad hoc tempus multo plura bona accepiſſes: quàm mala perpeſſus es. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraque regit: cui ſcilicet placuit & uim, & gratiam noſtram te experiri: nunc, quando per illam licet: feſtina: atque uti cœpiſti perge. multa opportuna habes, quo facilius errata officijs ſuperes. poſtremo hoc in pectus tuum dimitte: nunquam populum Ro. beneficijs uictum eſſe. nam bello quid ualeat, tu te ſcis. Ad ea Bocchus placide & benigne ſimul pauca pro delicto ſuo uerba facit: ſe nō hoſtili animo, ſed ob regnū tutandum arma cœpiſſe. nā Numidiæ partem, unde Iugurthā expulerit, iure belli ſuam factam. eam uaſtari à Mario pati nequiſſe.

præterea miſſis antea Romam legatis, repulſum ab amicitia. cæterum uetera omittere: ac tum, ſi per Marium liceret, Legatos ad Senatum miſſurum. dein copia facta, animus Barbari ab amicis flexus: quos Iugurtha, cognita legatione Syllæ & Manlij, metuens id quod parabatur, donis corruperat. Marius interea exercitu in hybernaculis composito, cum expeditis cohortibus, & parte equitatus proficiſcitur in loca ſola, obſeſſum turrim regiam: quo Iugurtha omnes perfugas, præſidium impoſuerat. Tũ rurſus Bocchus, ſcilicet, ſeu reputando quæ ſibi duobus prælijs euenerant, ſeu admonitus ab alijs amicis, quos incorruptos Iugurtha reliquerat, ex omni copia neceſſariorum quinque delegit: quorum & fides cognita, & ingenia ualidiſſima erant. Eos ad Marium, ac deinde, ſi placeat, Romam ire iubet: agendarum rerum, & quocunq; modo belli componendi licentiam illis ipſis permittit. Illi mature ad hyberna Romanorum proficiſcuntur. deinde à Getulis latronibus in itinere circumuenti, ſpoliatiq;, pauidi, ſine decore ad Syllam profugiunt: quem conſul in expeditionem proficiſcens, pro prætore reliquerat. Eos ille non pro uanis hoſtibus, ut meriti erant, ſed accurate & liberaliter habuit. Quare Barbari et famam Romanorum auaritiæ falſam, et Syllam ob munificentiam in ſe amicum rati ſunt. nam etiam tũ largitio multis ignota erat: nemo munificus putabatur, niſi pariter uolens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quæſtori mandata Bocchi patefaciunt: ſimul ab eo petunt, uti fautor, conſultorq; ſibi adſit: co-

pias, fidem, magnitudinem Regis ſui, & alia, quæ aut utilia, aut beneuolentiæ eſſe credebant, oratione extollunt. Deinde Sylla omnia polliato, docti quomodo apud Marium, item apud Senatum uerba facerent, circiter dies XL. ibidem operiuntur. Marius ubi confecto negotio, quo intenderat, Cirtham rediјt: de aduentu Legatorum certior factus, illos & Syllam ad ſe uticā uenire iubet: item Lucium Belligenum prætorem: præterea omnes undiq; Senatorij ordinis. quibus cum mandata Bocchi cognoſcit: quibus Legatis poteſtas Romam eundi, ab conſule interea induciæ, poſtulabantur. Ea Syllæ, & pleriſq; placuere. pauci ferocius decernunt. ſcilicet ignari rerū humanarum: quæ fluxæ, & mobiles ſæpius in aduerſa mutantur.

Cæterum Mauri impetratis omnibus, tres Romam profecti ſunt cum C. Octauio Rufone: qui quæſtor ſtipendium in Africam portauerat. duo ad Regem redeunt. Ex his Bocchus cum cætera, tum maxime benignitatem & ſtudium Syllæ lubens accepit. Romæ quoq; Legatis eius, poſtquam erraſſe Regem, & Iugurthæ ſcelere lapſum deprecati ſunt: amicitiam & fœdus petentibus hoc modo reſpondetur. Senatus & Populus Ro. beneficij, & iniuriæ memor eſſe ſolet. cæterum Boccho, quoniam pœnitet delicti: gratiam facit: fœdus, & amicitia dabuntur: cum promeruerit.

Quibus rebus cognitis, Bocchus per literas à Mario petiuit: ut Syllam ad ſe mitteret: cuius arbitratu de communibus negotijs conſuleretur. Is miſſus cum præſidio equitum, atq; peditum, funditorum, Balearior ū: præterea ſagitarij, & cohors peligna cum uelitaribus

Becellinu ſ.

armis, itineris properandi cauſa. neque his ſecus, atq; alijs armis aduerſus tela hoſtium, quod, ea leuia ſunt, muniti erant. Sed in itinere quinto deniq; die Volux filius Bocchi, repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus ſeſe oſtendit: qui temere & effuſe euntes, Syllæ, alijs'q; omnibus & numerum ampliorem uero, & hoſtilem metum efficiebant. Igitur ſe quisq; expedire: arma atq; tela tentare: intendere: timor aliquantus: ſed ſpes amplior: quippe uictoribus, & aduerſum eos, quos ſæpe uicerant. Interim equites exploratum præmiſſi, rem (uti erat) quietam nuntiant. Volux adueniens quæſtorem appellat: dicit'q; ſe à patre Boccho obuiam illi ſimul, et præſidio miſſum. deinde eum, & proximum diem ſine metu coniuncti eunt. Poſt ubi caſtra locata, et diei ueſper erat: repente Maurus incerto uultu pauens, ad Syllam accurrit: dicit'q; ſibi à ſpeculatoribus cognitũ, Iugurtham haud procul abeſſe: ſimul uti noctu clam ſecum profugeret, rogat: atque hortatur. Ille animo feroci negat ſe toties fuſum Numidam pertimeſcere: uirtuti ſuorum ſatis credere: etiam ſi certa peſtis adeſſet: manſurum potius: quàm perditis quos ducebat, turpi fuga, incertæ, ac forſitan poſt paulo morbo interituræ uitæ parceret. Cæterum ab eodem monitus, uti noctu proficiſcerentur: conſilium adprobat: ac ſtatim milites cœnatos eſſe in caſtris, ignes'q; quamcreberrimos fieri, deinde prima uigilia ſilentio egredi iubet. Iamq; nocturno itinere feſſis omnibus, Sylla pariter cum ortu ſolis caſtra metabatur: cum equites Mauri nuntiant Iugurtham circiter duum milliũ

interuallo, ante eos conſediſſe: quod poſtquam audi tum eſt: tum uero ingens metus noſtros inuadit: credere ſe proditos à Voluce, & inſidijs circumuentos. Ac fuere qui dicerent manu uindicandum: neque apud illum tantum ſcelus inultum reliquendum. At Sylla, quanquam eadem exiſtimabat: tamen ab iniuria Maurum prohibet: ſuos hortatur, ut fortem animum gererent. ſæpe ante à paucis ſtrenuis aduerſus multitudinem bene pugnatum: quanto ſibi in prælio minus pepercıſſent: tanto tutiores fore: nec decere quem manus armauerit, ab inermibus pedibus auxilium petere: in maximo metu nudum, & cæcum corpus ad hoſtes uertere. deinde Volucem, quoniam hoſtilia faceret, Iouem maximum obteſtatus, ut ſceleris atq; perfidiæ Bocchi teſtis adeſſet, caſtris abire iubet. Ille lacrymans orare, ne ea crederet: nihil dolo factum: ac magis calliditate Iugurthæ, cui uidelicet ſpeculanti iter ſuum cognitum eſſet. cæterũ, quoniam neq; ingentem multitudinem haberet: et ſpes, opeſq; eius omnes ex patre ſuo penderent: credere illum nihil auſurum palàm: cum ipſe filius teſtis adeſſet. quare optimum factu uideri per media eius caſtra palàm tranſire. ſeſe uel præmiſſis uel ibidem relictis Mauris, ſolum cum Sylla iturum. Ea res uti in tali negotio probata: ac ſtatim profecti, quia de improuiſo acceſſerant, dubio, atque hæſitante Iugurtha, incolumes tranſeunt. deinde paucis diebus, quo ire intenderant, peruentum eſt. Ibi cum Boccho Numida quidam Aſpar nomine multum & familiariter agebat, præmiſſus ab Iugurtha, poſtquam Syllam accitum

audierat, orator, & ſubdole ſpeculatum Bocchi conſilia. erat præterea Dabar Maſſugradæ filius, ex gente Maſiniſſæ, cæterum materno genere impar. nam mater eius ex concubina orta erat, ob ingenij multa bona Mauro carus, acceptuſq;. quem Bocchus fidum Romanis multis antea tempeſtatibus expertus, illico ad Syllam nuntiatum mittit, paratum ſeſe facere, quæ uellet: colloquio diem, locum, tempus ipſe deligeret. conſulta ſeſe omnia cum illo integra habere: neu Iugurthæ Legatum pertimeſceret: accitum eſſe: quo res communis licentius gereretur. nam ab inſidijs eius aliter caueri nequiuiſſe. Sed ego comperio, Bocchum magis punica fide, quam ob ea, quæ prædicabat, ſimul Romanos & Numidam ſpe pacis detinuiſſe: multumq; cum animo ſuo uoluere ſolitum, Iugurtham Romanis, an illi, Syllam traderet: libidinem aduerſum nos, metum pro nobis ſuaſiſſe. Igitur Sylla reſpondit pauca ſe coram Aſpare locuturum: cætera occulte, aut nullo, aut quampauciſſimis præſentibus. ſimul edocet, quæ reſponderētur. Poſtquam ſicuti uoluerant, congreſſi: dicit ſe miſſum à conſule ueniſſe quæſitum ab eo, pacem, an bellum agitaturus foret. Tunc Rex, uti præceptum fuerat, poſt diem decimum redire iubet: ac nihil etiam nunc decreuiſſe: ſed illo die reſponſurum. Deinde ambo in ſua caſtra digreſſi. Sed ubi plerunque noctis proceſſit: Sylla à Boccho occulte accerſitur: ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dabar internuntius, ſanctus uir iurat ex ſententia amborum: ac ſtatim ſic Rex incipit.

comperior, & priſc. 199, laur. ampl. 6.10

Cæterum

Nunquam ego ratus fore: uti Rex maximus in hac terra, & omnium, quos noui opulentiſſimus, priuato homini gratiam deberem. & me Hercule Sylla ante cognitum multis orantibus alijs, ultro egomet opem tuli: nullius indigui. id immutatum, quod cæteri dolere ſolent, ego lætor. fuerit mihi pretium aliquando eguiſſe tuæ amicitiæ: qua apud animum meũ nihil carius habeo. id adeo experiri licet: arma, uiros, pecuniam, poſtremo quidquid animo libet, ſume: utere: & quoad uiues, nunquam tibi redditam gratiam putaueris: ſemper apud me integra erit. deniq; nihil me ſciente fruſtra uoles. nam, ut ego exiſtimo, regem armis, quàm munificentia uinci, minus flagitioſum. Cæterum de Rep. ueſtra, cuius huc curator miſſus es: paucis accipe. Bellum populo Romano nunquam paraui, neque factum uolui. fines meos aduerſum armatos, armis tutatus ſum. id omitto: quando uobis ita placet. gerite uti uultis cum Iugurtha bellum. ego flumen Mulucham, quod inter me & Micipſam fuit, non egrediar: neque intrare Iugurtham ſinam. præterea ſiquid meque uobiſque dignum petieris, haud repulſus abibis. Ad ea Sylla pro ſe breuiter & modice, de pace, & de communibus rebus multis diſſeruit. denique Regi patefecit, quod polliceatur, Senatum & populum Ro. quoniam amplius armis ualuiſſent, non in gratia habituros: faciendum aliquid: quod illorum magis, quàm ſua retuliſſe uideretur. id adeo in promptu eſſe: quoniam Iugurthæ copiam ha-

beret. quem ſi Romanis tradidiſſet: fore ut illi plurimum deberetur. amicitiam, fœdus, Numidiæ partem, quam nunc peteret, tunc ultro aduenturam. Rex primum negare: affinitatem, cognationem, præterea fœdus interueniſſe ad hoc metuere, ne fluxa fide uſus, popularium animos auerteret: quis & Iugurtha carus, & Romani inuiſi erant. deniq; ſæpius fatigatus leniter ex uoluntate Syllæ omnia ſe facturum promittit. Cæterum ad ſimulandam pacem, cuius Numida defeſſus bello auidiſſimus erat, quæ utilia uiſa, conſtituunt. Ita compoſito dolo digrediuntur. At rex poſtero die Aſparem Iugurthæ legatum appellat: dicitq; ſibi per Dabarem ex Sylla cognitum, poſſe conditionibus bellum componi. quam ob rem regis ſui ſententiam exquireret. ille lætus in caſtra Iugurthæ uenit. deinde ab illo cuncta edoctus, properato itinere, poſt diem octauum redit ad Bocchum: & ei nuntiat Iugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere: ſed Mario parum confidere. ſæpe antea cum imperatoribus Romanis pacem conuentam, fruſtra fuiſſe. cæterum Bocchus, ſi ambobus conſultum, & ratam pacem uellet: daret operam, ut una ab omnibus, quaſi de pace in colloquium ueniretur: ibiq; ſibi Syllam traderet. cum talem uirum in poteſtatem habuiſſet: tum fore, uti iuſſu Sanatus, aut populi Ro. fœdus fieret: neq; hominem nobilem non ſua ignauia, ſed ob Remp. in hoſtium poteſtate relictum iri. Hæc Maurus ſecum ipſe diu uoluens, tandem promiſit. cæterum dolo, an uero conctatus, parum comperimus.

ſed plerunq; regiæ uoluntates, ut uehementes, ſic mobiles: ſæpe ipſæ ſibi aduerſæ. Poſtea tempore & loco conſtituto in colloquium uti de pace ueniretur, Bocchus Syllam modo, modo Iugurthæ legatum appellare: benigne habere: idem ambobus polliceri. illi pariter læti, ac bonæ ſpei pleni eſſe. Sed nocte ea, quæ proxima fuit ante diem colloquio decretum, Maurus adhibitis amicis, ac ſtatim immutata uoluntate, remotis cæteris dicitur ſecum ipſe multa agitauiſſe, uultu, colore, ac motu corporis, pariter atq; animo uarius: quæ ſcilicet, tacente ipſo occulta oris immutatione patefeciſſe. tamen poſtremo Syllam acerſiri iubet: & ex eius ſententia Numidæ inſidias tendit. Deinde ubi dies aduenit: & ei nuntiatum eſt Iugurtham haud procul abeſſe: cum paucis amicis & quæſtore noſtro, quaſi obuius honoris cauſa procedit in tumulum facillimum uiſu inſidiantibus. Eodem Numida cum plerisque neceſſarijs ſuis inermis, uti dictum erat, accedit. ac ſtatim ſigno dato, undique ſimul ex inſidijs inuaditur. cæteri obtruncati: Iugurtha Syllæ uinctus traditur: & ab eo ad Marium deductus eſt. Per idem tempus aduerſum Gallos abducibus noſtris Q. Cepione, & M. Manlio male pugnatum. quo metu Italia omnis contremuerat. illi'que & inde uſque ad noſtram memoriam Romani, ſic habuere: alia omnia uirtuti ſuæ prona eſſe: cum Gallis pro ſalute, non pro gloria certare. Sed poſtquam bellum in Numidia confectum: & Iugurtham Romam uin-

ctum adduci nuntiatum eſt : Marius conſul abſens factus eſt : & ei decreta prouincia Gallia. Iſq; calendis Ianuarijs magna gloria conſul triumphauit. ea tempeſtate ſpes, atq; opes ciuitatis in illo ſitæ.

FINIS.

ORATIO LEPIDI CON. AD POPVLVM EX LIBRIS HISTORIARVM C. CRISPI SALLVSTII.

Clementia, & probitas ueſtra Quirites, qbus per cæteras gentes maximi, et clari eſtis: plurimum timoris mihi faciunt aduerſus Tyrannidem L. Syllæ: ne quæ ipſi non æſtimatis, ea parum credendo de alijs, circumueniamini. præſertim cum illi ſpes omnis in ſcelere, atq; perfidia ſit: neque ſe aliter tutum putet: quàm ſi peior, atq; inteſtabilior metu ueſtro fuerit: quo captiuus libertatis curam miſeria eximat. aut ſi prouideretis, inuitandis periculis magis, quàm ulcíſcendo teneamini. ſatellites quidem homines maximi nominis, non minus optimis maiorum exemplis, nequeo ſatis mirari: qui dominationis in uos ſeruitium ſuum mercede dant: et utrunq; per iniuriam malunt: quam optimo iure liberi agere. præclara Brutorum, atque Aemiliorum & Luctatiorum proles, geniti ad ea, quæ maiores uirtute peperere, ſubuertenda. nam quid à Pyrrho, Hannibale, Philippoq;, & Antiocho defenſum eſt aliud? quàm libertas, et ſuæ cuiq; ſedes? ne cui niſi legibus pareremus. quæ cuncta ſæuus iſte Romulus quaſi ab externis rapta tenet, non tot exercituum clade, neq; Conſ. & aliorum principum, quos fortuna belli cóſumpſerat, ſatiatus. ſed tum crudelior, cum pleróſq; ſecundæ res in miſerationem ex ira uertunt. quin ſolus omnium poſt memoriam hominum ſuppli

ria in poſt futuros cōpoſuit: quis prius iniuria, quàm uita certaſſet: prauiſſimuq́; per ſceleris immanitatem adhuc tutus fuerit: dum uos metu grauioris ſeruitij à re petenda libertate terremini. Agendum atq; obuiam eundū eſt Q*uir. ne ſpolia ueſtra penes illos ſint. non prolatandum: neq; uotis paranda auxilia: niſi forte ſperatis per tedium iam, aut pudorem* Tyrannidis, *eſſe eum per ſcelus occupata periculoſius dimiſſurum. at ille eo proceſſit: ut nihil glorioſum, niſi tutum, & omnia retinendæ dominationis honeſta æſtimet. itaq; illa quies, & otiū cum libertate, quā multi probi potius, quàm laborem cum honoribus capeſſebant: nulla ſunt. hac tempeſtate ſeruiendum: aut imperitandum: habendus metus eſt: aut faciendus* Q*uir.* Nam *quid ultra? quæ' ue humana ſuperant? aut diuina impolluta ſunt? populus* R. *pauloante gentiū moderator, exutus imperio, gloria, iure, cogitandi inops, deſpectuſq́; ne ſeruilia quidē alimenta reliqua habet. ſociorum et* Latij *magna uis ciuitate pro multis & egregijs factis à uobis data per unum prohibentur: et plebis innoxiæ patrias ſedes occupauere pauci ſatellites mercedē ſcelerum: leges, iudicia, ærarium prouinciæ,* Reges *penes unum: deniq; necis ciuium et uitæ licentia. ſimul humanas hoſtias uidiſtis, & ſepulchra infecta ſanguine ciuili.* Eſt *ne uiris reliqui aliud quàm ſoluere iniuriā: aut mori per uirtutem? quoniam quidem unum omnibus finem natura uel ferro ſæptis ſtatuit. neq; quiſquam extremam neceſſitatem, nihil auſus, niſi muliebri ingenio expectat.* Verum *ego ſeditioſus, uti* Sylla *ait, qui præmia turbarū*

*quæro: & bellum cupiens, quia iura pacis repeto. ſci-
licet, quia nõ aliter ſalui, ſatisq; tuti in imperio eri-
tis: niſi Vectius Picens, & ſcriba Cornelius aliena be
ne parta prodegerint: niſi approbaueritis omnes pro
ſcriptiones innoxiorum ob diuitias, cruciatus uirorũ
illuſtrium, uaſtatam urbem fuga & cædibus, bona ci
uium miſerorum, quaſi cimbricam prædam uenum,
aut dono datam. At obiectat mihi poſſeſſiones ex bo
nis proſcriptorum. quod quidem ſcelerum illius, uel
maximum eſt. non me, neq; quenquam omnium ſatis
tutum fuiſſe: ſi recte faceremus. atque illa quæ tum for
midine mercatus ſum pretio ſoluto iure: dominis tamẽ
reſtituo. neque pati conſilium eſt, ullã ex ciuibus præ
dã eſſe. ſatis illa fuerint, quæ rabie contracta tolera-
uimus: manus conſerentes inter ſe Romanos exerci-
tus: & arma ab externis in noſmet uerſa. ſcelerum et
contumeliarum omnium finis ſit. quorum adeo Syl-
lam non pœnitet: ut et facta in gloria numeret: & ſi
liceat, auidius faceret. Neq; iam quid exiſtimetis de il
lo, ſed quantum uos audeatis, uereor: ne alius alium
principem expectantes ante capiamini, non opibus
eius, quæ futiles & corruptæ ſunt: ſed ueſtra ſe-
cordia, quam raptum iri licet: & quam audeat, tam
uideri felicem. nam præter ſatellites commacula-
tos, quis eadem uult? aut quis non omnia mutata,
præter uictoriam? ſcilicet milites. quorum ſanguine
Tarulæ, Scyroq; peſſimis ſeruorum diuitiæ partæ
ſunt? an quibus prælatus in magiſtratibus capiendis
fufidius ancilla turpis, bonorum omnium dehoneſta
mentum? Itaq; maximam mihi fiduciam parit uictor*

exercitus: cui per tot uulnera & labores nihil præter Tyrannum quæſitum eſt. niſi forte tribunitiam poteſtatem euerſum profecti ſunt per arma, conditam à maioribus ſuis: utique iura & iudicia ſibimet extorquerent: egregia ſcilicet mercede cum relegati in paludes & ſyluas in contumeliam atq; inuidiam ſuam præmia penes paucos intelligerent. Quare igitur tanto agmine, atque animis incedit? quia ſecundæ res mire ſunt uitijs obtentui. quibus labefactatis, quàm formidatus antea eſt: tam contemnetur. niſi forte ſpe concordiæ, & pacis: quæ ſceleri & parricidio ſuo nomina indidit. neque aliter R. P. & belli finem ait, niſi maneat expulſa agris plebs, præda ciuilis acerbiſſima, ius iudiciumq; omnium rerum penes ſe, quod populi R. fuit. quæ ſi uobis pax & concordia intelliguntur, maxima turbamenta Reipub. atque exitia: probate: annuite legibus impoſitis: accipite otium cum ſeruitio: & tradite exemplum poſteris ad populum ro. ſuimet ſanguinis mercede circumueniendum. mihi, quanquam per hoc ſummum imperium ſatis quæſitum erat, nomini, maiorum dignitati, atque etiam præſidio: tamen non fuit conſilium priuatas opes facere: potiorq; uiſa eſt perículoſa libertas quieto ſeruitio. Quæ ſi probatis: adeſte Quirites: & bene iuuantibus Dijs M. Aemilium Conſ. ducem & authorem ſequimini ad recipiendam libertatem.

ORATIO PHILIPPI IN SENATV.

*M*Axime uellem P. C. Rempub. quietam eſſe: aut in periculis à própriſſimo quoque defendi: deniq; praua incœpta conſultoribus noxæ eſſe. ſed contra, ſeditionibus omnia turbata ſunt: & ab ijs, quos prohibere magis decebat. Poſtremo quæ peſſimi & ſtultiſſimi decreuere: ea à bonis & ſapientibus facienda ſunt. nam bellum atq; arma, quanquam uobis inuiſa, tamẽ quia Lepido placent, ſumenda ſunt. niſi forte, cui pacem præſtare, & bellum pati conſilium eſt. Pro Dij boni, qui hanc urbem omiſſa cura adhuc regitis: M. Aemilius omnium flagitioſorum poſtremus, qui peior an ignauior ſit, deliberari nõ poteſt, exercitum opprimendæ libertatis habet: et ſe è contempto metuendũ effecit. os muſſantes & retractantes uerbis & uatum carminibus pacem optatis magis quàm defenditis. neque intelligitis mollitia decretorũ uobis dignitatem, illi metum detrahi. atque id iure: quoniam ex rapinis conſulatum, ob ſeditionem prouinciam cum exercitu adeptus eſt. quid ille ob bene facta cœpiſſet: cuius ſceleribus tanta præmia tribuiſtis? At ſcilicet eis, qui ad poſtremum uſq;, legatos, pacem, concordiam, & alia huiuſcemodi decreuerunt, gratiam habeo peperiſſe. immo deſpecti et indigni Rep. habiti prædæ loco æſtimantur. quippe metu pacem repetentes, quo habitum amiſerãt. Equidẽ à principio cũ Hetruriã coniurare, proſcriptos accerſiri, largitionibus Rẽp. lacerari ui

debã: maturandũ putabã: & Catuli cõſilia cũ paucis ſecutus ſum. cæterum illi, qui gentis Aemiliæ beneſacta extollebant: et ignoſcendo populi R. magnitudinẽ auxiſſe: nuſq̃ etiã tum Lepidũ progreſſum aiebãt: & cum priuata arma opprimendæ libertatis cœpiſſet, ſibi quiſque opes, aut patrocinia quærendo conſilium publicum corruperunt. Attamen erat Lepidus latro cum Calonibus, et paucis Sicarijs, quorum nemo diurna mercede uitam mutauerit. nũc eſt proconſule cum imperio non empto, ſed dato à uobis, cũ legatis adhuc iure parentibus: & ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptiſſimi, flagrantes inopia, & cupiditatibus, ſcelerũ conſcientia exagitati: quibus quies in ſeditionibus, in pace turbæ ſunt. hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello ſerunt, Saturnini olim, poſt Sulpitij, Dein Marij, Damaſippiq;, nunc Lepidi Satellites, præterea Hetruria, atq; omnes reliquiæ belli arrectæ: Hiſpaniæ armis ſolicitatæ: Mithridates in latere uectigalium noſtrorũ, quibus adhuc ſuſtentamur, diem bello circunſpicit: quin præter idoneum ducem nihil abeſt ad ſubuertendum imperium. Quod uos oro, atque obſecro P. C. ut animaduertatis: ne patiamini licentiam ſcelerum, quaſi rabiem ad integros procedere. nam ubi malos præmia ſequuntur: haud facile quiſquã gratuito bonus eſt. an expectatis, dũ exercitu rurſus admoto, ferro, atque flamma urbem inuadat? quod multo propius eſt ab eo, quo agitat ſtatu: quàm ex pace et concordia ad arma ciuilia: quæ ille aduerſum diuina et humana omnia cœpit. non pro ſua, aut quorum ſimulat iniuria, ſed le-

gum, ac libertatis ſubuertendæ. angitur enim, ac la ceratur anim cupidine: et noxarum metu expers con ſilij, inquies, hæc atque illa tentans metuit otium: odit bellum: luxu, atque icentia carendum uidet: atque interim abutitur ueſtra ſecordia. Neque mihi ſatis cõ ſilij eſt metum, an ignauiam, an dementiam eam ap= pellem: qui uidemini intenta mala quaſi fulmen opta= re ſe quiſque ne attingat. ſed prohibete ne conari quì dem: et quæſo conſyderate, quam conuerſa rerum na tura ſit. antea malum publicum occulte, auxilia pa- làm inſtruebantur: et eo boni malos facile antibant. nunc pax & concordia diſturbantur palam: de- fendũtur occulte: quibus illa placent, in armis ſunt: uos in metu. Quid expectatis? niſi forte pudet, aut piget recte facere? an Lepidi mãdata animos mouent? qui placere ait, ſua cuique reddi: & aliena tenet: belli iura reſcindi: cum ipſe armis cogat: ciuitatem confirmari: qui ademptam negat: concordiæ gratia tribunitiam poteſtatem reſtitui: ex qua omnes di- ſcordiæ accenſæ. peſſime omnium, atque impuden= tiſſime, tibi ne geſtus ciuium, et luctus curæ ſunt? cuì nihil eſt domi, niſi armis partum, aut per iniuriã? al- terum conſulatum petis: quaſi primum reddideris. bel lo concordiam quæris: quo parta diſturbatur. noſtrì proditor, iſtis inuidus, hoſtis omnium bonorum, ut te neq; hominũ, neq; Deorum pudeat: quos perfidia, aut periurio uiolaſti. q quando talis es, maneas in ſenten- tia & retineas arma te hortor: neu prolatandis ſe= ditionib. inquies ipſe, nos in ſolicitudine attineas. neq; te prouinciæ, neque leges, neque Dij pœnates ciuẽ pa

tiuntur. perge qua cœpiſti: ut quammaturiſſime merita inuenias. Vos aũt P. C. quouſq; cunctando Rẽp. intutam patiemini? et uerbis arma tentabitis? delectus aduerſum uos habiti: pecuniæ publicæ & priuatim extortæ: præſidia deducta, atque impoſita: ex libidine leges imperantur. cum interim uos legatos et decreta paratis: et quanto me Hercule auidius pacem petieritis: tanto bellum acrius erit: cum intelliget ſe metu magis, quàm æquo & bono ſuſtentatum. Nam qui turbas et cædem ciuium odiſſe ait: et ob id armato Lepido uos inermes retinet: quæ uictis toleráda ſunt, ea cum facere poſſitis patiamini potius cenſet. ita illi à uobis pacem, uobis ab illo bellum ſuadent. hæc ſi placent: ſi tanta torpedo animos oppreſſit: ut obliti ſcelerum Cinnæ, cuius in urbem reddito decus, atque ordines omnes interierunt: nihilominus uos, atq; coniuges et liberos Lepido permiſſuri ſitis: quid opus decretis? quid auxilio Catuli? quin is et alij boni Rẽp. fruſtra curant. agite, ut libet: parate uobis Cethegos, atque alia proditorum patrocinia: qui rapinas & incendia inſtaurare cupiunt: & rurſum aduerſum Deos penates manus armare. Sin libertas et bella magis placent: decernite digna nomine: & augete ingeniũ uiris fortibus. adeſt nouus exercitus, et ad hoc coloniæ ueterum militum, nobilitas omnis, duces optimi. fortuna meliores ſequitur. Iam illa, quæ ſecordia noſtra collecta ſunt, dilabentur. Quare ita cenſeo: quoniam Lepidus exercitum priuato conſilio paratum cum peſſimis et hoſtibus Reip. cótra huius ordinis authoritatem ad urbẽ ducit: uti Ap. Claudius interrex cũ Q. Ca

tulo proconſu. et cæteris, quibus imperiū eſt, urbi præſidio ſint: operam dent, nequid Reſp. detrimenti capiat.

ORATIO. C. COTTAE CONSVLIS AD POPVLVM.

q

Quirites multa mihi pericula domi, militiæ, multa aduerſa fuere: quorū alia toleraui: partim repuli Deorum auxilijs & uirtute mea: inq; his omnibus, neq; animus negocio defuit: neq; decretis labos. malæ, ſecundæq; res opes, non ingenium mihi mutabant. At contra, in his miſerijs cuncta me cum fortuna deſeruere. præterea ſenectus per ſe grauis curam duplicat: cui miſero acta iam ætate, ne mortem quidem honeſtam ſperare licet. nam ſi parricida ueſtri ſum: & bis genitus hic, deos penates meos, patriamq; & ſummum imperium uilia habeo: quis mihi uiuo cruciatus ſatis eſt? aut quæ pœna mortuo? cum omnia memorata apud inferos ſupplicia ſcelere meo uici. à prima adoleſcentia in ore ueſtro priuatus, & in magiſtratibus egi: qui lingua, qui conſilio meo, qui pecunia uoluere: uſi ſunt: neque ego callidam facundiam, neq; ingenium ad malefaciendum exercui: auidiſſimus priuatæ gratiæ, maximas inimicitias pro Rep. ſuſcepi. qui uictus cum illa ſimul, cum egens alienæ opis, plura mala expectarem: uos Quirites rurſus mihi patriam, deos penates cum ingenti dignitate dediſtis. pro quibus beneficijs uix ſatis gratus uidear, ſi ſingulis animam, quam nequeo, conceſſerim. nam uita & mors iure naturæ

ſunt. ut ſine dedecore cum ciuibus, fama, & fortunis integer agas: id dono datur: atq; accipitur. Conſules nos feciſtis Quirites, domi, belliq; impeditiſſima Republica. nanq; imperatores Hiſpaniæ ſtipendium: milites, arma, frumentum poſcunt: & id res cogit: quoniam defectione ſociorum, & Sertorij, per monteis, neque fuga, neque manu certare poſſunt: neq; utilia parare. exercitus in Aſia, Ciliciaq; ob nimias opes Mithridatis aluntur: Macedonia plena hoſtibus eſt: nec minus Italiæ maritima & prouinciarum: cum interim uectigalia parua et bellis incerta uix partem ſumptuum ſuſtinent. ita claſſe, qua commeatus uehebatur, minore, quàm antea nauigamus. hæc ſi dolo, aut ſecordia noſtra contracta ſunt: agite uti libet: & ita ſupplicium ſumite. ſin fortuna communis aſperior eſt: quare indigna uobis, nobiſq;, & rep. incipitis? atque ego, cuius ætati mors propior eſt, non deprecor: ſi quid ea uobis incommodi demitur: neq; mox ingenuo corpori honeſtius, quàm pro ueſtra ſalute finem uitæ fecerim. adſum en C. Cotta Conſul: facio, quod ſæpe maiores aſperis bellis fecere: uoueo, dedoq; me pro Republica: quam deinde cui mandetis, circunſpicite. nam talem honorem bonus nemo uolet: cum fortunæ, & pacis, & belli ab alijs acti, ratio reddenda, aut turpiter moriendum ſit. tantummodo in animis habetote: non me obſcælus, aut auaritiam cæſum: ſed uolentem pro maximis beneficijs animam dono dediſſe. per uos igitur Quirites & gloriam maiorum precor, tolerate aduerſa: & conſulite Reipublicæ. Multa cura ſummo imperio ineſt: multi ingentes labores.

quos nequicq̃ abnuitis? & pacis opulentiam quæritis? cum omnes prouinciæ, regna, maria, terræq; aſpera, aut feſſa bellis ſint.

ORATIO MACRI TRI. PL. AD PLEBEM.

I Quir. parũ exiſtimaretis, q̃d inter ius à maioribus relictũ uobis, et hoc à Sylla paratum ſeruitium intereſſet: multis mihi diſſerendium fuiſſet: docendumq;, quas ob iniurias, & quoties à patribus armata plebes ſeceſſiſſet: utiq; uindices parauiſſet omnis iuris ſui tribunos plebis. nunc hortari modo reliquũ eſt: et ire primũ uia: qua capeſſendam arbitror libertatem. neque me præterit quantas opes nobilitatis, ſolus, impotens, inani ſpecie magiſtratus pellere dominatione incipiam: quantóq; tutius factio noxiorum agat, q̃ ſoli innocentes. ſed præter ſpem bonam ex uobis, quæ metum uicit, ſtatui certaminis aduerſa pro libertate potiora eſſe forti uiro: quàm omnino non certauiſſe. quanquam omnes alij creati pro iure ueſtro uim cunctam, & imperia ſua, gratia, aut ſpe, aut præmijs i uos conuertere: meliusq; habent mercede delinquere, quàm gratis recte facere. Itaq; omnes conceſſere iam in paucorum dominationem: qui per militare nomen ærarium, exercitus, regna, prouincias, occupauere: & arcem habent ex ſpolijs ueſtris: cum interim more pecorum uos multitudo ſingulis habendos, fruendosq; præbetis, exuti omnibus, quæ maiores reliquere: niſi quia uos met-

ipſi per ſuffragia, ut præſides olim, nunc dominos de ſinatis. itaq; conceſſere illuc omnes. et mox ſi ueſtra receperitis ad uos pleriq;. raris enim animus eſt ad ea, quæ placent defendenda. cætera ualidiorum ſunt. An dubium habetis ne officere quid uobis uno animo per gentibus poſſit: quos languidos, ſecordesq; pertimuere? niſi forte C. Catta ex factione media COS. aliter, quàm metu iura quædam Tribunis pl. reſtituit. et quã quam L. Cincius primus de poteſtate Tribunorum loq auſus, muſſantibus uobis circumuentus erat: tamen prius illi inuidiam metuêre: quàm uos iniuriæ perte ſum eſt. quod ego nequeo ſatis mirari Quirites. nam ſpem fruſtra fuiſſe intellexiſtis Sylla mortuo: qui ſcæleſtum impoſuerat ſeruitium. finem mali credebatis. ortus eſt longe ſæuior Catulus. tumultus interceſſit Bruto & Aemilio Mamerco COSS. Dein C. Curio ad exitium uſq; inſontis tribuni dominatus eſt. Lucullus ſuperiore anno quantis animis ierit in L. Quintium uidiſtis: quantæ deniq; nunc mihi turbæ concitantur. quæ profecto incaſſum agerentur: ſi prius, quàm uos ſeruiendi finem, illi dominationis facturi erant. præſertim cum his ciuilibus armis dicta alia, ſed certatum utrinq; de dominatione in uobis ſit. Itaq; cætera ex licentia, aut odio, aut auaritia in tempus arſere. permanſit una res modo: quæ utrinque quæſita eſt: et erepta in poſterum uis tribunitia, telum à maioribus libertati paratum. quod ego uos moneo, quæſóq; ut animaduertatis: neu nomina rerum ad ignauiam mutantes otium pro ſeruitio appelletis: quo iam ipſo frui, ſi uera & honeſta flagitium ſuperauerit: non eſt conditio.

conditio fuiſſet, ſi omnino quieſſetis. nunc animum ad uertite: & niſi uiceritis, quoniam omnis iniuria grauitate tutior eſt, arctius habebunt. Quid cenſes igitur aliquis ueſtrum ſubiecerit? primum omnium omittendū morem hunc quem agitis impigræ linguæ, animi ignaui, non ultra concionis locum memores libertatis. deinde, ne uos ad uirilia illa uocem: quo tribunos plebei modo patritium magiſtratum, libera ab authoribus patritijs ſuffragia maiores ueſtri parauere: quamuis Quir. in uobis ſit: & quæ iuſſa nunc pro alijs toleratis, pro uobis agere, aut non agere certe poſſitis. Iouem aut alium quem Deum conſultorem expectatis. magna illa conſulum imperia, et patrum decreta uos exequendo rata efficitis Quirites: ultroq; licentiam in uos auctum, atq; adiutum properatis. neq; ego uos ultum iniurias hortor: magis uti requiem cupiatis: neq; diſcordias, ut illi criminantur, ſed earum finem uolens iure gentium res repeto: & ſi pertinaciter retinebunt, non arma, neq; ſeceſſionem tantum modo, ſed ne amplius ſanguinem ueſtrum præbeatis cenſeo. gerant, habeantq;, ſuo modo imperia: quærant triumphos: Mithridatem, Sertorium, & reliquias exulum perſequãtur cum imaginibus ſuis: abſit periculum & labor, quibus nulla pars fructus eſt. niſi forte repentina iſta frumentaria lege munia ueſtra penſantur: cum tamen quinis modijs libertatem omnium æſtimauere: hi profecto non amplius poſſunt alimentis carere. nanq; utilis exiguitate mors prohibetur. ſeneſcunt uires, ſic ut neq; abſolui cura familiari tam parua res poſſit. At et ignauiſſimi qq; tenuiſſima ſpe fruſtrantur. quæ tamen,

quamuis ampla, quoniam ſeruitij pretium oſtentaret: cuius torpedinis erat decipi: & ueſtrarum rerum ultro iniuria gratiam debere? nanq; alio modo, neq; ualent in uniuerſos: neq; conabuntur. cauendus tamen dolus eſt. itaq; ſimul comparant delinimenta: et differunt uos in aduentum Cn. Pompei. quem ipſum ubi pertimuere ſublatum in ceruices ſuas: mox dempto metu lacerant: neq; eos pudet uindices uti ſe ferunt libertatis tot uiros, ſine uno, aut remittere iniuriam non audere: aut ius non poſſe defendere. mihi quidem ſatis ſpectatum eſt Pompeium tantæ gloriæ adoleſcentem malle principem uolentibus uobis eſſe: quàm illis dominationis ſocium: authoremq; in primis fore tribunitiæ poteſtatis. Verum Quirites antea ſinguli ciues in pluribus, non in uno cuncti præſidia habebatis: neque mortalium quiſquam dare aut eripere talia unus poterat. itaq; uerborum, ſatis dictum eſt. neque enim ignorantia res claudit. uerum occupauit neſcio qua uos torpedo: quia neq; gloria mouemini, neque flagitio: cunctaq; præſenti ignauia mutaſtis, abunde libertatem rati, quia tergis abſtinetur: & huc ire licet, atq; illuc, munera ditium dominorũ. atq; hæc eadem non ſunt agreſtibus: ſed cæduntur inter potentium inimicitias: donoq; dantur in prouincias magiſtratibus. ita pugnatur & uincitur a paucis plebs: quodcunq; accidit, pro uicta eſt: & in dies magis erit: ſiquidem maiore cura dominationem illi retinuerint: quàm uos repetiueritis libertatem.

EPISTOLA CN. POMP. AD SENATVM.

ex 4. Hiſt. vt notat Diom: 16:

SI aduerſus uos patriamq́;, & deos penates toties labores, et pericula ſuſcepiſſē: quoties à prima adoleſcētia ductu meo ſceleſtiſſimi hoſtes fuſi, & uobis ſalus quæſita eſt: nihil amplius in abſentem me ſtatuiſſetis: quā adhuc agitis P. Conſcripti: quem contra ætatē proiectum ad bellum ſæuiſſimum, cum exercitu optime merito, quantum eſt in uobis, fame miſerrima omnium morte confeciſtis. hac in ſpe Populus R. liberos ſuos ad bellum miſit? hæc ſunt præmia pro uulneribus, & toties ob Rēp. fuſo ſanguine? feſſus ſcribendo, mittendoq́; legatos, omneis opes, & ſpes priuatas meas conſumpſi: cum interim à uobis per triennium uix annuus ſumptus datus eſt. per deos immortales utrum cenſetis me uicem ærarij præſtare, an exercitum ſine frumento et ſtipendio habere poſſe? Equidem fateor me ad hoc bellum maiore ſtudio, quam conſilio profectum. quippe, qui nomine modo imperij à uobis accepto, diebus quadraginta exercitum paraui: hoſteisq́; in ceruicibus iam Italiæ agenteis ab alpibus in Hiſpaniam ſummoui: per eas iter aliud, atq; Annibal, nobis opportunius pateſeci: recepi Galliam, Pyrenæum, Lacetaniam indigetis: & primum impetum Sertorij uictoris, nouis quidem militibus, et multo paucioribus ſuſtinui: hyemeq́; in caſtris inter ſæuiſſimos hoſtes, non per oppida, neq; ex ambitione mea egi. quid deinde prælia, aut expeditiones hybernas, oppida excïſa, aut recepta enu-

me creditis

merem? quando res plus ualent, quàm uerba: caſtra hoſtium apud Sucronem *capta,* & *prælium apud flumen* Durium, & Dux *hoſtium* C. Herennius *cum urbe* Valētia, *et exercitus deleti, ſatis clara uobis ſunt. proq́; his* O *grati patres egeſtatem et famem redditis. itaq; meo* & *hoſtium exercitui par conditio eſt. nanq; ſtipendium neutri datur: uictor uterq; in* Italiam *uenire poteſt. quod ego uos moneo, quæſoq́;, ut animaduertatis: neu cogatis neceſſitatibus priuatim mihi conſulere.* Hiſpaniam *citeriorem, quæ non ab hoſtibus tenetur, nos, aut* Sertorius *ad internitionem uaſtauimus, præter maritimas ciuitates, quæ ultro nobis ſumptui, oneriq́;.* Gallia *ſuperiore anno* Metelli *exercitum ſtipendio, frumentoq́; aluit:* & *nunc malis fructibus ipſa uix agitat.* Ego *non rem familiarem modo, uerum etiam fidem conſumpſi. reliqui uos eſtis. qui niſi ſubuenitis: inuito* & *prædicente me, exercitus hinc,* & *cum eo omne bellum* Hiſpaniæ *in* Italiam *tranſgredientur.*

REX MITHRIDATES REGI ARSACI. S.

O*mnes, qui ſecundis rebus ſuis ad belli ſocietatem orantur, conſyderare debēt, liceat ne tum pacem agere: deinde, quod quæritur, ſatis ne pium, tutū, glorioſum, an indecorum ſit. tibi perpetua pace frui liceret: niſi hoſtes opportuni* & *ſceleſtiſſimi. egregia fama, ſi* Romanos *oppreſſeris: futura eſt. neque petere audeam ſo-*

cietatem: & fruſtra mala mea cum bonis tuis miſceri ſperem. atqui ea, quæ te morari poſſe uidentur, ira in Tigranem recentis belli, et meæ res parum proſperæ, ſi uera exiſtimare uoles, maxime hortabuntur. ille .n. obnoxius, qualem tu uoles ſocietatẽ accipiet. mihi fortuna multis rebus ereptis uſum dedit bene ſuadendi: & quod florentibus optabile eſt, ego non ualidiſſimus præbeo exemplum, quo rectius tua componas. Nanq; Romanis, cum nationibus, populis, regibus cũctis una et ea uetus cauſa bellandi eſt: cupido profunda imperij, & diuitiarum: qua primo cum Rege Macedonum Philippo bellum ſumpſere: dum à Carthaginienſibus premebantur, amicitiam ſimulantes: ei ſubuenientem Antiochum conceſſione Aſiæ per dolum auertere: ac mox à Philippo Antiochus oĩ cis Taurum agro, et X. millibus talẽtorũ ſpoliatus eſt: perſen deide Philippi F. poſt multa, & uaria certamina apud Samothracas deos acceptum in fidẽ callidi, & repertores perfidiæ, quia pacto uitam dederant: in ſomnijs occidere: Eumenem, cuius amicitiã glorioſe oſtentant, initio prodidere Antiocho pacis mercede poſthabita, cuſtodi agri captiui, ſumptibus, et contumelijs ex rege miſerrimũ ſeruorum effecere: ſimulatoq; impio teſtamẽto, filiũ eius Ariſtonicum, quia patrium regnũ petiuerat, hoſtium more per triumphũ duxere: Aſia ab ipſis obſeſſa eſt: poſtremo totam Bithyniã, Nicomede mortuo, diripuere: cum filius Nuſa, quem Regem appellauerat, genitus haud dubie eſſet. Nam quid ego me appellem? quẽ disiunctum undiq; regnis et tetrarchijs ab imperio eorum, quia fama erat diuitem, neq; ſeruiturum eſſe,

per Nicomedem bello laceſſiuerunt ſceleris eorũ haud ignarum, et ea, quæ accidere teſtatum antea. Cretenſes ſoli omnium liberi ea tẽpeſtate, et Rex Ptolemæus. Atque ego ultus iniurias Nicomedẽ Bithynia expuli: Aſiamq; ſpolium Regis Antiochi recepi: & Græciæ dẽpſi graue ſeruitiũ. incœpta mea poſtremus ſeruorũ Archelaus exercitu prodito ĩpediuit. illiq;, quos ignauia, aut praua calliditas, ut meis laboribus tuti eſſent armis abſtinuerũt, acerbiſſimas pœnas ſoluunt. Ptolemæus pretio diem belli prolatans, Cretenſes impugnati ſemel iá, neq; finem, niſi excidio habituri. Equidem cum mihi ipſorum inter ea mala dilata prælia magis, quàm pacem datam intelligerẽ: abnuente Tigrane, qui mea dicta ſero probat, te remoto procul, omnibus alijs obnoxijs, rurſus tamen bellum cœpi: Marcumq; Cottam Romanũ Ducem apud Calcedona terrá fudi: mari exui claſſe pulcherrima: apud Cizycũ magno cum exercitu in obſidione moranti frumentũ defuit, nullo circũm adnitente: ſimul hyems mari prohibebat. ita ſine ui hoſtiũ regredi coactus in patrium regnum naufragijs apud Parum et Heracleam militum optimos cum claſſibus amiſi: reſtituto deinde apud Gaberam exercitu, et uarijs inter me, atq; Lucullum prælijs, inopia rurſus ambos inceſſit. illi ſuberat regnum Ariobarzanis bello intactum. ego uaſtis circum omnibus locis in Armeniam conceſſi: ſecutiq; Romani non me, ſed morem ſuum oĩa regna ſubuertendi, quia multitudinẽ arctis locis pugna prohibuere, imprudẽtiam Tigranis pro uictoria oſtentát. Nunc quæſo conſydera nobis oppreſſis utrũ firmio-

rem te ad reſiſtendum, an finem belli futurum putes? Scio equidem tibi magnas opes uirorum, armorum, et auri eſſe. et ea re à nobis ad ſocietatẽ, ab illis ad prædam peteris. cæterum conſilium eſt Tigranis regno integro, meis militibus procul ab domo, paruo labore per noſtra corpora bellum conficere: quando neque uincere, neq; uinci ſine tuo periculo poſſumus. an ignoras Romanos, poſtquam ad occidentem pergentibus finem Oceanus fecit: arma huc cõuertiſſe? neq; quicquã à principio, niſi partum habere, domum, coniuges, agros, imperium, conuenas, olim ſine patria, ſine parentibus, peſte conditos orbis terrarum: quibus nõ humana ulla, neq; diuina obſtãt: quin ſocios, amicos, procul, iuxtáq; ſitos inopes, potẽteisq; trahãt, excidãtq;: omniáq;, et maxime regna hoſtilia ducant. nanq; pauci libertatem, pars magna iuſtos dominos uolunt. nos ſuſpecti ſumus æmuli, et in tempore uindices affuturi. tu uero cui Seleucia maxima urbium, regnumq; Perſidis inclytis diuitijs eſt: quid ab illis, niſi dolum in præſens, et poſtea bellum expectas? Romani arma in omnes habent: acerrima in eos, quib. uictis ſpolia maxima ſunt. audendo et fallendo, et bella ex bellis ſerendo magni facti, per hunc morẽ extinguent oĩa, aut occident. quod difficile non eſt: ſi tu Meſopotamia, nos Armenia circungredimur. exercitus ſine frumento ſine auxilijs. fortuna autem noſtris uitijs adhuc incolumis. atque illa fama ſequetur auxilio profectum magnis Regibus, latrones gentium oppreſſiſſe. quod uti facias moneo, hortórq;: neu malis pernicie noſtra tuũ imperium prolatare: q̃ ſocietate uictor fieri.

AD C. CAESAREM DE REPV-BLICA ORDINANDA.

Populus Ro. antea obtinebat regna, atq; imperia, fortunam dono dare. ita illa, quę per mortales auide cupiuntur, quia & apud indignos ſæpe erant: quaſi per libidinem data, neque cuiquam incorrupta permanſerant. ſed res docuit id uerū eſſe, quod in carminibus Appius *ait: fabrū eſſe quenq; fortunæ. atq; in te maxime: qui tantum alios prægreſſus es: ut prius defeſſi ſint homines laudando facta tua: quā tu laude digna faciēdo.* Cæterum *ut fabricata, ſic uirtute parta, quam magna induſtria haberi decet: ne incuria deformentur: ut corruant infirmata. nemo enim alteri imperium uolens concedit: & quamuis bonus, atq; clemens ſit, qui plus poteſt: tamen quia malo eſſe licet, formidatur. id euenit: quia pleriq; rerum potentes peruerſe conſulunt: et eo ſe munitiores putant: quo illi, qbus imperitant, nequiores fuere. at contra id eniti decet, cum ipſe bonus, atque ſtrenuus ſis: uti, quàm optimis imperites. nam peſſimus quiſque aſperrime rectorem patitur. ſed tibi hoc grauius eſt, quā ante omnibus, te armis parta componere. bellum aliorum pace mollius geſſiſti. ad hoc uictores prædam petunt: uicti ciues ſunt. inter has difficultates euadendum eſt tibi: atq; in poſterum firmanda* Resp. *non armis modo, neque aduerſum hoſtes, ſed quod multo, multoq; aſperius eſt, bonis pacis artibus. ergo omnes magna, mediocri ſapientia res huc uocat: quæ quiſque optima poteſt, uti*

*dicam. Ac mihi ſic uidetur qualicunq; modo tu uicto-
riam compoſueris: ita alia omnia futura. ſed iam quo
melius, faciliuſq; conſtituas: paucis, quæ me animus mo
net, accipe. Bellũ tibi fuit imperator cũ homine cla
ro, magnis opibus, auido potentiæ, maiore fortuna, quã
ſapientia. quem ſecuti ſunt pauci per ſuam iniuriam
tibi inimici. item quos affinitas, aut alia neceſſitu-
do traxit. nam particeps dominationis, neque fuit
quiſquam: neq;, ſi pati potuiſſet, orbis terrarum bello
concuſſus foret. cætera multitudo uulgi more magis,
quàm iudicio poſt alius alium, quaſi prudẽtiorem ſe-
cuti. per idem tempus maledictis iniquorum occupan
dæ Reip. in ſpẽ adducti homines, quibus omnia pro-
bro ac luxuria polluta erant, cõcurrere in caſtra tua:
et aperte quietis mortẽ, rapinas, poſtremo omnia, quæ
corruptus aĩus iubebat, minitari. ex quis magna pars
ubi neque creditum condonare, neque te ciuibus ſicuti
hoſtibus uti, uident: defluxere. pauci reſtitere: quibus
maius otium in caſtris, quã Romæ futurum erat. tã-
ta uis creditorum impendebat. ſed ob eaſdem cauſas
immane dictus eſt quanti & quam multi mortales
poſtea ad Pompeium diſceſſerint: eóq; per omne tem
pus belli quaſi ſacro, atque inſpoliato fano debitores
uſi. Igitur quoniam tibi uictori de bello, atq; pace agi-
tandum eſt: hoc uti ciuiliter deponas: illa ut q̃ iuſtiſſi-
ma & diuturna ſit: de teipſo primum, qui ea cõpoſitu
rus es, quod optimũ factu eſt, exiſtima. Equidem ego
cuncta imperia crudelia, magis acerba, quã diutur-
na arbitror. neque quenquam in multis metuendum
eſſe: quin ad eum ex multis formido recidat. eam ui-*

tum bellum æternum, et anceps gerere: quoniam neq; aduerſus, neque ab tergo, aut lateribus tutus ſis: ſemper in periculo, aut metu agites. contra, qui benignitate, & clementia imperiū temperauere his læta & candida omnia uiſa: etiā hoſtes æquiores, quam alijs ciues. Atqui me his dictis corruptorem uictoriæ tuæ, nimisq; in uictos bona uolūtate prædicēt. ſcilicet quod ea, quæ externis nationibus natura hoſtibus, nosq; maioresq; noſtri ſæpe tribuere: ea ciuibus dāda arbitror: neque barbaro ritu cæde cædem, et ſanguine ſanguinem expiandum. An illa, quæ pauloante hoc bellum in Cn. Pompeium, uictoriamq; Syllanam increpabantur, obliuio abſtulit? Domitium, Carbonem, Brutum, alios item non armatos, neq; in prælio belli iure, ſed poſtea ſupplices per ſummum ſcelus interfectos? plebem Romanam in uilla publica pecoris modo conſciſſam? Heu quam illa occulta ciuium funera, & repentinæ cædes, in parentū, aut liberorū ſinum fugā mulierū, et puerorū, uaſtatio domorum. ante partā à te uictoriā oīa ſæua, atq; crudelia erant. Ad quæ te illi ijdē hortātur. et ſcilicet id certatū eſſe: utrius ueſtrū arbitrio iniuriæ ut fierent: neq; receptā, ſed captam à te Rempublicā: et ea cauſa exercitus ſtipendijs confectis optimos, et ueterrimos omniū, aduerſum fratres, parētesq;, alij liberos, armis contendere: ut ex alienis malis deterrimi mortales uentri, atq; profundæ libidini ſumptus quærerent: atque eſſent opprobria uictoriæ: quorum flagitijs commacularetur bonorum laus. neque enim te præterire puto, qualis quiſq; eorum more aut modeſtia, etiam tum dubia uictoria ſeſe geſ-

ſerit: quóq; modo in belli adminiſtratione ſcorta aut conuiuia exercuerint nonnulli: quorum ætas ne per otium quidem talis uoluptates ſine dedecore attigerit. De bello ſatis dictum. De pace firmanda, quoniam tuq;, et omnes tui agitatis: primum id quæſo conſyde ra: quale id ſit de quo cóſultas. ita bonis, maliſq; dimo tis, patenti uia ad uerum perges. Ego ſic exiſtimo: quo niam orta omnia intereunt: qua tempeſtate urbi Romæ fatum excidij aduentarit: ciues cum ciuibus manus conſerturos. ita defeſſos et exangues regi, aut natio ni prædæ futuros. aliter non orbis terrarum, neque cunctæ gentes conglobatæ mouere, aut cótundere queunt hoc Imperiũ. firmanda igitur ſunt et concordiæ bona: et diſcordiæ mala expellenda. id ita eueniet: ſi ſumptuum et rapinarum licentiá dempſeris, nó ad ue tera inſtituta reuocans: quæ iampridem corruptis moribus ludibrio ſunt. ſed ſi ſuam cuiq; rem familiarẽ et finem ſumptuũ ſtatueris: quoniá is inceſſit mos: ut homines adoleſcentuli ſua atq; aliena conſumere, nihil libidini, atque alijs rogantibus denegare pulcherrimum putent. eam uirtutem, & magnitudinem animi, pudorem, atque modeſtiam pro ſecordia æſtimẽt. Ergo animus ferox praua uia ingreſſus, ubi conſueta non ſuppetunt: fertur accenſus in ſocios modo, modo in ciues: mouet compoſita: et res nouas ueteribus acquirit. quare tollendus fœnerator in poſterum: uti ſuas quiſque res curemus. ea uera, atque ſimplex uia eſt: magiſtratum populo, non creditori gerere: et magnitudinem animi in addendo, non demendo Reipu. oſtendere. atque ego ſcio quá aſpera hæc res in prin

*cipio futura ſit: præſertim ijs: qui ſe in uictoria licen-
tius, liberiusq́;, quàm arctius futuros credebant. quo
rum ſi ſaluti potius, quàm libidini conſules: illosq́;
nosq́;, et ſocios in pace firma cõſtitues. ſin eadẽ ſtudia,
artesq́; iuuentuti erunt: ne iſta egregia tua fama ſimul
cũ urbe Roma breui concidet. Poſtremo ſapientes pa
cis cauſa bellum gerunt: laborem ſpe otij ſuſtentant.
niſi illam firmam efficis: uinci, an uiciſſe quid retu-
lit? quare capeſſe per deos Rempublicam: et oĩa aſpe
ra uti ſoles ꝑuade. Nãq; aut tu mederi potes: aut omit
tenda eſt cura omnibus: neq; quiſquam te ad crude-
les pœnas, aut acerba iudicia inuocat: q̃bus ciuitas ua-
ſtatur magis, quàm corrigitur: ſed ut prauas artes,
malasq́; libidines ab iuuentute prohibeas: ea uero cle
mentia erit conſuluiſſe: ne immerito ciues patria ex-
pellerentur: retinuiſſe ab ſtultitia et falſis uoluptati-
bus: pacem, concordiãq́; ſtabiliuiſſe: non ſi flagitijs ob
ſecutus, delicta perpeſſus, præſens gaudium cum mox
futuro malo conceſſeris, ac mihi animus, quibus rebus
alij timent, maxime erectus eſt, negotij magnitudine:
& quia tibi terræ et maria ſimul omnia componen-
da ſunt. quippe res paruas tantum ingenium attinge-
re nequit. magnæ curæ magna merces eſt. Igitur pro
uideas oportet: ut plebs largitionibus & publico fru
mento corrupta, habeat negotia ſua: quibus ab malo
publico detineatur: iuuentus probitati et ĩduſtriæ non
ſumptibus, neq; diuitijs ſtudeat. id ita eueniet: ſi pecu-
niæ, quæ maxima omnium pernicies eſt, uſum, atque
decus dempſeris. nam ſæpe, ego cum animo meo re-
putans, quibus quiſque rebus clariſſimi uiri magni-*

*tudinem inueniſſent: quæ res populos, nationes'ue ma
gnis authoribus auxiſſent: ac deinde quibus cauſis am
pliſſima regna & imperia corruiſſent: eadem ſem-
per bona, atq; mala reperiebam: omnesq́; uictores diuĩ
tias contempſiſſe: & uictos cupiuiſſe. neq; aliter quiſ=
quam extollere ſeſe, & diuina mortalis attingere po
teſt: niſi omiſſis pecuniæ & corporis gaudijs, animo in
dulgens, non aſſentando, neq; concupita præbendo, per
uerſam gratiam gratificans, ſed in labore, patientia,
bonisq́; præceptis & factis fortibus exercitando. nam
domum, aut uillam extruere: eamq́; ſignis, aulæis,
alijsq́; operibus exornare: & omnia potiuſquam ſemet
uiſendum efficere: id eſt non diuitias decori habere: ſed
ipſum illis flagitio eſſe. Porro ij, quibus bis die uentrẽ
onerare, nullam noctem ſine ſcorto quieſcere mos eſt:
ubi animum quem dominari decebat, ſeruitio oppreſ
ſere: nequaquam eo poſtea hebeti, atq; claudo pro
exercito uti uolunt. nam imprudentia pleraq; & ſe
præcipitant. Verum hæc & omnia mala pariter
cum honore pecuniæ deſinent. ſi neque magiſtratus,
neq; alia uulgo cupienda uenalia erunt. ad hoc proui
dendum eſt, quonammodo Italia, atque prouinciæ tu
tiores ſint. id quod factu haud obſcurum eſt. nam
ijdem omnia uaſtant ſuas deſerendo domos, & per
iniuriam alienas occupando. Item ne uti adhuc, mi
litia iniuſta aut inæqualis ſit. cum alij triginta, pars
nullum ſtipendium faciet: & frumentum id, quod an=
tea præmium ignauiæ fuit, per municipia et Colonias
illis dare conueniet: cum ſtipendijs emeritis domos re-
uerterint. Quæ Reip. neceſſaria tibique glorioſa ratus*

ſum: quàm pauciſſimis abſolui. Non peius uidetur pauca nunc de facto meo differere. plериq; mortales ad iudicandum ſatis ingenij habent: aut ſimulant. uerũ etiam ad reprehendenda aliena facta, aut dicta ardet oibus animus. uix ſatis apertum os aut lingua prompta uidetur: quæ dicta pectore euoluat. qbus me ſubiectũ haud pœnitet: magis reticuiſſe pigeret. nã ſiue hac, ſeu meliore alia uia perges: à me quidẽ pro uirili parte dictum, & adiutum fuerit. reliquum eſt optare, uti quæ tibi placuerint, ea Dij immortales approbent, beneq; euenire ſinant.

AD C. CAESAREM DE REPVBLICA ORDINANDA.

Scio ego quàm difficile, atq; aſperum factu ſit, conſilium dare regi, aut imperatori, poſtremo cuiquam mortali, cuius opes in excelſo ſunt. quippe cum & illis conſultorum copiæ adſint: neq; de futuro quiſquam ſatis callidus, ſatiſq; prudens ſit. quin etiam ſæpe praua magis quàm bona conſilia proſpere eueniunt: quia pleraſq; res fortuna ex libidine ſua agitat. Sed mihi ſtudium fuit adoleſcentulo Remp. capeſſere: atque in ea cognoſcenda multam, magnamq; curam habui: non ita, ut magiſtratum modo caperem: quem multi malis artibus adepti erant: ſed etiam ut Rempu. domi, militiæq;, quantumq; armis, uiris, opulentia poſſet, cognitum habuerim. itaq; mihi multa cum animo agitanti conſilium fuit, famam, modeſtiamq; me-

ãm,poſt tuam dignitatem habere: & cuius rei lubet periculũ facere: dum quid tibi ex eo gloriæ accederet. idque non temere, aut ex fortuna tua decreui. ſed quia in te præter cæteras, artem unam egregie mirabilem comperi: ſemper tibi maiorem in aduerſis, q̃ in ſecundis rebus animum eſſe. ſed per cæteros mortales illa res clarior eſt: quod & prius defeſſi ſunt homines laudando, atq; admirando munificentiam tuã: quam tu faciundo, quæ gloria digna eſſent. Equidẽ mihi decretum eſt, nihil tam ex alto reperiri poſſe: quod non cogitanti tibi in promptu ſit. neq; ego quæ uiſa ſunt de Rep. tibi ſcripſi: quia mihi conſilium, atque ingenium meum amplius æquo probaretur. ſed inter labores militiæ, interq; prælia, uictorias, imperium, ſtatui admonendum te de negotijs urbanis. nanque tibi ſi id modo in pectore conſilij eſt: ut te ab inimicorum impetu uindices: quoque modo contra aduerſum conſulem beneficia populi retineas: indigna uirtute tua cogites. ſin in te ille animus eſt: qui iam à principio nobilitatis factionem diſturbauit: plebem Romanam ex graui ſeruitute in libertatem reſtituit: in prætura inimicorum arma inermis diſiecit: domi, militiæq; tanta & tam præclara facinora fecit: ut ne inimici quidem queri quicquam audeant, niſi de magnitudine tua: quin accipe tu ea, quæ dicam de ſumma Republica. quæ profecto aut tu uera inuenies, aut certe haud procul à uero. Sed quoniam Cn. Põpeius aut animi prauitate, aut quia nihil maluit, q̃ tibi obeſſe: ita lapſus eſt: ut hoſtibus tela in manus iaceret: quibus ille rebus Remp. conturbauit: eiſdem ti-

bi reſtituendum eſt. Primum omnium ſummam poteſtatem moderandi de uectigalibus, ſumptibus, iudicijs, Senatoribus paucis tradidit plebs Romana: cuius antea ſumma poteſtas erat: neq; his quidem legibus in ſeruitute reliquit iudicia: tametſi ſicut antea tribus ordinibus tradita ſunt: tamen idem illi factioſi regunt: dant, adimunt, quæ lubet: innocentes circumueniunt: ſuos ad honorē extollunt: non facinus, non probrū aut flagitium obſtat: quo minus magiſtratus capiant: quod commodum eſt trahunt: rapiunt: poſtremo tanquam urbe capta, libidine, ac licentia ſua pro legibus utuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret: ſi uirtute partam uictoriam more ſuo per ſeruitium exercerent. ſed homines inertiſſimi, quorum omnis uis uirtusq; in lingua ſita eſt: forte atque alterius ſecordia dominationem ablatam inſolentes agitant. nam quæ ſeditio aut diſſenſio ciuilis tot tamque illuſtres familias ab ſtirpe euertit? aut quorum, unquam uictoria, animus tam præceps tamque immoderatus fuit? L. Sylla, cui omnia in uictoria, lege belli licuerunt: tametſi à Sulpitio hoſtium parteis muniri intelligebat: tamen paucis interfectis cæteros beneficio, quàm metu retinere maluit. At Hercule nunc cum Catone, L. Domitio, cæteriſq; eiuſdem factionis, quadraginta Senatores, multi præterea cum ſpe bona adoleſcentes ſicuti hoſtiæ mactati ſunt. cum interea importuniſſima genera hominum tot miſerorum ciuium ſanguine ſatiari nequiuere. non orbi liberi, non parentes exacta ætate, non gemitus uirorum, luctus mulierum immanem eorum animum inflexit: quin acer

bius in

bius in dies male faciundo, ac dicundo dignitate alios, alios ciuitate euerſum irent. nam quid ego de te dicam? cuius contumeliam homines ignauiſſimi uita ſua commutare uolunt. ſcilicet neq; illis tantæ uoluptati eſt, tametſi inſperantibus accidit: dominatio: quanto mœrore tua dignitas, qui optatius habent ex tua calamitate periculum libertatis facere: quā per te populi R. *Imperium maximum ex magno fieri. quo magis tibi etiā atq; etiam animo proſpiciendum eſt: quonammodo rē ſtablias, communitesq;. mihi quidem quæ mens ſuppetit, eloqui non dubitabo. cæterum tui erit ingenij, probare quæ uera, atq; utilia factu putes.* In *duas partes ego ciuitatē diuiſam arbitror: ſicut à maioribus accepi: in patres, & plebem. antea in patribus ſumma authoritas erat: uis multo maxima in plebe. itaq; ſæpius in ciuitate ſeceſſio fuit: ſemperq; nobilitatis opes diminutæ ſunt: & ius populi amplificatum. ſed plebes eò libere agitabat: quia nullius potentia ſuper leges erat: neq; diuitijs aut ſuperbia, ſed bona fama, factisq; fortibus, nobilis ignobilem anteibat: humillimus quiſq; in armis, aut militia, nullius honeſtæ rei egens, ſatis ſibi, ſatisq; patriæ erat. ſed ubi eos paulatim expulſos agris, inertia atque inopia incertas domos habere ſubegit: cœpere alienas opes petere: libertatem ſuam cum* Repub. *uenalem habere. ita paulatim populus, qui dominus erat, & cunctis gentibus imperitabat, dilapſus eſt: & pro communi imperio, priuatam ſibi quiſque ſeruitutem peperit.* Hæc *igitur multitudo primum malis moribus imbuta, deinde in arteis, uitasq; uarias diſpalata, nullo mo*

n

do inter ſe congruens, parum mihi quidem idonea uidetur ad capeſſendam Remp. cæterum additis nouis ciuibus magna me ſpes tenet fore, ut omnes expergiſcantur ad libertatem. quippe cum illis libertatis retinendæ, tum his ſeruitutis amittendæ cura orietur. hos ego cenſeo permiſtos cum ueteribus, nouos in Colonijs conſtituas. Ita & res militaris opulentior erit: & plebs bonis negotijs impedita malum publicum facere deſinet. Sed non inſcius neq; imprudens ſum, & quæ mea res agetur: quæ ſæuitia, quæ'ue tempeſtates hominum nobilium futuræ ſint: cum indignabuntur omnia funditus miſceri: antiquis ciuibus hanc ſeruitutem imponi: regnum deniq; ex libera ciuitate futurum: ubi unius munere multitudo ingens in ciuitatem peruenerit. Equidem ego ſic apud animum meum ſtatuo: malũ facinus in ſe committere, qui incommodo Reip. gratiam ſibi conciliet. ubi bonum publicum etiam priuatim uſui eſt: id uero dubitare aggredi, ſecordiæ, atq; ignauiæ duco. M. Liuio Druſo ſemper conſilium fuit in tribunatu ſumma ope niti pro nobilitate: neque ullam rem in principio agere intendit, niſi illi authores fierent. homines factioſi, quibus dolus atque malitia fide cariora erant, ubi intellexerunt, per unum hominem maximum beneficium multis mortalibus dari: uidelicet & ſibi quiſq; conſcius, malo, atque infido animo eſſe: de M. Liuio Druſo iuxta ac de ſe exiſtimarunt. Itaque metu, ne per tantam gratiam ſolus rerum potiretur: contra eam nixi ſua ipſius conſilia diſturbauerunt. quo tibi Imperator maiore cura, fideq; amici & multa præſidia paranda ſunt. hoſtem

aduerſum deprimere ſtrenuo homini haud difficile eſt: occulta pericula neq; facere, neq; uitare bonis in promptu eſt. Igitur ubi eos in ciuitatem adduxeris: quoniam quidem renouata plebs erit, in ea re maxime animum exercitato: ut colantur boni mores: concordia inter ueteres & nouos coaleſcat. ſed multo maximum bonum patriæ, ciuibus, tibi, liberis, poſtremo humanæ genti pepereris: ſi ſtudium pecuniæ, aut ſuſtuleris: aut quoad res feret, minueris. aliter neque priuata res, neq; publica, neque domi, neq; militiæ regi poteſt. nam ubi cupido diuitiarum inuaſit: neque diſciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum ſatis pollet: quin animus magis, aut minus mature, poſtremo tamen ſuccumbat. Sæpe iam audiui, qui Reges, quæ ciuitates, & nationes per opulentiam magna imperia amiſerint: quæ per uirtutem inopes cœperant. id adeo haud mirandum eſt. nam ubi bonus deteriorem diuitijs magis clarum, magiſq; acceptum uidet: primo æſtuat: multaq; in pectore uoluit. ſed ubi gloria honorem magis in dies, uirtutem opulentia uincit: animus ad uoluptatem à uero deficit. quippe gloria, induſtria alitur. ubi eam dempſeris: ipſa per ſe uirtus amara, atque aſpera eſt. Poſtremo ubi diuitiæ claræ habentur: ibi omnia bona uilia ſunt., Fides, probitas, pudor, pudicitia. nam ad uirtutem una & ardua uia eſt. ad pecuniam qua cuique lubet, nititur: & malis & bonis rebus ea creatur. Ergo in primis authoritatem pecuniæ demito: neque de capite, neque de honore ex copijs quiſquam magis, aut minus iudicauerit. ſi neque prætor, neque

conſul ex opulentia, uerum ex dignitate creetur. ſed de magiſtratu facile populi iudicium fit. iudices à paucis probari, regnum eſt ex pecunia legi, inhoneſtum: quare omnes primæ claſſis iudicare placet, ſed numero plures, quàm iudicant. neq; Rhodios, neque alias ciuitates unquam ſuorum iudiciorum pœnituit: ubi promiſcue diues & pauper, ut cuiq; ſors tulit, de maximis rebus iuxta, ac de minimis diſceptat. ſed de magiſtratibus creandis haud mihi quidem abſurde placet lex: quam C. Gracchus *in* Tribunatu *promulgauerat: ut ex confuſis quinque claſſibus ſorte centuriæ uocarentur. ita coæquantur dignitate, pecunia: uirtute anteire alius alium properabit. nec ego magna remedia contra diuitias ſtatuo. nam perinde omnes res laudantur, atq; appetuntur: ut earum rerum uſus eſt. malitia præmijs exercetur. ubi ea dempſeris: nemo omnium gratuito malus eſt.* Cæterum *auaritia bellua fera, immanis, intoleranda eſt: quo intendit, oppida, agros, fana, atque domos uaſtat: diuina cum humanis permiſcet: neq; exercitus, neque mœnia obſtant: quo minus ui ſua penetret: fama, pudicitia, liberis, patria, atque parentibus cunctos mortales ſpoliat. uerum ſi pecuniæ decus ademeris: magna illa uis auaritiæ facile bonis moribus uincetur. atque hæc ita ſeſe habere, tametſi omnes æqui, atq; iniqui memorent: tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum eſt. cuius ſi dolum caueris: alia omnia in procliui erunt. nam hi, ſi uirtute ſatis ualerent: magis æmuli bonorum, quàm inuidi eſſent. quia deſidia, et inertia, et ſtupor eos, atq; tor*

pedo inuaſit: ſtrepunt: obtrectant: alienam famam, ſuum dedecus exiſtimant. Sed quid ego plura, quaſi de ignotis memorem? M. *Bibuli fortitudo, atque animi uis in conſulatum erupit. hebes lingua, magis malus, quàm callidus ingenio. quid ille audeat? cui conſulatus maximum imperium maximo de decori fuit?* An L. *Domitij magna uis eſt? cuius nullum membrum a' flagitio, aut facinore uacat? lingua uana, manus cruentæ, pedes fugaces, quæ honeſte nominari nequeunt, inhoneſtiſſima.* Vnius *tamen* M. *Catonis ingenium uerſutum, loquax, callidum haud contemno. parantur hæc diſciplina græcorum. ſed uirtus, uigilantia, labor, apud græcos nulla ſunt.* Quippe *cum domi libertatem ſuam per inertiam amiſerint: cenſes ne eorum præceptis imperium haberi poſſe? reliqui de factione ſunt inertiſſimi nobiles: in qbus ſicut inſtituo, præter nomen nihil eſt additamenti.* L. *Poſthumus,* M. *Fauonius mihi uidentur quaſi magnæ nauis ſuperuacua onera eſſe: ubi ſalui peruenire uiſi ſunt. ſiquid aduerſi coortum eſt: de illis potiſſimum iactura fit: quia pretij minimi ſunt.* Quoniam *nunc, ut mihi uideor, de plebe renouanda, corrigendaq; diſſerui: de* Senatu, *quæ tibi agenda uidentur, dicam.* Poſtquam *mihi ætas, ingeniumq; adoleuit: haud ferme armis, atq; equis corpus exercui: ſed animum in literis, quod natura firmus erat, in laboribus, habui. atque ego in ea uita multa legendo, atque audiendo ita comperi: omnia regna, ciuitates, nationes uſque eo proſperum imperium habuiſſe: dum apud eos uera con*

ſilia ualuerunt. ubicunque gratia, timor uoluptas, ea corrupere: poſt paulo imminutæ opes: deinde ademptum imperiū: poſtremo ſeruitus impoſita eſt. equidem ego ſic apud animum meum ſtatuo: cuicunque in ſua ciuitate amplior, illuſtriorq́; locus, quā alijs eſt: ei magnam curam eſſe Reipublicæ. nam cæteris ſalua urbe tantummodo libertas tuta eſt. qui per uirtutem ſibi diuitias, decus, honorem, pepererunt: ubi paulum inclinata Resp. agitari cœpit: multipliciter animus curis, atque laboribus fatigatur: aut gloriam, aut libertatem, aut rem familiarem defenſat: omnibus locis adeſt: feſtinat: quanto in ſecundis rebus florentior fuit: tanto in aduerſis aſperius, magisq́; anxie agitat. Igitur ubi plebs Senatui, ſic ut corpus animo obedit: eiusq́; conſilia exequitur: patrum conſilia ualere decet. populo ſuperuacanea eſt calliditas. Itaque maiores noſtri cum bellis aſperrimus premerentur: equis, uiris, pecunia amiſſa nunquam defeſſi ſunt armati de imperio certare: non inopia ærarij, non uis hoſtium, non aduerſa res ingentem eorum animum ſubegit: quin quæ uirtute cœperant, ſimul cum anima retinerent. Atq; ea magis fortibus conſilijs, quàm bonis prælijs patrata ſunt. quippe apud illos una Resp. erat. ei conſulebant: factio contra hoſtes parabatur: corpus, atq; ingenium patriæ, nō ſuæ quiſque potentiæ exercitabat. at hoc tempore contra ea homines nobiles, quorum animos ſecordia, atq; ignauia inuaſit: ignari laboris, hoſtium, militiæ, domi factione inſtructi per ſuperbiam cunctis gentibus moderantur. itaq; patres, quorum conſilio antea dubia Resp. ſtabiliebatur: op-

preſſi ex aliena libidine huc,atq; illuc fluctuantes agitantur:interdum alia,deinde alia decernunt:uti eorum,qui dominantur,ſimultas,ac arrogantia fert:ita bonum,malumq; publicum exiſtimant. q̃ ſi aut libertas æqua omnium,aut ſententia obſcurior eſſet:maioribus opibus Reſp. & minus potens nobilitas eſſet. Sed quoniam coæquari gratiam omnium difficile eſt: quippe cum illis maiorum uirtus partam reliquerit gloriam,dignitatem,clientelas:cætera multitudo pleraq; inſcia:ſit ſententia eorum à metu libera.ita occulto ſibi quiſq; alterius potentia acrior erit. libertas iuxta bonis,& malis ſtrenuus, atq; ignauis optabilis eſt.uerum eam pleriq; metu deſerunt:ſtultiſſimi mortales,q̃ in certamine dubium eſt,quorſum accidat,id per inertiam in ſe,quaſi uicti recipiunt.Igitur duabus rebus confirmari poſſe Senatum puto: ſi numero auctus,per tabellam ſententiam feret.tabella obtentui erit:quo magis animo libero facere audeat.in multitudine & præſidij plus,& uſus amplior eſt. nam ferè his tempeſtatibus alij iudicijs publicis,alij priuatis ſuis,atque amicorum negotijs implicati, haud ſanè Reip.conſilijs adfuerunt.neque eos magis occupatio,quam ſuperba imperia diſtinuere.homines nobiles cũ paucis ſenatorijs,quos additamenta factionis habent,quæcunq; libuit probare,reprehendere, decernere,ea uti libido tulit,facere. uerum ubi numero Senatorum aucto per tabellam ſententiæ dicentur: illi ſuperbiam ſuam dimittent: ubi ijs obediendũ erit:quibus antea crudeliſſime imperitabant. Forſitan imperator perlectis literis,decernes,quem numerum Sena-

torum fieri placeat: quoque modo in multa, & uaria officia diſtribuatur: & quoniam iudicia primæ claſſis mittenda putem: quæ deſcriptio, qui numerus, in quoque genere futurus ſit. ea mihi omnia generatim deſcribere haud difficile factu fuit. ſed prius laborandum uiſum eſt de ſumma conſilij: idq; tibi probandum uerum eſſe. ſi hoc itinere uti decreueris: cætera in promptu erunt. Volo ego conſilium meum prudens, maximeq; uſui eſſe. nam ubicunque tibi res proſpere cedet: ibi mihi bona fama eueniet. ſed me illa magis cupido exercet: ut quocunque modo, & quamprimum Resp. adiuuetur. libertatem gloria clariorem habeo. Atque ego te oro, hortorq;, ne clariſſimus Imperator Gallica gente ſubacta, P. Romani ſummum, atque inuictum imperium tabeſcere uetuſtate, ac per ſummam ſecordiam dilabi patiaris. profecto ſi id accidat; neque tibi nox, neque dies curam animi ſedauerit: quin in ſomnijs exercitus furibundus, atq; amens alienata mente feraris. Nanque mihi pro uero conſtat, omnium mortalium uitam diuino numine inuiſi: neque bonum, neque malum facinus cuiſquam pro nihilo haberi. ſed ex natura diuerſa præmia bonos, malosq; ſequi. interea forte ea tardius procedũt. ſuus cuique animus ex conſcientia ſpem præbet. quod ſi tecum patria, atque parentes poſſent loqui: ſcilicet hæc tibi dicerent. O Cæſar, nos te genuimus fortiſſimi uiri in optima urbe decus, præſidiumq; nobis, hoſtibus terrorem: quæ multis laboribus, et periculis coeperamus: ea tibi naſcenti cum anima ſimul tradidimus: patriam maximam in terris, domum, famili-

amq́; in patria clariſſimam præterea bonas artes, honeſtas diuitias, poſtremo omnia honeſtamenta pacis, et præmia belli. pro his ampliſſimus beneficijs, non flagitium à te, neque malum facinus petimus: ſed uti libertatem euerſam reſtituas, qua re patrata, profecto per genteis omneis fama uirtutis tuæ uolitabit. nanq; hac tempeſtate tametſi domi, militiæq́; præclara facinora egiſti: tamen gloria tua cum multis uiris fortibus æqualis eſt. ſi uero urbem ampliſſimo nomine, et maximo imperio propè iam ab occaſu reſtitueris: quis te clarior, quis maior in terris fuerit? quippe ſi morbo iam, aut fato huic imperio ſecus accidat: cui dubium eſt quin per orbem terrarum uaſtitas, bella, cædes oriantur. quod ſi tibi bona libido fuerit patriæ, parentibus, gratificandi: poſteroq́; tempore Repu. reſtituta ſuper omnes mortales gloria agnita, tuaq́; unius mors uita clarior erit. Nam uiuos interdum fortuna, ſæpe inuidia fatigat. ubi anima naturæ ceſſit: demptis obtrectatoribus ipſa ſe uirtus magis magisq́; extollit.

Quæ mihi utiliſſima factu uiſa ſunt: quæq́; tibi uſui. fore credidi: quam pauciſſimis potui perſcripſi cæterum Deos immortales obteſtor: ut quocunque modo ages: ea res tibi Reiq́; Pub. proſpere eueniat.

CRISPI SALLVSTII IN M. T. CICERONEM ORATIO.

g Rauiter, & iniquo animo maledicta tua paterer M. Tulli: ſi te ſcirem iudicio magis, quàm morbo animi petulantia iſta uti. ſed quoniam in te neq; modum, neq; modeſtiam ullam animaduerto: reſpondebo tibi: ut ſi quam maledicendo uoluptatem cœpiſti: eam male audiendo amittas. Vbi querar? quos implorem P. C. diripi Rempublicam: atq; audaciſſimo cuiq; eſſe perfidiæ? an apud Populum romanum? qui ita largitionibus corruptus eſt, ut ſeſe, ac fortunas ſuas uenales habeat? An apud uos P. C. quorum authoritas turpiſſimo cuiq;, & ſceleratiſſimo ludibrio eſt? ubi M. Tullius leges, iudicia Populi R. defendit: atq; in hoc ordine ita moderatur: quaſi unus reliquus ex familia uiri clariſſimi Scipionis Africani, ac non reptitius, accitus, ac paulo ante inſitus huic urbi ciuis. An uero M. Tulli facta ac dicta tua obſcura ſunt? an nõ ita à pueritia uixiſti: ut nihil flagitioſum corpori tuo putares: quod alteri collibuiſſet? an ſcilicet iſtam immoderatam eloquentiam apud M. Piſonem non pudicitiæ iactura perdidiciſti? Itaque minime mirandũ eſt: ſi eam flagitioſe uenditas: quam turpiſſime paraſti. Verum, ut opinor, ſplendor domeſticus tibi animos attollit, uxor ſacrilega, ac periurijs delibuta, filia matris pellex, tibi iucundior, atque obſequentior, quàm parenti par eſt. domum ipſam tuam ui & rapinis, fu-

neſtam tibi ac tuis comparaſti: uidelicet, ut nos commonefacias, quàm conuerſa ſit: Reſp. tum in ea domo habitares homo flagitioſiſſime, quæ P. Craſſi uiri conſularis fuit. atq; hæc cum ita ſint: tamē Cicero ſe dicit in concilio Deorum immortalium fuiſſe: inde miſſum huic urbi, ciuibusq; cuſtodem abſque carnificis nomine: qui ciuitatis incommodum in gloriam ſuam ponit. quaſi uero non illius coniurationis cauſa fuerit conſulatus tuus: & iccirco Resp. diſiecta eo tempore, quo te cuſtodem habebat. ſed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ poſt conſulatum cum Terentia uxore de Rep. conſuluiſti: cum legis Plantiæ iudicia domi faciebatis: ex coniuratis alios pecunia condemnabas: cum tibi alius Thuſculanum, alius Pompeianā uillam ædificabat: alius domum emebat: qui uero nihil poterat, is erat calumniæ proximus: is aut domum tuam oppugnatum uenerat: aut inſidias Senatui fecerat: deniq; de eo tibi compertum erat. quæ ſi tibi falſa obijcio: redde rationem, quantum patrimonij acceperis: quid tibi litibus accreuerit: qua ex pecunia domum paraueris: Thuſculanum et Pompeianum infinito ſumptu ædificaueris: aut ſi retices: cui dubium poteſt eſſe: quin opulentiam iſtam ex ſanguine & uiſceribus ciuium paraueris? Verùm, ut opinor, homo nouus, arpinas, ex M. Craſſi familia, eius uirtutem imitatur: contemnit ſimultatem hominum nobilium: remp. caram habet: neq; terrore, neq; gratia commouetur: illud uero amicitiæ tantum, ac uirtutis eſt animi. immo uero homo leuiſſimus, ſupplex inimicis, amicis contumelioſus, modo harum, modo illarum partium,

fidus nemini, leuiſſimus Senator, mercœnarius patronus, cuius nulla pars corporis à turpitudine uacat: lingua uana: manus rapaciſſimæ: gula immenſa: pedes fugaces: quæ honeſte nominari non poſſunt, in honeſtiſſima. Atq; is cum eiuſmodi ſit: tamen audet dicere, O fortunatam natam me conſule Romam.

Te conſule fortunatam Cicero? immo uero infelicem, & miſeram: quæ crudeliſſimam proſcriptionem ciuium perpeſſa eſt: cum tu perturbata Repub. metu perculſos omnes bonos parêre crudelitati tuæ cogebas: cum omnia iudicia, omnes leges in tua libidine erát: cum tu ſublata lege Porcia, erepta libertate, omnium noſtrum uitæ, necisq; poteſtatem ad te unum reuocaueras. atq; parum eſt, quod impune feciſti: uerum etiã commemorando exprobras: neq; licet obliuiſci ſeruitutis ſuæ. egeris oro te Cicero: perfeceris quodlibet: ſatis eſt perpeſſos eſſe. etiam ne aures noſtras odio tuo onerabis? etiam ne moleſtiſſimis uerbis inſectabere? Cedant arma togæ: concedat laurea linguæ.

Quaſi uero togatus & non armatus, ea quæ gloriaris confeceris: atque inter te, Syllamq; dictatorem præter nomen imperij quidquam interfuerit. Sed quid ego plura de tua inſolentia commemorem? quem Minerua omnes artes edocuit: Iuppiter optimus maximus in concilio deorum admiſit: Italia exulem humeris ſuis reportauit. Oro te Romule Arpinas, qui egregia tua uirtute omnes paulos, Fabios, Scipiones ſuperaſti: quem tandem locum in hac ciuitate obtines? quæ tibi partes Reipub. placent? quem amicum quem inimicum habes? cui in ciuitate feciſti inſidias an-

rillares: quo iure, cum de exilio tuo Dyrrachio rediſti, eum ſequeris? quos Tyrannos appellabas: eorum nunc potentiæ faues? qui tibi ante optimates uidebantur: eoſdem nunc dementes ac furioſos uocas? Vatinij cauſam agis? de Sextio male exiſtimas? Bibulum petulantiſſimis uerbis lædis? Laudas Cæſarem? quem maxime odiſti, ei maxime obſequeris? aliud ſtans, aliud ſedens de Rep. ſentis? his maledicis? illos odiſti? leuiſſime transfuga, neque in hac, neq; in illa parte fidem habes?

M. T. CICERONIS IN CRISPVM SALLVSTIVM RESPONSIO.

A demum magna uoluptas eſt Criſpe Salluſti, æqualem, ac parẽ uerbis uitam agere: neq; quidquam tam obſcœnum dicere: qui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpondeat: ut omnis oratio moribus conſonet. neq; enim, qui ita uiuit ut tu: aliter ac tu loqui poteſt: neq; qui tam illoto ſermone utitur: uita honeſtior eſt. Quo me uertã P. conſcripti? unde initium ſumã? maius enim mihi dicendi onus imponitur: quo notior eſt uterque noſtrum. quod aut ſi de mea uita, atq; actibus huic conuitiatori reſpondero: inuidia gloriam conſequetur: aut ſi huius facta, mores, omnem ætatem nudauero: in idem uitium incidam procacitatis, quod huic obijcio. Id uos ſi forte offendimini: iuſtius huic, quam mihi ſuccenſere debetis: qui initium introduxit. ego

dabo operam, ut & pro me minimo cum faſtidio reſpondeam: & in hunc minime mentitus eſſe uidear. ſcio me P. C. in reſpondendo non habere magnam expectationem: quod nullum uos ſciatis nouum crimen in Salluſtium audituros: ſed omnia uetera recogituros: quis & meæ & ueſtræ iam, & ipſius aures calent. uerum eo magis odiſſe debetis hominem. qui ne incipiens quidem peccare, minimis rebus poſuit rudimentum: ſed ita ingreſſus eſt: ut neque ab alio uinci poſſit: neq; ipſe ſe omnino reliqua ætate præterire. Itaq; nihil aliud ſtudet, niſi ut lutulentus ſus, cum quo uis uolutari. longe uero fallitur opinione. non enim procacitate linguæ, uitæ ſordes eluuntur. ſed eſt quædam calumnia, quam unuſquiſq; noſtrum teſtante animo ſuo fert, de eo, quod falſum crimen bonis obiectat. quod ſi uita iſtius memoriam uicerit, aliam P. C. non ex oratione, ſed ex moribus ſuis ſpectare debetis. Iam dabo operam quammaxime potero, ut breue id faciam. Neque hæc altercatio noſtra uobis inutilis erit Patres conſcripti. plerunque enim Reſp. priuatis creſcit inimicitijs: ubi nemo ciuis, qualis ſit uir, poteſt latere. Primum igitur, quoniam omnium maiores Criſpus Salluſtius ad unum exemplum, & regulam quærit: uelim mihi reſpondeat, nunquid ij, quos protulit, Scipiones & Metelli ante fuerint, aut opinionis, aut gloriæ, quàm eos res geſtæ ſuæ, & uita innocentiſſeme acta commendauit? quod ſi hoc fuit illis initium nominis, & dignitatis: cur non æque de nobis exiſtimetur? cuius & res geſtæ illuſtres ſunt: & uita integerrime acta. quaſi uero tu ſis

ab illis uiris Salluſti ortus. q ſi eſſes, nonnullos iam tuæ turpitudinis pigeret. ego meis maioribus uirtute mea præluxi: ut ſi prius noti non fuerint: à me accipiant initium memoriæ ſuæ. tu tuis uita, quam turpiter egiſti, magnas offudiſti tenebras: ut etiam ſi fuerint egregij ciues: certe uenerint in obliuionem. quare noli mihi antiquos uiros obiectare. ſatius eſt enim me meis rebus geſtis florere: quam maiorum opinione niti: & ita uiuere: ut ego ſim poſteris meis nobilitatis initium, & uirtutis exemplum. neque me cum ijs conferri decet P. C. qui iam deceſſerunt: omniq; odio carent & inuidia: ſed cum ijs: qui mecum unà in Rep. uerſati ſunt. ſed ſi fuerim, aut in honoribus petendis nimis ambitioſus: non hanc dico popularem ambitionem, cuius me principem confiteor: ſed illam per nitioſam contra leges, cuius primos ordines Salluſtius duxit: aut in gerendis magiſtratibus, aut in uindicandis maleficijs tam ſeuerus: aut in tuenda Rep. tam uigilans, quam tu proſcriptionem uocas: credo quod nō omnes tui ſimiles incolumes in hac urbe uixiſſent: at quanto meliore loco Reſp. ſtaret: ſi tu par ac ſimilis ſceleſtorum ciuium unà cum illis adnumeratus eſſes. an ego tunc falſo ſcripſi Cædant arma togæ? qui togatus armatos, & pace bellum oppreſſi? an illud mentitus ſum, Fortunatam natam me conſule Romam qui tantum inteſtinum bellum, & domeſticum urbis incendiū extinxi? neq; te tui piget homo leuiſſime? cum ea culpas: quæ in hiſtorijs mihi gloriæ ducis. An turpius eſt P. C. ſcribentem mentiri? quam illum palàm hoc ordine dicentem? nam quod ætatem increpui-

ſti: tantum me abeſſe puto ab impudicitia, quantum tu á pudicitia. Sed quid ego de te plura quærar? quid enim mentiri turpe duces, qui mihi auſus ſis eloquentiam ut uitium obijcere: cuius ſemper nocens eguiſti patrocinio? an ullum exiſtimas poſſe fieri ciuem egregium, qui non his artibus & diſciplinis ſit eruditus? an ulla alia putas eſſe rudimenta, & incunabula uirtutis: quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? ſed minime mirum eſt P. C. ſi homo, qui deſidiæ ac luxuriæ plenus ſit, hæc ut noua, atque inuſitata miratur. Nam quod iſta inuſitata rabie petulanter in uxorem, & in filiam meam inuaſiſti: quæ facilius mulieres ſe á uiris abſtinuerunt, quam tu uir á uiris: ſatis docte ac perite feciſti. non enim me ſperaſti mutuam tibi gratiam relaturum: ut uiciſſim tuas compellarem. unus enim ſatis es materiæ habens: neq; quicquam turpius eſt domi tuæ quam tu. Multum uero te opinio fallit: qui mihi putaſti parare inuidiam ex mea re familiari: quæ multo mihi minor eſt, quam habere dignus ſim. Atq; utinam ne tanta quidem eſſet, quanta eſt: ut potius amici mei uiuerent: quam ego teſtamentis eorum locupletior eſſem. Ego fugax Criſpe Salluſti? furori tribuni plebis ceſſi. utilius duxi, quamuis fortunam unus experiri: quam uniuerſo populo Ro. ciuilis eſſem diſſenſionis cauſa. qui poſtea, quam ille ſuum annum in Rep. perbacchatus eſt: omniaq; quæ commouerat, pace & otio reſederunt: hoc ordine reuocante, atque ipſa Repu. manu trahente me, reuerti. qui mihi dies ſi cum omni reliqua uita conferatur: animo quidem meo ſuperet: cum

uniuerſi uos,

uniuerſi uos, populusq́; Ro. frequens aduentu meo gratulatus eſt. tanti me fugacem, mercenarium patronum hi eſtimauerunt. neq; Hercule mirum eſt: ſi ego ſemper iuſtas omnium amicitias exiſtimaui. non enim uni priuatim ancillatus ſum: neque me addixi: ſed quantum quiſque Reip. ſtuduit, tantum mihi fuit, aut amicus, aut inimicus. ego nihil plus uolui ualere quam pacem. multi priuatorum audacias nutrierũt. ego nihil timui, niſi leges. multi arma ſua timeri uoluerunt. ego nunquam uolui quicquam poſſe niſi pro uobis. multi ex uobis potentia freti, in uos ſuis uiribus abuſi ſunt: Itaque non eſt mirum ſi nullius amicitia uſus ſum, qui non perpetuo Reip. amicus fuit. neque me pœnitet, ſi aut petenti Vatinio reo patrocinium pollicitus ſum: aut Sextij inſolentiam repreſſi: aut Bibuli patientiam culpaui: aut uirtutibus Cæſaris ffaui. hæ laudes egregij ciuis & unicæ ſunt. quæ ſi tu mihi ut uitia obijcis: temeritas tua reprehendetur: non mea uitia culpabuntur. Plura dicerem: ſi apud alios mihi eſſet dicendum P. C. non apud uos: quos ego habui omnium actionum mearum monitores. ſed ubi rerum teſtimonia adſunt: quid opus eſt uerbis? Nunc ad te ut reuertar, Salluſti: patremq́; tuum prætercam: qui ſi nunquam in uita ſua peccauit: tamen maiorem iniuriam Reip. facere non potuit: quã quod te talem filium genuit. neq; tu ſiqua in pueritia peccaſti, exequar: ne parentem tuum uidear accuſare: qui eo tempore ſummam tui poteſtatem habuit. ſed qualem adoleſcentiam egeris. hac enim demonſtrata facile intelligitur, quam petulanti pueritia, tam impudicus et pro-

ætx adoleueris. poſtea, quam immenſæ gulæ, impudiſſimi corporis quæſtus, ſufficere non potuit: & ætas tua iam ad ea patienda, quæ alteri facere collibuiſſet, exoleuerat: cupiditatibus infinitis efferebaris: ut quæ ipſe corpori tuo turpia non duxiſſes, in alijs experireris. ita non eſt facile reputare P. C. utrum inhoneſtioribus corporis partibus rem quæſierit, an amiſerit. domum paternam uiuo patre turpiſſime uenalem habuit. uendidit. & cuiquam dubium poteſt eſſe, quin mori coegerit eum: quo hic nondum mortuo pro hærede geſſerit omnia. neq; pudet eum à me quærere, quis in P. Craſſi domo habitet: cum ipſe reſpondere non queat, quis in ipſius habitet paterna domo. At Hercule lapſus ætatis tyrocinio, poſtea ſe correxit. non ita eſt. ſed abijt in ſodalitium ſacrilegij Nigdiani: bis iudicis ad ſubſellia attractus, extrema fortuna ſtetit: & ita diſceſſit: ut non hic innocens eſſe, ſed iudices peieraſſe exiſtimarentur. Primum honorem in quæſtura adeptus, hunc locum, & hunc ordinem deſpectum reddidit: cuius aditus ſibi quoque ſordidiſſimo homini patuiſſet. Itaque timens ne facinora eius clam uos eſſent: cum omnibus matribus familiarum opprobrio eſſet: confeſſus eſt uobis audientibus adulterium: neque erubuit ora ueſtra. Vixeris ut libet Salluſti: egeris, quæ uolueris: ſatis ſit unum te tuorum ſcelerum conſcium eſſe: noli nobis langorem & ſoporem nimium exprobrare. ſumus diligentes in tuenda pudicitia uxorum noſtrarum: ſed ita experrecti non ſumus: ut à te cauere poſſimus. audacia tua uincit ſtudia noſtra. Et quod hunc mouere poſ

ſit P. C. factum ac dictum turpe? quem non puduit palàm uobis audientibus adulterium confiteri? quod ſi nihil pro me tibi reſpondere uoluiſſem: ſed illud cenſorium elogium Appij Claudij, et L. Piſonis integerrimorum uirorum, quo uſus eſt quiſque eorum: pro lege palàm uniuerſis recitarem: non'ne tibi uiderer æternas inurere maculas: quas reliqua uita tua eluere non poſſit. neque poſt illum delectum Senatus te unquam uidimus: niſi forte in ea te caſtra conieciſti: quo omnis ſentina Reip. confluxerat. At idem Salluſtius, qui in pace ne Senator quidem manſerat: poſtea quam Reſp. armis oppreſſa eſt: & idem uictores, qui exules reduxit: in Senatum poſt quæſturam eſt reductus. quem honorē ita geſſit: ut nihil uenale nō in eo habuerit: cuius aliquis emptor fuerit. ita igitur egit: ut nihil non æquū, ac uerum duxerit, quod ipſi facere collibuiſſet: neque aliter uexauit: ac debuit, ſiquis prædæ loco accepiſſet magiſtratum. Peracta quæſtura, poſteaquam magna pignora eis dederat: cum quibus ſimilitudine uitæ ſe coniunxerat: unus iam ex illo grege uidebatur. eius enim partis exemplar erat Salluſtius. quo tanquam in unam uoraginem, cœtus omniū uitiorum excęſſerat. quicquid impudicorum, Cylonū, parricidarum, ſacrilegorum, debitorum fuit, in urbe, municipijs, colonis, Italia tota, ſicut in fretis, ſubſederant, nominis perditi, ac notiſſimi, nulla in parte caſtris apti, niſi licentia uitiorum, & cupiditate rerum nouarum. At poſteaquam prætor eſt factus: modeſte ſe geſſit & abſtinenter. non'ne ita prouinciam uaſtauit? ut nihil neque paſſi ſint, neque

expectarint grauius ſocij noſtri in bello, quam experti ſunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? unde tantum hic exhauſit: quantum potuit, aut fide nominum traijci: aut in naues contrudi. tantum inquam P.C. exhauſit: quantum uoluit. ne cauſam diceret, ſeſtertio duodecies cum Cæſare paciſcitur. quod ſi quippiã eorum falſum eſt: his palàm refelle. unde tu, qui modo ne paternam quidem domum redimere potueris: repente tanquam ſomnio beatus, hortos pretioſiſſimos, uillam Tiburti C. Cæſaris, reliquas poſſeſſiones paraueris. neque piguit quærere, cur ego P. Craſſi domum emiſſem: cum tu ueteris uillæ dominus ſis: cuius paulo ante fuerat Cæſar. modo inquam patrimonio non comeſo, ſed deuorato, quibus rationibus repente factus es, tam affluens, & tam beatus? nam quis te faceret hæredem? quem ne amicum quidem ſuum ſatis honeſtum quiſquam ſibi ducat: niſi ſimilis ac par tui. At Hercule egregia facta maiorum tuorum te extollunt. quorum ſiue tu ſimilis es: ſiue illi tui: nihil ad omnium ſcelus, ac nequitiam addi poteſt. Verum, ut opinor, honores tui te faciunt inſolentem. tu Criſ. Salluſti, tantidem putas eſſe, bis Senatorem, & bis, quæſtorem fieri: quod bis conſularem, & bis triumphalem. Carere debet omni uitio, qui in alterum dicere paratus eſt. is demum maledicit: qui non poteſt uerum ab altero audire. Sed tu omnium. menſarum aſſecla, omnium cubiculorum in ætate pellex, & idem poſtea adulter, omnis ordinis turpitudo es, & ciuilis belli memoria. quid enim grauius pati potuimus? quam quod te incolumem in hoc ordine uideamus? deſine bonos petulan

tiſſimâ conſectari lingua: deſine morbo procacitatis iſto uti: deſine ununquēque moribus tuis æſtimare. his moribus amicum tibi facere non potes. uideris uelle inimicum habere. Finem dicendi faciam P. C. Sæpe enim uidi grauius offendere animos auditorum eos: qui aliena flagitia aperte dixerunt: quam eos, qui commiſerunt. mihi quidem ratio habenda eſt, nō quid Salluſtius merito debeat audire: ſed ut ea dicam ſi qua ego honeſte effari poſſum.

IN L. CATILINAM IN SE-
NATV. ORATIO
PRIMA.

q

Vouſq; tandem abutere Catilina pa-
tientia noſtra? quandiu nos etiam fu
ror iſte tuus eludet? quẽ ad finem ſe
ſe effrenata iactabit audaci.a? nihil ne
te nocturnum præſidiũ palatij? ni-
hil urbis uigiliæ? nihil timor populi? nihil concur-
ſus bonorum omnium? nihil hic munitiſſimus haben-
di Senatus locus? nihil horum ora, uultuſq; mouerũt?
patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam iam horum
omnium conſcientia teneri coniurationem tuam nõ ui
des? quid proxima, qđ ſuperiore nocte egeris: ubi fue
ris: quos conuocaueris: quid conſilij cœperis: quem no
ſtrum ignorare arbitraris? O´ tempora: O´ mores. Se-
natus hæc intelligit: Cõſul uidet: hic tamen uiuit. ui-
uit? immo uero etiam in Senatum uenit: fit publici
conſilij particeps: notat, & deſignat oculis ad cædem
unumquenq; noſtrum. nos autem uiri fortes ſatisface
re Reip. uidemur: ſi iſtius furorem, ac tela uitemus. ad
mortem te Catilina duci iuſſu conſulis iam pridẽ o-
portebat: in te conferri peſtem iſtam: quam tu in nos
omnes iam diu machinaris. an uero uir ampliſſimus
P. Scipio Pontifex maximus Tyberium Gracchum me
diocriter labefactantem ſtatum Reip. priuatus interfe
cit? Catilinam orbem terræ cæde, atq; incendijs uaſta
re cupientem nos Conſules perferemus? nam illa nimis
antiqua prætereo: quod Q. Seruilius hala Sp. Me-

lium nouis rebus ſtudentem manu ſua occidit. Fuit, fuit iſta quõdã in hac Rep. uirtus: ut uiri fortes acrioribus ſupplicijs ciuem pernicioſum, quàm acerbiſſimũ hoſtem coercerent. habemus enim ſenatus conſultum in te Catilina uehemens, & graue. non deeſt Reip. conſilium, neq; authoritas huius ordinis. nos, nos, dico aperte, Conſules deſumus. Decreuit quondam Senatus: ut L. Opimius Conſ. uideret, nequid Reſp. detrimenti caperet. nox nulla interceſſit. interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones, C. Gracchus clariſſimo patre natus, auis, maioribus: occiſus eſt cum liberis M. Fuluius Cõſularis. Simili ſenatus conſulto C. Mario & L. Valerio conſſ. permiſſa eſt Reſpublica. num unum diem poſtea L. Saturninum Tribunum plebis, et C. Seruilium mors, ac Reip. pœna remorata eſt? at nos uigeſimum iam diem patimur hebeſcere aciem horum authoritatis. habemus enim huiuſmodi Senatus Conſultum, ueruntamen incluſum in tabulis, tanquam in uagina reconditum: quo ex Senatus conſulto confeſtim te interfectum eſſe Catilina conuenit. uiuis: et uiuis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Cupio P. C. me eſſe clementem: cupio in tantis Reip. periculis non diſſolutum uideri. ſed iam me ipſum inertiæ, nequitiæq; condemno. caſtra ſunt in Italia contra Remp. in Hetruriæ faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem caſtrorũ Imperatorẽ, ducemq; hoſtiũ intra mœnia, atq; adeo in Senatu uidetis, inteſtinam aliq̃ quotidie perniciem Reip. molientem. Si te iam Catilina comprehendi, ſi interfici iuſſero: credo erit uerendum

dũ mihi:ne hoc potius omnes boni ſerius à me, quàm quiſquam crudelius, factum eſſe dicant. Verum ego hoc, quod iam pridem factum eſſe oportuit: certa de cauſa nondum adducor ut faciam. tum deniq; interficiam te: cum iam nemo tam improbus tam perditus, tam tui ſimilis inueniri poterit: qui id non iure factum eſſe fateatur. Quandiu quiſquam erit: qui te defendere audeat: uiues: & uiues ita, ut nunc uiuis, multis meis, & firmis præſidijs oppreſſus: ne commouere te contra Remp. poſſis. multorum te etiam oculi & aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur, atq; cuſtodient. Etenim quid eſt Catilina, quod iam amplius expectes? ſi neq; nox tenebris obſcurare cœtus nefarios: nec priuata domus parietibus continere uocem coniurationis tuæ poteſt: ſi illuſtrantur: ſi erumpunt omnia. muta iam iſtam mentem: mihi crede: obliuiſcere cædis atq; incendiorũ: teneris undiq;: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia. quæ etiã mecum licet recognoſcas. Meminiſti ne me ante diem XII Cal. nouemb. dicere in Senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet ante diem VIII Cal. nouembris, C. Manlium audaciæ Satellitem, atq; adminiſtrum tuæ. num me fefellit Catilina nonmodo res tanta, tam atrox, tam incredibilis? uerũ id, quod multo magis eſt admirandum, dies? dixi ego idem in Senatu cædem te optimatum contuliſſe in ante diem V Cal. nouembris: tum cum multi principes ciuitatis romæ non tam ſui conſeruandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorum cauſa profugerunt. num inficiari potes te illo ipſo die meis præſidijs, mea diligentia cir

cunclusum, commouere te contra Remp. non potuiſſe? cum tu diſceſſu cæterorum, noſtra tamen, qui reman ſiſſemus: cæde te contentum eſſe dicebas? quid? cum te Præneſte Cal. ipſis nouembris occupaturum nocturno impetu eſſe confideres? ſenſiſti ne illam coloniam meo iuſſu, meis præſidijs, cuſtodijs, uigilijs eſſe munitam? nihil agis: nihil moliris: nihil cogitas: quod ego non modo non audiã: ſed etiam uideã: planéq; ſentiam. re cognoſce tandem mecum noctem illam ſuperiorem: iam intelliges multo me uigilare acrius ad ſalutem, quàm te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori nocte ueniſſe inter falcarios, non agam obſcure, in M. Lec cæ domum: conueniſſe eodem complures eiuſdem amen tiæ, ſcelerisq; ſocios. num negare audes? quid taces? con uincam, ſi negas. uideo enim eſſe hic in Senatu quoſ dam: qui tecum unà fuerũt. O dij immortales, ubi nam gentium ſumus? quam Remp. habemus? in qua ur be uiuimus? hic, hic ſunt in noſtro numero P. C. in hoc orbis terræ ſanctiſſimo, grauiſſimoq; conſilio: qui de noſtro omnium interitu, qui de huius urbis atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. hoſce ego uideo conſul: & de Rep. ſententiam rogo: & quos ferro tru cidari oportebat: eos nondum uoce uulnero. Fuiſti igi tur apud Leccam ea nocte Catilina: diſtribuiſti partes Italiæ: ſtatuiſti quo quenq; proficiſci placeret: delegiſti quos Romæ relinqueres: quos tecum educeres: deſcri pſiſti urbis partes ad incendia: confirmaſti te ipſum iã eſſe exiturum: dixiſti paululum tibi eſſe etiam nunc moræ: quod ego uiuerem: reperti ſunt duo Equites ro mani: qui te iſta cura liberarent: & ſe illa ipſa nocte

paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pol licerentur. haec ego omnia, uix dum etiam cœtu ueſtro dimiſſo, comperi: domum meam maioribus præſidiis muniui: atq; firmaui: excluſi eos, quos tu ad me ſalutatū mane miſeras: cum illi ipſi ueniſſent: quos ego iá multis, ac ſummis uiris ad me id temporis uenturos eſſe prædixeram. Quæ cum ita ſint Catilina: perge quo cœpiſti: egredere aliquando ex urbe: patēt portæ: proficiſcere. nimium diu te imperatorem tua illa Malliana caſtra deſiderant: educ tecum omnes tuos. ſi minus: quamplurimos. purga urbem. magno me metu liberabis: dummodo inter me atq; te murus interſit. nobiſcum uerſari iam diutius non potes. non feram: non patiar: non ſinam. Magna diis immortalibus habenda eſt gratia: atq; huic ipſi Ioui Statori antiquiſſimo cuſtodi huius urbis: quod hanc tam tetrā, tam horribilem, tamq; infeſtā Reip. peſtem totiens iā effugimus. non eſt ſæpius in uno homine ſumma ſalus piclitanda reipublicæ. quandiu mihi conſuli deſignato Catilina inſidiatus es: non publico me præſidio, ſed priuata diligentia defendi. cum proximus comitiis conſularibus me conſulem in cāpo, & competitores tuos interficere uoluiſti: cópreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio, & copiis, nullo tumultu publice concitato. deniq; quotienſcunq; me petiſti: per me tibi obſtiti: quanq̄ uidebam, perniciem meam cum magna calamitate Reip. eſſe coniunctam. nunc iam aperte Remp. uniuerſam petis: templa deorum immortalium, tecta urbis, uitam omnium ciuium, Italiam deniq; totam, ad exitium, & uaſtitatem uocas. quare, quoniam id

quod primum, atq; huius Imperij, diſciplinæq; maiorum proprium eſt: facere non audeo: faciam id, quod eſt ad ſeueritatem lenius: ad communem ſalutem utilius. nā ſi te interfici iuſſero: reſidebit in Rep. reliqua coniuratorum manus. ſin tu (quod te iam dudum hortor) exieris: exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna, & pernicioſa ſentina reipublicæ. quid eſt Catilina? num dubitas id me imperante facere: quod iam tua ſponte faciebas? exire ex urbe Conſul hoſtem iubet: interrogas me, num in exilium? non iubeo: ſed ſi me conſulis, ſuadeo. quid eſt enim Catilina? quod te iā in hac urbe delectare poſſit? in qua nemo eſt extra iſtam coniurationem perditorum hominum, qui te nō metuat: nemo, qui non oderit. quæ nota domeſticæ turpitudinis non inuſta uitæ tuæ eſt? quod priuatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adoleſcentulo, quē corruptelarum illecebris irretiſſes: non ad audaciam ferrum, ad libidinem facem prætuliſti? quid uero nuper? cum morte ſuperioris uxoris nouis nuptijs domum uacuam feciſſes: non'ne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti? quod ego prætermitto: & facile patior ſileri: ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas aut extitiſſe: aut non uindicata eſſe uideatur. prætermitto ruinas fortunarum tuarum: quas omnes impendere tibi proximis idibus ſenties. ad illa uenio: quæ nō ad priuatam ignominiā uitiorum tuorum, non ad domeſticam tuam difficultatem, ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad

omnium noſtrum uitam, ſalutemq́; pertinent. poteſt ne tibi huius uitæ hæc lux Catilina, *aut huius cœli ſpiritus eſſe iucundus? cum ſcias eſſe horum neminem: qui neſciat te pridie* Cal. Ian. Lepido, *&* Tullo *conſ. ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum, et principum ciuitatis interficiendorum cauſa parauiſſe? ſceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam* Reip. *obſtitiſſe?* Ac *iam illa omitto: neq; enim ſunt aut obſcura: ut non multa poſt commiſſa. quotiens tu me deſignatum, quotiens me* Con*ſulem interficere uoluiſti? quot ego tuas petitiones ita coniectas, ut uitari poſſe non uiderentur, parua quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugi? nihil agis: nihil aſſequeris: nihil moliris: quod mihi latere ualeat in tempore. neq; tamen conari, ac uelle deſiſtis.* Q*uotiens iam, quotiens iam tibi extorta eſt ſica iſta de manibus? quotiens uero excidit caſu aliquo? & elapſa eſt? tamen ea carere diutius non potes. quæ quidem quibus abs te initiata ſacris, ac deuota ſit, neſcio: quod eam neceſſe putas in conſulis corpore defigere.* Nunc *uero quæ tua eſt iſta uita. ſic enim iam tecum loquar nō ut odio permotus eſſe uidear: quo debeo: ſed ut miſericordia, quæ tibi nulla debetur. ueniſti paulo ante in* Senatum. *quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac neceſſarijs ſalutauit? ſi hoc poſt hominum memoriam contigit nemini: uocis expectas contumeliam: cum ſis grauiſſimo iudicio taciturnitatis oppreſſus? quid? quod aduentu tuo iſta ſubſellia uacua facta ſunt? quid? quod omnes* Conſulares, *qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt: ſimulatq; aſſediſti,*

partem iſtam ſubſelliorum nudam atq; inanem reliquerunt? quo tandem animo tibi ferendum putas? ſerui me hercle mei ſi me iſto pacto metuerent: ut te metuunt omnes ciues tui: domum meam relinquendam putarem. tu tibi urbem non arbitraris? & ſi me meis ciuibus iniuria ſuſpectum tá grauiter, atq; infenſum uiderem: carere me aſpectu ciuium, quàm infeſtis omnium oculis conſpici mallem. tu cum conſcientia ſcelerum tuorum agnoſcas odium omnium iuſtum, & iam tibi diu debitum: dubitas, quorum mentes ſenſusq; uulneras: eorum aſpectum præſentiamq; uitare? ſi te parentes timerent, atq; odiſſent tui: neque eos ulla ratione placare poſſes: ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes. nunc te patria, quæ communis eſt omnium noſtrum parens, odit: ac metuit: & iam diu te nihil iudicat, niſi de parricidio ſuo cogitare: huius tu neq; authoritatem uerebere? neq; iudicium ſequere? neque uim pertimeſces? Quæ tecum Catilina ſic agit: & quodammodo tacita loquitur. Nullum iam tot annos facinus extitit niſi per te: nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum ciuium neces, tibi uexatio, direptioq; ſociorum impunita fuit, ac libera: tu non ſolum ad negligendas leges, et quæſtiones, uerũ etiã ad deuincendas, perfringendasq; ualuiſti. ſuperiora illa, quanquam ferenda non fuerunt: tamen ut potui, tuli. nunc uero me totam eſſe in metu propter unum te: quicquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum uideri contra me conſilium iniri poſſe: quod à tuo ſcelere abhorreat: non eſt ferendum. Quamobrem diſcede: atque hunc mihi timorem eripe: ſi uerus: ne oppri-

mar. ſin falſus: ut tandem aliquando timere deſinam. Hæc ſi tecum ut dixi patria loquatur: non'ne impetrare debeat? etiam ſi uim adhibere non poſſit? qd? quod tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? quid? quod uitandæ ſuſpicionis cauſa, apud M. Lepidum te habitare uelle dixiſti? à quo non receptus, etiam ad me uenire auſus es: atq; domi meæ te aſſeruari rogaſti? cum à me quoq; id reſponſum tuliſſes: me nullo modo poſſe iiſdẽ parietibus tuto eſſe tecum: qui magno in periculo eſſẽ: quod iiſdem mœnibus contineremur: ad Q. Metellum prætorem ueniſti. à quo repudiatus ad ſodalem tuum, uirum optimum, M. Marcellum demigraſti: quem tu uidelicet & ad cuſtodiendum te diligentiſſimum, & ad ſuſpicandum ſagaciſſimum, & ad uindicandum fortiſſimum fore putaſti. ſed quàm longe uidetur à carcere, atque à uinculis abeſſe debere: qui ſeipſum iam dignum cuſtodia iudicauerit? Quæ cum ita ſint Catilina: dubitas, ſi emori æquo animo non potes: abire in aliquas terras? & uitam iſtam multis ſupplicijs iuſtis debitiſq; ereptam, fugæ, ſolitudiniq; mandare? Refer inquis ad Senatum: id enim poſtulas: et ſi hic ordo ſibi placere decreuerit, te ire in exilium: obtemperaturum te eſſe dicis. non referam id, quod abhorret à meis moribus: ſed tamẽ faciam, ut intelligas qd hi de te ſentiant. Egredere ex urbe Catilina: libera Remp. metu: in exilium, ſi hanc uocem expectas, proficiſcere. quid eſt Catilina? ecquid attendis, ecquid animaduertis horum ſilentium? patiuntur: tacent. quid expectas authoritatem loquentium: quorum uoluntatem tacitorum perſpicias?

At ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo, P. Sextio, ſi fortiſſimo uiro, M. Marcello dixiſſem: iam mihi Conſuli hoc ipſo in templo iure optimo Senatus uim & manus intuliſſet. de te autem Catilina cum quieſcunt: probant: cum patiuntur: decernunt: cum tacent: clamant. neq; hi ſolum, quorum tibi authoritas eſt uidelicet cara, uita uiliſſima: ſed etiam illi Equites Ro. honeſtiſſimi atq; optimi uiri, cæteriq; fortiſſimi ciues: qui circunſtant Senatum: quorum tu & frequentiam uidere, & ſtudia perſpicere, et uoces paulo ante exaudire potuiſti. quorum ego uix abs te iam diu manus ac tela contineo. eoſdem facile adducam: ut te hæc, quæ iam pridem uaſtare ſtudes, relinquentem, uſq; ad portas proſequantur. quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exilium cogites? utinam tibi iſtam mentem dij immortales donarent. tametſi uideo: ſi mea uoce ire in exilium animum induxeris: quanta tempeſtas inuidiæ nobis, ſi minus in præſens tempus recenti memoria ſcelerū tuorum, at in poſteritatem impendeat: ſed eſt mihi tanti: dummodo iſta tua priuata ſit calamitas: & à Reip. periculis ſeiungatur. ſed tu ut uitijs tuis commouere: ut legum pœnas pertimeſcas: ut tēporibus Reip. concedas: nō eſt poſtulandum. neq; enim Catilina is es: ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocarit. Quamobrem, ut ſæpe iam dixi, proficiſcere: ac ſi mihi inimico, ut prædicas, tuo cōflare uis inuidiā: recta perge in exilium. uix feram ſermones hominū: ſi id feceris: uix molem iſtius inuidiæ, ſi in exi-

lium ieris iuſſu conſulis: ſuſtinebo. ſin autem ſeruire meæ laudi, & gloriæ mauis: egredere cum importuna ſceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita perditos ciues: ſecerne te à bonis: infer patriæ bellum: exulta impio latrocinio: ut à me non eiectus ad alienos, ſed inuitatus ad tuos iſſe uidearis. quanquam quid ego te inuitem? à quo iam ſciam eſſe præmiſſos: qui te ad forum Aurelium præſtolarentur armati: ſciam pactam, et conſtitutam cum Manlio diem: à quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus pernicioſam eſſe confido, et funeſtam futuram: cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum conſtitutum fuit: ſciam eſſe præmiſſam. tu ut illa diutius carere poſſis? quam uenerari ad cædem proficiſcens ſolebas: à cuius altaribus ſæpe iſtam dextram impiam ad necem ciuium tranſtuliſti. Ibis tandem aliquando, quo te iam pridem tua iſta cupiditas effrenata, ac furioſa rapiebat. neq; enim tibi hæc res affert dolorem: ſed quandam incredibilem uoluptatem. ad hanc te amentiam natura peperit: uoluntas exercuit: fortuna ſeruauit. nunquam tu nonmodo ocium, ſed ne bellum quidem, niſi nefarium concupiſti. nactus es ex perditis, atq; ab omni nonmodo fortuna, uerum etiam ſpe derelictis conflatam improborum manum. hic tu quà lætitia perfruere? quibus gaudijs exultabis? quanta in uoluptate bacchabere? cum in tanto numero tuorum neq; audies uirum bonum quenquam: neq; uidebis. Ad huius uitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: iacere humi nonmodo ad obſidendum ſtuprum, uerum etiam ad facinus obeundum: uigilare non ſolum ad

inſidiandum

inſidiandum ſomno maritorum, uerum etiam bonis occiſorum. habes ubi oſtentes tuam illam præclaram patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium: quibus te breui tempore confectum eſſe ſenties. tantum profeci tum, cum te à Conſulatu reppuli: ut exul potius tentare, quàm Conſul uexare Remp. poſſes: atq; ut id, quod eſſet à te ſcelerate ſuſceptum: latrocinium potius, quàm bellum nominaretur. Nunc ut à me P. C. quandam propè iuſtam patriæ querimoniã deteſter: ac deprecer: percipite quæſo diligenter quæ dicam: & ea penitus animis ueſtris mentibusq; mandate. Etenim ſi mecum patria, quæ mihi uita mea multo eſt carior: ſi cuncta Italia, ſi omnis Reſp. loquatur: M. Tulli quid agis? tu ne eum, quem eſſe hoſtem cõperiſti: quem ducem belli futurum uides: quem expectari Imperatorem in caſtris hoſtium ſentis: authorẽ ſceleris, principem coniurationis, euocatorẽ ſeruorum, et ciuium perditorum, exire patieris? ut abs te non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbẽ eſſe uideatur? non ne hunc in uincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio mactari imperabis? quid tandẽ impedit te? mos ne maiorum? at perſæpe, etiam priuati in hac Rep. pernicioſos ciues morte mulctarunt. an leges, quæ de ciuium romanorum ſupplicio rogatæ ſunt? at nunquam in hac urbe hi, qui à Rep. defecerunt, ciuiũ iura tenuerunt. an inuidiam poſteritatis times? præclaram uero populo Ro. refers gratiam: qui te hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum, tam mature ad ſummum imperiũ per omnes honorũ gradus extulit: ſi propter inuidiam, aut alicuius periculi

metum, ſalutem ciuium tuorum negligis. ſed ſi quis eſt inuidiæ metus: non eſt uehementius ſeueritatis, ac fortitudinis inuidia, quàm inertiæ, ac nequitiæ pertimeſcenda. an, cum bello uaſtabitur Italia: uexabuntur urbes: tecta ardebunt: tum te non exiſtimas inuidiæ incendio conflagraturum? His ego ſanctiſſimis Reip. uocibus, & eorum hominum, qui idem ſentiunt, mentibus pauca reſpondebo. Ego ſi hoc optimum factu iudicarem P.C. Catilinam morte mulctari: unius uſuram horæ gladiatori iſti ad uiuendum non dediſſem. etenim ſi ſummi uiri, & clariſſimi ciues, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & ſuperiorum compluríum ſanguine nonmodo ſe non contaminarunt: ſed etiam honeſtarunt: certe uerendum mihi non erit: ne quid hoc parricida ciuium interfecto, inuidiæ mihi in poſteritatem redundaret. quod ſi ea mihi maxime impenderet: tamen hoc animo ſemper fui: ut inuidiam uirtute partam, gloriam, non inuidam putarem. Quanquam nonnulli ſunt in hoc ordine: qui aut ea, quæ imminent, non uideant: aut ea quæ uideant, diſſimulent: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententijs aluerunt: coniurationemq́; naſcentem non credendo corroborauerunt. quorum authoritatem ſecuti multi non ſolum improbi, uerum etiam imperiti, ſi in hũc animaduertiſſem: crudeliter, non egregie factum eſſe dicerent. nunc intelligo, ſi iſte quo intendit, in Malliana caſtra peruenerit: neminem tam ſtultum fore: qui non uideat coniurationem factam eſſe: neminem tam improbum: qui non fateatur. hoc autem uno interfecto, intelligo hanc Reip. peſtem pauli-

ſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. quod ſi ſe eiecerit: ſecumq; ſuos eduxerit: & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregauerit: extinguetur, atque delebitur, nonmodo hæc tam adulta Reip. peſtis, uerum etiam ſtirps, ac ſemen malorum omnium. etenim iam diu P.C. in his periculis coniurationis, & inſidijs uerſamur. ſed neſcio quo pacto omnium ſcelerum, ac ueteris furoris, & audaciæ maturitas in noſtri conſulatus tempus erupit. quod ſi ex tanto latrocinio iſte unus tolletur: uidebitur fortaſſe ad breue quoddam tempus cura, & metu eſſe releuati: periculum autem reſidebit: & erit incluſum penitus in uenis, atque in uiſceribus reipublicæ. ut ſæpe homines ægri, morbo graui, cum æſtu, febriq; iactantur: ſi aquam gelidam biberint: primo releuari uidentur: deinde multo grauius uehementiusq; afflictantur. ſic hic morbus, qui eſt in republica: releuatus iſtius pœna, uehementius uiuis reliquis ingraueſcet. Quare ſecedant improbi: ſecernant ſe à bonis: unũ in locũ congregentur: muro deniq;, id q̃d ſæpe iã dixi, ſecernãtur à nobis: deſinant inſidiari domi ſuæ Cõſuli: circunſtare tribunal prætoris urbani: obſidere cũ gladijs curiã: malleolos ad incendendam urbem, faceſq; comparare: ſit deniq; inſcriptum in frõte uniuſcuiuſq;, q̃d de Rep. ſentiat. Polliceor hoc uobis P.C. tantã in nobis conſ. fore diligentiã: tantã in uobis authoritatẽ: tantã in Eq̃tibus Ro. uirtutẽ: tantã in omnibus bonis cõſenſionẽ: ut Catilinæ profectione oĩa patefacta, illuſtrata, oppreſſa, uindicata eſſe uideatis. hiſce omnibus Catilina cũ ſũma Reip. ſalute, et cũ tua peſte, ac pnicie,

cum'q; eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere, parricidioq; iunxerunt: proficiſcere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu Iuppiter, hiſdẽ, quibus hæc urbs, auſpicijs à Romulo conſtitutus, quem Statorem huius urbis, atq; imperij uere nominamus: hunc, & huius ſocios à tuis aris cæteriſq; templis, à tectis urbis, ac mœnibus, à uita, fortunisq; ciuium omnium arcebis: & homines inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe ac nefaria ſocietate coniunctos, æternis ſupplicijs uiuos, mortuoſq; mactabis.

IN L. CATILINAM, AD QVIRITES. ORATIO II.

Andem aliquando Quirites L. Catilinam furentem audacia, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefarie moliẽtem, uobis, atq; huic urbi ferro, flammaq; minitãtẽ, ex urbe uel eiecimus: uel emſimus: uel ipſum egredientẽ urbe proſecuti ſumus. abijt: exceſſit: euaſit: erupit: nulla iã pnicies à mõſtro illo atque prodigio mœnibus ipſis intra mœnia comparabitur. Atq; hunc quidem unum huius belli domeſtici ducem ſine controuerſia uicimus. non enim iam inter latera noſtra ſica illa uerſabitur: nõ in cãpo, non in foro, non in curia, non deniq; inter domeſticos parietes pertimeſcemus. loco ille motus eſt: cum ẽ ex urbe depulſus: palàm iam cum hoſte nullo impediente bellum iuſtum geremus. Sine dubio perdidimus hominem. magnifice uicimus: cum illũ ex oculis inſidijs in apertum latrocinium coniecimus. quod uero non cruentum mucronẽ, ut uoluit, extulit: quod uiuis nobis egreſſus eſt: quod ei ferrũ de manibus extorſimus: quod incolumes ciues, quod ſtantem urbẽ reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum eſſe, et proſligatum putatis? iacet ille nunc proſtratus Quirites: et ſe perculſum, atq; abiectum eſſe ſentit: et retorquet oculos profecto ſæpe ad hanc urbem: quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget. Quæ quidem mihi lætari uidetur, quod tantam peſtem euomuerit: foraſq;

proiecerit. At ſi quis eſt talis: quales eſſe omnes oporte bat: qui in hoc ipſo, in quo exultat, & triumphat ora tio mea, me uehementer accuſet: quod tam capitalem ho ſtem non comprehenderim potius: quàm emiſerim: non eſt iſta mea culpa: ſed temporum. interemptum eſſe L. Catilinam, & grauiſſimo ſupplicio affectum iam pridem oportebat. id à me & mos maiorum, & huius īperij ſeueritas, & Reſp. poſtulabat. ſed quàm multos fuiſſe putatis? qui quæ ego deferrem, non cre derent? quàm multos? qui propter ſtultitiam non puta rent? quàm multos? qui etiam defenderent? quàm mul tos? qui propter improbitatem fauerent? ac ſi ſublato il lo, depelli à uobis omne periculum iudicarem: iā pri dem ego Catilinam nonmodo inuidiæ meæ, uerum etiam uitæ periculo ſuſtuliſſem. ſed cum uiderem ne uobis quidem omnibus re etiam probata, ſi illum, ut erat meritus, morte mulctaſſem: fore, ut eius ſocios in uidia oppreſſus perſequi non poſſem: rem huc deduxi: ut tum palàm pugnare poſſetis, cum hoſtem aperte uideretis. Quem quidem ego hoſtem Quir. quàm ue hementer foris eſſe timendum putem: licet hinc intel ligatis: quod illud etiam moleſte fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. utinam ille omnes ſecum ſu as copias eduxiſſet. Tógillum mihi eduxit: quem ama re in prætexta calumnia cœperat: Publicium, & Mi nacium: quorum æs alienum contractum in popinam nullum Reip. motum afferre poterat. reliquit quos ui ros? quanto alieno ære, quàm ualentes, quàm nobi les, uos uidetis. Itaq; ego illum exercitum ex Gallica nis legionibus, & cum hoc delectu, quem in agro Pi

ceno & Gallico Q. Metellus habuit, ex his copijs, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere con temno, collectum ex ſenibus deſperatis, agreſti luxuria, ex ruſticis mendiculis, ex decoctoribus, ex ijs, qui uadimonia deſerere, q̃ illum exercitum maluerunt. quibus ego nonmodo ſi aciem exercitus noſtri, uerum etiam ſi edictum Prætoris oſtendero: concident. Hos, quos uideo uolitare in foro: quos ſtare ad Curiã: quos etiã in Senatum uenire: qui nitent unguentis: qui fulgent purpura: mallẽ ſecum ſuos milites eduxiſſet. qui ſi hic permanent: mementote non tã exercitũ illũ eſſe nobis, quàm hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos. atq; etiam hoc magis ſunt timendi: quod quid cogitent, me ſcire ſentiunt: neq; tñ permouentur. uideo cui Apulia ſit attributa: q habeat Hetruriam: q agrũ Picenum: qui Gallicum: qui ſibi has urbanas inſidias cædis, atq; incendiorum depopoſcerit: omnia ſuperioris noctis conſilia ad me perlata eſſe ſentiunt. pateſeci in Senatu externa die: Catilina ipſe pertimuit: profugit: hi quid expectant? ne illi uehementer errant: ſi illam meã priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram. quod expectaui iam ſum aſſecutus: ut uos omnes factam eſſe aperte coniurationem cõtra Remp. uideretis. niſi uero ſi quis eſt qui Catilinæ ſimiles cũ Catilina ſentire non putet. Non eſt iam lenitati locus: ſeueritatem res ipſa flagitat. unum etiam nunc concedam: exeant: proficiſcantur: ne patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere. demonſtrabo iter. aurelia profectus eſt. ſi accelerare uolent: ad ueſperã conſequentur. O' fortunatam Remp: ſiquidem hanc ſen-

tinam huius urbis eiecerit. uno me hercle Catilina exhauſto, releuata mihi, & recreata Reſp. uidetur. quid enim mali, aut ſceleris fingi, aut excogitari poteſt: quod non ille conceperit? quis tota Italia ueneficus? quis gladiator? quis latro? quis ſicarius? quis parricida? quis teſtamentorum ſubiector? quis circunſcriptor? quis ganeo? quis nepos? quis adulter? quæ mulier infamis? quis corruptor iuuentutis? quis corruptus? quis perditus inueniri poteſt? qui ſe cum Catilina nó familiariſſime uixiſſe fateatur? quæ cædes ꝑ hoſce annos ſine illo facta eſt? quod nefarium ſtuprum non per illum? Iam uero quæ tanta in ullo unquam homine iuuentutis illecebra fuit? quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſime: aliorum amori flagitioſiſſime ſeruiebat: alijs fructum libidinum, alijs mortem parentum nonmodo impellendo, uerum etiam adiuuando pollicebatur. Nunc uero q̃ ſubito non ſolum ex urbe, uerum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo nonmodo Romæ, ſed ne ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit: quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus aſciuerit. Atq; ut eius diuerſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis: nemo eſt in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior: q ſe non intimũ Catilinæ eſſe fateatur: nemo in ſcena leuior, et neqor: q ſe non eiuſdem propè ſodalem fuiſſe commemoret. atq; idem tamen ſtuprorum, & ſcelerum exercitatione aſſuefactus frigore, & fame, & ſiti, ac uigilijs perferendis, fortis ab ijs iſtis ſuis ſocijs prædicabatur: cum induſtriæ ſubſidia, atque inſtrumenta uirtutis, in libidi-

ne, audaciaq; conſumeret. Hunc uero ſi ſui fuerint comites ſecuti: ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges: O' nos beatos: O' Remp. fortunatam: O' præclaram laudem Conſulatus mei. iam enim non ſunt mediocres hominum libidnes: nō humanæ ac tolerandæ, audaciæ: nihil cogitant, niſi cædes, niſi incēdia, niſi rapinas: patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas obligurierunt: res eos iam pridem, fides deficere nuper cœpit. eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. quod ſi in uino & alea commeſſationes ſolum & ſcorta quærerent: eſſent illi quidem deſperandi: ſed tamen eſſent ferendi. hoc uero quis ferre poſſit? inertes homines fortiſſimis inſidiari? ſtultiſſimos prudentiſſimis? ebrioſos ſobrijs? dormientes uigilantibus? qui mihi accubantes in conuiuijs, complexi mulieres impudicas, uino languidi, confecti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atq; urbis incendia. quibus ego confido impendere fatum aliquod: & pœnam iā diu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitam aut inſtare iam planè: aut certe iam appropinquare. Quos ſi meus conſulatus, quoniam ſanare non poteſt: ſuſtulerit: nō breue neſcio quod tempus, ſed multa ſæcula propagarit reipublicæ. nulla eſt enim natio, quam pertimeſcamus: nullus Rex, qui bellum populo ro. facere poſſet. omnia ſunt externa, unius uirtute terra, mariq; pacata: domeſticum bellum manet: intus inſidiæ ſunt: intus incluſum periculum eſt: intus eſt hoſtis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum

eſt. huic ego me bello ducem profiteor Quirites: ſuſci-
pio inimicitias hominum perditorum: quæ ſanari po-
terunt, quacunq; ratione ſanabo: quæ reſecanda erũt,
non patiar ad perniciem ciuitatis manare. Proinde aut
exeant: aut quieſcant: aut ſi & in urbe, & in eadem
mente permanent: quæ merentur, expectent. Ac etiam
ſunt Quirites, qui dicant à me in exilium eiectum
eſſe Catilinam. quod ego ſi uerbo aſſequi poſſem: ipſos
iſtos eijcerem: qui hæc loquuntur. homo enim uidelicet
timidus, & permodeſtus uocem Conſulis ferre non po
tuit: ſimulatq; ire in exilium iuſſus eſt: paruit. Quod
heſterno die cum domi meæ penè iterfectus eſſem: Se-
natum in ædem Iouis Statoris uocaui: rem omnem ad
patres conſcriptos retuli. quo cum Catilina ueniſſet: qs
eum Senator appellauit? quis ſalutauit? quis deniq; ita
aſpexit: ut perditum ciuem, ac non potius importuniſ-
ſimum hoſtem? quin etiam principes eius ordinis par
tem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudã
atq; inanem reliquerunt. hic ego uehemens ille Conſul,
qui uerbo ciues in exilium eijcio: quæſiui à Catilina
an nocturno conuẽtu apud M. Leccam fuiſſet, nec'ne?
cum ille homo audaciſſimus conſcientia conuictus pri
mo reticuiſſet: pateſeci cætera: quid ea nocte egiſſet: ubi
fuiſſet: qd in proxima conſtituiſſet: quemadmodum eſ
ſet ei ratio totius belli deſcripta, docui. Cum hæſita-
ret: cum teneretur: quæſiui qd dubitaret proficiſci eò:
quo iam pridem pararat: cum arma, cum ſecures, cũ
faſces, cum tubas, cum ſigna militaria, cum aquilã il-
lam argenteam, cui etiam ſacrarium ſcelerum domi
ſuæ fecerat: ſcirem eſſe præmiſſam. in exilium eijce-

bam? quem iam ingreſſum eſſe in bellum uidebam? etenim credo Manlius iſte centurio, qui in agro Feſulano caſtra poſuit: bellum Populo Ro. ſuo nomine indixit: & illa caſtra nunc non Catilinam ducem expectant: & ille eiectus in exilium, ſe Maſſiliam, ut aiunt, non in hæc caſtra conferet. O' conditionem miſeram nonmodo adminiſtrandæ, uerum etiam conſeruandæ reipublicæ. nunc ſi L. Catilina conſilijs, laboribus, periculis meis circunclusus, ac debilitatus ſubito pertimuerit: ſententiam mutauerit: deſeruerit ſuos: conſilium belli faciundi abiecerit: ex hoc curſu ſceleris, & belli iter ad fugam, atque exilium conuerterit: non ille à me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus, ac perterritus mea diligentia, non de ſpe conatuq; depulſus, ſed indemnatus innocens in exilium eiectus à Conſule, ui, & minis eſſe dicetur: & erunt, qui illum, ſi hoc fecerit: non improbum, ſed timidum, me non diligentiſſimum Conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari uelint. Eſt mihi tanti o' Quir. huius inuidiæ falſæ atque iniquæ tempeſtatem ſubire: dummodo à uobis huius horribilis belli, ac nefarij periculum depellatur. dicatur ſanè eiectus eſſe à me: dummodo eat in exilium. ſed, mihi credite: non eſt iturus. nũquam ego à dijs immortalibus optabo Quirites inuidiæ meæ leuandæ cauſa: ut L. Catilinã ducere exercitum hoſtium, atq; in armis uolitare audiatis. ſed triduo tamen audietis. multóq; magis illud timeo: ne mihi ſit inuidioſum aliquando: quod illũ emiſerim potius, quàm quod eiecerim. ſed cũ ſint ho

mines, qui illum cum profectus ſit, eiectum eſſe di-cant: ijdem, ſi interfectus eſſet: quid dicerent? Quanquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant: non tam hoc queruntur: quàm uerentur. nemo eſt iſtorum tam miſericors: qui illum non ad Manlium, quàm ad Maſſilienſes ire malit. ille autem, ſi me hercules hoc, quod agit, nunquam ante cogitaſſet: tamen latrocinantem ſe interfici mallet: quàm exulem uiuere. nunc uero, cũ ei nihil adhuc præter ipſius uoluntatem cogitationemq́; acciderit: niſi quod uiuis nobis Roma profectus eſt: optemus potius, ut eat in exilium, quàm queramur. Sed cur tam diu de uno hoſte loquimur? et de eo hoſte, qui iá fatetur ſe eſſe hoſtem? & quia quod ſemper uolui: murus intereſt: non timeo. de his, qui diſſimulant: qui Romæ remanent: qui nobiſcum ſunt: nihil dicimus? quos quidem ego, ſi ullo modo fieri poſſet: non tam ulciſci ſtudeo: quàm ſanare: & ipſos placare reipublicæ. neq; id quare fieri non poſſit, ſi me audire uoluerint, intelligo. Exponam enim uobis Quir. ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur. deinde ſingulis medicinam conſilij, atq; orationis meæ, ſi quam potero, afferam. Primum genus eſt eorum: qui magno ære alieno, maiores etiam poſſeſſiones habent: quarum amore adducti diſſolui nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima. ſunt enim locupletes. uoluntas uero & cauſa impudẽtiſſima. tu agris, tu ædificijs, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copioſus ſis? & dubites aliquid de poſſeſſione detrahere? ad fidem acquirere? quid enim expectas? bellum? quid? ergo in uaſtatio-

ne omnium tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras pu-tas? an tabulas nouas? errant qui iſtas à Catilina ex pectant. meo beneficio tabulæ nouæ proferentur: ue-rum auctionariæ. neq; enim iſti qui poſſeſſiones ha-bent, alia ratione ulla ſalui eſſe poſſunt. quod ſi matu rius facere uoluiſſent: neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum uſuris fructibus prædiorum: et locupletio ribus his, & melioribus ciuibis uteremur. Sed hoſce homines minime puto pertimeſcendos: quod aut dedu ci de ſententia poſſunt: aut, ſi permanebunt: magis mi hi uidentur uota facturi contra rempublicam: quàm arma laturi. Alterum genus eſt eorum: qui quan-quam premuntur ære alieno: dominationem tamen expectant: rerum potiri uolunt: honores, quos quieta Rep. deſperant: perturbata ſe conſequi poſſe arbitran tur. Quibus hoc præcipiendum uidetur: unum ſcilicet et idem, quod cæteris omnibus: ut deſperent ſe id quod conantur conſequi poſſe. primum omnium me ipſum uigilare: adeſſe: prouidere reipublicæ: deinde magnos animos eſſe in bonis uiris: magnam concordiam: maxi mam multitudinem præterea: magnas copias militum: deos deniq; immortales huic inuicto populo, clariſſi-mo imperio, pulcherrimæ urbi contra tantam uim ſceleris præſentis auxilium eſſe laturos. Quod ſi iam ſint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, et ſanguine ciuium, quæ mente con-ſcelerata, ac nefaria concupiuerunt: conſules ſe, aut di ctatores, aut etiam reges ſperant futuros? non uident ſe cupere id, quod ſi adepti fuerint: fugitiuo alicui aut gladiatori concedi ſit neceſſe? Tertium genus eſt

ætate iam confectum, exercitatione robuſtum: quo ex genere iſte eſt Mallius: cui nunc Catilina ſucceſſit. hi ſunt homines ex his colonijs, quas Feſulis Sylla conſtituit: quas ego uniuerſas ciuium eſſe optimorum, & fortiſſimorum uirorum ſentio. ſed tamen hi ſunt coloni: qui ſe inſperatis ac repentinis pecunijs ſumptuoſius inſolentiusq; iactarunt. hi dum ædificant tanquam beati: dũ prædijs, lecticis, familijs magnis, conuiuijs apparatis, delectantur: in tantum æs alienum inciderunt: ut, ſi ſalui eſſe uelint: Sylla ſit his ab inferis excitandus. qui etiam non nullos agreſtes homines tenues atq; egentes in eandem illam ſpem rapinarum ueterum impulerunt. quos ego utroſq; Quir. in eodẽ genere prædatorũ, direptorũq; pono. ſed eos hoc moneo: deſinant furere: & proſcriptiones & dictaturas cogitare. tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt ciuitati: ut iam iſta nonmodo homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe uideantur.

Quartum genus eſt ſane uariũ, & mixtum, & turbulentum: qui iam pridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim malegerendo negocio, partim etiam ſumptibus in uetere ære alieno uacillant: qui uadimonijs, iudicijs, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti et ex urbe, et ex agris, ſe in illa caſtra conferre dicuntur. hoſce ego non tam milites acres, quàm inficiatores lentos eſſe arbitror: qui homines primum ſi ſtare non poſſunt: corruant: ſed ita, ut nonmodo ciuitas, ſed ne uicini quidem proximi ſentiant. nam illud non intelligo: quamobrem, ſi uiuere honeſte non poſſunt: perire turpiter uelint. aut cur

in minore dolore perituros ſe cum multis, quàm ſi ſoli pereant, arbitrentur. Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, deniq; omnium facinoroſorum: quos ego à Catilina non reuoco: nam neq; ab eo diuelli poſſunt: & pereant ſanè in latrocinio: quoniã ſunt ita multi: ut eos carcer capere non poſſit. Poſtremum autem genus eſt non ſolum numero, uerum etiã genere ipſo, atq; uita, quod proprium eſt Catilinæ, de eius delectu, immo uero de complexu eius, ac ſinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos, uidetis, manicatis, & talaribus tunicis, uelis amictos, non togis: quorum omnis induſtria uitæ, & uigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. in his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudiciq; uerſantur. hi pueri tam lepidi, ac delicati, non ſolum amare, & amari, neq; cantare, & pſallere, ſed etiam ſicas uibrare, & ſpargere uenena didicerunt. qui ni exeunt: ni pereunt: etiam ſi Catilina perierit: ſcitote hoc in Rep. ſeminarium Catilinarium futurum. ueruntamen quid ſibi iſti miſeri uolunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodũ autem illis carere poterunt? his præſertim iam noctibus? quo autem pacto illi Appenninum, atq; illas pruinas, ac niues perferẽt? niſi icarco ſe facilius hyemem toleraturos putant: quod in conuiuijs nudi ſaltare didicerunt. O bellum magnopere pertimeſcendum: cum hanc ſit habiturus Catilina ſcortatorum cohortem Prætoriam. Inſtruite nunc Quir. contra has tam præclaras Catilinæ copias ueſtra præſidia, ueſtroſq; exercitus. et primũ gla

diatori illi confecto, et ſaucio, Conſules, Imperatoresq́; ueſtros opponite. deinde contra illam naufragorum eiectam, ac debilitatam manum florem totius Italiæ, ac robur educite. iam uero urbes coloniarum, ac municipiorum reſpódebunt Catilinæ tumulis ſilueſtribus. neque uero cæteras copias, ornamenta, præſidia, ueſtra, cum illius latronis inopia, atq; egeſtate debeo cóferre. ſed ſi omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamur: eget ille: Senatu, Equitibus romanis, populo, urbe, ærario, uectigalibus, cuncta Italia, prouincijs omnibus, exteris nationibus, ſi his rebus omiſſis, cauſas ipſas, quæ inter ſe confligunt: contendere uelimus: ex eo ipſo, quàm ualde ipſi iaceant, intelligere poſſumus. ex hac enim parte pudor pugnat: illinc petulantia: hinc pudicitia: illinc ſtuprú: hinc fides: illinc fraudatio: hinc pietas: illinc ſcelus: hic conſtantia illinc furor: hinc honeſtas: illinc turpitudo: hinc continentia: illinc libido. deniq; æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, uirtutes omnes, certant cum iniquitate, cú luxuria, cum ignauia, cum temeritate, cum uicijs omnibus. poſtremo copiæ cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium rerú deſperatione cóſligit. In huiuſmodi certamine, ac prælio non'ne, etiam ſi hominum ſtudia deficiant: dij ipſi immortales cogant ab his præclariſſimis uirtutibus tot, & tanta uitia ſuperari? Quæ cum ita ſint Quirites: uos, quemadmodum iam antea dixi: ueſtra tecta cuſtodijs, uigilijsq́; defendite. mihi ut urbi ſine ueſtro metu, ac ſine ullo tumultu, ſatis eſſet præſidij conſultum, atq; prouiſum eſt. coloni omnes,

loni omnes, municipesq; ueſtri certiores à me facti de hac nocturna excurſione Catilinæ, facile urbes ſuas, finesq; defendent. gladiatores, quam ſibi ille maximam manum, et certiſſimam fore putauit: quanquam meliore animo ſunt, quàm pars patriciorum: poteſtate tamen in ueſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego hoc proſpiciens, in agrum gallicanum Picenumq; præmiſi: aut opprimet hominem: aut omnes eius motus, conatusq; prohibebit. reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, iam ad Senatum referemus: quem uocari uidetis. nunc illos qui in urbe remanſerunt: atque adeo contra urbis ſalutem omniũq; ueſtrum in urbe à Catilina relicti ſunt: quanquam ſunt hoſtes: tamen quia nati ſunt ciues: monitos etiam atq; etiam uolo. mea lenitas adhuc ſi cui ſolutior uiſa eſt: hoc expectauit: ut id quod latebat: erũperet. quod reliquum eſt: iam non poſſum obliuiſci: meam hanc eſſe patriam: meorum eſſe me conſulem: mihi aut cum his uiuendũ: aut pro his eſſe moriendum. nullus eſt portæ cuſtos: nullus inſidiator uiæ: ſi qui exire uolunt: cõſulere ſibi poſſunt. qui uero ſe in urbe commouerit: cuius ego nonmodo factum, ſed inceptum ullum, conatum'ue contra patriam deprehendero: ſentiet in hac urbe eſſe conſules uigilantes: eſſe egregios magiſtratus: eſſe fortem Senatum: eſſe arma: eſſe carcerem: quem uindicem nefariorum ac manifeſtorum ſcelerum maiores noſtri eſſe uoluerunt. atq; hæc omnia ſic agentur Quirites: ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma, nullo tumultu, bellum inteſtinum, ac domeſticum poſt hominum memoriam crudeliſſimum et

maximum, me uno togato duce, & Imperatore ſedetur. quod ego ſic adminiſtrabo Quirites: ut, ſi ullo modo fieri poterit: ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. ſed ſi uis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſario de hac animi lenitate deduxerint: illud profecto perficiam: quod in tanto, & tam inſidioſo bello uix optandũ uidetur: ut nequis bonus intereat: paucorũq; pœna uos omnes iam ſalui eſſe poſſitis. quæ quidem ego neq; mea prudentia, neq; humanis conſilijs fretus pollicæor uobis Quirites: ſed multis & non dubijs deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem, ſententiamq; ſum ingreſſus. qui iam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atq; longinquo, ſed hic præſentes ſuo numine, atq; auxilio ſua templa atq; urbis tecta defendunt. quos uos Quir. precari, uenerari, implorare debetis. ut quam urbem pulcherrimam, florentiſſimam, potentiſſimãq; eſſe uoluerunt: hanc omnibus hoſtium copijs terra mariq; ſuperatis à perditiſſimorum ciuium nefario ſcelere defendant.

IN L. CATILINAM, AD QVIRITES. ORATIO. III.

R Empublicam Quirites, uitamq́; omnium ueſtrum, bona, fortunas, cõiuges, liberosq́; ueſtros, atq; hoc domicilium clariſſimi imperij, fortunatiſſimam pulcherrimamq́; urbẽ, hodierno die deorum immortalium ſummo erga uos amore, laboribus, conſilijs, periculis meis ex flamma, atq; ferro, ac penè ex faucibus fati ereptam, & uobis conſeruatam, ac reſtitutam uidetis. Etſi non minus nobis iucundi atq; illuſtres ſunt ij dies, quibus conſeruamur: quàm illi, quibus naſcimur: quod ſalutis certa lætitia eſt: naſcendi incerta conditio: & quod ſine ſenſu naſcimur: cum uoluptate conſeruamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales beniuolentia, famaq́; ſuſtulimus: eſſe apud uos poſterosq́; ueſtros in honore debet dies is: qui eandem hanc urbem conditam, amplificatamq́; ſeruauit. nã totius urbis templis, delubris, tectis omnibus, ſubiectos propè iá ignes circundatosq́; reſtinximus: ijdemq́; gladios in Remp. diſtrictos retudimus: mucronesq́; eorum à iugulis ueſtris reiecimus. Quæ quoniam in Senatu illuſtrata, patefacta, comperta ſunt per me: uobis iam exponam breuiter Quirites: ut & quanta, & quàm manifeſta, & qua ratione inueſtigata, & comprehenſa ſint: uos, qui et ignoratis: et expectatis: ſcire poſſitis. Principio ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe: cum ſceleris ſui ſo-

cios, & huiuſce nefarij belli acerrimos duces Romæ reliquiſſet: ſemper uigilaui: & prouidi Quirites: quēadmodum in tantis, & tam abſconditis inſidijs ſalui eſſe poſſemus. nam tum, cum ex urbe Catilinam eijciebam (non enim iam uereor huius uerbi inuidiam: cum illa magis ſit timenda, quod uiuus egreſſus eſt) ſed tum, cum illum exterminari uolebam: aut reliquam coniuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui reſtitiſſent, infirmos ſine illo, ac debiles fore putabam. Atq; ego ut uidi, quos maximo furore & ſcelere eſſe inflammatos ſciebam: eos nobiſcum eſſe: & Romæ remanſiſſe: in eo omnes dies noctesq; conſumpſi: ut quid agerent, quid molirentur, ſentirem: ac uiderem: ut quoniam auribus ueſtris propter incredibilem magnitudinem ſceleris minorem fidem faceret oratio mea: rem. ita comprehenderem: ut tum demum animis ſaluti ueſtræ prouideretis: cum oculis maleficium ipſum uideretis. Itaq; ut comperi legatos Allobrogum belli Trāſalpini & tumultus Gallici excitandi cauſa, à P. Lentulo eſſe ſollicitatos: eoſque in Galliam ad ſuos ciues, eodemq; itinere cum literis, mandatisq; ad Catilinam eſſe miſſos: comitemq; ijs adiunctum Vulturciū: atque huic eſſe ad Catilinam datas literas: facultatem mihi oblatam putaui: ut quod erat difficillimum: quodq; ego ſemper optabam à dijs immortalibus: tota res non ſolum à me, ſed etiam à Senatu, & à uobis manifeſte deprehenderetur. itaque heſterno die L. Flaccum, & Cn. Pontinum Prætores fortiſſimos, atque amantiſſimos Reip. uiros, ad me uocaui: rem omnem expoſui: quid fieri placeret oſtendi. Illi autem, qui omnia

de Rep. præclara, atq; egregia ſentirent: ſine recuſatione, ac ſine ulla mora negocium ſuſceperunt: & cũ adueſperaſceret: occulte ad pontem Miluium peruenerunt: atq; ibi in proximus uillis ita bipartito fuerunt: ut Tybris inter eos, & pons intereſſet. eodem autem & ipſi ſine cuiuſquam ſuſpitione multos fortes uiros eduxerunt: & ego ex Præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes, quorũ opera utor aſſidue in Reip. præſidio: cum gladijs miſerã. interim tertia ferè uigilia exacta, cum iam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unàq; Vulturcius: fit in eos impetus: educuntur et ab illis gladij, & à noſtris: res erat Prætoribus nota ſolis: ignorabatur à cæteris. Tum interuentu Pótini, atq; Flacci, pugna quæ erat commiſſa, ſedatur: literæ, quæcunq; erant in eo comitatu: integris ſignis Prætoribus tradũtur: ipſi comprehenſi ad me cum iam diluceſceret deducuntur. Atq; horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrũ Gabiniũ, ſtatim ad me, nihil dum ſuſpicantem uocaui. deinde item acceſſitur L. Statilius: et poſt eũ Cethegus: tardiſſime autem Lẽtulus: credo quod literis dandis, præter conſuetudinem proxima nocte uigilarat. Cum uero ſummis ac clariſſimis huius ciuitatis uiris, q̃ audita re frequẽtes ad me mane cõuenerãt: literas à me prius aperiri, q̃ ad Senatũ referri placeret: ne ſi nihil eſſet inuẽtũ: temere à me tãtus tumultus iniectus ciuitati uideretur: negaui me eſſe facturũ: ut de periculo publico, nõ ad conſilium publicum rem integram deferrẽ. Etenim Quir. ſi ea quæ erant ad me delata, reperta non eſſent: tamẽ

ego non arbitrabar in tantis reip. periculis eſſe mihi nimiam diligentiam pertimeſcendam. ſenatum frequentem celeriter, ut uidiſtis, coegi. Atq; interea ſtatim admonitu Allobrogum C. Sulpicium Prætorē fortem uirum miſi: qui ex ædibus Cethegi ſi quid telorum eſſet: efferret. ex quibus ille maximum ſicarum numerum, & gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium ſine Gallis: fidem ei publicam iuſſu Senatus dedi: hortatus ſum: ut ea, quæ ſciret, ſine timore indicaret. tum ille dixit, cū uix ſe ex magno timore recreaſſet: à P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata, et literas: ut ſeruorum præſidio uteretur: & ad urbem quàm primum cum exercitu accederet. Id autem eo conſilio: ut cum urbem ex omnibus partibus quemadmodum deſcriptum, diſtributumq; erat: incēdiſſent: cædemq; infinitam ciuium feciſſent: præſto eſſet ille: qui et fugientes exciperet: & ſe cum his urbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli iuſiurandum ſibi, & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gētem datas eſſe dixerunt: atq; ita ſibi ab his & à L. Caſſio eſſe præſcriptum: ut equitatum in Italiā quàm primum mitterent: pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmaſſe ex fatis Sibyllinis, aruſpicumq; reſponſis ſe eſſe tertium illum Cornelium: ad quem regnum huius urbis, atq; imperium peruenire eēt neceſſe: Cinnā ante ſe, et Syllā fuiſſe. eūdemq; dixiſſe: fatalem hunc eſſe annum ad interitum huius urbis, atque imperij: qui eſſet decimus annus poſt uirginum abſolutionem: poſt Capitolij autem incenſionem uigeſimus. hanc autem Cethego cum

cæteris controuerſiam fuiſſe dixerunt: quod Lentulo, atq; alijs ſaturnalibus cædem fieri, atq; urbem incendi placeret: Cethego nimium id longum uideri. Ac, ne longũ ſit Quirites: tabellas proferri iuſſimus: quæ à quoq; dicebantur datæ. Primum oſtendimus Cethego: ſignum cognouit. nos linum incidimus: legimus. erat ſcriptum ipſius manu, Allobrogum Senatui, & populo: ſeſe quæ eorum legatis confirmaſſet: eſſe facturum. orare ut item illi facerent: quæ ſibi eorum legati præcepiſſent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliqd tamen de gladijs, ac ſicis, quæ apud ipſum erant deprehenſæ: reſpondiſſet: dixiſſetq; ſe ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe: recitatis literis debilitatus, atq; abiectus conſcientia repente conticuit. Introductus Statilius cognouit & ſignum & manum ſuam: recitatæ ſunt tabellæ in eadem ferè ſententia. confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo: & quæſiui cognoſceret ne ſignum. annuit. eſt uero inquam notum quidem ſignum imago aui tui clariſſimi uiri: qui amauit unice patriam, & ciues ſuos. quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta reuocare debuit. leguntur eadem ratione ad Senatum Allobrogum populumq; literæ. ſi quid de his rebus dicere uellet: feci poteſtatem. Atque ille primo quidem negauit. poſt autem aliquanto toto iam indicio expoſito, atque edito, ſurrexit: quæſiuit à Gallis, quid ſibi eſſet cum his? quamobrem domum ſuam ueniſſent? item à Vulturcio. Qui cum illi breuiter, conſtanterq; reſpondiſſent, per quem ad eum quotiensq; ueniſſent: quæſiſſentq; ab eo: nihil ne ſecum

eſſet de Fatis Sibyllinis locutus? tum ille ſubito ſcelere demens, quanta conſcientiæ uis eſſet, oſtendit. nam cum id poſſet inficiari: repente præter opinionem omnium confeſſus eſt. ita eum nonmodo ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua ſemper ualuit: ſed etiam propter uim ſceleris manifeſti, atq; deprehenſi, impudentia, qua ſuperabat omnes, improbitasq; defecit. Vulturcius uero ſubito literas proferri, atque aperiri iuſſit: quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atq; ibi uehementiſſime perturbatus Lentulus, tamen & ſignum, et manum ſuam cognouit. erant autẽ ſcriptæ ſine nomine: ſed ita. QVI SIM, EX EO, QVEM AD TE MISI: COGNOSCES. CVRA VT VIR SIS: ET COGITA, QVEM IN LOCVM SIS PROGRESSVS: ET VIDE, QVID IAM TIBI SIT NECESSE. CVRA VT OMNIVM TIBI AVXILIA ADIVNGAS, ETIAM INFIMORVM. Gabinius deinde introductus, cum primo impudẽter reſpõdere cœpiſſet: ad extremum nihil ex ijs quæ Galli inſimulabãt: negauit. Ac mihi qdem Quir. cũ illa certiſſima uiſa ſunt argumenta, atq; indicia ſceleris: tabellæ, ſigna, manus, deniq; uniuſcuiuſq; cõfeſſio: tũ multo certiora illa: color, oculi, uultus, taciturnitas. ſic enim obſtupuerãt: ſic terrã intuebantur: ſic furtim nõnunq̃ inter ſe aſpiciebant: ut non iam ab alijs indicar: ſed ipſi à ſe uiderentur. Indicijs expoſitis atque editis Quir. Senatum conſului de ſumma rei publicæ: quid fieri placeret. Dictæ ſunt à principibus acerrimæ ac for-

tiſſimæ ſententiæ: quas Senatus ſine ulla uarietate eſt conſecutus. & quoniam nondum eſt perſcriptum Senatus Conſultum: ex memoria uobis Quir. quid Senatus cenſuerit, exponam. Primum mihi gratiæ uerbis ampliſſimis aguntur: quod uirtute, conſilio, prouidentia mea Reſp. maximis ſit periculis liberata. deinde L. Flaccus, & C. Pontinius Prætores quod eorum opera forti fideliq; uſus eſſem: merito, ac iure laudantur. atque etiam uiro forti Collegæ meo laus impertitur: quod eos, qui huius coniurationis participes fuiſſent: à ſuis & Reip. conſilijs remouiſſet. Atque ita cenſuerunt: ut P. Lentulus, cum ſe Prætura abdicaſſet: tum in cuſtodiam traderetur. itemq; uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præſentes erant: in cuſtodiam traderentur. atque idem hoc decretum eſt in L. Caſſium: qui ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat: in M. Ceparium, cui ad ſollicitandos paſtores Apuliam attributam eſſe, erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his colonis, quos Feſulas L. Sylla deduxit; in Q. Manlium Chilonem, qui una cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſollicitatione uerſatus: in P. Vmbrenum libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabinum perductos eſſe conſtabat. atque ea lenitate Senatus eſt uſus Quirites: ut ex tanta coniuratione, tantaq; ui, ac multitudine domeſticorum hoſtium, nouem hominum perditiſſimorum pœna Rep. conſeruata, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur. Atque etiam ſupplicatio dijs immortalibus pro ſingulari eorum merito, meo

nomine decreta eſt Quirites: quod mihi primũ poſt urbem conditam togato contigit: & his decreta uerbis eſt: quod urbem incendijs, cæde ciues, Italiam bello liberaſſẽ. Quæ ſupplicatio ſi cũ cæteris cõferatur Quirites: hoc interſit: quod cæteræ bene geſtæ, hæc una conſeruata Rep. conſtituta eſt. Atq; illud quod faciendum primũ fuit: factum atq; trãſactum eſt. nã P. Lentulus, q̃q̃ patefactus indicijs, & confeſſionibus ſuis, iudicio Senatus, nonmodo Prætoris ius, uerũ etiã ciuis amiſerat: tamen magiſtratu ſe abdicauit. ut quæ religio C. Mario clariſſimo uiro nõ fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum: Prætorẽ occideret: ea nos religione in priuato P. Lẽtulo puniendo liberaremur. Nunc quoniã, Quir. ſceleratiſſimi, periculoſiſſimiq; belli nefarios duces captos iam, & cõprehenſos tenetis: exiſtimare debetis omnes Catilinæ copias, oẽs ſpes, atq; opes his depulſis urbis periculis concidiſſe. Quẽ quidem ego cum ex urbe pellebam: hoc prouidebã animo Quirites, remoto Catilina, non mihi eſſe P. Lentuli ſomnũ, L. Caſſij adipẽ, nec C. Cethegi furioſam temeritatẽ pertimeſcendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus: ſed tã diu, dum urbis mœnibus continebatur. oĩa norat: omniũ aditus tenebat: appellare, tentare, ſollicitare poterat; audebat. erat ei conſiliũ ad facinus aptũ. conſilio aũt neq; lingua, neq; manus deerat. Iam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos, ac deſcriptos habebat. neq; uero, cum aliquid mandauerat: confectum putabat: nihil erat: quod non ipſe obiret: occurreret: uigilaret: laboraret. frigus, ſitim, famem ferre poterat.

Hunc ego hominem, tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere uigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidijs in caſtrenſe latrociniũ cõpuliſſem (dicã id qđ ſentio Quir.) non facile hanc tantam molem mali à ceruicibus ueſtris depuliſſem. non ille nobis Saturnalia conſtituiſſet: neque tanto ante, exitium, ac fati diẽ Reip. denunciauiſſet: neque commiſiſſet ut ſignũ, ut literæ ſuæ, teſtes manifeſti ſceleris deprehẽderentur. quæ nũc illo abſente ſic geſta ſunt: ut nullũ in priuata domo furtum unquam ſit tam palàm inuentum: quàm tanta hæc in Remp. coniuratio manifeſto inuẽta atq; deprehenſa eſt. quod ſi Catilina in urbe ad hanc diem remanſiſſet: quanquam quoad fuit: omnibus eius conſilijs occurri: atque obſtiti: tamen, ut leuiſſime dicam: dimicandum nobis cum illo fuiſſet: neq; nos unquam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet: tãtis periculis Remp. tanta pace, tanto ocio, tanto ſilẽtio, liberaſſemus. Quanq̃ hæc omnia Quir. ita ſunt à me adminiſtrata: ut deorũ immortalium nutu, atq; conſilio & geſta et prouiſa eſſe uideantur. Idq́; cũ coniectura conſequi poſſumus: quod uix uidetur humani conſilij tantarũ rerum gubernatio eſſe potuiſſe: tũ uero ita præſentes his tẽporibus opem et auxiliũ nobis tulerunt: ut eos penè oculis uidere poſſemus. nam ut illa omittam, uiſas nocturno tempore ab occidẽte faces, ardoremq́; cœli, ut fulminũ iactus: ut terremotus: cæteraq́; quæ tã multa nobis Cõſulibus facta ſunt: ut hæc quæ nunc fiunt: canere dij immortales uiderentur: hoc certe Quir. quod ſum dicturus: neque permit-

tendum,neq; relinquendum eſt.nam profectò memo=
ria tenetis Cotta,et Torquato coſſ. complures in Ca·
pitolio turres de cœlo eſſe percuſſas:cum & ſimula-
cra deorum immortalium depulſa ſunt: & ſtatuæ
ueterum hominum deiectæ,et legum æra liquefacta.
tactus eſt etiam ille,qui hanc urbem condidit,Romu
lus:quem inauratum in Capitolio paruũ atq; lacten=
tem uberibus lupinis inhiantẽ fuiſſe meminiſtis.Quo
quidem tempore,cum Aruſpices ex tota Hetruria con
ueniſſent:cædes,atq; incendia,& legum interitum,et
bellum ciuile,ac domeſticum,& totius urbis atq; Im
perij occaſum appropinquare dixerũt: niſi dij immor
tales omni ratione placati ſuo numine propè fata ip=
ſa flexiſſent.Itaq;illorum reſponſis tunc,& ludi de-
cem per dies facti ſunt:neq; res ulla, quæ ad placan-
dum deos pertineret:prætermiſſa eſt.ijdemq; iuſſerũt
ſimulacrum Iouis facere maius:& in excelſum collo
care:& contra atq; ante fuerat,ad orientem conuer=
tere.ac ſe ſperare dixerunt:ſi illud ſignum,quod ui-
detis:ſolis ortum,& forum curiamq; conſpiceret:fo=
re,ut ea conſilia,quæ clàm eſſent inita contra ſalu-
tem urbis,atq; Imperij,illuſtrarentur:ut à S.P.Q.
R.perſpici poſſent.Atque illud ita collocandum con-
ſules illi ſtatuerunt:ſed tanta fuit operis tarditas : ut
neque à ſuperioribus conſulibus,neque à nobis ante
hodiernum diem collocaretur . Hic quis poteſt eſſe
tam auerſus à uero ? tam præceps: tam mente ca-
ptus?q neget hæc oĩa, quæ uidemus:præcipueq; hanc
urbem deorum immortalium nutu,atq; poteſtate ad=
miniſtrari ? etenim cum eſſet ita reſponſum: cædes,

incendia, interitum'q; Reip. comparari: & ea à perditis ciuibus: quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia uidebantur: ea non modo cogitata à nefarijs ciuibus, uerum etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. illud uero non'ne ita præſens eſt? ut nutu Iouis optimi maximi factum eſſe uideatur? ut cum hodierno die mane per forum meo iuſſu & coniurati & eorum indices in ædem concordiæ ducerentur: eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur. quo collocato, atque ad uos, Senatum'q; conuerſo, omnia & ſenatus, & uos quæ erant contra ſalutem omnium cogitata: illuſtrata, & patefacta uidiſtis. Quo etiam maiore ſunt iſti odio ſupplicio'q; digni: qui non ſolum ueſtris domicilijs atq; tectis, ſed etiam deorum templis atq; delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati. quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam: nimium mihi ſumam: & non ſim ferendus. Ille, ille Iupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille cunctam urbem, ille uos omnes ſaluos eſſe uoluit. dijs ego immortalibus ducibus hanc mentem Quirites uoluntatem'q; ſuſcepi: atq; ad hæc tanta indicia perueni. Iam uero illa Allobrogum ſollicitatio, à Lentulo, cæteris'q; domeſticis hoſtibus tanta res tam dementer credita & ignotis & Barbaris, commiſſæ'q; literæ nunquam eſſent profecto: niſi à dijs immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quid uero? ut homines Galli ex ciuitate male pacata, quæ gens una reſtat: quæ bellum populo ro. facere poſſe, & non nolle uideatur: ſpem Imperij, & rerum ampliſſimarum ultro

ſibi á patricijs hominibus oblatam negligerent: ue-
ſtramq; ſalutem ſuis opibus anteponerent: id non'ne
diuinitus factum eſſe putatis? præſertim qui nos non
pugnando ſed tacendo ſuperare potuerunt? quam-
obrem Quir. quoniam ad omnia puluinaria ſupplica
tio decreta eſt: celebratote illos dies cum coniugibus,
ac liberis ueſtris. nam multi ſæpe honores dijs immor
talibus iuſti habiti ſunt, ac debiti: ſed profecto iuſtio
res nunquam. erepti enim ex crudeliſſimo ac miſer-
rimo interitu, & erepti ſine cæde, ſine ſanguine, ſine
exercitu, ſine dimicatione, me uno togato duce & im-
peratore uiciſtis. & enim recordamini Quir. omnes
ciuiles diſſenſiones: neq; ſolum eas quas audiſtis: ſed
has, quas uos metipſi meminiſtis: & uidiſtis. L. Sylla P.
Sulpicium oppreſſit: eiecit ex urbe C. Marium cuſto-
dem huius urbis: multosq; fortes uiros partim eiecit
ex ciuitate: partim interemit. Cn. Octauius Cóſul ar
mis ex urbe Collegam expulit. omnis hic locus acer-
uis corporum, & ciuium ſanguine redundauit. ſu-
perauit poſtea Cinna cum Mario. Tum uero clariſſi-
mis uiris interfectis, lumina ciuitatis extincta ſunt.
Vltus eſt huius uictoriæ crudelitatem poſtea Sylla. ne
dici quidem opus eſt quanta diminutione ciuium &
quanta calamitate reipublicæ. Diſſenſit M. Lepi-
dus á clariſſimo, & fortiſſimo uiro Q. Catulo.
attulit non tam ipſius interitus Reip. luctum, quàm
cæterorum. Atque illæ diſſenſiones erant eiuſmodi
Quirites: quæ non ad delendam, ſed ad commu-
tandam Remp. pertinerent. non illi nullam eſſe
Remp. ſed in ea, quæ eſſet: ſe eſſe principes: neq;

hanc urbem conflagrare : ſed ſe in hac urbe flore-
re uoluerunt . Atque illæ tamen omnes diſſenſiones,
quarum nulla exitium Reip. quæſiuit: eiuſmodi fue-
runt : ut non reconciliatione concordiæ, ſed interni-
tione ciuium diiudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt
hominum memoriam maximo, crudeliſſimoq; bel-
lo, quale bellum nulla unquam barbaria cum ſua
gente geſſit : quo in bello lex hæc fuit à Lentulo,
C. Caſſio, Cethego conſtituta : ut omnes, qui ſalua
urbe ſalui eſſe poſſent : in hoſtium numero duce-
rentur : ita me geſſi Quirites : ut ſalui omnes conſer-
uaremini. & cum hoſtes ueſtri tantum ciuium ſuper-
futurum putaſſent : quantum infinitæ cædi reſtitiſſet:
tantum autem urbis: quantum flamma obire non po-
tuiſſet : & urbem & ciues integros incolumesq; ſer-
uaui. Quibus pro tantis rebus Quir. nullum ego
à uobis præmium uirtutis, nullum inſigne honoris,
nullum monumentum laudis poſtulo: præterquam
huius diei memoriam ſempiternam. In animis ego ue-
ſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta ho-
noris, monumenta gloriæ, laudis inſignia condi, et
collocari uolo. nihil me mutum poteſt delectare : ni-
hil tacitum : nihil deniq; huiuſmodi: quod etiam mi-
nus digni aſſequi poſſint. Memoria ueſtra Quir.
noſtræ res alentur : ſermonibus creſcent : literarum
monumentis inueteraſcent : & corroborabuntur: ean-
demq; diem intelligo, quam ſpero æternam fore: et
ad ſalutem urbis, & ad memoriam Conſulatus mei
propagatam. unoq; tempore in hac Rep. duos ci-
ues extitiſſe : quorum alter fines ueſtri Imperij: non

terræ ſed cœli regionibus terminaret. alter eiuſdem imperij domicilium, ſedesq; ſeruaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eadem eſt fortuna atque conditio, & illorum, qui externa bella geſſerunt: quod mihi uiuendum eſt cum illis, quos uici, ac ſubegi: illi hoſtes aut interfectos aut oppreſſos reliquerunt: ueſtrum eſt Quirites: ſi cæteris recta ſua facta proſunt: mihi mea ne quando obſint, prouidere. mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ ac nefariæ ne nobis nocere poſſent, ego prouidi: ne mihi noceant ueſtrum eſt prouidere. quanquam Quir. mihi quidem ipſi nihil iam ab iſtis noceri poteſt. magnum enim eſt in uobis præſidium, quod mihi in perpetuum comparatum eſt: magna in Rep. dignitas: quæ me ſemper tacita defendet: magna uis conſcientiæ: quã qui negligent: cum me uiolare uolent: ſe ipſi indicabunt. Eſt etiam in nobis is animus Quirites: ut nõ modo nullius audaciæ cædamus: ſed etiam omnes improbos ultro ſemper laceſſamus. quod ſi omnes impetus domeſticorum hoſtium depulſi à uobis, ſe in me unum conuerterint: uobis erit uidendum Quir. qua conditione poſt hac eos eſſe uelitis: qui ſe pro ſalute ueſtra obtulerint inuidiæ, periculisq; omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt, quod iam ad uitæ fructum poſſit acquiri? cum præſertim neque in honore ueſtro, neque in gloria uirtutis, quicquam uideam altius: quo mihi libeat aſcendere. Illud profecto perficiam Quirites: ut ea, quæ geſſi in conſulatu, priuatus tuear: atque ornem: ut ſi qua eſt inuidia in conſeruanda Rep. ſuſcepta: lædat inuidos: mihi ualeat ad gloriam.

deniq; ita me

deniq; ita me in Rep. tractabo: ut meminerim ſemper quæ geſſerim: curemq; ut ea uirtute non caſu geſta eſſe uideantur. Vos Quir. quoniam iam nox eſt: uenerati Iouem illum cuſtodem huius urbis, ac ueſtrum in ueſtra tecta diſcedite: & ea, quanquam iam eſt periculum depulſum: tamen æque, ac priori nocte, cuſtodijs, uigilijsq; defendite. Id ne uobis diutius faciundum ſit: atq; ut in perpetua pace eſſe poſſitis: prouidebo.

IN L. CATILINAM, IN SENATV. ORATIO IIII.

Ideo P.C. in me omnium ueſtrum ora, atq; oculos eſſe conuerſos: uideo uos non ſolū de ueſtro, ac reipublicæ, uerum etiam, ſi id depulſum ſit: de meo periculo eſſe ſollicitos. Eſt mihi iucunda in malis, & grata in dolore ueſtra erga me uoluntas. ſed eam per deos īmortales quæſo deponite: atq; obliti ſalutis meæ, de uobis, ac de liberis ueſtris cogitate. mihi ſi hæc conditio conſulatus data eſt: ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatusq; perferrem: feram nō ſolū fortiter, ſed etiam libenter: dummodo meis laboribus uobis populoq; Ro. dignitas, ſalusq; pariatur. Ego ſum ille Conſul P.C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus, conſularibus auſpicijs conſecratus, nō curia, ſummum auxilium omnium gentium, non domus, commune perfugium, non lectus, ad quietem datus, non deniq; hæc ſedes honoris ſella curulis unquā uacua mortis periculo, atq; inſidijs fuit. ego multa tacui: multa pertuli: multa conceſſi: multa meo quodam dolore in ueſtro timore ſanaui. Nunc ſi hunc exitum Conſulatus mei dij immortales eſſe uoluerunt: ut uos P.C. populūq; ro. ex cæde miſera, coniuges, liberosq; ueſtros, uirginesq; ueſtales ex acerbiſſima uexatione, templa, atq; delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrum ex fœdiſſima flamma, totam Italiā

ex bello, et uaſtitate eriperem: quæcunq; mihi uni proponetur fortuna, ſubeatur. Etenim ſi P. Lentulus ſuum nomen inductus à uatibus fatale ad perniciem Reip. fore putauit: cur ego non læter meum Conſulatum ad ſalutem populi ro. propè fatalem extitiſſe? Quare P. C. conſulite uobis: proſpicite patriæ: conſeruate uos, coniuges, liberos, fortunasq; ueſtras: populi ro. nomen, ſalutemq; defendite: mihi parcere ac de me cogitare deſinite. nam primum debeo ſperare omnes deos, qui huic urbi præſident: pro eo mihi ac mereor relaturos gratiam eſſe. deinde, ſi quid obtigerit: æquo animo paratoq; moriar. neque enim turpis mors forti uiro poteſt accidere: neque immatura conſulari: nec miſera, ſapienti. nec tamen ego ſum ille ferreus: qui fratris cariſſimi, atq; amantiſſimi præſentis mœrore non mouear, horumq; omnium lachrymis, à quibus me circunſeſſum uidetis. neq; meam mentem non domum ſæpe reuocat exanimata uxor, & abiecta metu filia, & paruulus filius: qui mihi uidetur amplecti Remp. tanquam obſidem conſulatus mei: neq; ille, qui expectans huius exitum diei ſtat in conſpectu meo gener. moueor his rebus omnibus: ſed in eam partem, ut ſalui ſint uobiſcum omnes: etiam ſi me uis aliqua oppreſſerit: potius quàm et illi et nos una. Reip. peſte pereamus. Quare P. C. incumbite ad ſalutem reipublicæ. circunſpicite omnes procellas: quæ impendent: niſi prouidetis. nõ Ty. Gracchus, qui iterũ Tribunus pl. fieri uoluit: nõ C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus eſt: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit: in diſcrimen aliquod, atq; in ueſtræ ſeueritatis iudicium

adducitur:ſed tenentur hi,qui ad urbis incendium,ad ueſtrum omnium cædem,ad Catilinam accipiendum Romæ reſtiterunt.tenentur literæ, ſigna,manus,deniq; uniuſcuiusq; confeſſio.ſollicitantur Allobroges:ſeruitia excitantur:Catilina accerſitur:id eſt initum conſilium:ut interfectis omnibus,nemo ne ad deplorandum quidem populi ro.nomen,atq; ad lamentandam tanti Imperiũ calamitatem relinquatur.hæc omnia indices detulerunt:rei confeſſi ſunt:uos multis iam indicijs indicauiſtis.primum,quod mihi gratias egiſtis ſingularibus uerbis:& mea uirtute,atq; diligentia perditorum hominum patefactam eſſe coniurationem decreuiſtis.deinde quod P.Lentulum,ut ſe abdicaret Præturа coegiſtis.tum quod eum & cæteros de quibus indicauiſtis,in cuſtodiam dandos cenſuiſtis:maximeq; quod meo nomine ſupplicationem decreuiſtis:qui honos togato habitus ante me eſt nemini.poſtremo heſterno die præmia legatis Allobrogum, T.q; Vulturcio dediſtis ampliſſima.quæ ſunt omnia eiuſmodi:ut hi qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt:ſine ulla dubitatione à uobis damnati eſſe uideantur.Sed ego inſtitui referre ad uos P.C.tanquam integrum,& de facto,quid iudicetis:& de pœna,quid cenſeatis.illa prædicam:quæ ſunt Conſulis.Ego magnum in Rep.uerſari furorem, & noua quædam miſceri,& concitari mala iam pridem uidebam.ſed hanc tantam,tam exitioſam haberi coniurationem à ciuibus nunquam putaui.Nunc quicquid eſt: quocunque ueſtræ mentes inclinant, atque ſententiæ: ſtatuendum uobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad nos delatum ſit,uidetis.huic ſi

paucos putatis affines eſſe: uehementer erratis. latius opinione diſſeminatum eſt hoc malum: manauit non ſolum per Italiam, uerum etiam tranſcedit alpes: & obſcure ſerpens multas iam prouincias occupauit: id opprimi ſuſtentando, ac prolatando nullo pacto poteſt. quacunq; ratione placet, celeriter uobis uindicandum eſt. Video duas adhuc eſſe ſententias: unam D. Syllani: qui cenſet eos q̃ hæc delere conati ſunt morte eſſe mulctandos. Alteram C. Cæſaris qui mortis pœnam remouet: cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Vterq; & pro ſua dignitate, & pro rerum magnitudine in ſumma ſeueritate uerſatur. alter eos, qui nos omnes, qui Populũ Ro. uita priuare conati ſunt: qui delere Imperiũ: qui Populi Ro. nomen extinguere: punctũ temporis frui uita & hoc cõmuni ſpiritu non putat oportere. atq; hoc genus pœnæ ſæpe in improbos ciues in hac Rep. eſſe uſurpatũ recordatur. Alter intelligit, mortem à dijs immortalibus nõ eſſe ſupplicij cauſa conſtitutam: ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborũ, aut miſeriarum quietem eſſe. Itaq; eam ſapientes nunq̃ inuiti, fortes ſæpe etiã libenter oppetiuerunt. uincula uero, & ea ſempiterna, certe ad ſingularẽ pœnam nefarij ſceleris inuenta ſunt. municipijs diſpertiri iubet. habere uidetur iſta res iniquitatem, ſi imperare uelis: difficultatem, ſi rogare. Decernatur tamen, ſi placet. ego enim ſuſcipiam: et ut ſpero reperiam, qui id quod ſalutis omnium cauſa ſtatueritis: nõ putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare. adiũgit grauem pœnam municipibus: ſi quis eorum uincula ruperit: horribiles cuſtodias circundat: & dignã

ſcelere hominum perditorum ſancit: ne quis, eorum pœnam, quos condemnat: aut per Senatum, aut per populum leuare poſſit. eripit etiam ſpem: quæ ſola homines in miſerijs conſolari ſolet. bona præterea publicari iubet. uitam ſolam relinquit nefarijs hominibus: quam ſi erupuiſſet, multas uno dolore animi ac corporis & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaq; ut aliqua in uita formido improbis eſſet poſita: apud inferos eiuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impijs conſtituta eſſe uoluerunt: quod uidelicet intelligebant his remotis non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam.

Nūc P. C. ego mea uideo qd interſit. Si eritis ſecuti ſententiam C. Cæſaris: quoniam hanc is Reip. uiam, quæ popularis habetur: ſecutus eſt: fortaſſe minus erunt hoc monitore, & authore, huiuſce ſententiæ mihi populares impetus pertimeſcendi. Sin illam alteram: neſcio an amplius mihi negocij contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas Reip. uendicat. habemus enim etiam à C. Cæſare, ſicut ipſius dignitas & maiorum eius amplitudo poſtulabat: ſententiam tanq̃ obſidem perpetuæ in Rēp. uoluntatis: intellectum eſt, quid intereſſet in leuitatem concionatorum, & animum uere popularem, ſaluti populi conſulētem. uideo de iſtis, qui ſe populares haberi uolunt: abeſſe non neminem: ne de capite uidelicet ciuium Ro. ſententiam ferat. is & nudiustertius in cuſtodiam ciues Romanos dedit: & ſupplicationē mihi decreuit: et indices heſterno die maximis præmijs affecit. Iam hoc nemini dubium eſt: q̃ reo cuſtodiam, quæſitori gratulationem, indici præmium de-

creuit: quid de tota re, & cauſa iudicari. At uero C. Cæſar intelligit, legem Semproniā eſſe de ciuibus Ro. conſtitutam. qui autem in Rep. ſit hoſtis, eum ciuem eſſe nullo modo poſſe. deniq; ipſum latorem legis Sempron iæ iuſſu populi pœnas Reip. dependiſſe. idem ipſum largitorem Lentulum, & prodigum, non putat, cum de pernicie Reip. & exitio huius urbis tam acerbe tamq; crudeliter cogitarit: etiam appellari poſſe popularem. Itaq; homo mitiſſimus, atq; leniſſimus nō dubitat P. Lentulum æternis tenebris uinculisq; mādare: & ſancit in poſterum: ne quis huius ſupplicio leuando ſe iactare, et in pernicie Reip. poſt hac popularis eſſe poſſit. adiungit etiam publicationem bonorū: ut omnes animi cruciatus, & corporis, etiam egeſtas, ac mendicitas conſequatur. Quamobrem ſiue hoc ſtatueritis: dederitis mihi comitem ad concionem, populo carum, atque iucundum. ſiue Syllani ſententiam ſequi malueritis: facile me, atque uos à crudelitatis uituperatione defendetis: atque obtinebo eam multo leuiorem fuiſſe. quanquam P. C. quæ poteſt eſſe in tanti ſceleris immanitate punienda crudelitas? ego enim de meo ſenſu iudico. nam ita mihi ſalua Rep. uobiſcū perfrui liceat: ut ego quod in hac cauſa uehementior ſum: non atrocitate animi moueor. quis enim eſt me mitior? ſed ſingulari quadam humanitate & miſericordia. uideor enim mihi uidere hanc urbem lucem orbis terrarum, atq; arcem omnium gentiū, ſubito uno incendio concidentem: cerno animo ſepultam patriam: miſeros atq; inſepultos aceruos ciuium: uerſatur ante oculos aſpectus Cethegi, & furor, in ue-

ſtra cæde bacchantis. cum uero mihi propoſui regnã tem Lentulum: ſicut ipſe ſe ex fatis ſperaſſe confeſſus eſt: purpuratum eſſe hinc Gabinium: cum exercitu uenisse Catilinam: tum lamentationem matrũfamlias, tum fugam uirginum, atq; puerorum, ac uexationem uirginum ueſtalium perhorreſco. & quia mihi uehementer hæc uidentur miſera atq; miſeranda: idcirco in eos, qui ea perficere uoluerunt: me ſeuerum uehementemq; præbeo. etenim quæro, ſi quis paterfamilias liberis ſuis à ſeruo interfectis, uxore occiſa, incenſa domo, ſupplicium de ſeruis quàm acerbiſſimum ſumpſerit: utrum is clemens ac miſericors, an inhumanus, & crudeliſſimus eſſe uidebatur? mihi uero importunus, ac ferreus: qui non dolorem cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos noſtros trucidare uoluerunt: qui ſingulas uniuſcuiuſq; domos & hoc uniuerſum Reip. domicilium, delere conati ſunt: qui id egerunt: ut gentem Allobrogum in ueſtigijs huius urbis atq; in cinere deflagrati imperij collocarent: ſi uehementiſſimi fuerimus: miſericordes habebimur. ſin remiſſiores eſſe uoluerimus: ſummæ nobis crudelitatis in patriæ ciuiumq; pernicie fama ſubeunda eſt. niſi cuipiam L. Cæſar uir fortiſſimus, et amantiſſimus Reip. crudelior nudiuſtertius uiſus eſt: cum ſororis ſuæ, fœminæ lectiſſimæ uirum præſentem, & audientem uita priuandum eſſe dixit: cum auum iuſſu Cóſ. interfectum filiumq; eius impuberem ligatum à Pr. miſſum in carcerem necandum eſſe dixit. quorum quid ſimile factum? quod initum delendæ Reip. conſilium? largitionis uolun-

tas tum in Rep. uerſata eſt, & partium quædam contentio. Atq; illo tempore huius auus Lentuli clariſſimus uir, armatus Gracchum eſt perſecutus. Ille etiam graue tum uulnus accepit: ne quid de ſumma Reip. dignitate minueretur. hic ad euertēda fundamēta Reip. Gallos accerſiuit: ſeruitia concitauit: Catilinam euocauit: attribuit nos Cethego: cæteros ciues interficiendos Gabinio: urbem inflammandam Caſſio: totam Italiam uaſtandam diripiendamq; Catilinæ. uereamini cenſeo ne in hoc ſcelere tam immani, ac nefario, nimis aliquid ſeuere ſtatuiſſe uideamini? cum multo magis ſit uerendum: ne remiſſione pœnæ crudeles in patriam, quàm ne ſeueritate animaduerſionis nimis uehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe uideamini. Sed quæ exaudio P. C. diſſimulare non poſſum. iactantur enim uoces: quæ perueniunt ad aures meas: eorum qui uereri uidentur, ut habeam ſatis præſidij ad ea: quæ uos ſtatueritis hodierno die, tranſigenda. omnia prouiſa, parata, & conſtituta ſunt. P. C. cum mea ſumma cura, atq; diligentia, tum multo etiā maiore Populi Ro. ad ſummum imperium retinēdum, & ad communes fortunas conſeruandas uoluntate. omnes adſunt omnium ordinum homines, denique omnium ætatum: plenum eſt forum: pleni aditus huius loci, ac templi. cauſa enim eſt poſt urbē conditam hæc inuenta ſola: in qua omnes ſentirent unum, atq; idē, præter eos, qui cum ſibi uiderent eſſe pereundum: cum omnibus potius, quàm ſoli perire uoluerunt. hoſce ego homines excipio: & ſecerno libenter. neq; enim improborum ciuium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium nu-

mero habendos puto. cæteri uero, dij immortales, qua frequentia, quo ſtudio, qua uirtute ad communem dignitatem ſalutemq́; conſentiunt. quid ego hic Equites Ro. commemorem? qui uobis ita ſumma ordinis conſilijq́; concedunt: ut uobiſcum de amore Reip. certent. quos ex multorum annorum diſſenſione huius ordinis, ad ſocietatem, concordiamq́; reuocatos, hodiernus dies uobiſcum, atq; hæc cauſa coniungit. quam coniūctionem, ſi in conſulatu confirmatam meo, perpetuam in Rep. tenuerimus: confirmo uobis, nullum poſthac malum ciuile ac domeſticum ad ullam Reip. partem eſſe uenturum. Pari ſtudio defendendæ Rep. conueniſſe uideo Tribunos ærarios fortiſſimos uiros. ſcribas item uniuerſos. quos cum caſu hic dies ad ærariū frequentaſſet: aduocarit: uideo ab expectatione ſortis, ad communem ſalutem eſſe conuerſos. omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. quis eſt enim? cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux deniq; hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cum ſit carum, tum uero dulce atq; iucundum? Operæprecium eſt P. C. libertinorum hominum ſtudia cognoſcere: qui ſua uirtute fortunam ciuitatis conſecuti, hanc uere ſuam patriam eſſe iudicant: quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe iudicauerunt. Sed quid ego hos homines, ordinesq́; commemoro? quos priuatæ fortunæ, quos communis respublica, quos deniq; libertas ea, quæ dulciſſima eſt: ad ſalutem patriæ defendendam excitauit? ſeruus eſt nemo: qui modo tolerabili conditione ſit ſeruitutis: qui non audaciam ci-

nium perhorreſcat: qui non obſtare cupiat: qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad communem ſalutis uoluntatem. Quare ſi quem ueſtrũ forte commouet hoc, quod auditum eſt: lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, precio ſperantem ſollicitari poſſe animos egentium, atq; imperitorum: eſt id quidem cœptum atq; tẽtatum: ſed nulli ſunt inuenti tam aut fortuna miſeri, aut uoluntate perditi: qui non ipſum illum ſellæ, atq; operis, et quæſtus quotidiani locum, q nõ cubile, ac lectulum ſuũ, qui deniq; non curſum hunc ocioſum uitæ ſuæ ſaluũ eſſe uelit. multo uero maxima pars eorum, q in tabernis ſunt: niſi uero. id enim potius eſt dicendum. genus hoc uniuerſum amiciſſimum eſt ocio. etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus, frequentia ſuſtinetur: alitur ocio. quorũ ſi quæſtus occluſis tabernis minui ſolet: quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cum ita ſint P. C. uobis Populi Ro. præſidia non deſunt. uos ne populo ro. deeſſe uideamini, prouidete. Habetis Conſulem ex plurimis periculis, & inſidijs, atq; ex media morte, non ad uitam ſuam, ſed ad ſalutem ueſtram reſeruatum: omnes ordines ad cõſeruandam Remp. mente, uoluntate, ſtudio, uirtute, uoce, conſentiunt. obſeſſã facibus & telis impiæ coniurationis, uobis ſupplex manus tendit patria cõmunis: uobis ſe, uobis uitam omnium ciuium, uobis arcem, et Capitolium, uobis aras penatium, uobis illum ignem ueſtæ perpetuum, ac ſempiternum, uobis omnium deorum tẽpla, atq; delubra, uobis muros, atq; urbis tecta commendat. præterea de ueſtra uita, de coniugum

nia laude Africanus:qui duas urbes huic Imperio infeſtiſſimas Carthaginem,Numantiamq́; deleuit:habeatur uir egregius L.Paulus ille:cuius currum Rex potentiſſimus quondam & nobiliſſimus Perſes honeſtauit:ſit in æterna gloria Marius:qui bis Italiam obſidione,& metu ſeruitutis liberauit:anteponatur omnibus Pompeius:cuius res geſtæ,atq; uirtutes iiſdem quibus ſolis curſus regionibus ac terminis continētur. erit profecto inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ:niſi forte maius eſt patefacere nobis prouincias,quo exire poſſimus:quàm curare,ut etiam illi,q abſunt:habeant quo uictores reuertantur. quanquam eſt in uno loco conditio melior externæ uictoriæ, quàm domeſticæ:quod hoſtes alienigenæ,aut oppreſſi ſeruiunt:aut recepti,beneficio ſe obligatos putant.qui autem ex numero ciuiū dementia aliqua deprauati, hoſtes patriæ ſemel eſſe cœperunt:eos, cum à pernicie Reip.repuleris:neq; ui coercere,neque beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis ciuibus æternum bellum ſuſceptum eſſe uideo.quod ego ueſtro, bonorumq́; omnium auxilio,memoriaq́; tantorum periculorum,quæ nonmodo in hoc populo,qui ſeruatus eſt: ſed in omnium gentium ſermonibus ac mentibus ſemper hærebit:à me atque à meis facile propulſari poſſe confido.neq; ulla profecto tanta uis reperietur: quæ coniunctionem ueſtram equitumq́; Ro.& tantam conſpirationem bonorum omnium perfringere,& labefactare poſſit. Quæ cum ita ſint patres conſcripti: pro imperio,pro exercitu,pro prouincia,quam neglexi: pro triumpho, cæteriſq́; laudis inſignibus, quæ

ſunt à me propter urbis, ueſtræq; ſalutis cuſtodiam repudiata: pro cliẽtelis, hoſpitijsq; prouincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in uos ſingularibus ſtudijs, proq; hac quam perſpicitis ad conſeruandam Remp. diligentia, nihil à uobis niſi huius temporis, totiusq; mei Conſulatus memoriam poſtulo. quæ dum erit ueſtris mentibus infixa: firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. quod ſi meam ſpẽ uis improborum fefellerit: atq; ſuperauerit: commendo uobis paruum meum filium: cui profecto ſatis erit præſidij, nõ ſolum ad ſalutem, uerum etiam ad dignitatem: ſi eius qui hæc omnia ſuo ſolus periculo conſeruauerit: illum eſſe filium memineritis. Quapropter de ſumma ſalute ueſtra populiq; ro. P.C. de ueſtris coniugibus, ac liberis, de aris, ac focis, de fanis, ac templis, de totius urbis tectis, ac ſedibus, de Imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, de uniuerſa Rep. decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. habetis enim conſulem: qui & parere ueſtris decretis non dubitet: & ea, quæ ſtatueritis, quo ad uiuet defendere, & per ſe ipſum præſtare poſſit.

PORCII LATRONIS DECLAMATIO CONTRA LVCIVM SERGIVM CATILINAM.

I quid precibus apud deos immortales ſanctiſſimi Iudices, uobiſcum aliquando ualuiſſemus: iãdudum et potiremur Rep. noſtra florentiſſima, et ciues noſtros haberemus, tum ſtudioſos rerum gerendarum, tum patriæ ſimul, ac uirtutis amãtiſſimos: idq; temporis eximia lætitia frueremur, cum rationes omnes dicendi noſtras, in laudem ſummorũ, atq; optimorum ciuium conſumendas eſſe uideremus. Nihil enim ſtatuimus animo dignius, nec authoritate maiorũ, nec opinione populari, quàm in eo genere uerſari forenſis exercitationis, quæ canere laudes egregias ſummorum hominum poſſet: atq; animos inflammare noſtræ ciuitatis, ad imitandum. Verum ea dicendi uoluptas olim ſapientiſſimo uiro M. Catoni plane contigerit: nec non et Galbæ, Scipioni, Gracchis, Porcinæ, Craſſo, atq; Antonio ſummis, atq; ornatiſſimis oratoribus: quorum tempora ſingulari præſtantia uirtutis, ac ſtudio pene incredibili pulcherrimarum artium floruerunt. nobiſcum uero ſententia noſtra bene ageretur, ſi modo tantum abeſſemus ab illa modeſtia temporum, atque hominum: nec incidiſſemus in atrociſſimos Reip. fluctus, ac miſerandam temporum calamitatem. M. ſiquidem Catoni, Scipioni coetaneo ſuo monimentis immortalibus huius urbis, & ſi-

corporis ad dignitatem urbis, non ad perniciem conferre ſtatuiſſet, Remp. nuper, ex atrociſſimis bellorum ciuilium uulneribus pauliſper reſpirantem, nouis inſidijs opprimere conatus eſt. Quid exhorruiſtis iudices? non modo opprimere conatus eſt: ſed crudeliſſime uexare: non uexare tantum: ſed inaudito quodam genere feritatis extinguere. manum ad id comparat, diuerſam quidem genere, ſed magnitudine ſceleris, uitæq; ſimilitudine pene eandem. quam manum exacerbatam continuo penuria rei familiaris, & ob id deſyderio prædæ mirabiliter flagrantem, illecebræ ſibi facillime conciliauerunt. Conſilia nefarij facinoris in ampliſſimi ciuis M. Leccæ domo decoquebantur. ad eam greges confluebant perditorum adoleſcentium: quorum hic familiaritatem eximiam conſecutus fuerat, conciliatam partim aſſuetudine ſtupri, partim genere quodam nefariæ largitionis. Adhibiti ſunt & cuncti barbarorum hominum, nobilitati nó ſolum magnitudine & ſumma æris alieni, uerum etiam conſuetudine, ac ſtudio turpiſſimarum rerum. nec alæ muliebres ab eo cœtu religioſo, nocturno prorſus abfuiſſe iudicatæ ſunt. nulla denique portenta urbis, nullæ finitimarum regionum peſtes repertæ ſunt, quæ non denotatæ ſolertiſſime per hunc, per magnitudinem inopiæ facillime concitatæ, repente deuolauerint in aream ipſam nefariæ, atque flagitioſæ coniurationis. Ratio conſiliorum fuit, ut Saturnalibus proxime futuris uniuerſi cum armis ad ipſius Leccæ domum præſto forent: ibique dato ſigno collaberentur omnes, partim ad diripiendam, inflam-

mandamq; urbem, partim ad trucidandum Senatum, partim ad eos conficiendos, qui præſidium urbi ferre uoluiſſent. Catilinam interim omnes, & ducem, & Imperatorem appellarent. Audiſtis iudices ſatis euidenter (ut arbitror) conſilium ſceleratiſſimi hominis Catilinæ, reiq; indigniſſimæ miſerabilem, ac deteſtabilem crudelitatem. Nunc uero audienda cauſa eſt, agnoſcendæq; faces: quib. ille flagrauit ad cupiditatem huiuſmodi ſcelerati facinoris obeundam. quas ſi plane comprobatas uobis (ut arbitror) planeq; illuſtratas euidentibus ſignis attulero: nihil erit impedimento, quin hoſtem Reip. crudeliſſimum, atque infeſtiſſimum ſummis ſupplicijs, ſummis cruciatibus multandum, ac mactandum eſſe iubeatis. Tria iudices, ſententia mea, ſcelerata, crudelia, flagitioſa, inaudita quæ mentem Catilinæ ſemper immoderatam, ſemperq; nouis rebus ſtudentem, ad exitium patriæ commouerunt, nunc dicenda ſunt. primum ratio quædam triſtis ſimultatis: qua ductus eſt, uniuerſum Senatum ex memoria repulſæ conſulatus capitaliter fuiſſe ſemper inſectatum. ſecundo rabies quædam temerariæ ambitionis ſitiens immodicæ gloriæ, prorſusq; inflammata perpetua quadam, & ſingulari cupiditate dominandi. Poſtremo cœtus infames turpiſſimorum hominum, non modo fatigati diuturno malo domeſticæ neceſſitatis, uerum etiam imbuti flagitijs, ac conſuetudine ſcelerũ ſempiterna comite & genitrice peſſimarum cupiditatum. quod genus hominum Catilinam ſuum etiam dormientẽ e ſomno facillime excitare uoluiſſet. His autem

oſtenſis breuiter, ſaneq; confutatis, quæ pro defenſione flagitiorum ſuorum noſtri aduerſarij dicenda eſſe putauerunt, finem adeſſe uobis intelligetis.
BELLO mithridatico iudices longiſſimo quidem omnium, & ſine dubio poſt Punicum periculoſiſſimo, cum diutius in Senatu de eligendo Imperatore dubitatum fuiſſet: planeq; omnes ambigerent, q̃ſnam ſagaciſſimo Regi ſagaciſſimus noſter imperator opponeretur: Catilinam inter omnes competitores, incredibili quadam ambitionis magnitudine deflagrantem, omnes Senatoriæ ſententiæ reiecerunt. Eo telo percuſſus adeo Catilina fuit: ut poſtea nullam omiſerit, neque perturbandæ curiæ, neque inſectandi Senatus occaſionem. uidebat nanque deteſtandam cupiditatem ſuam, illo ſuperſtite, nunquam in eum locum peruenturam fore: de quo illam pridem uniuerſæ omnium uoces eijciẽdam eſſe putauiſſent. uoluebat item animo ſummas uitæ neceſſitates: quibus exuere ſe poſſe arbitrabatur, ſi qua ratione præclaris magiſtratibus aſpiraſſet. nunc illas uero magis, ac magis inſtauratas quotidie intelligebat: quandoquidem inſpicerent omnes uitæ ſuæ rationes, ea ſententia iugulatas prorſus extitiſſe: ac quicquid increpuiſſet ulterius, metuendam eſſe conſularem uigiliam: metuendum eſſe iudicium Senatoriæ authoritatis. Hanc uero ſpeciem, ita exanguem, ita conſternatum conſuetudo erexit uitæ prauiſſimæ ad omne facinus, neque otij ſui patiens, neque alieni. Qualis eius uita fuerit, & ſi præclare conſcientia publica teneatur: huic tamen illuſtrandæ, ſeu patefaciendæ te-

ſtes indubitati uideri poſſunt ij, qui ſacrarium illud libidinum colere, atque obſeruare conſueuerunt. quæ nugæ Dij immortales? quæ portenta ſcelerum? qui libidinum gurgites? quæ ſentinæ flagitioſorum? Verum is rumor ſparſus eſt de moribus Catilinæ, eaq; gentium opinio peruagata: quatenus exiſtimē uoces ipſas publicas, non hominum eſſe, ſed oraculi potius nuncupandas. Famam uero popularem à maioribus noſtris ſæpenumero accepimus, neque temere unquam naſcituram eſſe: neq; temere occaſuram. decus illud egregium corporis non ad dignitatem nominis, ac gloriæ, ſicuti par erat hoī nobiliſſima familia nato, ſed uti latro perditiſſimus, ad omne genus flagitij conferendū fuiſſe ſemper arbitratus eſt. uires ad ſtuporem hominum præclaræ, atque inuſitatæ, perpetua uoluptatum intemperantia ſunt labefactatæ. flos pueritiæ uenuſtiſſimæ ad iuuentium iucunditatem, cui non libidini patuit flagitioſæ iuuentutis? aut quam turpitudinis notam non ſubeundam ultro, atq; accerſendam eſſe cogitauit? lux illa uero præclari, atq; excellentis ingenij, quam omnes diuinam ſemper & ſingularem, atque inuſitatam penitus eſſe arbitrabantur: nonne inter fœdiſſimas uoluptatum ſordes reſtincta eſt? omitto peſtis huius impuriſſimas uoces, molliciem ſcenicam, obtuitus impudicos, blanditias muliebres, & omnem deniq; copiam non mediocrium uitiorum ſub illa frontis erudita ſimul, atque inſigni pulchritudine deliteſcentem. prætereo mentem illius plus, quàm gladiatoriam, ſitim incredibilem humani cruoris, mirum inconſtantiæ genus, uultum nunc demiſſum,

nunc alacrem, nunc anhelantem ſcelus, nunc gratia meretricia floreſcentem, ſummum pecuniæ deſyderiũ, ſummam ſimul prodigalitatem, contemptum incredibilem omnium bonorum, itemq́; eximiã cum ſummis, atque ornatiſſimis ciuibus familiaritatem. Nihil *enim fuit iſto monſtro uerſipellius, aut mutabilius hominum memoria ita ut res diuerſiſſimæ ſæpenumero uideantur in eodem ingenio, tanquam in ſentina quadam teterrima ſimul redundare.* Quis *igitur dubitandum eſſe putauerit hominem præditum huiuſce inſtitutione uitæ, remotiſſimum ab omni genere humanitatis, perfacile ſeſe teterrimo cuiq;, atq; immaniſſimo facinori fuiſſe accommodaturum?* Fontem *aperuimus iudices omnium* Catilinæ *morum, atq; omnis conſuetudinis: unde illi demanauiſſe uis iſta præclara conſiliorũ faciliime intelligenda eſt.* Nũc *uidẽdum eſt ſpem atrociſſimi ſceleris, unde illi ſubminiſtratam fuiſſe iudicemus.* Cum *hic itaq; ſecum repeteret memoriam miſerandam ignominiam comitiorũ, turpesq́; anguſtias afflictæ rei familiaris: ſimulq́; intueretur, uel ſibi uiuendum, ac moriendum fore cum turpitudine ſumma, uel* Senatum *nullũ eſſe oportere, de ratione tollendi ipſius primum cogitare cœpit.* Nã *illo deleto ſine dubio intelligebat uiam latiſſimam libidinibus ſuis continuo patere.* Vertit *itaque oculos ad innumerabilem copiam iuuẽtutis: qua dies, ac noctes ſtipabatur in exercenda conſuetudine ſuarum cupiditatum, cum putauit manum ipſam hominum, tanquam haſtam ualidiſſimam furoris ſui faciliime ſibi accommodari poſſe: quãm contorqueret in omniũ no=*

ſtrum ruinam, atq; interemptionem: ut quam cognouerat educatam uitæ prauiſſimæ inſtitutis, imbutam ſæpenumero ſanguine miſerorum ciuium, ardentem incredibili deſyderio prædæ, ſibi uero mira familiaritate conciliatam. Genus eſt hominũ uehementer exercitatum ferro, atque inopia duabus rebus ad omne genus facinoris paratiſſimum. Quod quidem ego ciuitati noſtræ, maxime debilitatæ bellis ciuilibus, atq; afflictæ magnitudine calamitatum magnopere pertimeſcendum eſſe iudico. nihil enim illis præter ſpem, atque animam fortuna reſeruauit: alteram ad differendam uitæ neceſſitatem: alteram ad liuorem ſuum magnifice accommodatam. Nihil illis cõtemptibilius: quos ſiquidem rudimenta uitæ traducta, in hac tenuiſſima re depoſita, nũc in gladiatorijs muneribus, nũc alia facinoris atrocitate partim ad omnes ſcelus, partim ad omnem patientiam erudierunt. Verum hæ peſtes, ſententia mea, quo fuerint abiectiores, eo magis extimeſcendas eſſe reor, tanquam perpetuo ſeditionum ciuilium, ac rerum nouãdarum auidiſſimas: ſiue quia uoluptatem capiant ex mœrore ſociæ calamitatis: ſiue quia ciuitatum uerſutiam, mutabilitatem rerum ſuarum portendi quodammodo arbitrantur. hi ſunt quidem, quos in foro quotidie in oculis ciuium calami ſtratos ac ueſtibus collucentes paſſim obuolitare cernimus, fortunas omnium popularium, atq; otiũ ciuitatis luminibus conſignantes: qui non modo arrecti permanent ad opportunitatem cuiuſpiam præſentis commodi: uerũetiam geſtiunt ad opinionem ſperatæ utilitatis. Si feras quidem omnis generis, quo ma-

gis attenuatæ fuerint penuria edendi, eo magis præcipites, atque effrenatas ruere in perniciem uidemus. Quid hanc deſperatorum colluuiem ieiunam ſitientem facultatum noſtrarum, quo impetu, qua ue ſtrage ruituram eſſe creditis, aut debacchaturá, ſi ſe carceribus emiſerint? cum illæ ratione careant, atq; intelligentia: hi uero non abſint penitus ab ipſa facultate intelligendi. Grauiſſimi quidem ſunt morſus irritatæ neceſſitatis. Dij mortales, quæ clades ab illa feritate hominum, quæ genera flagitioſorum emanauiſſent: ſi nocturnus iſte imperator, quaſi quaſdam rapidiſſimas belluas in urbis penates immittere potuiſſet. Horret animus iudices, ea cogitatione complecti: quæ miſeri pertuliſſemus: ſi ſopor oculos conſulares detinuiſſet. Reſtinguenda eſt itaq; flamma nobis ſcelerata & atrox: dum adhuc uelata cineribus, ac ſopita facultas reſtinguendi leuiſſime data eſt: ne cum omnia comprehenderit (quod immortales Dij penitus auertant) nos fruſtra poſtmodum furibundam, atque exultantem reſtinguere cupiamus. Neque rectorem nauis audiendum prorſus exiſtimo in ipſo mœrore calamitoſæ tempeſtatis, quàm illi fugere facillime licuiſſet conſurgentem primo, ſibiq;, ac rebus ſuis naufragium minitantem. Neque item gubernatorem urbis in ipſo excidio, & calamitate ciuitatis, quam impendentem prius ipſe conſilio ſuo, ſuaq; prudentia ſuſtinere quodammodo, ac propulſare potuiſſet. ſeræ ſunt hominum lamentationes, prorſusq; uituperandæ, quas occupatas in his lugendis cernimus, quæ uitio ſuo, deſidiaq; contigerunt. Callicratidi Lacedæmoniorum

Duci cum ornatiſſimam, cui præerat claſſem, funditus amiſiſſet propter immoderatam gloriæ cupiditatem: nihil ad eam reſtituendam nouiſſima conſilij ratio ſuffragata eſt. Quam ita ſeruare poterat, ſi modo in ſtatione continuiſſet. Terentio Varroni ſempiternum dedecus, atque immortale monimentum erunt flagitioſæ turpitudinis deletæ ad Cannas temeritate ſua pulcherrimæ Romanorum legiones. quæ ſeruatæ periculoſiſſimo tempore Reip. ſine dubio fuiſſent, et robur eximium pulcherrimæ urbis, et perpetuum decus conſularis prudentiæ, diſciplinæq; militaris. Recte itaque maiores noſtri ſummus laudibus efferendi ſunt, qui Spu. Melium, q̧ Gracchos, qui Manlium Capitolinũ, qui Druſum, qui Saturninum fortiſſimos homines, & Reip. ſæpenumero non mediocriter opitulatos, ꝙ deueniſſent in affectatæ tyrrannidis ſuſpitionem, morte multandos eſſe putauerunt. Nec Spu. Melio fauor ampliſſimus ciuitatis, nec Gracchis aui ſui Scipionis clariſſimi uiri memoria, nec Manlio celeberrima gloria Capitolij liberati, nec Druſo ſanctiſſimi ſui penates, nec Saturnino ius ſacroſanctæ dignitatis auxiliata eſt. Quid ita? quia necem paucorum, aut unius hominis, calamitati publicæ maiores noſtri ſemper anteponendam eſſe putauerunt. Quid? genus crudelitatis eximium non ſunt arbitrati ciues eos perimere, ſummisq; affligere ſupplicijs, quorum in Remp. perſæpe clariſſima beneficiorũ genera extitiſſent? minime. quid ita? quia nullum ſatis dignum ſupplicij genus in eos conſumi poſſe opinabantur: qui patriæ ſuæ libertatem opprimere ſtatuiſſent: nec illos

ciues eſſe indicauerūt: quos abieciſſe rationem patriæ charitatis intuerentur. At contra eos, qui tales intermiſſent, non modo dici, atq; appellari ciues, ut eſſent ſtatuebant, ſed afficiendos fore immortalibus donis, ac ſempiternæ hominū memoriæ conſecrandos. Quid enim poteſt indignius dici? quàm uitam à patria ſuſceptam ad illius perniciem, calamitatemq; conferre? quid fingi ſceleratius? quàm eorum pœnas, ac crudeliſſimam ſeruitutem excogitare: quos iiſdem mœnibus ac tectis conſtitutos, eædem leges, atque eadem uiuendi ratio continuiſſet? quid denique poteſt intolerabilius exiſtimari? quam inferre delubris Deorum immortaliū, ac facultatibus noſtris illinc ſceleratas faces, hinc acerbiſſimas expilationes? Hæc qui curauerunt iudices, aut qui tentauerunt, nunquam ego alienos ab hoſtibus, aut diſſimiles feritati beſtiarū exiſtimabo. Vidimus de ſpe perficiendi nefarij facinoris. uidendum eſt de loco. quam latebram commodiſſimam & tutiſſimam egregius artifex delegit cum contegendæ conſpirationi ſuæ, tum armis omnibus eius artificij comprehendendis? ne forſan temere domum nobiliſſimi ciuis, atque opulētiſſimi M. Leccæ delectam eſſe iudicetis: primum homo delectus eſt huiuſmodi nefarijs cupiditatib. affinis: quo participe ſemper uſus fuerat conſiliorum ſuorum, adiutore teterrimarum libidinum, ſocio maximorum periculorum: cui ſpectato frequenter in difficillimis rebus ſummam huiuſmodi atrociſſimi mali tuto committi poſſe, facillime ſibi pollicebatur. Præterea domum ſibi deligendam eſſe iudicabat ſolitudine locorum deſertam, & ab omni frequentia

populari remotiſſimā: quæ ſcilicet uoces coniurationis tutiſſime continere poſſet. Cōtulit igitur ſeſe in ipſam M. *Leccæ domū, remotam ab omni celebritate, cōſtipatam multitudine arbuſcularum, et ab omni ſuſpitione prodendi facinoris nō mediocriter abhorrentē.* Q*uos uero tetenderit ibi coniurationis laqueos, aut quas cathenas ſcelerum conflauerit nobis, ac facultatibus noſtris, Saturnaliū dies patefactura fuerat: niſi primū benignitate* D*eorum immortalium, deinde uigilātia conſulari, nefariæ ſicæ de manibus latronum excidiſſent. nullas amplius tēdiculas pertimeſcamus ab execrabili monſtro, nullas inſidias ab hoſte teterrimo: tenetur fera: nec ſi uiri eſtis, declinatura eſt telum ipſum ſacroſanctæ ueſtræ authoritatis.* N*éue* C*atilina neſcias, uigilātiſſimos conſules habere* R*empublicā: te quocūq; ueneris, quocunq; abieris diligentia noſtra circunſpectū teneri: quid externa nocte conciūculis tuis agitatum ſit, licet mecum recognoſcas. cum ad* M. L*eccā ueniſſes, unum ex fideliſſimus commilitonibus tuis ad multam noctem: teq; in interiorem unà cum illo, cubiculi partem recepiſſes, tanquam in ſacrarium memorabile cupiditatum ueſtrarum: repente de* L*eccæ ſciſcitari cœpiſti, num quis ex coniuratis adueniſſet. cum ſubito* L*entulus, ac* C*ethegus teterrima capita maleficiorum omnium, furibundi, atq; alacres irruperunt: mox'q; ingreſſi uociferare cœperunt. quid agis* C*atilina? cur uoluptates noſtras diutius remoraris? præſto ſunt* S*aturnalia nobis otioſis, atque oſcitantibus: quem unum diem ſæpenumero nuncupare ſolitus es, euerſorem ſuperbiſſimi ordinis, fugatorem erumna-*

rum noſtrarum, lucem ac principem uniuerſæ noſtræ dignitatis. Num *in gerendis negotijs ignoras ſequendas eſſe temporum opportunitates? & in occaſione rerum deſidiam, ac tarditatem omnem, quã diligẽtiſſime fugiendam?* Mutabiliſſimæ *quidem ſunt* Deorum *uoluntates: & fortunam, cum abire permiſeris, fruſtra poſtmodũ diſcedentem, ac fugientem ſis imploraturus.* Talia *uero conquerentem, tu paucos pro re ſubſecutus, aquilam argenteam proferri continuo iuſſiſti, præclaram auſpicem, ac gubernatricem furoris tuĩ futuram.* Teſtor *noctem ipſam impiarum molitionũ tuarum conſciam, ac teſtem, nihil ex ijs me fugiſſe: quæ clandeſtini ueſtri conatus agitauerunt. perpauca ſatis attigiſſe fuerit: ne ſolitudine in ipſa latibulorũ tuorum, cum ora uulgi planè deuitauiſſes, feſelliſſe te crederes diligentiam pariter, atque induſtriam conſularem.* Linquo *telorum innumerabilem, atque inexcogitatam copiã: quam in ijſdem furialibus antris conſtipandam, atque occultandam fore curauiſti. mitto literas manu tua ſcriptas, diuerſis mancipijs reddendas, quæ furori tuo ſuccurrere, atque opitularĩ uellent. tranſeo rem illam ſimillimam prodigio: cum mane iſto iam coacto* Senatu, *redundantibusq; ſubſellijs, ſerius in* Senatum, *præter conſuetudinem ueniſſes: quod nulli non oculi te* Senatorum *ſtatim conſignarunt ingredientem, demiſſo uultu, pallore terribili, luminibus errantibus, ac faciæ præſeferente neſcio quid inuſitatæ crudelitatis.* Præterea *ſaturnalibus proxime futuris rem adoriri placuit. quo die ciuitas omnis feriata publico edicto, cõferre ſeſe in mõ-*

tem Auentinum, ac ruſticari quodam modo ſolita eſt: cum tu manum furoris tui diligenter armatam, atque inſtructam primum ad cædem Senatus, ac conſulum, deinde ad occupandam Capitolij arcem munitiſſimam fueras immiſſurus, atq; his perfectis daturus operam, cum direptioni publicæ, tum inflammandis ædibus, atq; his trucidandis, qui Rempub. defendere uoluiſſent. Videtis iudices lucem clariſſimam rationum: q̃ ego profecto cenſeo. nullis inuolucris tenebrarum ſuarum obruituros eſſe nec M. Leccam præclaram ſedem, atq; officinam teterrimæ coniurationis, nec ipſum deteſtabile caput, atq; obſcœnum artificem Catilinam. Cumq; hæc omnia conſtent: animaduertendũ eſt pariter uno maleficij genere Catilinam non modo Deos, ac patriam, uerum etiam mores, leges, conſuetudinem urbis, atque inſtituta maiorum uiolaſſe. Primum XII tabulis cautum eſſe cognoſcimus, nequis in urbe cœtus nocturnos agitarit: deinde lege Gabinia promulgatum qui conciones ullas clandeſtinas in urbe conflauiſſet, more maiorum, capitali ſupplicio multaretur. De te itaque Catilina ſciſcitator, tum cœtus iſtos commilitonum tuorum contra præcepta. XII. tabu. cõtra leges noſtras, contra uero Senatus, ac plebis authoritatem noctu cogendos eſſe putauiſti. Deinde quero, ſiquando in lucem ſepulchrales iſtæ conciunculæ tuæ produjſſent, quid reſponſurus fuiſſes Senatui, quid conſulibus? aut quid uiris optimis, atq; amantiſſimus patriæ? Quid leges igitur noſtras uiolas Catilina? quid Senatus authoritati contradicis? æquum enim eſt inſtituta maiorum, atque edicta grauiſſimi, ſanctiſſimiq;

ordinis, quid perſtringere ueſania tua non es ueritus, ea reſtituas, ac ſarcias ſupplicij tui memorabili animaduerſione. Manlius Torquatus filium ſuum ſumma & ſingulari uirtute adoleſcentem, quod is in hoſtem contra mandatum patrium dimicaſſet: uictorem acriter percuti ſecuri iuſſit. nos uero te tam temerario auſu tendentem contra mandata Senatus, contra uniuerſæ Romanæ Reip. maieſtatem Catilinam perferemus? Maiores olim noſtri ſapientiſſimi homines, & ſine dubio grauiſſimi, cum leges è Græcia per legatos ſuos accerſendas eſſe putauerunt, quibus hanc imperij magnitudinem perpetuo ſtabilirent, ut tu homo recens, ſeueritate illarum, cum barbatulis tuis abutereris? Non ita uiſum Carthaginenſibus accepimus in Hannone ſuo morti condemnando, fortiſſimo, ac triumphali uiro: q; is edicto ſenatus minus obtemperauiſſe putaretur. Nō ita placuit Athenienſibus, urbi ſine dubio doctiſſimæ, atque eruditiſſimæ: cum è Sicilia, belloq; grauiſſimo reuocandū eſſe Alcibiadem ſtatuerunt, ſummū & ſingularem imperatorem: quem iuberent expiare ſupplicio ſuo leges uiolatæ religionis. Non ita deniq; maioribus noſtris iudicatum eſt, cohortibus exoletorum tuorum, ſententia mea longe anteponendis: cum L. Sulpiciū conſulari familia, ſummoq; ingenio uirum, propter exiguam notam libidinoſæ ſuſpitionis, cenſuerunt remouendum è Senatu: multosq; dies in uinculis habēdum eſſe putauerunt. Vos uero iudices Catilinam, nō modo leges noſtras, atque authoritatem Senatus crudeliter labefactantem, uerum etiam uniuerſos ciues ad perniciem ferro, flammaq; deuocantē impune perfe-

retis? Iacet homo proſtratus euentu maximarum mo litionum: ut qui conatus ſuos conſcientia ueſtra patefactos, atque illuſtratos cernat: neque contentos fuiſſe, ſeu ſuperſtitione cruenti ſacramenti, ſeu tenebris nocturnis, ſeu ſolitudine locorum maxima & ſingulari. Contundite igitur, contundite iudices, genus iſtud inauditi furoris: comprimite hominem geſtientem effrenata temeritate, flagrantem inuſitatis cupiditatib. furentem incredili ſuperbia, ſpe nouandarum rerum mirabiliter inflammatum: quinetiam rem ipſam publicam non modo euentu crudeliſſimæ calamitatis, uerum etiā metu, ac ſuſpitione liberate. Diximus eq dem ſufficienter de Senatoria ſimultate Lucij Catilinæ, capite, ac fonte ſceleratæ coniurationis, resq; omneis complexi ſumus, quas aluiſſe furorem illum, ac primum excitauiſſe iudicauimus. nunc uidendum eſt de ratione ambitionis teterrima, atq; exitiabili, qua de flagrauiſſe perpetuo Catilinam ſuperiori diuiſione demonſtrauimus. Cupiditates equidem plurimas in illo monſtro, calamitoſas, ac nefarias omnes perſæpe iudices animaduerti: libidinem unam pernitioſiſſimam in primis conſpicere uiſus ſum, temerariæ cuiuſdam, atq; inconſyderatæ ambitionis. qua duce properaſſe nec ullo ſtudio unquam conſciſcendarum opum, nec ullo deſyderio dignitatum abſtinuiſſe reputatus eſt. putabat enim ſe fruſtra nobiliſſimo genere natum, fruſtra uirtutes eximias corporis, atque animi conſecutū fuiſſe, ni omnia diuina, atq; humana truculentiſſimo genere cupiditatis inquinauiſſet: quoſq; cernebat excellere Romæ præſtantia quadam dignitatis, beatiſſi-

mos eos eſſe, & ſine dubio Dijs æquiparandos fore ar bitratur. Id genus ueſanæ cogitationis hominem, ſuapte natura præcipitem, atque inconſyderatum compulit in abhominandas, ac nefarias uitæ cupiditates. iſq; nuper comitijs conſularibus, quandoquidem ſuffragia curiæ, propter impendentem metum Parthici belli, diligenter enucleata ſunt: quas non adijt Senatorum uoces? aut quos ciuium conſeſſus, partim pecunia, partim obſecrationibus non obeundos ſuppliciter, ac contaminandos eſſe iudicauit? nulli tamen ad dignitatem gradus, neque inſanienti, neque anhelanti bono candidato patuerunt. eadem ratio ſceleratæ libidinis illū ad maiorem um ſcelerum pauloante concitauerat. Piſonem meminiſtis, egregia uirtute adoleſcentem, niſi & idem cupiditatibus obtemperare conſueuiſſet, calamitoſam ſibi, ac multis in urbe ſeditionem excitaſſe. cuius inſigni familiaritate, atque amicitia, Catilinam uſum fuiſſe nemo eſt, qui neſciat: nec modo coniūxiſſe ſe temerario iuueni, uerum etiam illum de ſucceſſu rerum ſuarum non mediocriter trepidantem, in audacia ſimul, ac ſententia confirmaſſe: cum ſe illi uigilantiſſimum ſocium, ac ſatellitem fidiſſimum regendæ, gubernandæq; coniurationis fore polliceretur: Quod ſi uotis ſceleratorum hominum ſucceſſus aſpiraſſent, quanta ſtrage ciuium creditis, aut quanto diluuio facultatum urbanarum ruituram fuiſſe deteſtabilem horum, atque execrandam impietatem? uerum ij cœlites, quorum auſpicijs princeps, ac parens huius urbis Romulus, pulcherrimi imperij Romani fundamenta iecit, triſtiſſimam cladem, ac conatus perditos

nece adoleſcentis intercœperunt. Piſone mortuo conquieuiſſe Catilinam dicemus? aut incœpti temerarij pœnituiſſe? Non modo non pœnituit: nec requieſcendum fuiſſe arbitratus eſt: ſed rurſus alio furori acceſſit, non conſueuerat animus perpetuis cupiditatum flagitijs exercitatus prima deſtitutione fortunæ refrigeſcere, ac conſternari: ſed uix ſepulta memoria Piſonianæ coniurationis L. adeptus eſt Sidicianum, potentiſſimum quidem hominem, ac tunc furentem ſingulari ſtudio rerum nouandarum. Verum ea fax incendij, rurſum benignitate Deorum immortalium, ſummaq; uirtute conſulum reſtincta eſt. Non obdormiſcit tamen Catilina, his deſtitutus euentis uigiliarum ſuarum: ſed rurſus ſæuit immanior: & quam Remp. Seruitio non potuerat obruere: deſtrangulandam penitus, ac tollendam cogitauit. Sceleratus in omnem urbem: quam toties inſidijs appetiuiſſet. Sceleratiſſimus uero in patriam: cuius extant in illum ſumma, & commemoranda monimenta beneficiorum. Reminiſcere quæſo Catilina, reminiſcere ferrum illud ſceleſtum, atq; illas nefarias faces, quas iſtis ſanctiſſimis pœnatibus, atque iſti pulcherrimæ patriæ minitaris, non ad oppugnandam urbem, neque ad eam concremandam tibi datus fuiſſe, ſed potius ad ſalutem ciuium, dignitatem imperij, libertatisq; noſtræ defenſionem. Per Deos immortales oro te Catilina: ſi patria tecum his uocibus uteretur: quid eſſes illi quæſo reſponſurus? Ego te paruulum Catilina, cum in primis ornatiſſimo genere gentis naſci uoluiſſem: deinde ſummis dotibus exornaſſem, tum corporis, tum animi: tum duabus rebus inſtituendum

ſtituendum putaui, ferro, ac flamma: quibus eſſet para ta tibi facultas, tum amplificandi imperij mei, tum de- fedendæ publicæ libertatis. quid eam uim armorum in uiſcera noſtra torques? aut quid conuertis in exitiũ ciuium meorum, inſtitutam diligentia mea, meiſq; ra- tionibus eruditam, dimicandi facultatem? Maiores con tra tui ſummis à me beneficijs, atq; honoribus aucti, pro magnitudine ſuſceptarum dignitatum, pulcherri- mas in urbe ſæpenumero leges, pro præſtantia bene- ficiorum, clariſſimas ex hoſtibus uictorias referre con ſueuerunt. tu mihi luctus acerbiſſimos paras, pro ſumma copia beneficiorum meorum: tu cædes ciuiũ, tu domorum incendia, tu uexationes uirginum, tu ua- ſtitatem urbis, tu genus atrociſſimæ ſeruitutis. O cru- deliſſimum hominum genus, & ab omni penitus hu manitate derelictum, tu ſtudio flagras eius urbis euer tendæ: quam nec Carthaginenſium aſtutiſſimi doli, nec Numantinorum eximiæ uires, nec Græcorum erudita, & præclara ingenia labefactare, obſcura- req; potuerunt. Quod ſi citentur hi populi rurſum di- uinitus: atq; iſtæ urbes redeant in ſtatum uetuſtiſſimæ dignitatis: certe non ipſo ſcelere tuo quicq̃ in me cru- delius, nec quicquam maius extimeſcendũ molituras fuiſſe prædicabunt. Sed ad te redeo. Temperarem ego memet mihi: curſumq; iſtum uiolentæ orationis for ſitan reuocandum eſſe iudicarem, tum ab odio tuo, tũ ab ipſa dicendi acerbitate: ſi quẽ in te ſenſum patriæ ca ritatis aſpicerem: aut ullo te puncto poſſe arbitrarer ſceleratam iſtam mentem relinquere. Sed id genus eſt cupiditatum tuarum: ut reſtinguendarum for-

ſan rationem aliquam conſequi poſſis: ſanandarum nullam. nec te prius amiſſurum peruerſitatem iſtam animi puto: quàm uitam amiſeris. Vellem reuiuiſceres Hala Seruili: non expectaremus ſententiam iudicum: neque abuti maieſtate Senatus, atque authoritate populi Ro. ſi magnitudinem tanti flagitij ſanguine tuo ſtatim expiauiſſes. Nam de Senatus uoluntate nihil ambigimus: modo non impediretur legibus: repente profecto fueras pœnas impietatis tuæ digniſſimas laturus. Vtinam deorum immortalium munere Iudices, mentem, atq; animum huius introſpiceremus: ne qua uobis fieret puniendi dubitatio: qui tantum ſcelerum ingenio conflauiſſet. Videretis enim mentem anhelantem triſtiſſimum genus ruinarum, mentem debacchantem inaudita feritate, furentem incredibili ueſania, ſitientem cruoris urbani, prædæ auidiſſimam, uobis, atque omnibus ferro, flammáq; minitantem. Catilinam uobis demonſtrauimus, Iudices, irritatum per ſæpe repulſis comitialibus, nullas uocum, aut ſuffragiorum corruptelas fuiſſe prætergreſſum, deinde nullis rationibus infractum, ac perterritum. De perſeuerantia ſcelerum ſuorum extitiſſe, quibus animaduertere ſanè poteſtis, quanta ſemper immanitate laborauerit ambitionis. Supereſt nouiſſima pars diuiſionis. Grex ipſe ſodalium Catilinæ truculentus, atque amens, cuius in manu non exiguam rationem fuiſſe diximus excitandæ coniurationis. Lentulus ſiquidē & Cethegus terribilia portenta noſtræ ciuitatis, furiæq; uel certiſſimæ populi Ro. multa de magnitudine ſua in ipſis concionibus, multa de dignitate impe-

rŭ ſui futuri palàm prædicare conſueuerunt: tanquam ſi Deorum immortalium concilio interfuiſſent. Primum Lentulus in libris Sibyllinis, neſcio qd perſpexiſſe ſe prædicabat: quod uiri acutiſſimi, atq; periti ſſimi L. Cornelius, ac Gn. Piſo cuſtodes publicarum cærimoniarum, nequaquam proſpicere potuerunt. Lucem nanq; dit neſcio quam de domo Cornelia quondam prodituram fore, quæ gloria nominis ſui Romanum Imperium ſimul: & complexura ſit, & illuſtratura: eoq; genere uaticinij dignitatem ſuam portendi fataliter putauit: planeq; opinatur fati ſui rationem in ipſa latebra Sibyllinæ diuinationis, tanquam in equo Troiano deliteſcentem. Ego uero Sibyllam ſine dubio ſapientiſſimam mulierem fuiſſe iudico: uiſamq; idoneam Dijs immortalibus, cui ſingularem quandam uim diuinandi concederent, uerum illam deliram penitus, ac prorſus cæcam fuiſſe affirmarem: ſi quam ſpem dignitatis in hac crudeliſſima peſte repoſuiſſet. Siquid tamen cecini ſſe uiſa eſt, quod ad Corneliam gentē pertinere uideretur: uim omnem illius diuinationis in uno L. Sylla conſumptam fuiſſe iudicemus: cuius pauloante Reſp. ſenſit & crudeliſſimam ſimul, & ampliſſimam poteſtatem. Nec ego Deos immortales huic imperio tam infeſtos eſſe reor, neq; à ſalute populi Ro. tam abhorrentes: ut homini dementiſſimo regnum concederent, huius ſanctiſſimæ, atq; optimæ ciuitatis. Syllam profecto crudelitas uicit, at ipſe maximarum laudem uirtutum, & rei militaris ſummā, ac ſingularem gloriā conſecutus eſt. Lentulū uero nullæ uictoriæ noſtræ ciuitati, nullum ſtudium armo

rum, nulla præſtantia uirtutis, aut ingenij commen-dauit. Quæ uero non tabernæ potius, aut qui non greges infamum hominum, Sibyllinum iſtum princi pem concelebrarunt? nam uitam eius commemorare non eſt neceſſe, uerſatam ſemper in obeundis libidini bus, ac ſocietate turpiſſimorum hominum nobilitatá. nihil in eo ſanguinis auiti, nihil induſtriæ Romanæ, nihil ſplendoris domeſtici, nihil auitæ frugalitatis. Fin gite uobis iudices, fingite dignitatem huius hominis, tum florentem ampliſſimo magiſtratu, tum omnibus populi Ro. muneribus exornatam. quantum quæſo ſan guinis ciuilis in foro, in curia redundaturum eſſe cre ditis? aut quantam uim libidinis, atque impudicitiæ per omnium ciuium cubicula demanaturam? profe-cto dignitate fretus ea, quæ priuatus concupiuiſſet, ſi-ne dubio conſequeretur. Ferreretur amens in omnia: nec ullæ rationes conſiliorum, aut pudoris, nec ulla ſtu dia humanitatis refrenarent præcipitem, atq; incitatũ curſum uetuſtæ crudelitatis. Cethegus inferior no bilitate, atque ingenio, uehementia furoris longe im-manior, parum à Lentuli ſomnio diſcedere uiſus eſt. uerum inſaniam leuiſſimæ opinionis, modeſtiore lo-quendi ratione contegere uelle uideretur. Genus eſt idem tamen furoris, eademq; ratio concelebratæ di-uinationis. Tales hi ſcelerum artifices, amboq; conci-tati ad euertendam Remp. partim à ueſana ſpe ua-ticinij commemorati, partim à nefaria ſcelerum aſſi duitate Catilinam offenderunt, nouis rebus ſtudẽtem: cuius præſidio, conſilioq; cupiditates ſuas, ita inua-ri poſſe facillime crediderunt, ſi uiro ſociorum co-

pioſiſſimo ſeſe coniunxiſſent. Eſt enim in illo monſtro, ſicuti pauloante tetigimus, uis eximia facetiarum, & ratio quædam adumbrata uirtutum, facilis ad comprehendendum omniũ hominum familiaritates. Hũc igitur Catilinam adepti Cethegus ac Lẽtulus, & ipſi lenocinijs ſuis inſignes, ad omne genus beneuolentiæ ſubeundũ, deflagrare cœperunt admirabili quadam cupiditate, ſeu diripiendæ urbis, ſeu potiundæ dominationis. Hæ ſunt indices huius nefarij facinoris abhominandæ faces: hi ſunt crudeles igniculi: quibus exarſiſſe Catilinæ ferocem animum faciliime credendum eſt. Talibus initijs conſociati principes nefandæ coniurationis, manum exiguam deſperatorum hominum, atq; obſcœnæ iuuentutis, pedetentim coegerunt: coactam, quid uellent, edocuerunt: edoctam pari cupiditate ſceleris inflammauerunt: inflammatam denique pepulerunt, ut in omnium noſtrum facultates, ac uitam faciliime conſpirarent. Furias iſtas audiſtis iudices commodiſſimas ac paratas, non modo ad uiuos commouendos in omne facinus, uerum etiam ad mortuos ex ipſo herebo, medijsq; buſtis excitandos. Reperti ſunt tum atrociſſimi ſceleris patroni, quiq; immanitatem deteſtandæ rei, tum contegere uerbis, tum excuſare conati ſunt. L. Hortẽſius uir eximia caritate Reipub. ſummisq; ornamentis prædittus, & ſcientiæ, & moderationis, nequaquam omnia credenda eſſe dicit: iubetq; grauiſſimis hominibus facilitatem iudiciorum diligenter eſſe continendam. Primum affirmat Catilinam in perpetua cuſtodia Senatus extitiſſe: deniq; nũquã fermè diſceſſiſſe à latere Publij Cepionis nobi-

liſſimi ciuis, atq; integerrimi uiri: ita ut lepide dicat, diſſeparationi eorum, neq; ſolem orientem unquam, neq; occidentem interueniſſe. Credo equidem ſapientiſſimum hominem Hortenſium, ut eſt innocentia ſingulari, ſummaq; uirtute: cuncta ipſa, quæ grauiſſime ſimul, atque ornatiſſime complexus eſt, ita uera eſſe, ſicuti dixerit, exiſtimare. ſed longe graditur à ſententia mea. Quæro igitur de te L. Hortenſi, teq; obteſtor, atque obſecro per ipſum ius uetuſtiſſimæ noſtræ familiaritatis: ſi L. Catilinam conſtat dies omnes, omnium ciuium conſcientia, ſiue in foro, ſiue in turmis agere, nunc ſtipatum cateruis exoletorũ ſuorum, nunc uero gladiatorijs agminibus per ora uulgi palàm obuolitare, ſi manifeſtum eſt noctes omnes, aut in luſtris ſcortorũ, aut in antris M. Leccæ ducere, uiri, tuo iudicio, non abhorrentis à Reip. caritate: quid eſt, ꝙ illum obuerſatum dicas in perpetua cuſtodia, atq; oculis Senatorum? niſi forte cuſtodiam Senotoriam uocas, uel exiguam morã in ipſius curiæ concilijs obeundis. Quod uero pertinet ad ipſius Cepionis familiaritatem aſſiduam, beneuolentiamq; ſingularem: nihil eſt quod inſimulationi noſtræ derogandum eſſe iudicetis. Diximus enim ſuperius ingenij Catilinæ miros, atq; occultiſſimos eſſe receſſus: nec qui cognoſci, ſeu perluſtrari facillime poſſent. Vigẽt enim in illa clade res diuerſiſſimæ pariter, continentia, & libido. nihil illo perſæpe affixius ad tollenda bonorum conſortia: nihil ſolertius ad illis inſidiandum: nihil illius munificentia inſignius: nihil auidius rapacitate: nihil acutius conſilio: nihil temeritate contẽptibilius. quæ cum ita ſint:

Cepionem admirabimur in tantis uiarum ambagibus errauiſſe? Me, me inquã fateor Iudices, uetuſtiſſima quadam familiaritate Catilinæ coniunctum perſæpe delirauiſſe miris perplexionibus illius: neque unq̃ certi quicq̃ in illo ingenio cõprehendere potuiſſe. Nĩhil igitur erit miri: ſi uirum integerrimũ Cepionem uerſutiſſimi hominis doli, atq; inconſtantiſſimi mores fefellerũt. Non erit itaq;, neq; prudentiæ tuæ, neq; grauitatis Hortenſi, candidiſſimã opem humanitatis tuæ, ſummamq; dicendi copiam ſontibus ipſis polliceri: aut quam beſtiam irretitam iudicio tenemus, diſſolutam atque exultantem Reip. immittere. Quod te nunquã commiſſurũ fuiſſe arbitrarer, niſi qui me mores, ĩjdẽ te Catilinæ ſine dubio fefellerunt. Satis oſtentatas uobis putamus iudices, tũ rationes periculi noſtri, tum huius immaniſſimi ſceleris atrocitatem. Nam ſi odio Senatus pro maximo Catilinã arſiſſe demõſtrauimus: ſi rationes uitæ ſuæ ueteres, ac nouas in exercitatione teterrimarũ libidinum collocatas, ſi ſpem perficiendi ſceleris homini proſequentiſſimo inimicitiarũ, ſi deniq; locorum ac temporis opportunitates extitiſſe, præterea ſi rabiem quandam ambitionis in illo fuiſſe diximus: ſi nullam poteſtatem refrenandarum libidinũ, aut ullũ pœnitentiæ locũ, poſtremo, ſi copiam innumerabilem deſperatæ iuuentutis cum illo coniunctam fuiſſe patefecimus: et eam ſimul oſtendimus ſuopte ingenio furentem, incredibili audacia, ſummaq; cupiditate prodendæ, ac uexandæ urbis inflammatã: qd erit iudices, quod dubitetis de liberanda patria, deq; ulciſcenda crudeliſſimi ſceleris immanitate?

Noviſtis enim facinus inauditum omnium hominum memoria, facinus atrox, ſuperbum, nefarium, pernicioſum, remotiſſimum ab omni humanitate, lege, conſuetudine: cuius acerbitatem, ſi minus animo bene perſpexiſtis: quæſo mecum diligenter attendite ſcelus illud iudices. Euerſionem nefariam moliebatur ampliſſimæ noſtræ dignitatis, interitum crudeliſſimum Senatorij ordinis, cædem communem omnium bonorum: huius ſceleris libido repoſita erat in diripiendis omnium ciuium facultatibus, atque opprimenda urbis libertate: huic ſceleri parabantur teterrimæ coniugum, ac liberorum noſtrorum uexationes: in hoc ſcelere uerſabantur deniq; faces inferendæ penatibus noſtris, expilationes ædiū, ſtupra uirginū Veſtaliū, luctus ac mœror miſerabilis uniuerſæ ciuitatis. Quæ ſi uobis, ut ſunt, indigna atq; intolerabilia uidentur: nō iniquum erit, authores horum malorum multare teterrimis ſupplicijs: cladem'q; omniū crudeliſſimam euiſceribus Reip. propulſare. Tenetis exempla maiorum, atq; omnium gentium authoritatem: qui ſemper ſummas & ſingulares pœnas in eo genere hominum cōſumendas eſſe putauerunt: qui rationes habuiſſent, aut prodendæ patriæ, aut opprimendæ publicæ libertatis. Nihil igitur erit impedimento, quin audaciam crudeliſſimi hominis Catilinæ, crudeliſſimo genere ſuppliciorum expietis: & ultionem ex illorum cruciatibus ac pœnis capiat Reſpublica: quorū erat conflagratura manibus: niſi ſanctiſſimi imperij Romani cuſtodes ac uindices Dij immortales nefarijs uotis obſtitiſſent. Credite iudices hodierno die conſurrexiſſe uni=

uerſam urbem conſpecturam ex iudicio ueſtro, planéq; animaduerſurã, quid in poſterum de ſalute ſua, déq; facultatibus ſuis ſperandum ſit. Credite itẽ uim uniuerſam flagitioſæ iuuentutis, aut hodierno Catilinæ ſupplicio ſimul conficiendam fore: aut illius liberatione lætam, atque exultantẽ, non multopoſt in omnium noſtrũ perniciem unà cum illo celerrime cõſurrecturã. Agitur ſiquidem hodierna ueſtra ſententia de ſalute huius pulcherrimæ, atque optimæ ciuitatis, de ſtabilitate imperij Romani, de legum incolumitate, de libertate ciuium, de pudicitia liberorum ac coniugum ueſtrarum. Huius enim peſtis idem ſcelus erat, ut non craſſaturum per capita paucorum, ſed tanquam atrociſſima uis ueneni per omne corpus urbis demanaturum. quod ſcelus, aut quam peſtem ſi uindicandum eſſe cenſebitis ut reor: & Reſp. deſyderat: putate profectò Deos immortales, & in primis Capitolinum Iouem ſempiternum cuſtodem, ac uindicem huius imperij, pro liberatis eorum templis, ac cerimonijs, gratias nobis ampliſſimas eſſe reddituros: putate pariter idem facturam eſſe curiam pro defenſa conſulum uita, ſeruatáq; Senatorij ordinis dignitate: putate matronas urbis, ac liberos noſtros ob ſeruatam pudicitiam, ſupplices ac congratulantes uniuerſos ad genua ueſtra ſeſe obuerſaturos fore: putate uirgines ueſtales, atque ipſam maieſtatem ampliſſimi numinis, ob liberationem ſuam, ſumma uobis lætitia congratulaturam: putate deniq; ciues omnes, ob retentam uitã, ac libertatẽ ſuam, penates publicos pro conſeruatis focis, atq; aris, parietes urbis pro teterrimo genere uaſti=

tatis propulſato, fermè incredibili gaudio exultaturos. putate tandem hodierno iudicio paratum eſſe uobis, aut immortale dedecus, aut memoriam nominis ſempiternā. Multa ſunt equidē in hac uita, quæ turpiter, ac calamitoſe neglecta, reſtitutionem tamen quandam quodammodo patiantur. huius uero uindicandi ſceleris, ſi præſentē facultatem neglexeritis, fruſtra poſtea recuperandæ copiā quæretis. aut hodie uobis propulſanda eſt, è uiſceribus Reip. peſtifera uis calamitatis: aut ipſa patriæ ſine dubio concidendū. utrum eligendū ſit, uos uideritis. Quid? eſtis iudices humanitate tanta, ne ſecordia dicam: ut eorum uitam, ac ſpiritū diutius in Repub. commorari patiamini? qui uitæ, ſalutiq; ciuium crudeliter inſidiati ſunt. proponite uobis ante oculos, ac meditatione crebra reuoluite diem illum nefarium, quo ſalus omnium ciuium, quo facultates noſtræ, quo ipſa Reſp. peritura fuerat. Quādo ſcilicet aſpexiſſemus beſtias iſtas emiſſas arcibus per urbē omnem, per domos noſtras furialiter exultantes; ipſumq; in primis miſerandi facinoris ducem ac principem Catilinam, confirmatum hoc iudicio, ſpe plenum, lætitia geſtientē, nunc hos ad cædem noſtrā, nunc illos ad rapinam, atque inflammationem ædium deuocantem. coniuges è complexibus noſtris ad libidinem uictorum raptæ fuiſſent: liberi ad ſtupra de gremijs parentum extorti: prætioſa ſuppellex aſportata: tecta conflagraſſent ignibus: corpora cæſa paſſim iacuiſſent: omnia deniq; gemitu, fletuq; redundaſſent. Hæc fuiſſet imago miſerrimæ urbis: quam urbem à maioribus noſtris florentiſſimam accepimus:

& ſi prohibueritis, claram, atque excellentem poſteris noſtris tradituri ſumus. per humanitatem denique ueſtram uos obteſtor, atque obſecro iudices, per amorem huius pulcherrimæ, atque inuictiſſimæ urbis, per omnia quæ uobis iucundiſſima ſunt in uita, prouidete iterum atque iterum: ne liberati quondam tot ampliſſimis bellorum periculis, tot imminentibus malis erepti, nunc per ignauiam noſtram, ac deſidiã periclitemur. eripite uitam ciuium à miſeranda crudelitate: prohibite penates ueſtros à nefarijs ignibus: ſeruate pudicitiam, neceſſitudinum ueſtrarum à teterrimis uexationibus: liberate templa Deorum à triſtibus rapinis: ſubtrahite fortunas publicas ab indigna direptione: protegite magiſtratus ueſtros ab inaudita feritate: defendite denique uniuerſam urbem ab hoc uſitato prorſus & triſtiſſimo genere calamitatis.

FINIS.

[library stamp]

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t
Omnes Quaterniones.

VENETIIS IN AEDIBVS ALDI,
ET ANDREAE SOCERI,
MENSE IANVARIO.
M. D. XXI.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

AL DVS.

Digitized by Google